

MASINĖS
ŽUDYNĖS
LIETUVOJE

Masinės žudynės Lietuvoje
(1941–1944)
Dokumentų rinkinys, D. 1, "Minties" leidykla
Vilnius, 1965

МАССОВЫЕ УБИЙСТВА В ЛИТВЕ, ч. I (1941-1944 гг.)
(Сборник документов)
На литовском языке
Издательство «Минтис» Лит. ССР, 1965 г.

Dokumentus parinko ir sutvarkė G. Erslavaitė ir K. Rukšėnas
Redaktorė I. Danilevičienė
Tiražas 12.000 egz.
Pasirašyta spausdinti 1965.VIII.16. LV 10712.
Spausdino Valst. „Vaizdo“ sp. Vilniuje,
Strazdelio 1. Užsakymo Nr. 935.

PRATARMĖ

Lietuvoje hitlerinės okupacijos metais buvo nužudyta keli šimtai tūkstančių žmonių. Jie žuvo Paneriuose, Kauno IX forte ir kiekvienos apskrities masinių žudynių vietose, virtuosiose didžiuliais kapinynais. Hitleriniai okupantai žudė komunistus, komjaunuolius, profesinių sąjungų veikėjus, ateistus, tarybinių įstaigų tarnautojus, naujakurius, gavusius žemės iš Tarybų valdžios, socialistinės santvarkos šalininkus, žydų tautybės gyventojus, atvežamus iš užsienio valstybių piliečius.

Pirmosios žudynių aukos buvo tarybiniai aktyvistai, socialistinės santvarkos šalininkai. Jie buvo naikinami dėl to, kad buvo didžiausi okupantų priešai, patriotiškiausia mūsų liaudies jėga, pasiryžusi ginti tarybinę santvarką, negailestingai kovoti prieš okupantus, įsiveržusius į mūsų šalį kapitalistinės santvarkos gražinti, prisigrobti liaudies turtą, gyventojų naikinti ir jų žemių kolonizuoti. Tarybinis aktyvas buvo svarbiausias hitlerinų okupantų priešas, kurį jie žiauriai persekiojo ir žudė.

Hitlerininkai, kaip matyti iš rinkinio pirmojo skyriaus dokumentų, dar iki karo buvo paruošę planus masiškai žudyti žmones okupuotuose kraštuose. Ir iš anksto susirūdo šioms nusikaltimams vykdyti talkininkų — lietuviškuosius buržuazinius nacionalistus, Lietuvos stambiosios miesto ir kaimo buržuazijos reikalų gynėjus bei atstovus. Buržuaziniai nacionalistai kartu su okupantais ne tik masiškai žudė žmones, bet ir šiaip visaip jiems talkino, nes tikėjosi, kad šie, atkūrę kapitalistinę santvarką Lietuvoje, jiems paves kraštą valdyti. To laukė jie iš hitlerininkų ir kaip iš fašistinės idėjos draugų.

Hitlerininkai nė nemanė atiduoti buržuaziniams nacionalistams valdžios, nes jie ketino mūsų krašto turtus prisigrobti, pačią lietuvių tautą pavergti bei išnaikinti, o jos gyvenamas žemes kolonizuoti. Apie šiuos jų grobikiškus planus bei siekimus buvo rašoma dar buržuazinės Lietuvos spaudoje. Tuos planus atvirai išdėstė pats Hitleris nacių biblijoje „Mein Kampf“. Dar tada Lietuvos liaudis rimtai buvo susirūpinusi hitlerizmo pavojumi, grėsusiu lietuvių tautą išnaikinti.

Hitlerizmas — tai buržuazijos reakcija Vokietijoje prieš darbininkų klasės revoliucinį judėjimą. Jis iškilo kaip priemonė kapitalistinei santvarkai nuo revoliucijos gelbėti. Hitlerizmas — stambiausių Vokietijos kapitalistų, finansininkų, kapitalistinių susivienijimų bei monopolijų savininkų, valdžiusių visą Vokietijos ekonomiką, diktatūra. Jie ir kariuomenės generalinio štabo revanšistai išugdė fašistinę nacionalsocialistų partiją bei jos fiurerį Hitlerį, kapitalistinių monopolijų diktatūros reiškėją ir vykdytoją. Vokietijos kapitalistai su fašistinės diktatūros pagalba užsimojo sudaužyti darbininkų klasės revoliucinį judėjimą ir paruošti kraštą grobikiškam karui, norėdami pasauliniu mastu perskirstyti prekių realizavimo rinkas, žaliavų šaltinius ir kapitalo investavimo sferas. Savo siekimams pateisinti hitlerininkai pasisavino ir propagavo imperialistų skelbtą geopolitikos teoriją, pagal kurią socialinė, ekonominė ir politinė santvarka, šalies raida priklausanti nuo geografinės aplinkos bei sąlygų. Tos teorijos skelbėjai visas kapitalistinės santvarkos negeroves priskiria geografinei aplinkai ir pateisina svetimų teritorijų grobimą tariamai savo šalies gyventojų būviui gerinti.

Vokiečių imperialistų geopolitika buvo glaudžiai susijusi su kita teorija — rasizmu. Jei pirmoji pateisino svetimų žemių bei teritorijų grobimą, tai antroji — pagrobtų teritorijų gyventojų pavergimą ir naikinimą. Hitlerininkai skelbė, kad germanų rasė, ypač vokiečiai, esą pranašesni visais atžvilgiais už jiems negiminingas tautas, todėl turį teisę viešpatauti, kitas tautas valdyti ir jas, kaip nepilnavertes, naikinti arba pavergti, priversti tarnauti tariamai viešpačių tautai — vokiečiams.

Hitlerininkai, ruošdamiesi pasaulinio masto grobikiškiems žygiams, griebėsi brutaliausių priemonių tiems tikslams pasiekti. Politinės partijos bei organizacijos, jų nariai, ypač komunistai, priešinęsi hitlerininkų politikai, buvo žiauriai persekiojami. Šimtai tūkstančių komunistų, socialistų, profesinių sąjungų veikėjų ir kitų opozicinių hitlerininkams organizacijų narių buvo uždaryti į kalėjimus, koncentracijos stovyklas, masiškai žudomi. Hitlerininkai panaikino pilietines laisves, visą Vokietiją pavertė didžiule koncentracijos stovykla, kurioje siautėjo gestapas. Tramdydami, persekiodami bet kokią opoziciją, o pirmiausia komunistus, revoliucinių nuotaikų darbininkus, hitlerininkai naikino agresyvių karų priešininkus, trukdžiusius vokiečių tautą įstumti į pražūtį.

Norėdami turėti visuomenėje atramą, hitlerininkai plačiai papirkinėjo smulkiosios buržuazijos sluoksnius ir dėklasuočiąjį elementą. Iš jų buvo formuojamos smogikų ir esesininkų gaujos, su kurių pagalba Hitlerio klika laikėsi valdžioje ir kurias panaudojo pažangioms organizacijoms persekioti, žydų tautybės žmonėms apiplėšti ir žudyti. Vokietijos finansininkai paaukojo milžiniškas sumas pinigų hitlerinėms ginkluotoms organizacijoms finansuoti,

jų nariams papirkinėti. Tam reikalui buvo naudojamas ir iš žy-
dų pagrobtas turtas.

Vokietijoje gyveno keli šimtai tūkstančių žydų, iš kurių ne-
maža buvo stambių kapitalistų, dar daugiau jų priklausė smul-
kiajai buržuazijai, įvairiems inteligentijos sluoksniams ir darbi-
ninkų klasei. Visas jų turtas — finansinis kapitalas, pramonės ir
prekybos įmonės, gyvenamieji namai, baldai ir namų apyvokos
daiktai — buvo hitlerininkų pagrobtas, o jo savininkai suvaryti
į getus, koncentracijos stovyklas, šaudomi, nuodijami ir kitais
būdais naikinami. Stambesnių nužudytųjų turtą pasisavino kapita-
listinės monopolijos, panaudojusios jį vokiečių liaudžiai eksploa-
tuoti ir pasiruošti grobikiškam karui. Mažesni objektai, kaip
smulkios parduotuvės, dirbtuvėlės ir namų apyvokos daiktai, ati-
teko įvairiems Hitlerio partijos pareigūnams, esesininkams ir
smogikams.

Ne tik materialinės naudos hitlerininkai turėjo iš antisemi-
tinės politikos. Ji buvo priemonė psichologiškai grobikiško karo
šalininkams paruošti. Remdamiesi ta politika bei akcija, hitleri-
ninkai mokė vokiečius niekinti svetimas tautas, negailestingai
žudyti kitų tautų žmones. Tai irgi buvo svarbus antisemitinės
kampanijos uždavinys, padėjęs hitlerininkams paruošti žiaurius
žmones, negailestingus kitoms tautoms, jų tarpe ir lietuvių tau-
tai, pulti, jas naikinti, jų teritoriją kolonizuoti.

Pagrobty teritorijų „germanų rasės“ gyventojus hitlerininkai
ketino suvokietinti, o kitus sunaikinti arba paversti vergais, kurie
dirbtų vokiečių pramonėje ir dvarų laukuose. Toks pat likimas
laukė ir lietuvių tautos, kurios daugumą, kaip matyti iš šio rin-
kinio pirmojo skyriaus medžiagos, parodančios hitlerininkų ke-
tinimus lietuvių atžvilgiu, jie buvo numatę sunaikinti, o dalį pa-
naudoti fiziniam darbui.

Savo pažūras į lietuvių tautą hitlerininkai dar karo metu
ėmėsi realizuoti. Rinkinyje spausdinamas gestapo dokumentas
Nr. 10 parodo, kad hitlerininkai Lietuvos universitetus ir kitas
aukštąsias mokyklas projektavo uždaryti gerokai anksčiau. Dėl
mūsų liaudies pasipriešinimo nepavykęs SS legiono steigimas
buvo tik tinkama dingstis aukštosioms mokykloms 1943 metais už-
daryti. Jos buvo likviduotos kaip nereikalingos būsimiems ver-
gams, kurie teturėjo juodą darbą dirbti, netinkantį vokiečiams —
viešpačių rasės žmonėms. Hitlerininkai buvo įsteigę Kaune mo-
kyklą (dok. Nr. 9), kurioje buvo ruošiami kadrai okupuotiems
kraštams, jų tarpe ir Lietuvai, valdyti bei kolonizuoti.

Šiame rinkinyje skelbiamas „Das schwarze Korps“ laikraščio
straipsnis „Germanizuoti?“, kuris, kaip ir kiti rinkinio pirmojo
skyriaus dokumentai, aiškiai pasako, kokį likimą hitlerininkai
buvo numatę lietuvių ir kitų okupuotų kraštų tautoms. Karo
metu hitlerininkai Lietuvą ėmė smarkiai kolonizuoti. Pramonės,
prekybos įmones, gyvenamuosius namus jie skirstė reichui nusi-
pelnusiems hitlerininkams, šalino iš ūkių lietuvius ir juose kurdino

kolonistus. Tokių kolonizatorių į Lietuvą buvo atgabenta apie 30 tūkstančių. Hitlerininkai nepripažino valstiečiams nuosavybės teisių į žemę ir laikė juos tik laikiniais ūkių valdytojais. Tai darė dėl to, kad patogiau būtų iš jų atimti ūkius. Kolonizacijos mąstas, laimėjus hitlerininkams karą, būtų žymiai padidėjęs.

Šiame rinkinyje pateikiami dokumentai ir apie buržuazinius nacionalistus, pagelbėjusius hitleriniams okupantams masiškai žudyti žmones, padėjusius įvesti Lietuvoje okupacinį režimą, persekiojusius pasipriešinimo okupantams dalyvius, dėjusius pastangų mūsų respublikos ūkio resursus ir pačią lietuvių tautą pajungti hitlerinei karo mašinai ir reicho karo reikalams. Buržuazinių nacionalistų vadeivos, kai 1940 metais kapitalistinė santvarka Lietuvoje buvo nuversta, pabėgo į hitlerinę Vokietiją ir ten nuėjo tarnauti hitlerininkams. Buržuazinių nacionalistų vadeivos buvo tokie pat fašistai, kaip ir hitlerininkai, todėl, pastarųjų, kaip idėjos draugų, padedami, norėjo atgauti Lietuvoje valdžią ir grąžinti išnaudotojams nacionalizuotus turtus. Hitlerininkams jų talkinimas buvo reikalingas, okupuojant Lietuvą ir įvedant joje okupacinį režimą, tačiau jie nė nemanė atiduoti valdžios buržuaziniams nacionalistams, nes neketino atsisakyti kolonizacinių sumanymų Lietuvoje. Buržuazinių nacionalistų paslaugomis hitlerininkai plačiai pasinaudojo.

Nepaisydami hitlerininkų užmojų, buržuaziniai nacionalistai jiems talkino iki reicho žlugimo. Tokį jų antiliaudinį elgesį tegalima paaiškinti tuo, jog jie buvo lietuvių liaudies priešai, maskavęsi tik patriotinėmis frazėmis, kad galėtų lengviau išnaudoti liaudį. Liaudies priešais jie tapo ne 1940 metais, kai Lietuvoje buvo nuversta kapitalistinė santvarka, o žymiai anksčiau, kai jie buvo valdžioje buržuazinėje Lietuvoje.

Visų reakcingųjų buržuazinių partijų vadeivos buržuazinėje Lietuvoje laikėsi fašistinių pažiūrų. Tai tautininkai, voldemarininkai, krikščionys demokratai, darbo federantai ir kiti. Klerikalai, būdami valdžioje 1923—1926 metais, garbino itališkąjį fašizmą ir taikė jo šalies valdymo metodus Lietuvoje. Jie sistemingai naikino demokratines laisves, persekiojo darbo žmonių organizacijas, ypač Komunistų partiją. Gausių klerikalinių organizacijų nariai buvo auklėjami neapykantos liaudžiai ir jos reikalams, fašizmo dvasia. Musolinio juodmarškiniių organizacijos pavyzdžiu krikščionys demokratai įsteigė „Baltojo žirgo“ organizaciją, kurios paskirtis buvo terorizuoti klerikalų priešus ir padėti krikdemams prieš liaudies valią išsilaikyti valdžioje. To meto reakcijos įkvėpėjai buvo episkopatas ir klerikalų lyderis prelatas M. Krupavičius. Jau tada klerikalai ruošėsi įvesti Lietuvoje fašistinę diktatūrą, tik jiems tai padaryti sutrukdė revoliucinis judėjimas, plačiųjų masių pasipiktinimas jų reakcinėmis valdymo priemonėmis.

Krikdemams kartu su tautininkais 1926 metais pavyko įvykdyti perversmą, po kurio Lietuvoje įsigalėjo fašistinė diktatūra.

Perversmininkai uždarė darbininkų organizacijas, jų veikėjus persekiojo, žudė. Darbo žmonių išnaudojimas, liaudies apiplėšimas intensyvėjo. Išnaudojamos liaudies sąskaita turtėjo finansininkai, fabrikantai, dvarininkai ir buožės. Fašistinė tautininkų diktatūra buvo stambiosios buržuazijos diktatūra, kuriai buvo artima italų ir vokiečių fašistų ideologija ir krašto valdymo formos. Fašizmas buvo garbinamas krikščionių demokratų ir tautininkų spaudoje, fašizmo dvasia buvo auklėjamas jaunimas. Tautininkai įsteigė ir savo smogikų — „Geležinio vilko“ — organizaciją fašizmo priešams persekioti ir fašistinei diktatūrai remti. Valstybės aparatą tautininkai ėmė tvarkyti itališkojo ir vokiškojo fašizmo pavyzdžiais, įgyvendino organizacijose ir valstybės aparate vadizmą. Smetona pasiskelbė vyriausiuoju, o jam pavaldūs valdininkai ir organizacijų vadeivos žemesnio rango fiureriais ir dučėmis. Vyriausiasis vadas buvo laikomas vieninteliu, pajėgiančiu spręsti visus valstybės ir tautos reikalus. Tautininkai, jų vadas Smetona, atėmę iš liaudies teisę rinkti valstybės valdymo organus ir kitas pilietines teises, nuolat kartojo, kad liaudis nepribrendusi valstybei tvarkyti ir naudotis pilietinėmis teisėmis, kad kraštą tegalys valdyti tautos elitas, atseit, buržuazijos atstovai.

Valdant Lietuvą klerikalams, o vėliau ir tautininkams, buvo varoma plati antisemitinė propaganda. Ypač tą propagandą varė verslininkų organizacijos, kuriose buvo susispietusi lietuviškoji buržuazija. Buržuaziniai nacionalistai, ypač verslininkai, jau tuomet kaltino žydų tautą, kad ji skleidžianti komunistines idėjas Lietuvoje. Antisemitizmo priedanga jie norėjo nuslėpti Lietuvoje klasinius prieštaravimus, sudaryti įspūdį, jog lietuviai nepritaria socialistinei santvarkai, nors puikiai žinojo, kad žydų, kaip ir lietuvių, tauta buvo susiskaldžiusi į klases ir kad žydai išnaudotajai, buržuaziniai nacionalistai, buvo tokie pat socialistinės santvarkos priešai, kaip ir jie patys. Tai patvirtina žydų buržuazinių nacionalistų elgesys getuose, kur jie tarnavo hitlerininkams ir padėjo jiems persekioti ir naikinti pažangiuosius savo tautos žmones (dok. Nr. 142—144).

Voldemaras ir jo įtakoje buvę tautininkai atkreipė dėmesį į vokiečius fašistus dar tada, kai šie tik į valdžią veržėsi. Jau tada jie matė hitlerininkuose galimus sąjungininkus, slopinant lietuvių liaudies revoliucinį judėjimą. Kada hitlerininkai pasigrobė valdžią, Voldemaras ir jo šalininkai tapo dar didesni jų draugai ir buvo pasiryžę sueiti į glaudžius santykius su Vokietija net Lietuvos nepriklausomybės sąskaita. 1939 metais voldemarininkai kreipėsi į hitlerinę žvalgybą ir kitas įstaigas, prašydami lešų žydų pogromams finansuoti ir pučams ruošti. Jie ketino, gavę hitlerininkų paramos, įvykdyti pučą Lietuvoje ir iškelti vyriausybės priešakyje Voldemarą, jau seniai pasireiškusį kaip hitlerinio fašizmo draugą. Hitlerininkai voldemarininkams — „Geležinio vilko“ organizacijai — reguliariai duodavo pinigų, tik dėl to

meto tarptautinės padėties negalėjo teikti jiems prašytų automašinių, lėktuvų, ginklų ir šaudmenų.

Tautininkų vadeiva Smetona, bijodamas kylančio lietuvių liaudies revoliucinio judėjimo, bandė susitarti su hitlerininkais ir į jų globą atiduoti Lietuvą. 1940 metų pradžioje jis tuo reikalu pasiuntė į Vokietiją Valstybės saugumo departamento direktorių A. Povilaitį, kuris nuvyko į Vokietiją ir ten tarėsi su vadovaujančiais reicho asmenimis. Tačiau ano meto tarptautinė padėtis neleido šių sumanymų įvykdyti.

Pabėgę 1940 metais į Vokietiją buržuazinių nacionalistų vadeivos Berlyne įsteigė drauge su hitlerine žvalgyba Lietuvių aktyvistų fronto (LAF) organizaciją. Tai buvo vadinamoji hitlerininkų penktoji kolona, šnipinėjusi Lietuvoje jų naudai, steigusi ginkluotą gaujas, turėjusi padėti hitlerininkams okupuoti Lietuvą ir kursčiusi buržuazinius nacionalistus pasiruošti naikinti tarybinį aktyvą (dok. Nr. 29, 30). Lietuvių aktyvistų fronto organizacija Berlyne buvo sudariusi ir „vyriausybę“, kuri, steigėjų manymu, turėjo, okupavus hitlerininkams Lietuvą, paimti krašto valdymą. Šios vadinamosios vyriausybės suprojektuota Lietuvai valdyti sistema buvo itališkojo ir vokiškojo fašizmo valdymo formų mišinys. Tačiau, kada hitlerininkai kai kuriems berlyniškės vyriausybės nariams neleido vykti į Lietuvą, Kaune „vyriausybei“ ėmė vadovauti klerikalas J. Ambrazevičius. Jo „vyriausybei“ hitlerininkai leido veikti kaip hitlerinio Kauno komendanto pagalbiniam organui, bet ir šias funkcijas ji turėjo tik tol, kol buvo sudarytas okupacinės valdžios aparatas su jo generaliniu ir apygardų komisarais bei jų įstaigomis.

Į Vilniaus sritį įsiveržusi hitlerinė armija buvo nepriklausoma nuo Kauną okupavusios, ir todėl jos komendantai savarankiškai tvarkė Vilniaus krašto reikalus. Vilniuje vienas buržuazinių nacionalistų vadeivų S. Žakevičius įsteigė Vilniaus miesto ir srities piliečių komitetą, kuris buvo Vilniaus miesto karo komendanto pagalbinis organas ir kurio funkcijos prilygo tokioms pat „vyriausybės“ funkcijoms Kaune. Ir jis vykdė tik komendanto nurodymus, o įsteigus hitlerininkams Vilniaus miesto ir apygardos okupacinės valdžios aparatą, virto jo pagalbiniu organu.

Okupacijos pradžioje buržuazinių nacionalistų „vyriausybė“ iš dalies atkūrė buržuazinės Lietuvos įstaigas, įsakiusi buvusiems tų įstaigų tarnautojams užimti anksčiau eitas pareigas (dok. Nr. 43), įsteigė ginkluotus būrius, kurių svarbiausias uždavinys buvo naikinti tarybinį aktyvą, Tarybinės Armijos karius ir terorizuoti darbo žmones, pritarusius socialistinei santvarkai, rėmusius ir dalyvavusius, ją kuriant (dok. Nr. 34, 41). Kad buržuazinių nacionalistų „valdžia“ ir jai pavaldžios įstaigos — ministerijos, departamentai, apskričių viršininkai, karo komendantai, miestų burmistrai, valsčių viršaičiai, policijos vadai ir kiti — organizavo tarybinio aktyvo persekiojimą, ryškiai matyti iš skelbiamų dokumentų (Nr. 57, 58, 61, 63, 66, 118, 119 ir kiti). Kauno

apskrities komendantas J. Bobelis, Vilniaus miesto ir srities piliečių komiteto vidaus reikalų valdytojas K. Kalendra, Vilniaus miesto ir apskrities policijos vadas A. Iškauskas, „vyriausybės“ Kaune vidaus reikalų ministras J. Šlepetys ir kiti įsakinėjo jiems pavaldžioms įstaigoms ir asmenims išaiškinti tarybinius aktyvistus ir perduoti juos policijai.

Rinkinyje gausu liudininkų parodymų, mačiusių masines žudynes ir žudikus. Vieni jų turėjo būti hitlerininkų ir buržuazinių nacionalistų nužudyti, bet, susidėjęs aplinkybėms, išvengė mirties. Kiti patys žudė bei organizavo masines žudynes ir už tai pateko į tarybinius teisingumo organus. Kauno kalėjimo viršininkas Ignas Velavičius-Vylis, jo pavaldiniai ir kiti asmenys smulkiai papasakojo, kaip masiškai buvo žudomi žmonės VII ir IX fortuose. Vilniaus ypatingo būrio dalyviai papasakojo apie masines žudynes Paneriuose.

Buvęs Šiaulių apygardos teismo prokuroras Matas Krygeris parašė savo apygardos apskričių viršininkams aplinkraščių (dok. Nr. 65), parodantį, kad buržuazinių nacionalistų vadeivos puikiai žinojo ir gerai buvo informuoti apie vykusias masines žudynes. Krygeris tuo raštu mėgino jas sustabdyti, pareikalavo net traukti žudikus teismo atsakomybėn. Tai buvo vienintelis to meto įstaigų tarnautojas, išdrįsęs protestuoti prieš siaubingus žudymus. Tačiau jo raštas, nors ir būdingos buržuaziniams nacionalistams kalbos ir terminologijos, negalėjo turėti laukto poveikio, nes juo buvo krepiamasi į masinių žudynių organizatorius ir vykdytojus. Įdūkę buržuaziniai nacionalistai to rašto autorių suėmė ir perdavė hitlerininkams, įskundę, jog jis buvo Klai-pėdos nacių, Noimano ir Zaso, byloje tardytojas ir esąs nusista-tęs prieš hitlerinius okupantus. Krygeris ilgai buvo hitlerininkų kalinamas.

Kokio masto buvo masinės žudynės ir kas jas vykdė, parodo ir rinkinyje spausdinamas hitlerinės saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje bei operatyvinio būrio 3 vado Jegerio ataskaita (dok. Nr. 115) centrinei gestapo įstaigai Berlyne. Iš jos matyti, kad buržuaziniai nacionalistai ne tik talkino hitlerininkams, masiškai žudant žmones, bet ir patys rodė iniciatyvos, ypač žudydami tarybinius aktyvistus. Iš ataskaitos išryškėja tik dalis nužudytų žmonių, nes ji apima nedidelį žudynių laikotarpį. Be to, nepilni ir kalbamojo laikotarpio žudynių duomenys, nes į ataskaitą neįeina vienu buržuazinių nacionalistų nužudyti žmonės, kurių tikslų skaičių vargu ar ir Jegeris galėjo žinoti. Daugelis tarybinių aktyvistų buvo pirmomis okupacijos dienomis nužudyti buržuazinių nacionalistų, gavusių dar iki karo iš Berlyno nurodymų įvykdyti tuos nusikaltimus (dok. Nr. 29, 30). Jie dažniausiai nebuvo nei teisiami, nei registruojami. Hitlerininkai dalį buržuazinių nacionalistų suimtų žmonių, ypač tų, kurie nedalyvavo visuomeniniame darbe, paleido, norėdami sudaryti įspūdį, jog masiniai žmonių suėmimai ir jų žudymas buvo ne hitlerininkų inspiruotas,

o vietinių gyventojų vykdomas. Tačiau nemaža paleistųjų okupantai ir jų talkininkai paskui vėl sugaudė, suėmė, įkalino, nužudė.

Jegerio ataskaitoje minimą važinėjusį po Lietuvą žudyti žmonių skrajojantį būrį sudarė buržuazinės kariuomenės karininkai, Lietuvių aktyvistų fronto suorganizuotų ginkluotų būrių dalyviai, policijos batalionų kareiviai, kuriuos hitlerininkai buvo apmokę masinių žudynių technikos ir kuriems vadovavo. Tam būriui vietoje padėjo ji pagalbinę policiją pertvarkyti minėtieji LAF štabų įsteigti ginkluotų būrių dalyviai.

Skrajojančiam būriui vadovavo hitlerininkas Hamanas, o jam pagelbėjo tokie profesionalais virtę budeliai, kaip buržuazinės kariuomenės karininkai K. Šimkus, A. Impulevičius, J. Barzda, B. Norkus, J. Obelenis, N. Gasėnas ir kiti. Skrajojantis būrys, policiniai batalionai ir ginkluoti būriai buvo pavaldūs 11-to rezervinės policijos bataliono vadui Lechthaleriui (dok. Nr. 48), kuris specialiai buvo prisiųstas su savo batalionu iš Vokietijos masinėms žudynėms vadovauti ir jas vykdyti.

Iš visų buržuazinių nacionalistų srovių uoliausiai talkino hitlerininkams „Geležinio vilko“ organizacijos nariai, okupacijos metais pasivadinę Lietuvos nacionalistų partija. Šios organizacijos nariai gyrėsi, kad jie esą seniausi hitlerininkų šalininkai Lietuvoje ir juos besąlygiškai remia. Vienas LNP vadeivų, I. Tau-nys, bandė teoriškai pagrįsti talkinimą hitlerininkams. Knygoje spausdinama jo straipsnio ištrauka „Lietuvių nacionalistų partija ir žmonių atrankos klausimas“ (dok. Nr. 33), kurioje jis ragino buržuazinius nacionalistus atsisakyti siauro patriotizmo ir tapti nacių rasizmo šalininkais, paklusti Hitleriui. Jis puolė kitas buržuazinių nacionalistų grupes, kaltindamas jas, kad jos nesančios pakankamai palankios hitlerininkams, nors puikiai žinojo, kad jo partijos konkurentai, klerikalinių organizacijų vadeivos, yra ne mažesni talkinimo hitlerininkams šalininkai. Tarp LNP ir klerikalinių organizacijų vadeivų vyko kova, nes pastarieji, turėdami daugiau narių ir didesnę politinę patyrimą, buvo užėmę svarbesnius postus okupacinės valdžios aparate ir neįsileido į jį konkurentų iš „Geležinio vilko“ — LNP. „Vilkų“ ir klerikalinių vadeivų santykiai buvo tokie įtempti, jog šie skundė savo politinius konkurentus gestapui ir kitoms hitlerininkų įstaigoms, norėdami pašalinti juos iš kelio.

Buržuaziniai nacionalistai iš anksto žinojo ir apie žydų žudymą. Dar prieš karą Lietuvių aktyvistų fronto organizacija išspausdino Berlyne ir platino atsisaukimus (dok. Nr. 29, 30), kuriuose buržuaziniai nacionalistai buvo skatinami, hitlerininkams įsiveržus į Lietuvą, žudyti žydus. Tie atsisaukimai rodo, kad jie apgalvotai, inspiuruoti hitlerininkų, ruošėsi žydų žudynėms ir jų turto grobimui.

Jau pirmomis hitlerinės okupacijos dienomis Kaune buvo su-ruoštas žydų pogromas. Kas jį organizavo ir vykdė, vaizdžiai

matyti iš 1963 m. Berlyne išleistos knygos „Fall 9. Das Urteil im SS-Einsatzgruppenprozess“. Joje, 56—57 puslapiuose, pateiktas JAV Antro kariuomenės teismo nuosprendis operatyvinių grupių vadų byloje. Skyriuje „Pogromų kurstymas“ yra tokia SS brigadefiurerio Stalekerio, operatyvinės grupės A vado, 1941 m. spalio mėnesio pranešimo ištrauka: „Nemažiau svarbu buvo sukurti ateičiai neginčijamą faktą, kuriuo galima būtų įrodyti, kad išlaisvinti (okupuoti.— *Aut.*) gyventojai patys savaime griebėsi griežčiausių priemonių prieš bolševikinius ir žydiškuosius priešus. Tai reikėjo padaryti taip, kad neiškiltų aikštėn vokiečių įstaigų nurodymai“.

Tačiau Štalekeris buvo nustebintas ir nusivylęs, kad Lietuvoje ne taip paprasta suorganizuoti žydų pogromus. Tik hitlerininkams pakursčius fašistus, visuomenės padugnes ir suteikus jiems pagalbą, buvo pasiektas tikslas. Minėtame pranešime jis rašo: „Jau aukščiau minėtos partizanų grupės (buržuazinių nacionalistų ginkluotos gaujos.— *Aut.*) vadui Klimaičiui pasisėkė, remiantis į Kauną pasiųstos mažos priešakinės komandos nurodymais, įvykdyti pogromą taip, kad neiškiltų į viešumą kokia nors vokiečių užduotis arba vokiečių iniciatyva“.

To pogromo metu buvo nužudyta tūkstančiai žydų tautybės gyventojų Kaune — Vilijampolės, Senamiesčio ir kituose miesto rajonuose. Ypač žiaurios žmonių žudynės vyko garaže, Vytauto prospekte (dok. Nr. 187, 188). Pogromininkai tiek įsisiautėjo, jog ėmė plėsti, prievartauti ne tik žydus. Net jų organizatoriai bei vadovai turėjo prieš juos imtis tramdymo priemonių (dok. Nr. 194).

Buržuazinių nacionalistų vadinamoji vyriausybė ir jai pavaldžios įstaigos priėmė nutarimą steigti Kaune getą (dok. Nr. 189, 190). „Vyriausybei“ pavaldus policijos departamentas išsiuntinėjo raštą (dok. Nr. 90) visoms jam pavaldžioms įstaigoms, įpareigodamas jas suimti žydus ir perduoti juos sušaudyti. Panašius įsakymus išleido Vilniaus miesto ir srities piliečių komitetui pavaldžios įstaigos (dok. Nr. 88, 89). Juos pasirašė tokie buržuazinių nacionalistų vadeivos, kaip Žakevičius, Iškauskas, Draugelis, Kalendra ir kiti. Draugelis pasirašė raštą Vilniaus apskrities valsčių viršaičiams, Naujosios Vilnios burmistruvi ir policijos nuvadų viršininkams, kad jie suimtų visus žydus, gyvenusius jiems pavaldžioje teritorijoje (dok. Nr. 164). Koks didelis gyventojų pasipiktinimas buvo tokiais buržuazinių nacionalistų vadeivų veiksmais, rodo minėtoms įstaigoms išsiuntinėtas policijos vado raštas (dok. Nr. 165), kuriam įsakoma „Transportuojant bei saugojant žydus, apsaugos dalyviai negali vartoti smurto, žiauraus elgesio, koliojimosi, savintis žydų turto...“

Dokumentų apie buržuazinių nacionalistų dalyvavimą, persekiojant ir masiškai žudant žydus, rinkinyje daug. Pati buržuazinių nacionalistų „vyriausybė“, pasirašiusi nutarimą steigti Kaune getą (dok. Nr. 87), surašė sau kaltinamąjį aktą.

Hitlerininkai ir buržuaziniai nacionalistai pirmomis okupacijos dienomis žydų tautybės tarybinius aktyvistus žudė kartu su lietuviais ir kitų tautybių aktyvistais. Vėliau jie ėmė naikinti visus žydus, nepaisydami jų politinių įsitikinimų, klasinės kilmės. Tokį jų elgesį paaiškina nacių antisemitinė politika, kurios laikėsi ir lietuviškieji fašistai. Pastarieji savo elgesį detaliau išaiškino to meto spaudoje, kur jie neslėpė savo pažiūrų, nes manė, kad jiems neteks atsakyti už padarytus nusikaltimus, kad nebus traukiami baudžiamojon atsakomybėn. Jie tada džiūgaute džiūgavo, kad, išnaikinę žydus, turės plačią, be konkurentų veikimo dirvą pramonėje, prekyboje, statyboje, medicinoje ir kitose šakose. Kita priežastis, skatinusi buržuazinius nacionalistus žudyti žydus, tai jų, kaip ir hitlerininkų, noras pasigrobtį nužudytųjų turtą. Suvartų jį getus ir nužudytų žydų turtą paėmė hitlerininkai, bet nemaža jo teko ir buržuazinių nacionalistų vadeivoms. Jei brangenybes ir vertingesnius daiktus pasigrobė pirmieji, tai nemaža menkesnės vertės daiktų teko ir antriesiems. Jie užėmė mažesnius gyvenamuosius namus, žemės sklypus su sodais ir daržais. Namų apyvokos daiktų, medicinos įrankių, drabužių ir kitų turtų irgi teko buržuazinių nacionalistų gaujų vadeivoms. Dėl turto dažnai vyko kivirčiai ir peštynės. Grobikai plačiai prekiaavo pasigrobtu turtu. Tai tokie buvo tikrieji žydų apiplėšimo ir žudymo motyvai, kurių hitleriniai talkininkai nė neslėpė žudynių pradžioje. Tik vėliau jie ir hitlerininkai ėmė naikinti savo nusikaltimų pėdsakus — dokumentus ir nužudytųjų lavonus. Pastarųjų naikinimas buvo įgavęs pramonės įmonės gamybos mastus.

Prie masinio žydų naikinimo prisidėjo ir katalikų bažnyčios reakcingieji vadovai, kurie netiesioginiais būdais skatino žudikus. Arkivyskupas J. Skvireckas, kurio dienoraščio ištraukos spausdinamos rinkinyje (dok. Nr. 32), pritarė hitleriniam rasizmui ir tas savo pažiūras plačiai skleidė, o jos, kaip bažnyčios vadovo, buvo privalomos kunigams ir klerikalinių organizacijų nariams. Tuo tegalima paaiškinti tą faktą, kad ir klerikalinių organizacijų nariai dalyvavo masinėse žudynėse.

Arkivyskupas Skvireckas ir jo pagalbininkas vyskupas V. Brizgys paskyrė policiniams batalionams karo kapelionus, kurie teikė religinius patarnavimus ne tik Lietuvoje, bet ir išvykus žmonių žudyti svetur, už Lietuvos ribų. Ten batalionų kareiviams buvo laikomos pamaldos, sakomi pamokslai ir kitomis priemonėmis jie buvo ruošiami žudikiškiems uždaviniams. Ne veltui su tokiu noru naciai sutiko, kad policiniams batalionams būtų skiriami kapelionai.

Rinkinyje yra dokumentų, parodančių, kaip hitlerininkų ir buržuazinių nacionalistų įsteigti policiniai batalionai masiškai žudė žmones Baltarusijoje, tačiau vaizdžiausias jų — Karlo pranešimas (dok. Nr. 235). Karlas, Slucko gebitskomisaras, aprašė, kaip vienas tų policinių batalionų siautėjo ir masiškai žudė žmones Slucko mieste. Karlo aprašytąsias žudynes vykdė Impulevi-

čiaus 2-ras (12-tas) batalionas. Karlas nebuvo masinių žudynių priešininkas, tik jis buvo nepatenkintas, kad jos, sunaikinus visus kvalifikuotus ir jam reikalingus darbininkus, sužlugdė jo valdytos srities gamybinės užduotis. Jam atrodė, kad žudynės turi būti vykdomos organizuotai ir tvarkingai. Jis prašė viršininkų, kad jie ateityje jį apsaugotų nuo tokio policinio bataliono, kaip siautėjęs Slucko mieste.

Rinkinyje parodyta tik 1-mo (13-to) ir 2-ro (12-to) policinių batalionų veikla Baltarusijoje, vadovaujant hitlerininkų 11-tam rezervinės policijos batalionui. Panašius nusikalstamus darbus vykdė ir kiti policiniai batalionai, kuriuos buržuazinių nacionalistų vadeivos padėjo hitlerininkams įsteigti. Dokumentas Nr. 242 parodo, kur tie batalionai hitlerininkų buvo pasiųsti žmonių plėsti, žudyti ir su pasipriešinimo okupantams dalyviais kovoti. Tačiau apie jų nusikaltimus čia nekalbama. Norint parodyti visų policinių batalionų nusikalstamą veiklą už respublikos ribų, reikėtų išleisti atskirą dokumentų rinkinį.

Sioje rinkinio dalyje skelbiami dokumentai apie masines žudynes Vilniaus ir Kauno miestuose bei apskrityse. Čia neišryškėjo, kiek buvo nužudyta žmonių kituose miestuose ir apskrityse. Nužudytų žmonių skaičius didžiulis. Jis rodo, kokie dideli buvo hitlerininkų ir jų talkininkų, buržuazinių nacionalistų, nusikaltimai mūsų liaudžiai, jų neapykanta darbo žmonėms, panorėjusiems gyventi taip, kad jų niekas neišnaudotų, kad jų sukurtoje visuomenėje nebūtų parazitų, veltėdžių. Šis dokumentų rinkinys primins mūsų žmonėms, kad reikia būti savo laimėjimų sargyboje.

Rinkinyje pateiktieji dokumentai papildo tą medžiagą, kuri jau mūsų visuomenei žinoma apie hitlerininkų ir jų pagalbininkų nusikaltimus, masiškai žudant žmones. Niurnberge Tarptautinis tribunolas nuteisė hitlerinius vadeivas už nusikaltimus prieš žmoniškumą, buvo patraukta baudžiamojon atsakomybėn bei nubausyta už masinį žmonių žudymą ir buržuazinių nacionalistų. Apie tai buvo plačiai rašyta spaudoje. Tačiau daug svarbių nusikaltėlių, talkinusių hitlerininkams, pabėgo į užsienį, į kapitalistinius kraštus. Jie ne tik išvengė pelnytos bausmės už padarytus nusikaltimus, bet bando ten vaidinti kovotojus prieš hitlerininkus. Jie dabar aiškina, kad vieni hitlerininkai vykdė žudynes, o jie neturį nieko bendro su jomis. Visus tokius nusikaltėlius įžūlumu, suktumu bei apgaule pralenkia prelatas M. Krupavičius, besikratydamas atsakomybės už masinį žmonių žudymą. O jis vadovavo Kalvarijos buržuazinių nacionalistų ginkluotam būriui. Jis dabar nutyli suktos klerikalų politikos sumetimais, jog, jam vadovaujant, buvo žudomi tarybiniai aktyvistai, ir įrodinėja, kad buržuaziniai nacionalistai ne tik nežudė žydų, bet protestavę prieš jų naikinimą, gelbėję žudomuosius. Pasak jo, jei ir dalyvavęs kuris lietuvis, masiškai žudant, tai buvęs išgama, kurį ir jis smerkia.

Taip, tai buvo išgamos ir mūsų liaudies priešai. Užsienyje pasislėpę, jie tebedirba nusikalstamą antiliaudinį darbą, užmezg-

dami ryšius su įvairių kraštų fašistinėmis organizacijomis, siūlo savo paslaugas reakciniams imperialistinių valstybių veikėjams, kurstantiems šaltąjį karą ir kaupiantiems jėgas prieš Tarybų Sąjungą. Jie nori, padedami imperialistų, restauruoti kapitalistinę santvarką Lietuvoje.

* *
*

Dokumentų rinkinys „Masinės žudynės Lietuvoje“ bus leidžiamas dviem dalimis.

Pirmojoje rinkinio dalyje pateikiami direktyvinio ir operatyvinio pobūdžio dokumentai apie hitlerinės vadovybės kėslus išnaikinti ištisas tautas, apie okupantų ir buržuazinių nacionalistų įvykdytas žudynes visoje Lietuvos teritorijoje ir atskirai Vilniuje, Kaune bei jų apskrityse. Be to, šios dalies pabaigoje skelbiami keli dokumentai, kurie parodo buržuazinių nacionalistų nusikaltimus ir už Lietuvos respublikos ribų.

Antrąją dalį sudarys dokumentai apie žmonių naikinimą kiuose Lietuvos miestuose ir apskrityse.

Pirmosios rinkinio dalies dokumentai sudėti į skyrius teritoriniu principu, pagal hitlerinės okupacijos metų administracinį paskirstymą. Skyrių viduje dar išskirtos tematinės grupės. Tematinėse grupėse dokumentai išdėstyti, laikantis įvykių chronologijos.

Pirmąją rinkinio dalį sudaro trys pagrindinės dokumentų grupės:

1. Hitlerininkų ir lietuviškųjų buržuazinių nacionalistų direktyvos, įsakymai, pranešimai, ataskaitos, straipsniai, rašyti okupacijos metais. Šios grupės dokumentai atrinkti iš Lietuvos TSR Centrinio valstybinio archyvo (CVA), TSRS Centrinio valstybinio Spalio revoliucijos, aukščiausiųjų valstybinės valdžios organų ir valstybinių valdymo organų archyvo (CVSRA), Baltarusijos TSR CVSRA ir iš leidinių: „SS im Einsatz“, „Verbrecherische Ziele — verbrecherische Mittel“, „Nürnberger Prozess“, „Fall 12. Das Urteil gegen das Oberkommando der Wehrmacht“, „Нюрнбергский процесс“, „Военно-исторический журнал“.

2. Ypatingosios valstybinės komisijos vokiečių fašistų ir jų bendrininkų piktadarybėms nustatyti ir ištirti aktai bei liudininkų tai komisijai parodymai, surašyti 1944—1945 metais. Jie saugomi TSRS CVSRA ir LTSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraščiu skyriuje.

3. Pačių žudikų ir liudininkų pokario metais teismo ir tardymo organams duoti parodymai, kurie yra LTSR Mokslų akademijos Archyviniams dokumentams skelbti redakcijos (ADSR) fonde.

Pirmojoje rinkinio dalyje yra du skyriai: „Hitlerinės vadybės direktyvos masiškai žudyti žmones“ ir „Buržuazinių nacionalistų talkininkavimas hitlerininkams“. Pastarasis skyrius suskirstytas į du poskyrius: „Nurodymai žudyti Lietuvos gyventojus“ ir „Jų darbai“.

Iliustracijos paimtos iš LTSR CVA ir ADSR.

Archeografiškai tvarkant dokumentus:

Ištaisytos gramatinės klaidos ir sutvarkyta skyryba;

Dokumentuose praleisti žodžiai, be kurių neiški sakinio prasmė, įrašyti laužtiniuose skliaustuose;

Dokumentų datos, nustatytos iš kitų šaltinių, taip pat rašomos laužtiniuose skliaustuose;

Dokumentuose esančios nelietuviškos pavardės transkribuotos (po transkribuotos vokiškos pavardės, minint ją pirmą kartą, kai žinoma originalo forma, skliaustuose ir ji įrašoma). Parašai netranskribuojami;

Kai dokumentas skelbiamas ne visas, pažymima žodžiu iš;

Nesusijusios su rinkinio tema ir dėl to praleistos vietos pažymėtos daugtaškiu arba punktyru (didesni praleidimai);

Tekste pasitaikančių sunkiai suprantamų žodžių ir išsireikškimų paaiškinimai, svetimų kalbų žodžių arba sakinių vertimai duodami puslapio apačioje; išnašose nurodomos ir trumpos žinios (gimimo metai, vieta pagal dabartinę administracinę paskirstymą ir kt.) apie parodymus davusius asmenis.

Dokumentuose Nr. 7, 9, 13, 15, 25, 26, 28, 69, 70, 71, 77, 78, 83, 96, 97, 103, 104, 109, 121, 123, 138, 146, 234 santrumpų nepavyko iššifruoti.

Dokumento antraštė, autorius, adresatas, surašymo vieta, data (jei parodymuose yra dvi datos, tai reiškia, kad asmuo buvo apklaustas pakartotinai) palikti.

Pavardės ir vietovardžiai patikrinti, tačiau dėl pasitaikiusių originalo tekste neiškumų kai kur gali būti netikslūs.

Dokumentų originalumas ir pagaminimo būdas, jų saugojimo vieta visur nurodyti. Ypatingosios valstybinės komisijos dokumentai ir teismo bei tardymo organams duoti parodymai yra originalūs. Iš kurios kalbos išversti dokumentai, nenurodyta tik ten, kur matyti iš pačių šaltinių. Dokumentai, kurių pagaminimo būdas nenurodytas,— mašinarščiai. Dokumentai Nr. 18, 105 yra išversti okupacijos metais; neradus jų originalų, vertimų kalba ne-taisyta.

Beveik visi dokumentai skelbiami pirmą kartą.

Komentarai apie nacionalistų organizacijas, jų ginkluotus būrius, policiją, spaudą, okupantų karinę ir civilinę valdžią bei svarbiausių žudynių organizatorių ir žymesnių nužudytų asmenų pavardžių rodyklė pateikiami rinkinio pabaigoje.

Istaigų, karinių formacijų, organizacijų struktūra ir pavadinimai hitlerinės okupacijos metais Lietuvoje dažnai keitėsi, todėl

ir rinkinio dokumentuose jie įvairuoja. Tai paaiškinama komentaruose ir išnašose.

Kai kuriuose dokumentuose (pvz., Nr. 142 ir Nr. 143, Nr. 199 ir Nr. 200) pasitaikę prieštaraujantys duomenys, neradus šaltinių, pagal kuriuos būtų galima nustatyti, kurie teisingesni, liko neišaiškinti.

Dokumentus parinko ir sutvarkė G. Erslavaitė ir K. Rukšėnas.

Archeografiškai tvarkant dokumentus, prisidėjo LTSR CVA mokslinės bendradarbės E. Oginskaitė ir G. Suveizdienė.

Dokumentus iš vokiečių kalbos vertė K. Rukšėnas.

Istorinę pratarmės dalį parašė B. Baranauskas, archeografinę — rinkinio sudarytojai, kurie taip pat parengė komentarus ir pavardžių rodyklę.

I SKYRIUS

HITLERINĖS VADOVYBĖS
DIREKTYVOS
MASIŠKAI ŽUDYTI ŽMONES

GYDYTOJAMS BUVO LEIDŽIAMA ŽUDYTI LIGONIUS

Nr. 1

Adolfas Hitleris

Berlynas, 1939 m. rugsėjo 1 d.

Reichsleiteriui¹ Bouleriui (Bouhler) ir med. dr. Brantui (Brandt) pavedama jų atsakomybe tiek išplėsti skiriamų pagal vardinį sąrašą gydytojų teises, kad ligoniams, kurie, sprendžiant pagal viską, yra nepagydomi, kritiškiausiai vertinant jų būklę, būtų užtikrinta neskausminga mirtis*.

A. Hitler

SS² im Einsatz, Berlin, 1957, p. 383.

„AŠ TURIU TEISĘ PAŠALINTI MILIJONUS ŽEMESNĖS RASĖS ŽMONIŲ“

Nr. 2**

„Mes,— kalbėjo Hitleris Raušningui,— turime išvystyti gyventojų skaičiaus mažinimo techniką. Jeigu jūs paklausite mane, kaip aš suprantu gyventojų skaičiaus mažinimą, pasakysiu, kad turiu galvoje ištisy rasinių vienetų pašalinimą. Ir tai — ką esu numatęs įvykdyti, tai, apskritai kalbant, mano uždavinys. Gamta žiauri, todėl ir mes galime būti žiaurūs. Jeigu aš galiu siųsti vokiečių nacijos žiedą į karo pragarą, nè kiek negailėdamas pralieto brangaus vokiečių kraujo, tai, žinoma, aš turiu teisę pašalinti milijonus žemesnės rasės žmonių, kurie dauginasi kaip kirminai!“

Нюрнбергский процесс, т. I, М., 1957, р. 483.

* Originale — Gnadentod.

** 15 Hitlerio pokalbio su jo bendraminčiu Raušningu Hitlerio būstinėje Berlyne 1941 m. birželio 15 d.

Slaptas valstybinės svarbos dokumentas

Fiureriui patvarkius, šiandien 15 val. pas jį įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo reichsleiteris Rozenbergas, reichsministras Lamersas (Lammers), feldmaršalas Keitelis, reichsmaršalas ** ir aš ***.

Pasitarimas prasidėjo 15 val. ir truko su pertrauka kavai maždaug iki 20 val.

Savo įžanginiame žodyje fiureris pabrėžė ketinąs pirmiausia nustatyti kelis pagrindinius principus.

Dabar svarbu, kad mes neatskleistume savo tikslų visam pasauliui; tai, beje, visai nereikalinga. Svarbiausia, kad patys žinotume, ko norime. Jokiu būdu nereikia apsunkinti mūsų kelio nereikalingais pareiškimais. Panašūs pareiškimai yra nereikalingi, nes, kiek mums užteks jėgų, mes galime viską padaryti, o kas prašoka mūsų jėgas, mes vis tiek padaryti negalime.

Vadinasi, motyvuojant pasauliui mūsų veiksmus, reikia vadovautis taktikos sumetimais. Mes turime ir šiuo atveju veikti lygiai taip, kaip su Norvegija, Danija, Olandija ir Belgija. Ir tais atvejais mes nieko nekalbėjome apie savo sumanymus, tad būkime protingi, nedarykime to ir dabar.

Taigi mes ir vėl pabrėšime, kad buvome, esą, priversti užimti tą ar kitą sritį, įvesti joje tvarką ir užtikrinti jos saugumą. Gyventojų naudai mes buvome, esą, priversti rūpintis rimties, maitinimo, susisiekimo ir kitais reikalais. Todėl mes ir imamės tvarkymo. Taigi neturi paaiškėti, kad tuo ruošiamas galutinis sutvarkymas! Visas būtinas priemonės — sušaudymus, iškeldinimus ir kt. — mes, nieko nepaisydami, vykdomė ir galime vykdyti.

Tačiau mes nesirengiame prieš laiką ir be reikalo ką nors padaryti savo priešų. Todėl veiksime taip, lyg norėtume vykdyti mandatą. Bet mums patiems turi būti visiškai aišku, kad iš tų sričių niekada nebeįeisime.

Vadinasi, čia kalbama apie tai, kad

1. Nereikia daryti nieko, kas galėtų sutrukdyti galutinį sutvarkymą, o reikia patylomis jam pasirengti;
2. Mes pabrėžiame, jog nešame išlaisvinimą.

* Iš protokolino užrašo apie Hitlerio pasitarimą su reicho vadovais dėl karo prieš Tarybų Sąjungą tikslų.

** Turimas omenyje H. Geringas.

*** M. Bormanas.

Taigi iš esmės yra svarbu tinkamai suraikyti didžiulį pyragą, kad galėtume jį, pirma, užvaldyti, antra, sutvarkyti ir, trečia, panaudoti.

Šiuo metu rusai įsakė pradėti partizanų karą mūsų fronto užnugaryje. Tas partizanų karas turi ir savo gerą privalumą — jis įgalina su šaknimis išrauti visa tai, kas mums priešinasi.

.....

Net tais atvejais, kai mes jau dabar atskiriame kai kuriuos rajonus, turime elgtis kaip teisės ir gyventojų gynėjai. Atsižvelgiant į tai, reikėtų parinkti tinkamas šiuo metu formuluotes. Mes kalbėsime ne apie naują imperijos sritį, bet apie karo iškeltą būtiną uždavinį.

Skyrium imant:

Pabaltijyje visą sritį iki Dauguvos reikia jau dabar, tai suderinus su feldmaršalu Keiteliu, paimti į savo valdžią.

.....

Reichsmaršalas mano, kad būtų teisinga prie Rytų Prūsijos prijungti įvairias Pabaltijo dalis, pavyzdžiui, Balstogės girias. Fiureris pabrėžia, kad visas Pabaltijys turi pasidaryti reicho sritimi.

Verbrecherische Ziele — verbrecherische Mittel, M., 1963, p. 59—63.

PABALTIJŲ NORĖTA KOLONIZUOTI, JO GYVENTOJUS SUVOKIETINTI ARBA IŠNAIKINTI

Nr. 4*

c) Estija, Latvija ir Lietuva

Kyla klausimas, ar nereikėtų skirti šioms sritims ypatingos užduoties — tapti ateityje vokiečių kolonizavimo sritimi, asimiliuojant rasiškai tinkamiausius.

Užsibrėžus šį tikslą, reikėtų bendros užduoties ribose šias sritis tvarkyti visai kitaip.

Reikėtų pasirūpinti, kad didesni inteligentijos, ypač latvių, sluoksniai būtų iškeldinti į senąsias rusų žemes. Reikėtų pradėti platesnę vokiečių kaimiečių kolonizaciją, prirėkus galima būtų paimti didelį kontingentą tam tikslui tinkamų vokiečių kolonistų iš Volgos vokiečių, atskyrus nepageidaujamus elementus. Bet

* Iš A. Rozenbergo dokumentuose rasto nepasirašyto 1941 m. balandžio 2 d. memorandumo Nr. 1 apie būsimos vokiečių okupacijos tikslus ir metodus atskiruose Tarybų Sąjungos rajonuose.

taip pat reikėtų turėti omenyje galimą danų, norvegų, olandų ir, pergalingai baigus karą, anglų kolonizavimą, tam, kad per vieną ar dvi žmonių kartas galima būtų prijungti šią sritį kaip naują suvokietintą kraštą prie senųjų vokiečių žemių.

Šiuo atveju tikriausiai taip pat nebūtų galima išvengti iškeldinimo iš Lietuvos didesnių rasiškai nepilnaverčių gyventojų grupių.

Der Nürnberger Prozess, t. II, Berlin, 1957, p. 258—259.

Nr. 5*

[Ne vėliau kaip 1941 m. liepos mėn.]

Visos sritys tarp Narvos ir Tilžės visada palaikė glaudžius ryšius su vokiečių tauta. 700 metų istorija iš vidaus orientavo ten gyvenančias tautas daugiausia į Europą ir, nepaisant visų pavojų iš rusų pusės, įjungė šią sritį į didžiosios Germanijos gyvybinę erdvę.

Reichskomisarų³ Estijai, Latvijai, Lietuvai ir Baltarusijai tikslas turi būti vokiečių protektorato įgyvendinimas, o po to pavertimas šios srities didžiojo vokiečių reicho dalimi, germanizuojant rasiniu požiūriu tinkamus elementus, apgyvendinant germanų tautas ir iškeldinant nepageidautinus elementus. Baltijos jūra turi tapti didžiosios Vokietijos prižiūrima germanų vidaus jūra.

Kai kuriais gyvulininkystės produktais Pabaltijys buvo tam tikro pertekliaus kraštu. Reichskomisaras turi stengtis, kad vokiečių tauta vėl galėtų naudotis šiuo pertekliumi ir, jei galima, padidinti jį. Kai dėl germanizacijos ar iškeldinimo akcijos, tai iki 50% estų tautos, kurioje yra danų, vokiečių ir švedų kraujo, yra smarkiai germanizuota ir ją galima laikyti gimininga tauta. Latvijoje asimiliacijai tinkama dalis yra žymiai mažesnė, negu Estijoje. Čia reikia laukti stipresnio pasipriešinimo ir numatyti gyventojų iškeldinimą platesniu mastu. Reikėtų laukti, kad Lietuvoje įvykiai vystysis panašiai, nes ir čia nereicho vokiečių** atsikėlimas (Rytų Prūsijos pasienyje) turi daugiausia padėti germanizacijai.

TSRS ČVSRA, f. 7445, ap. 2, b. 144, l. 232—234. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

* Iš hitlerinės Vokietijos reichsministro okupuotoms Rytų sritims A. Rozenbergo instrukcijos reichskomisarui Ostlande.

** Originale — Volksdeutschen.

**Bendros pastabos germanizacijos klausimu,
ypač dėl ateities pozicijos
buvusių Pabaltijo valstybių gyventojų atžvilgiu**

Iš esmės čia visų pirma reikia pažymėti štai ką. Savaiame suprantama, kad germanizacijos politika taikytina tik toms tautoms, kurias mes laikome rasiškai pilnavertėmis. Rasiškai pilnaverčiais mūsų tautai iš esmės yra tik tie vietiniai nevokiečių kilmės gyventojai, kurie patys, kaip ir jų vaikai, turi aiškius nordinės rasės požymius, pasireiškiančius jų išvaizdoje, laiky-senoje ir gabumuose...

Mano manymu, galima palenkti į savo pusę tinkamus germanizuoti vietinius gyventojus Pabaltijo šalyse, jei priverstinis nepageidautinų gyventojų iškeldinimas bus vykdomas kaip taria-mai laisvanoriškas išsikėlimas. Praktiškai tai būtų lengva įgyvendinti. Dideliuose Rytų plotuose, nenumatytuose vokiečių kolonizacijai, mums prireiks daug žmonių, kurie tam tikru laipsniu buvo auklėjami europietiška dvasia ir įsisavino bent pagrindines europietiškos kultūros sąvokas. Nemaža tokių duomenų turi estai, latviai ir lietuviai...

Mums visuomet reikia vadovautis tuo, kad, valdydami visas didžiules sritis, įeinančias į Vokietijos imperijos interesų sferą, mes turime maksimaliai tausoti vokiečių tautos jėgas... Tada, pavyzdžiui, nemaloniai gyventojams rusams priemonės įgyvendins ne vokiečiai, o vokiečių administracijos panaudojamas tam reikalui latvis arba lietuvis. Sumanus šio principo įgyvendinimas, be abejo, turės duoti mums naudingų rezultatų. Vargu čia reikėtų bijoti latvių arba lietuvių surusėjimo, ypač todėl, kad jų skaičius ne toks jau mažas ir jie užims pareigas, iškeliančias juos aukščiau už rusus. Šios gyventojų grupės atstovams taip pat reikia įdiegti jausmą ir supratimą, kad jie, palyginus su rusais, yra kažkas ypatingo. Galimas daiktas, kad ateityje pavojus, kilęs dėl šios gyventojų grupės noro suvokietėti, bus didesnis, negu pavojus surusėti. Nepriklausomai nuo čia pasiūlyto daugiau ar mažiau laisvanoriško nepageidautinų rasiniu požiūriu gyventojų išsikėlimo iš buvusių Pabaltijo valstybių į Rytus, reikėtų taip pat leisti jiems išsikelti į kitas šalis. Kai dėl lietuvių, kurių bendrieji rasiniai duomenys žymiai blogesni, negu estų ir latvių, ir kurių tarpe dėl to yra labai didelis skaičius nepageidautinų rasiniu požiūriu žmonių, tai reikėtų pagalvoti apie suteikimą jiems tinkamos kolonizacijai teritorijos Rytuose...

«Военно-исторический журнал», М., 1960, Nr. 1, p. 92.

* Iš hitlerinės Vokietijos Rytų ministerijos pirmos vyriausiosios politinės valdybos kolonizacijos skyriaus viršininko E. Vecelio (Wetzel) 1942 m. balandžio 27 d. pasi-rasųjų „Pastabų ir pasiūlymų dėl SS kariuomenės reichsfürerio² generalinio plano „Ost““.

SS kariuomenės reichsfiureris
Nr. AR/33/11/42
RF/V

SS kariuomenės reichsfiurerio
asmeninis štabas, kanceliarija
Byla Nr. 90. Slaptai

Fiurerio būstinė, 1942 m. birželio 12 d.

**Dėl generalinio plano „Ost“ — rytinių sričių pertvarkymo teisinių,
ekonominių ir teritorinių pagrindų.**

Brangusis Greifeltai!

Aš peržiūrėjau generalinį planą „Ost“, kuris man, apskritai kalbant, labai patiko. Norėčiau tinkamu laiku perduoti šį planą ir fiureriui. Bet tam būtina, kad mes sudarytume bendrą kolonizacijos planą, kuriame būtų atsižvelgiama į anksčiau paruoštus planus Dancigo — Vakarų Prūsijos, Vartos* ir Aukštutinės Silezijos, Pietryčių Prūsijos sritims, taip pat Bohemijai ir Moravijai, Elzasui—Lotaringijai, Aukštutinei Krainai ir Pietų Stirijai. Visa tai reikia sujungti į bendrą planą ir dėl žemėlapių bei bendrų apskaičiavimų paruošimo.

Man atrodo, kad vienu atveju aš buvau neteisingai suprastas. Šis dvidešimties metų planas turi numatyti visišką Estijos ir Latvijos, taip pat visos Generalinės gubernijos suvokietinimą. Pagal išgales mes turime tai įgyvendinti per 20 metų. Aš asmeniškai įsitikinęs, kad tai galima padaryti. Pasiūlymas įsteigti Generalinės gubernijos ir viso Ostlando teritorijoje tik atramos punktus, neatitinka mano norų ir planų. Blogiau yra su Lietuva. Čia mes žymiai mažiau galime tikėtis germanizuoti gyventojus. Dar daugiau, mes turime paruošti bendrą šios teritorijos kolonizavimo planą. Ir tai turi būti padaryta.

Prieš pateikiant bendrą planą, kuris turėtų būti paruoštas generalinio plano „Ost“ pavyzdžiu, aš prašau prisiųsti man peržiūrėti projektą, kuriame būtų tiksliai numatyta, kiek mums reikia žmonių, darbo jėgos, lėšų ir t. t., bei nurodyta, ko mums prireiks kiekvieno iš keturių penkmečio planų įvykdymui. Tik po to mes galėsime spręsti, kokių neįvykdomų priemonių bus galima atsisakyti.

Heil Hitler!

Jūsų H. Himmler

«Военно-исторический журнал», М., 1960, Nr. 1, p. 98.

* Hitlerininkai, 1939 metais okupavę Lenkiją, jos teritorijos dalį prijungė prie Vokietijos. Iš Poznanės ir dalies Lodzės vaivadijų jie sudarė Vartos (Varta — dešinysis Oderio intakas) sritį, iš Gdansko ir Pamario vaivadijų bei dalies Rytų Prūsijos — Vakarų Prūsijos sritį. Aukštutinės Silezijos vaivadija su Krokuvos ir Kelcų vaivadijų dalimi buvo prijungta prie Silezijos, dalis Varšuvos ir Suvalkijos vaivadijų — prie Rytų Prūsijos. Likusios neprijungtos centrinės Lenkijos sritys buvo pavadintos Generaline gubernija.

Germanizuoti?

Viename žurnalo „Deutsche Arbeit“ ** numeryje, kuris skirtas kolonizacijos uždaviniams Rytuose, SS reichsfiureris *** parašė šitokią įžangą:

„Mūsų uždavinys — germanizuoti Rytus ne sena prasme, t. y. įdiegti ten gyvenantiems žmonėms vokiečių kalbą ir vokiečių įstatymus, bet rūpintis tuo, kad Rytuose gyventų vien tikro vokiško, germaniško kraujo žmonės“.

Atsisakymas visų germanizacijos tendencijų nėra naujas. Jis yra toks pat senas, kaip ir nacionalsocializmas. Tačiau SS reichsfiurerio, kuris yra reichskomisaras vokiečių tautybei stiprinti, lūpose jis tampa įsakymu. Tokia yra šių žodžių prasmė.

Kalavijas ir arklas

Čia nepasakoma tokia nuomonė, greta kurios galiotų ir kitos, bet skelbiama vienintelė programa žmogaus, įgyvendinančio tuo pačiu fiurerio valią.

Fiurerio valia jau išreikšta jo knygoje „Mein Kampf“ ****. Skaitydamas ją, kiekvieną kartą jaudiniesi, kaip šis, tada dar vienišas, tik nedaugelio suprstas pirmojo pasaulinio karo grandinis įžvalgiai perprato lemiamą vokiečių likimo klausimą.

Antai vienoje vietoje jis kalba apie „kruopštų vokiečių arklo darbą, kuriam žemės teturi duoti kalavijas“.

Vadinasi, pergalė Rytuose yra tik mūsų ateities užtikrinimo būtina sąlyga, o pats užtikrinimas bus baigtas tiktai tada, kai šventomis kraujo aukomis laimėta žemė, jei ji apskritai tiks kolonizacijai, bus vokiška — vokiška žmonėmis, kurie joje gyvena ir ją dirba, vokiška „kruopščių vokiečių arklo darbu“.

Vokiečių likimas

Germanizacija sena prasme, kaip mes žinome, atneštų mūsų tautai pražūtį, nes bet koks svetimų arba net tolimų rasių kraujo maišymas žalingas abiem pusėms.

Todėl SS reichsfiurerio iškelta užduotis — pasirūpinti, kad Rytuose gyventų vien tikro vokiško, germaniško kraujo žmonės!

* Iš esesininkų 2 leisto hitlerinėje Vokietijoje žurnalo „Das schwarze Korps“ („Juodasis korpusas“) 1942 m. rugpjūčio 20 d. vedamojo straipsnio.

** „Vokiečių darbas“.

*** H. Himleris.

**** „Mano kova“.

Šią užduotį riboja žmogaus išgalės. Jos nereikia suprasti taip, kad Rytai — didelių plotų sąvoka — taptų ištiesai vokiečių kolonizuotu kraštu. Vokiečių uždavinys Rytuose pirmiausia yra vadovavimo uždavinys. Bet kaip tik tai ir turi sustiprinti mūsų pasiryžimą visuomet aiškiai ir griežtai skirti vieną nuo kito. Kas Rytuose yra vokiška ir taps vokiška, turi būti tikro vokiško, germaniško kraujo.

Sventa žemė

Milžiniškas uždavinys! Mūsų karta, kiek mums tai įmanoma, turi jį įvykdyti ir įvykdys. Ji nesakys, kad čia esąs uždavinys tų, kurie gyvena po mūsų. Mūsų vaikams, anūkams ir proanūkiams ir be šito dar liks užtektinai darbo. Mes turime sudaryti sąlygas tam, kad kolonistai, kuriuos mūsų tauta jau dabar siunčia ir ateityje siųs į Rytus, išvystytų tokią biologinę galią, kuri ilgainiui persunks tą erdvę, jai vadovaus ir ją formuos.

Reichas susigrąžino šimtus tūkstančių vokiečių valstiečių iš esančių pavojuje ir neplaningai išmėtytų kolonizacijos sričių, suorganizavo juos ir planingai paskirstė dirbti Rytuose. Jau vien savo skaičiumi tie valstiečiai pralenkė kai kurias tautas, germanų kraustymosi laikais kūrusias istoriją. Tačiau šių dienų skaičių mastu jie atrodo kaip lašas ant karšto akmens. Jie yra tik vystymosi užuomazga, bet ne vaisius.

O jei ateityje, kai sugrįš mūsų kareiviai, šimtams tūkstančių ir milijonams jų suteiksime trokštamą savarankišką gyvenimą, trokštamą nuosavą žemę ir padėsime pasistatyti trokštamą nuosavą sodybą, tai jie irgi bus tik pradžia; jiems, jų žmonoms, jų vaikams ir vaikų vaikams teks visiems laikams užtikrinti tą pergalę, kurią jie laimėjo mūšio lauke.

TSRS CVSRA, f. 7445, ap. 1, b. 2723.

Nr. 9 *

[1943 m. spalio 1 d.]

Vokiečių aukštesnioji mokykla Kaune

1943 m. rugsėjo 6 d. vėl pradėjo darbą ir vokiečių aukštesnioji mokykla Kaune. Atlikus labai griežtą atranką, kuri buvo padaryta, bendradarbiaujant su „Hitlerjugend“ („Hitlerio jaunimu“)**, mokinių skaičius išaugo beveik iki 250. Jų tarpe yra tik 28 reicho vokiečių vaikai, o kiti 220 parinkti iš repatriantų vaikų. Šie abu skaičiai rodo, kam reikia skirti didžiausią dėmesį

* Iš vokiečių saugumo policijos⁶ ir SD⁵ vado Lietuvoje pranešimo Vyriausiajai reicho saugumo valdybai⁵ Berlyne apie padėtį Lietuvoje 1943 m. rugsėjo mėn.

** 1926 metais Vokietijoje įkurta fašistinė jaunimo organizacija.

šios mokyklos darbe. Ji turi, kaip jau išsamiai buvo nurodyta 1943 m. rugsėjo 20 d. III skyriaus, C poskyrio specialiaame pranešime 2/2 SA-1, registr. Nr. 6284/43, ypatingą politinę užduotį, būtent, iš nereicho vokiečių paruošti atitinkamą vadų korpusą Rytais ir specialiai Lietuvai. Kadangi šie repatriantų vaikai liks Rytuose, o vėliau visų pirma iškils klausimas dėl jų darbo Rusijoje pirkliais, valdininkais ir kt., mūsų nuomone, būtų tikslingiau pagrindine svetimą kalbą aukštesniojoje mokykloje padaryti ne anglų, bet rusų kalbą.

Lietuvos TSR CVA, f. 1399, ap. 1, b. 62, l. 16. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 10 *

[1943 m. lapkričio 1 d.]

Kalbama, kad reichskomisariatas³ dabar, esą, veda derybas su Rytų ministerija apie galutinį Lietuvos universitetų likimą. Iš esmės reikia pasakyti, kad universitetams uždaryti buvo parinktas tinkamas momentas **. Atsižvelgiant į tai, kad lietuvių tauta ateityje turėtų būti suvokietinta, čia susidarė nuomonė, jog reikėtų kelti universiteto arba kai kurių fakultetų atidarymo klausimo, nes universitetas visuomet buvo lietuvių tautos nacionalinio šovinizmo ugdymo židyns. Priešingai, reikėtų stengtis, kad akademinis jaunimas, kuris jau tam tikrą laiką studijavo, nenu-eitų niekais, be jokios naudos, kad jam būtų suteikta galimybė tęsti studijas reiche, kur jį galėtų paveikti vokiška dvasia. Be to, reikėtų stengtis, kad reicho universitetuose lietuvių studentams skirtų vietų skaičius nebūtų apribojamas.

Lietuvos TSR CVA, f. 1399, ap. 1, b. 26, l. 16. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 11

Iš F. JEKELNO *** parodymų

1946 m. sausio 2 d.

K l a u s i m a s: Papasakokite, kokie buvo Vokietijos vyriausybės politiniai planai dėl tarybinio Pabaltijo teritorijos, vokiečių okupacijos metais priklausiusios vadinamajam Ostlandui.

* Iš vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje ataskaitos Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne apie padėtį Lietuvoje 1943 m. spalio mėn.

** Lietuvos aukštąsias mokyklas hitlerininkai uždarė 1943 m. kovo 17–18 d. Šiuos savo veiksmus oficialiai jie aiškino kaip bausmę už tai, kad Lietuvos gyventojai sužlugdė jų paskelbtą mobilizaciją į SS legioną.

*** JEKELNAS (JECKELN) Fridrichas, gimęs 1885 m. Hornburge (Vokietijoje). Fabrikanto sūnus, nacionalsocialistų partijos¹ narys nuo 1929 m., SS obergruppenfuhreris² ir policijos generolas, hitlerinės okupacijos metais buvęs aukštesnysis SS ir policijos vadas⁵ Ostlande, 1946 m., kaip karinis nusikaltėlis, Karinio tribunolo Rygoje nuosprendžiu pakartas.

A t s a k y m a s: Priklausiusių vadinamajam Ostlandui (kas reiškia „rytų žemė“) tarybinės Latvijos, Lietuvos, Estijos, Baltarusijos ir TSRS šiaurvakarių dalies teritorijų ir tautų atžvilgiu atskiri Vokietijos vyriausybės vadovai turėjo politinių planų, kurie detalėmis kiek skyrėsi vieni nuo kitų. Tačiau, nepaisant kai kurių nuomonių skirtumų, visi Vokietijos vyriausybės nariai sutiko, kad Ostlando teritorija turėtų būti įjungta į vokiečių reichą. Visiškai aišku, kad, taip keliant klausimą, negali būti nė kalbos apie kokių nors suverenių teisių suteikimą lietuviams, latviams, estams, rusams ir kitų tautybių piliečiams, gyvenusiems Ostlande.

Hitleris norėjo prijungti Ostlandą prie Vokietijos „Reichsgau“* teisėmis, t. y. įjungti Ostlando teritoriją į reichą kaip atskirą Vokietijos provinciją.

Hitleris buvo labai neigiamai nusistatęs Ostlando gyventojų atžvilgiu, ypač latvių, dėl jų blogo elgesio su vokiečiais 1919 m. ir dėl Baltijos vokiečių turto konfiskavimo be atlyginimo Latvijos nepriklausomybės metais. Hitleris laikė Ostlandą vieta, tinkama perkelti Vokietijos gyventojų perteklių, užsitarnavusius kareivius ir karo invalidus. Kaip Hitleris nutarė, dalis vietinių gyventojų, kurių nepavyktų suvokietinti, turėjo būti išvežta ir panaudota Vokietijos pramonėje. Norint paruošti šias priemones, 1942 m. pabaigoje Himlerio įsakymu pradėjo veikti „Reichskomisariato vokiečių tautybei stiprinti“ įstaigos ir „Nereicho vokiečių centras“. Įsakymą dėl šių įstaigų organizavimo Himleris gavo iš Hitlerio.

Be to, 1942 m. Latvijoje, Estijoje ir Lietuvoje buvo atidarytos persikėlusiesiems žemės ūkio mokyklos. Prasidėjus karui, buvo imta stiprinti vokiečių kolonistų atranka perkėlimui į Ostlandą. Dirbdamas SS ir policijos vadu Diuselдорfe, aš priklausiau 6-tos karinės apygardos valstybės gynybos komitetui, kurio vadovu buvo gauleiteris¹ komisaras dr. Mejeris (Meyer) (vėliau valstybės sekretorius Ostlando ministerijoje). Šis komitetas posėdžiaudavo Miunsteryje vieną kartą per mėnesį. Vietinis valstiečių vadovas Matizenas (Mathiesen) čia informuodavo, koks vokiečių valstiečių skaičius turi būti perkeltas į Rusiją. Jei aš neklystu, pirmieji turėjo išvažiuoti 200 000 kolonistų iš Vestfalijos ir Badeno. Šie kolonistai turėjo „išsilaisvinti“, sujungiant 2 arba 3 smulkius ūkius į vieną. Kaip kompensaciją, jie turėjo gauti Ostlande žemės sklypus, daug kartų didesnius, negu tie, kuriuos turėjo Vokietijoje. Pasipriešinus buvo rekomenduojamas prievartinis iškeldinimas.

Rozenbergo pažiūros į Ostlando klausimus buvo tokios pat, kaip ir Hitlerio. Tačiau Rozenbergas buvo dar žiauresnis Ostlando tautoms. Jis iš viso buvo priešingas bet kokiam susitarimui su jomis. Latvių, lietuvių ir estų atžvilgiu Rozenbergas laikėsi

* Reicho srities.

Baltijos vokiečių, kurie Pabaltijo gyventojus laikė vergais ir nepilnaverčiais žmonėmis, pažiūrų.

Himleris dar griežčiau buvo nusistatęs Ostlando atžvilgiu, negu Hitleris. Jis atmetė vadinamųjų savivaldų organizaviną, nes laikė jas pernelyg švelniomis Ostlandui. Himlerio planai siekė labai toli. Jis svajono praplėsti Vokietijos sienas iki Uralo ir paimti į savo priežiūrą Tolimųjų Rytų sritis. Tai jis dažnai minėjo savo pranešimuose. Jo tikslas buvo perkelti vokiečius į Ostlandą ir išstumti visus jam netinkamus gyventojus į Rytus arba išnaikinti juos. Iš Himlerio pasisakymų aukščiausiuose SS sluoksniuose buvo matyti, kad jis save laiko Ostlando šeimininku. Šiuo klausimu jo varžovu buvo Rozenbergas, ir, „trokštant vienvaldystės Ostlande“, tarp jų neretai kildavo rimtų konfliktų.

Ostlando reichskomisaras Lozė (Lohse) Ostlando klausimu dažniausiai laikėsi tokių pačių pažiūrų, kaip Hitleris. Jis nenorėjo turėti su Ostlando gyventojais jokių ryšių ir juos laikė vergais. Jis grąžino iš Vokietijos Baltijos vokiečius, nes jų pažiūros į vietinius gyventojus atitiko jo pažiūras. Lozė nepaprastai troško valdyti Ostlandą vienas ir kovojo prieš visus vokiečių vadovus, kurie galėjo būti šiuo požiūriu jam pavojingi. Lozė — didelis egoistas, kuris savo tikslams siekti vartoja visas priemones, net melą ir intrigas, be to, jis yra bailys. Jo pažiūroms buvo būdinga, kad laisvą laiką jis skirdavo ruošti konstitucijai, kurioje numatė, jog jo postas turėtų būti paveldimas.

1944 m. rugpjūčio mėn. Lozei gėdingai pabėgus į Vokietiją, Ostlando reichskomisarų tapo Kochas (Koch). 1944 m. rugsėjo pradžioje Kochas buvo Rygoje, kur jis susirinkusiems Ostlando vadovams apibūdino Ostlando gyventojus kaip nepilnaverčius. Aš jau sakiau, jog šiame pasitarime Kochas pareiškė, kad Latvijos gyventojai dar per gerai esą apsirengę, kad jie dar ne taip blogai gyveną ir kad jis, Kochas, Ukrainoje jau įvedęs kitą tvarką.

Būdamas Rygoje, Kochas reikalavo, kad visi darbingi žmonės būtų prievarta be pasigailėjimo vežami iš Ostlando darbams į Vokietiją.

Aš taip pat daviau jau parodymus, kad Kocho pavaduotojas, vadinamasis konsulas Jonas (Jonas), didelis plėšimų specialistas, grobė pramonės įrengimus ir kitą latvių, estų ir lietuvių tautoms priklausantį turtą.

Aš taip pat sakiau, kad ministras Rozenbergas dar 1943 m. išvežė iš Ostlando daug kultūrinių, meno ir istorinių vertybių.

Tokie buvo ne tik ketinimai, bet ir tikrosios Vokietijos vyriausybės pažiūros į Ostlando teritoriją ir šioje teritorijoje gyvenančias tautas.

ADSR fondas, rinkinys (toliau — r.) 137, l. 1—5. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

KEITELIO IR ROZENBERGO NURODYMAI
NAIKINTI OKUPOUTŲ KRASTŲ GYVENTOJUS

Nr. 12

Fiureris ir vyriausiasis
ginkluotųjų pajėgų vadas

Vyriausioji fiurerio būstinė
1941 m. gegužės 13 d.

Isakas
Dėl karinės jurisdikcijos įvedimo „Barbarosos“ srityje⁴
ir dėl ypatingų kariuomenės priemonių

.....

I

Priešiškų civilinių asmenų nusikaltimų traktavimas

1. Priešiškų civilinių asmenų nusikaltimai, iki bus išleistas specialus patvarkymas, išimami iš karo ir karo lauko teismų kompetencijos.

2. Partizanai turi būti kariuomenės negailestingai sunaikinami, kovojant arba jiems bėgant.

3. Taip pat bet kokie kiti priešiškų civilinių asmenų pasikėsimai prieš kariuomenę, jos atstovus arba aptarnaujantį personalą turi būti likviduojami griežčiausiomis priemonėmis vietoje, net sunaikinant užpuolėją.

4. Kur tokių priemonių nebuvo imtasi laiku arba buvo neįmanoma imtis jų iš karto, įtariami nusikaltimu elementai tučtuojau pristatomi pas karininką. Šis sprendžia, ar juos reikia sušaudyti.

Dėl vietovių, kuriose kariuomenė buvo klastingai užpulta, jei aplinkybės neleidžia greitai išaiškinti atskirų kaltininkų, karininkas, bataliono vado arba aukštesnėse pareigose, įsako tučtuojau vykdyti kolektyvines prievartos priemones.

5. Griežtai draudžiama įtartinus nusikaltėlius laikyti, norint perduoti juos teismui tada, kai bus vėl įvestas teisingumas vietiniams gyventojams.

.....

II

.....

1. Už kariuomenės ir aptarnaujančio personalo atstovų padarytus veiksmus prieš prieiškus civilinius asmenis netraukiama

atsakomybėn net ir tuo atveju, jeigu toks jų veiksmas kartu yra karinis nusikaltimas arba nusizengimas.

Igaliojus

~~Vyriausiosios ginkluotųjų pajėgų vadovybės viršininkas~~

Keitel

Der Nürnberger Prozess, t. II, Berlin, 1962, p. 483—485.

Nr. 13

Vyriausiosios
ginkluotųjų pajėgų vadovybės
viršininkas

VFST/L (IV/Qu) skyrius
Nr. 002060/41.

Vyriausioji fiurerio būstinė,
1941.IX.16

Slaptas vadovybės dokumentas
Išspausdinta 40 egz.

Egz. Nr. *...

Visai slaptas vadovybės dokumentas

Dėl komunistinio pasipriešinimo judėjimo okupuotose srityse

1. Prasidėjus karo žygiui prieš Tarybų Rusiją, visose Vokietijos okupuotose srityse kilo komunistinis sukilėlių judėjimas, kurio pasireiškimai įvairuoja nuo propagandinių priemonių ir pasikėsinimų prieš paskirus vokiečių armijos karius iki atviro maišto ir plataus partizaninio karo.

Tenka konstatuoti, kad čia turima reikalo su masiniu centralizuota tvarka iš Maskvos vadovaujamu judėjimu, kuris sukelia atskirus ir iš pirmo žvilgsnio nežymius įvykius tuose rajonuose, kur iki šiol buvo ramu.

Daugelio politinių ir ekonominių konfliktų okupuotose šalyse akivaizdoje reikia skaitytis ir su tuo, kad nacionalistiniai ir kitokie sluoksniai pasinaudoja ta proga, kad galėtų kartu su komunistiniais maištininkais daryti visokių kliūčių okupacinei vokiečių valdžiai.

Tuo būdu vokiečių karo vadovybei kyla vis didesnis pavojus, kuris pirmiausia pasireiškia visuotiniu netikrumu okupacinėje kariuomenėje ir priverčia ją atitraukti pajėgas, reikalingas svarbiausiems maišto židiniams nuslopinti.

* Neįskaitomas.

2. Iki šiol taikytos priemonės kovoje su šiuo visuotiniu komunistiniu sukilėlių judėjimu pasirodė esančios nepakankamos. Šiuo metu fiureris įsakė visur taikyti griežčiausias priemones šiam judėjimui trumpiausiu laiku nuslopinti.

Tik tokiomis priemonėmis, kurios didžiųjų tautų viešpatavimo išplėtimo istorijoje buvo visuomet sėkmingai panaudojamos, galima atkurti rimtį ir tvarką.

3. Vykdamas tas priemones, būtina veikti pagal šiuos principus:

a) Kiekvienu maišto prieš okupacinę vokiečių valdžią atveju, kokios bebūtų konkrečios aplinkybės, reikia daryti išvadą, kad tas maištas yra komunistinės kilmės.

b) Norint užuomazgoje nuslopinti neramumus, būtina, pirmai progai pasitaikius, nedelsiant imtis kuo griežčiausių priemonių, kurios sustiprintų okupacinės valdžios autoritetą ir užkirstų kelią tolesniam neramumų plitimui. Čia reikia turėti galvoje, kad žmogaus gyvybė okupuotuose kraštuose dažnai neturi jokios vertės ir atgrasinantis poveikis gali būti pasiektas, panaudojus kuo griežčiausias priemones. Už vokiečių kareivio nužudymą tokiais atvejais apskritai turi būti skiriama mirties bausmė 50-čiai—100-tai komunistų. Mirties bausmės įvykdymo būdas turi dar labiau padidinti atgrasinantį bausmės poveikį.

Veikti kitaip, būtent, pirma pavartoti palyginti švelnias bausmes ir, norint atgrasinti, pasitenkinti įspėjimu, kad ateityje bus pavartotos ir griežtesnės priemonės, prieštarautų šiems pagrindiniams principams, ir todėl taip daryti draudžiama.

c) Politiniai santykiai tarp Vokietijos ir to ar kito okupuoto krašto neturi nusakyti okupacinės valdžios laikymosi ir pozicijos.

Reikia nuolat turėti galvoje ir propaguoti tą mintį, kad griežtos priemonės išvaduos nuo komunistinių nusikaltėlių ir vietinius gyventojus ir tuo pačiu bus jiems naudingos.

Todėl, taip sumaniai vedant propagandą, net pavartojus prieš komunistus ir kuo griežčiausias priemones, nekils jokia nepageidaujama reakcija mums palankiai nusiteikusių gyventojų sluoksniuose.

d) Vietinės jėgos, kaip taisyklė, netinka tokioms prievartos priemonėms vykdyti. Jų sustiprinimas gali sukelti pavojų mūsų pačių kariuomenei, ir todėl nuo to reikia atsisakyti.

Kartu reikia plačiai panaudoti premijų išdavimo gyventojams ir jų apdovanojimo sistemą, kad galima būtų atitinkama forma užsitikrinti jų paramą.

e) Jeigu ryšium su komunistiniais maištais arba kitais panašiais nusikaltimais prieš okupacinę vokiečių valdžią, kaip išimtis, organizuojami karo lauko teismai, tai jie turi naudoti kuo griežčiausias bausmes.

Veiksminga atgrasinimo priemonė tokiais atvejais tegali būti tik mirties bausmė. Skyrium imant, ji turi būti, kaip taisyklė, taikoma už šnipinėjimą, sabotažo aktus ir mėginimus užmegzti

ryšius su kokiomis nors užsienio ginkluotomis pajėgomis. Už ginklų laikymą be leidimo, bendrai imant, taip pat reikia taikyti mirties bausmę.

4. Kariuomenės vadai okupuotose srityse turi žiūrėti, kad šie pagrindiniai principai būtų nedelsiant pranešti visoms karinėms įstaigoms, kurių veikla susijusi su komunistinių maištų ir sukilmų nuslopinimu.

Keitel

Fall 12. Das Urteil gegen das Oberkommando der Wehrmacht, Berlin, 1960. Priedas. Fotokopija.

Nr. 14

Fiureris ir vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas

Direktivos traukti atsakomybėn okupuotose srityse už nusikaltimus reichui arba okupacinei valdžiai

1941 m. gruodžio 7 d.

Prasidėjus žygiui į Rusiją, komunistiniai elementai ir kiti vokiečiams priešiški sluoksniai okupuotose srityse sustiprino veiksmus prieš reichą ir okupacinę valdžią. Šių intrigų apimtis ir pavojingumas verčia imtis griežčiausių priemonių prieš nusikaltusius asmenis, norint juos įbauginti. Pirmiausia reikia vadovautis šiomis direktyvomis:

I. Okupuotose srityse nevokiečių kilmės civiliniams asmenims, nusikaltusiems reichui arba okupacinei valdžiai ir įvykdžiusiems nusikaltimus, kurie sudaro pavojų reichui arba okupacinės valdžios saugumui ar kovinei galiai, iš esmės tikslinga taikyti mirties bausmę.

II. I punkte minėtus nusikaltimus iš esmės reikia pavesti nagrinėti teismui okupuotose srityse tik tuo atveju, jei galima tikėtis, kad nusikaltę asmenys arba bent svarbiausieji nusikaltėliai bus nubausti mirties bausme, ir jei teismo procesas ir mirties bausmė gali būti įvykdyti trumpiausiu laiku. Priešingu atveju nusikaltusius asmenis, bent svarbiausius nusikaltėlius, reikia siųsti į Vokietiją.

III. Nusikaltę asmenys, kurie siunčiami į Vokietiją, atiduodami ten karo teismui tik tada, jei to reikalauja ypatingieji karo interesai. Į oficialių vokiečių ir užsienio įstaigų užklausimus dėl tokių nusikaltusių asmenų reikia atsakyti, kad jie esą suimti ir kad dabartinis teismo proceso stovis neleidžia teikti kokių nors kitų žinių.

IV. Okupuotose srityse vyriausieji vadai ir teisėjai asmeniškai atsako pagal savo kompetenciją už šių nurodymų vykdymą.

V. Vyriausiosios ginkluotųjų pajėgų vadovybės viršininkas nustato, kuriose okupuotose srityse reikia taikyti šį potvarkį. Jis yra įgaliotas aiškinti potvarkį, leisti instrukcijas dėl jo vykdymo, papildyti jį. Reicho teisingumo ministras išleidžia vykdomuosius nuostatus savo kompetencijos ribose.

Įgaliojus

Vyriausiosios ginkluotųjų pajėgų vadovybės
viršininkas

Keitel

SS im Einsatz, Berlin, 1957, p. 496.

Nr. 15

Vyriausiosios
ginkluotųjų pajėgų vadovybės
viršininkas

14 n 16 WR (I 3/4)
Nr. 165/41. Sl.

Slaptai

~~1941 m.~~ gruodžio 12 d.

**Dėl patraukimo atsakomybėn,
nusikaltus okupuotose srityse reichui arba okupacinei valdžiai**

l p r i e d a s:

Fiureris seniai brandino mintį, kad okupuotose srityse, nusikaltus reichui arba okupacinei valdžiai, su nusikaltusiais asmenimis būtų kovojama kitomis priemonėmis, negu iki šiol. Fiurerio nuomone, padarius tokius nusikaltimus, laisvės atėmimas, taip pat sunkiųjų darbų kalėjimas iki gyvos galvos laikomas silpnumo požymiu. Efektyviai ir ilgam laikui galima įbauginti, tik skiriant mirties bausmę arba taikant tokias priemones, kad giminės ir gyventojai nieko nežinotų apie nusikaltėlio likimą. Šiam tikslui tinka išvežimas į Vokietiją.

Pridedamos direktyvos apie patraukimą atsakomybėn už nusikaltimus atitinka tą fiurerio nuomonę. Jos yra jo peržiūrėtos ir aprobuotos.

Keitel

SS im Einsatz, Berlin, 1957, p. 497.

**1942 m. vasario 17 d. įsakymas
papildomai prie baudžiamųjų nurodymų okupuotose Rytų srityse**

Remdamasis 1941 m. liepos 17 d. fiurerio įsakymo dėl okupuotų Rytų sričių valdymo § 8, įsakau:

Vietiniams gyventojams elgtis pagal vokiečių įstatymus ir vokiečių valdžios išleistus jiems potvarkius. Jei jie nėra Vokietijos piliečiai ir vokiečių tautybės asmenys, jiems taikomi žemiau išdėstyti nurodymai apie bausmes:

§ 1. Mirties bausme, o lengvesniais atvejais katorga baudžiamas tas, kuris pavartos smurtą prieš Vokietijos imperiją arba prieš okupuotose Rytų srityse įvestą aukščiausiąją valdžią; kuris pavartos smurtą prieš Vokietijos pilietį arba vokiečių tautybės asmenį dėl to, kad jis yra vokiečių tautybės; kuris pavartos smurtą prieš vokiečių armijos arba vokiečių policijos nekarinės organizacijos, įskaitant jos pagalbines jėgas, vokiečių valdžios darbo prievolės įstaigų arba NSDAP¹ įstaigų ir organizacijų pareigūną; kuris kviečia arba ragina nepaklusti vokiečių valdžios išleistam įsakymui ar potvarkiui; kuris tyčia kenkia vokiečių valdžios ir įstaigų veiksmams ar pastarųjų darbe vartojamoms priemonėms ir visuomenės gerovei; kuris remia antivokiškus siekius arba organizaciniu atžvilgiu palaiko vokiečių valdžios uždraustus susibūrimus; kuris, dalyvaudamas priešiškoje arba kurstytojiškoje veikloje, parodo antivokiškas pažiūras arba kaip kitaip savo elgesiu menkina vokiečių valstybės ar vokiečių tautos autoritetą ar gerovę arba kenkia jiems; kuris tyčia padega ir tuo pačiu pakenkia bendravokiškiems interesams arba Vokietijos piliečio ar vokiečių tautybės asmens turtui.

§ 2. Mirties bausme, o lengvesniais atvejais katorgos darbams nuteisiamas tas, kuris susitaria dėl baustino poelgio, numatyto § 1, įvykdymo, pradeda rimtai tartis tuo klausimu, siūlo savo paslaugas arba priima tokį pasiūlymą, arba kas turi tikrų žinių apie tokį poelgį ar rengimąsi jam tokiu momentu, kada dar galima būtų išvengti pavojaus, ir sąmoningai laiku nepraneša apie tai vietos vokiečių valdžiai arba asmeniui, kuriam gresia pavojus.

§ 3. Mirties bausme teisiama taip pat už baudžiamąjį nusikaltimą, nenumatytą § 1 ir 2, jei už jį pagal bendrus vokiečių baudžiamuosius įstatymus ir vokiečių valdžios potvarkius mirties bausmė netaikoma, bet jis liudija apie ypatingai žemus kėslus arba yra ypač sunkus dėl kitų priežasčių; tokiu atveju leidina taikyti mirties bausmę nepilnamečiams, įvykdžiusiems sunkius nusikaltimus.

§ 4. 1. Jei nėra pakankamo pagrindo atiduoti karo teismui, nuosprendį padaro ypatingasis teismas*.

* Ypatingasis teismas buvo ir Kaune prie generalinio komisariato.

2. Tai neliečia karinėms pajėgoms išleistų specialių nuostatų.
§ 5. 1. Kadangi 1941 m. gruodžio 4 d. įsakymo apie baudžiamąją teiseną prijungtose Rytų srityse lenkų ir žydų bylose I skyriaus 3 punkte ir II skyriuje numatytos griežtesnės priemonės, tai jos atitinkamai taikomos lenkams ir žydams okupuotose Rytų srityse...

2. Reichskomisaras gali patvarkyti, kad šie nurodymai būtų taikomi ir kitoms gyventojų grupėms.

Reichsministeras okupuotoms Rytų sritims
Rosenberg

Berlynas, 1942 m. vasario 17 d.

Нюрнбергский процесс, т. IV, М., 1959, p. 583—584.

POTVARKIAI ŽUDYTI ŽYDUS IR ČIGONUS

Nr. 17

Didžiojo vokiečių reicho reichsmaršalas
Įgaliotinis keturmečio plano reikalams
Ministrų tarybos reicho gynybai pirmininkas

Berlynas, 1941 m. liepos mėn.

Saugumo policijos ir SD vadui
SS grupenfiureriui² Heidrichui (Heydrich)

Berlynas

Papildydamas jau 1939 m. sausio 24 d. įsaku duotą užduotį, tinkamiausiu būdu, atitinkančiu dabartinės sąlygas, išspręsti žydų klausimą emigracijos ar evakuavimo forma, šiuo pavedu Jums imtis visų organizacinių, dalykinių ir materialinių požiūriu reikalingų paruošiamųjų darbų visiškam žydų klausimo išsprendimui Europos teritorijoje, įeinančioje į Vokietijos įtakos sferą.

Kiek šitai liečia kitų centrinių įstaigų kompetenciją, turi dalyvauti ir jos.

Be to, pavedu Jums skubiai pateikti man bendrą paruošiamųjų organizacinių, dalykinių ir materialinių priemonių projektą užsibrėžtam galutiniam žydų klausimo išsprendimui įgyvendinti.

Göring

SS im Einsatz, Berlin, 1957, p. 108.

Der Gebietskommissar in Kauen-Land
An den Herrn Landrat in Kauen **

Kauen, am 9. 8. 41 *

Žydų klausimo sutvarkymo reikalu ponas generalkomisaras³ išleido sekantį nutarimą:

Žydams, kurie turi vokiečių pilietybę arba vokiečių užimtų valstybių pilietybę, taikomas tas pats nutarimas, kaip ir visiems kitiems žydams, t. y. nutarimai dėl ženklų ir getų⁷.

Tas pats nutarimas liečia pusžydžius, t. y. tokius, kurių vienas iš tėvų buvo žydas.

Su mišriomis santuokomis elgiamasi taip:

Į vedusį žydą žiūrima kaip į žydą, jis apgyvendinamas gete ir t. t., t. y. jį liečia visi nutarimai dėl žydų. Su kitu vedusiuoju — ariju — elgiamasi kaip su nežydu, jei jis išsiskiria; kitaip gi jis taip pat uždaromas į getą, ir jį liečia visi nutarimai žydams.

Šitas nutarimas taikomas atitinkamai visuose žydus liečiančiuose reikaluose.

Lentzen

SA⁶ oberfiureris

[Kauno apskrities viršininko rezoliucija]

Visiems valsčių viršaičiams
ir policijos nuovadų⁵ viršininkams griežtai vykdyti

Bortkevičius

1941 m. rugpiūčio 12 d.

Lietuvos TSR CVA, f. 1534, ap. I, b. 186, l. 1.

Nr. 19

Laikinosios direktyvos dėl elgimosi su žydais Ostlando teritorijoje

Reichskomisaras
Ostlando reikalams

Ryga, 1941 m. rugpiūčio 13 d.

Slaptai

Reichsministrui okupuotoms Rytų sritims

Berlynas, Vakarai, 35

Priede pranešu apie numatytas laikinąsias direktyvas dėl elgimosi su žydais Ostlando reichskomisariate.

* Kaunas, 1941 m. rugpiūčio 9 d.

** Kauno apygardos gebitskomisaras³. Ponui Kauno apskrities viršininkui.

... IV. Generaliniai komisarai³, kai tik ir jeigu jų srityse bus įvesta civilinė administracija, įsako įvykdyti šias priemones:

a) Žydams įvesti būtiną registraciją, užrašant pavardę, lytį, amžių ir gyvenamąją vietą. Jų registracijos pagrindu imami žydų bendruomenių sąrašai ir pasitikėjimą nusipelnusių vietos gyventojų parodymai.

b) Įsakyti, kad žydas kairėje krūtinės pusėje ir nugaros viduryje nešiotų visada matomą geltoną šešiakampę žvaigždę ne mažesnę kaip 10 cm diametro.

c) Žydams reikia uždrausti:

1) keisti gyvenamąją vietą ir butą be apygardos (miesto) komisaro³ leidimo;

2) naudotis šaligatviais, visuomeninėmis susisiekimo priemonėmis (pvz., tramvajumi, geležinkelio, autobusu, keleiviniais garlaiviais, vežikais) ir automobiliais;

3) naudotis visuomeninėmis įstaigomis ir institucijomis, besirūpinančiomis gyventojų poilsiu (pvz., kurortais, pliažais, parkais, sodais, sporto aikštelėmis);

4) lankyti teatrus, kinas, bibliotekas, muziejus;

5) lankyti visų rūšių mokyklas;

6) turėti automobilius ir radijo aparatus;

7) skersti gyvulius.

d) Žydai gydytojai ir dantų gydytojai gali gydyti arba konsultuoti tik žydus. Jei bus įkurti getai arba stovyklos, tai šiuos žydus reikėtų išskirstyti ten esančiųjų aptarnavimui.

Žydams vaistininkams leisti užsiimnėti savo profesija, kiek tai reikalinga, tik getuose arba stovyklose.

Vaistinės, kurioms iki tol vadovavo žydai, turi būti perduotos tiesioginiam vaistininkų arijų vadovavimui. Žydams veterinarams uždrausti dirbti savo specialybės darbą.

e) Žydams reikia uždrausti šių profesijų darbą:

1) dirbti advokatu, notaru ar juriskonsultu;

2) verstis bankine veikla, valiutos keitimu ar kredito operacijomis;

3) būti atstovu, agentu ar tarpininku;

4) verstis prekyba, turėti žemės;

5) valkatauti.

f) Dėl žydų turto būtina duoti tokius nurodymus:

1. Bendrieji

Žydų gyventojų turtą reikia konfiskuoti ir užtikrinti jo apsaugą.

Buvęs savininkas žydas nuo konfiskavimo momento nebetenka teisės disponuoti savo turtu. Sandėriai, pažeidžiantieji šį draudimą, negalioja.

2. Privalomoji registracija

Visas žydų gyventojų turtas turi būti surašytas. Surašymo terminus nustato generalinis arba apygardos komisaras.

3. Privalomieji pristatymai

Pagal specialų reikalavimą žydų turtas turi būti atiduotas. Reikalavimas gali būti arba kreipimosi, arba potvarkio tam tikram asmeniui forma.

Kreipimesi generaliniai komisarai įsako nedelsiant atiduoti šiuos daiktus:

a) vietinę ir užsienio valiūtą,
b) vertybinius popierius ir visų rūšių piniginius dokumentus (akcijas, skolinius, pasžadėjimus, vekselius, banko knygas ir pan.).

c) vertingus daiktus ir brangenybes (aukso ir sidabro monetos bei grynu pavidalu), kitus tauriuosius metalus, papuošalus, brangakmenius ir pan. . .

Atiduotieji daiktai turi būti persiųsti į apygardos komisaro kasą ir ten saugomi.

Juos realizuoti bus duotas atskiras potvarkis. . .

Нюрнбергский процесс, т. IV, М., 1959, p. 700—701.

Nr. 20

Reichsministras
okupuotoms Rytų sritims

Berlynas, Vakarai, 35,
1941 m. gruodžio 18 d.

Rauchštrasė 17/18

Telefonai: 219515 ir 395046

Adresas telegramoms:
Reichsministerost

Nr. I/1/156/41, slapta valstybinės svarbos dokumentas.

Atsakant prašoma nurodyti šį bylos numerį ir klausimą, kuriuo susirašinėjama.

Registr. Nr. 394/41, sl. valstybinės svarbos dokumentas.

Slaptas valstybinės svarbos dokumentas

Ponui Ostlando reichskomisarui

Ryga (Persiuntimo punktas — Tilžė)

Adolf Hitlerštrasė

Žydų klausimu

Į 1941 m. lapkričio 15 d. raštą.

Atrodytų, kad tuo tarpu žydų klausimu pasitarus išsiaiškinta. Į ūkinius poreikius, sprendžiant problemą, iš esmės nereikėtų

atsižvelgti. Apskritai, prašoma iškilusius klausimus spręsti tiesiogiai su aukštesnioju SS ir policijos vadu.

Igaliojus
Bräutigam

SS im Einsatz, Berlin, 1957, p. 109.

Nr. 21

Der höhere ~~H~~- und Polizeiführer
für das Ostland

Riga, den 12. Januar 1942.

Az. Ia

Betr.: Zigeunerfrage.

Auf meine Anregung hat der Herr Reichskommissar entschieden, daß die im Lande umherirrenden Zigeuner, da sie als Überträger ansteckender Krankheiten, insbesondere des Fleckfiebers und als unzuverlässige Elemente, die weder die Anordnungen der Deutschen Behörden befolgen, noch gewillt sind, nutzbringende Arbeit zu verrichten, in der Behandlung den Juden gleichzustellen sind. Ich ersuche in jedem Falle das Erforderliche zu veranlassen.

In Vertretung

J e d i c k e

Generalleutnant der Polizei
und ~~H~~-Gruppenführer.

Aukštesnysis SS ir policijos vadas Ostlande
Bylos Nr. Ia

Ryga, 1942 m. sausio 12 d.

Čigonų reikalu

Mano iniciatyva ponas reichskomisaras nusprendė, kad su klajojančiais krašte čigonais, kadangi jie yra užkrečiamųjų ligų, ypač dėmėtosis šiltinės, platintojai, be to, nepatikimas elementas, kuris nevykdo vokiečių įstaigų pavartų ir nėra linkęs dirbti naudingo darbo, reikia elgtis kaip su žydais.

Aš prašau kiekvienu atveju imtis reikiamų priemonių.

Einąs pareigas

Jedicke

Policijos generolas ltn. ir SS grupenfiureris

Lietuvos TSR CVA, f. 659, ap. 1, b. 1, l. 222. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

... Tuo tarpu, atsižvelgdamas į emigracijos pavojų karo metu ir galimybes Rytuose, SS reichsfiureris ir vokiečių policijos vadas uždraudė žydų emigraciją.

III. Nuo šiol, iš anksto fiureriui pritarus, vietoj emigracijos imtasi kitos klausimo išsprendimo galybės — žydų evakuacijos į Rytus.

...Galutinai sprendžiant klausimą, atitinkamai tvarkomi žydai bus reikiamai panaudoti darbams Rytuose. Didelėmis darbo kolonomis, atskyrus vyrus nuo moterų, darbingi žydai, patys tiesdami kelius, bus perkeliami į tas sritis. Perkeliant žydus, didžioji jų dalis dėl natūralaus sumažėjimo, be abejo, nubyrės.

Su eventualiajai po viso to išlikusiais, kadangi tai bus neabejotinai gajausioji dalis, reikės atitinkamai elgtis, nes, paleidus šią dalį, kuri yra natūralios atrankos išdava, tektų ją laikyti naujo žydų atgimimo užuomazga (žr. istorinę patirtį).

Praktiškai galutinai sprendžiant šį klausimą, Europa bus išvalyta iš vakarų į rytus. Jau vien dėl butų problemos ir kitų socialinių politinių reikalų pradėti teks nuo reicho teritorijos, įskaitant Bohemijos ir Moravijos protektoratą.

Pirmiausia evakuoti žydai palaipsniui bus gabenami į vadinamuosius skirstymo getus, o iš ten siunčiami toliau į Rytus.

Iš viso svarbi prielaida evakuacijai įvykdyti — taip toliau dėstė SS obergruppenfiureris Heidrichas — yra tiksliai nustatyti žmonių, kuriuos tai liečia, ratą.

Senesnių kaip 65 metų žydų neketinama evakuoti, o atiduoti juos į senelių getą (numatytas Terezienštatas).

SS im Einsatz, Berlin, 1957, p. 116, 118.

Nr. 23

SS reichsfiureris
Asmeninis štabas

Lauko komandinis punktas
1943 m.

Nr. ...

Slaptas valstybinės svarbos dokumentas

2 egzemplioriai
2-ras egzempliorius

Statistikos inspektoriui partijos nariui Korheriui (Korherr)
Berlynas

SS reichsfiureris gavo Jūsų statistinį pranešimą dėl „galutinio žydų klausimo Europoje išsprendimo“. Jis pageidauja, kad niekur nebūtų kalbama apie „ypatingą pasielgimą“ su žydais“.

* Iš hitlerinų vadovų pasitarimo, įvykusio 1942 m. sausio 20 d. Berlyne, dalyvaujant saugumo policijos ir SD vadui Heidrichui, Vyriausiosios reicho saugumo valdybos IV B 4 skyriaus viršininkui Eichmanui ir kitiems, protokolo apie 11 milijonų žydų išnaikinimo Europoje planus.

9-me puslapyje § 4 turi būti pasakyta šitaip:
„Žydų transportavimas iš rytinių provincijų į rusiškuosius rytus.

Praleista partijų:

per Generalinės gubernijos stovyklas...

per Vartos srities stovyklas...“

Kitos formuluotės vartoti negalima.

Siunčiu SS reichsfiurerio jau pasirašytą pranešimo egzempliorių ir prašau šį 9-tą puslapį atitinkamai pakeisti ir pranešimą gražinti.

Oberšturmbanfiureris²

I p r i e d a s

SS im Einsatz, Berlin, 1957, p. 123.

Nr. 24 *

„Tik vienas principas besąlygiškai galioja SS nariui: dori, mandagūs, ištikimi ir draugiški mes turime būti su mūsų pačių kraujo žmonėmis ir su niekuo kitu. Ar kitos tautos gyvena pasiturimai, ar jos dvesia badu, man rūpi tik tiek, kiek jos mums reikalingos kaip vergai mūsų kultūrai, kitu požiūriu man tas nerūpi... Kaip tik tai aš ir norėčiau įskiepyti šiems SS ir, aš manau, įskiepiju kaip vieną švenčiausių ateities įstatymų: mūsų rūpesčiai, mūsų pareiga yra mūsų tauta ir mūsų kraujas, tuo mes turime rūpintis, apie tai galvoti, dėl to dirbti ir kovoti, ir dėl nieko daugiau. Visam kitam mes galime būti abejingi... Aš taip pat noriu čia su jumis visai atvirai pasikalbėti apie labai svarbų dalyką. Mūsų tarpe vieną kartą tai turi būti pasakyta visai atvirai, nors, nepaisant to, viešai apie tai mes niekada nekalbėsime... Aš dabar turiu omenyje žydų evakuaciją, žydų tautos išnaikinimą. Tai dalykai, apie kuriuos lengva kalbėti. „Žydų tauta bus išnaikinta,—sako kiekvienas partijos narys,—visiškai suprantama, tai pasakyta mūsų programoje. Žydų nušalinimas, išnaikinimas, mes atliksime tai“. Ir štai jie ateina—80 milijonų šaunių vokiečių,—ir kiekvienas iš jų turi savo padorų žydą. Aišku, kiti yra kiaulės, bet šis—pirmos rūšies žydas. Nė vienas iš tų, kurie taip kalba, to nematė ir nepergyveno. Dauguma jūsų žino, ką reiškia, kai greta vienas kito guli 100, 500 ar 1000 lavonų. Pergyventi tai ir, išskyrus žmogiško silpnumo atvejus, likti dorais žmonėmis. Štai kas užgrūdino mus. Tai garbingas, niekad nebuves parašytas ir nerašytinas mūsų istorijos puslapis“.

SS im Einsatz, Berlin, 1957, p. 124.

* Iš SS reichsfiurerio Himlerio kalbos, pasakytos Poznanėje 1943 m. spalio 4 d. grupei SS vadų.

Krašto apsaugos skyrius
(IV/Qu)

Visai slaptai
Vyriausioji fiurerio būstinė,
1941.V.12

Vyriausiosios kariuomenės vadovybės dokumentas
Tik per karininką

[P r i e r a š a s:] „Turi būti dar kartą pateikta fiureriui“
J. Gegužės 13 d.
(Jodlio grifas)

**Dėl elgesio su paimtais į nelaisvę
politiniais ir kariniais rusų vadovaujanciais darbuotojais**

Užrašai pranešimui

I. OKH * pateikė projektą (žr. priedą Nr. 1):

„Direktyva dėl elgesio su atsakingais politiniais darbuotojais ir panašiais asmenimis, vykdant dar 1941 m. kovo 31 d. duotą užduotį“.

P r i e d a s 1

Šiame projekte numatyta:

1. Atsakingi politiniai darbuotojai ir politvadovai (komisarai) turi būti pašalinti.

2. Jeigu juos paims kariuomenė, klausimą, ar konkrečių asmenų reikia pašalinti, sprendžia karininkas, turįs teisę skirti disciplinarines bausmes. Tokiam sprendimui padaryti užtenka nustatyti, kad tas asmuo yra vadovaujantis politinis darbuotojas.

3. Kariuomenės politvadovai nelaikomi belaisviais ir turi būti sunaikinti vėliausiai skirstymo stovyklose. Jokios evakuacijos į užnugarį.

6. Kariuomenės užnugaryje vadovaujantieji politiniai darbuotojai ir komisarai, išskyrus kariuomenės politvadovus, turi būti perduoti saugumo policijos operatyviniams būriams⁹.

[P r i e r a š a s]

Mes turime atsižvelgti į tai, kad bus keršijama vokiečių lakūnams. Todėl būtų geriausia visą akciją pavaizduoti kaip atitinkamą atpildą.

J.
(Jodlio grifas)
Varlimont

SS im Einsatz, Berlin, 1957, p. 574—575.

* Oberkommando des Heeres (vok.) — Vyriausioji kariuomenės vadovybė.

Slaptai

Priedas prie Nr. 3058/41

1941.IX.8. Sl.

**Potvarkis dėl elgimosi su tarybiniais karo belaisviais
visose karo belaisvių stovyklose**

.....

Todėl visiškai atitinka vokiečių ginkluotųjų pajėgų požiūrį ir orumą, kad kiekvienas vokiečių kareivis griežtai skirtų save nuo tarybinių karo belaisvių... Reikia griežčiausiai vengti bet kokios užuojautos, juo labiau paramos. Vokiečių kareivio, paskirto saugoti tarybinius karo belaisvius, išdidumą ir pranašumą turi visada matyti aplinkiniai žmonės.

Todėl siūloma besąlygiškai ir energingai įsikišti, pasireiškus mažiausiems nepaklusnumo požymiams, o ypač kai tas liečia bolševikinius kurstytojus. Nepaklusnumą, aktyvų arba pasyvų pasipriešinimą būtina nedelsiant ir visiškai pašalinti ginklu (durtuvas, buožė, šaunamasis ginklas). Ginkluotųjų pajėgų ginklo panaudojimo taisyklės taikytinos tik ribotai, nes šios taisyklės pagrįstos bendromis taikos meto prielaidomis. Tarybinių karo belaisvių atžvilgiu, dargi drausmės sumetimais, reikia labai griežtai naudoti ginklą. Turi būti nubaustas kiekvienas, kas nepanaudoja arba nepakankamai veikliai panaudoja ginklą, kad priverstų vykdyti duotą įsakymą.

Į bėgančius karo belaisvius reikia šaudyti nedelsiant, be įspėjimo. Įspėjamieji šūviai nereikalingi. Ryšium su tuo iki šio laiko veikusios taisyklės, o ypač X/DF 38/II*, p. 13 ir t. t., nustoja galios.

Нюрнбергский процесс, т. III, М., 1958, p. 106.

* Hitlerinė Vokietija, remdamasi 1907 m. Hagos ir 1929 m. Ženevos konvencijomis, 1938 m. išleido įstatymą apie teismų santvarką, teisėną ir karo teismus karo metu. Minėtose konvencijose ir įstatyme buvo išdėstytos tarptautinės humaniško elgesio su karo belaisviais ir sužeistaisiais taisyklės: nežudyti jų, nemarinti badu, nepanaudoti kariniams tikslams ir kt.

Priedas prie OKW* (Ginkluotųjų pajėgų bendroji valdyba, karo belaisvių skyrius) 1941 m. rugsėjo 8 d. direktyvos Nr. 3058/41. Sl. (laikyti neslaptu)

Tarybinių karių saugojimo instrukcija

Sargybos būriams galioja šios instrukcijos:

1. Besąlygiškai įsikišti, pasireiškus menkiausiems nepaklusnumo ir neklausymo požymiams.

Pasipriešinimui palaužti reikia negailestingai naudoti ginklą. Į bėgančius karo belaisvius reikia nedelsiant šaudyti (be įspėjimo), tvirtai pasiryžus pataikyti į taikinį.

2. Kalbėtis su karo belaisviais, išskyrus absoliučiai būtinus tarnybinius nurodymus, griežtai draudžiama, taip pat vykstant į darbo vietą ir grįžtant iš jos.

Griežtai draudžiama rūkyti, tiek vykstant į darbą ir grįžtant iš jo, tiek ir dirbant.

Reikia sutrukdyti bet kokius karo belaisvių pokalbius su civiliniais asmenimis, būtiniais atvejais panaudojant ginklą net ir prieš civilinius asmenis.

3. Ir darbo metu karo belaisvius turi nuolat griežtai prižiūrėti sargybos būriai. Kiekvienas sargybinis turi būti tokiu atstumu nuo karo belaisvių, kad jis visada galėtų nedelsiant panaudoti savo ginklą. Niekada neatsisukti nugarą į karo belaisvį!

4. Švelnumas neleistinas netgi tų karo belaisvių atžvilgiu, kurie reiškia norą dirbti ir yra paklusnūs. Jie gali tai įvertinti kaip silpnumą ir iš to padaryti savas išvadas...

Нюрнбергский процесс, т. III, М., 1958, р. 107—108.

GRIEŽTAI ĮSLAPTINTA

Nr. 28

Saugumo policijos ir SD vadas

II skyrius, A I poskyris · Berlynas, 1942 m. balandžio 16 d.
Nr. 1042 II/41-151

Tvarkos policijos⁵ vadams ir viršininkams

Dėl egzekucijų fotografavimo

SS reichsfüreris 1941 m. lapkričio 12 d. įsakymu (Registr. Nr. 1 1481/41 Ads) uždraudė fotografuoti egzekucijas ir įsakė tais

* Oberkommando der Wehrmacht (vok.) — Vyriausioji ginkluotųjų pajėgų vadovybė.

atvejais, kai toks fotografavimas tarnybiniais sumetimais yra reikalingas, visą fotomedžiagą telkti į archyvą.

Papildomai įsakoma:

Egzekucijų fotografavimas tarnybiniais tikslais leidžiamas, tik operatyvinio būrio arba ypatingo būrio⁹ vadui, taip pat SS kariuomenės kuopos vadui arba karo korespondentų grupės vadui nurodžius. Jeigu išimties atvejais reikia skubiai atlikti tokį fotografavimą ir negalima gauti operatyvinio būrio arba ypatingo būrio vado, taip pat SS kariuomenės kuopos vado ir karo korespondentų grupės vado leidimo, apie fotografavimą reikia tuoj pranešti jiems.

Operatyvinio būrio arba ypatingo būrio vadas, taip pat SS kariuomenės kuopos vadas ir karo korespondentų grupės vadas yra atsakingi, kad plokštelės, filmai ir nuotraukos neliktų atskirų operatyvinių įstaigų tarnautojų žinioje.

Tarnybiniais sumetimais atlikus fotografavimą, operatyvinio būrio arba ypatingo būrio vadas, taip pat SS kariuomenės kuopos vadas ir karo korespondentų grupės vadas turi, neryškindami eksponuotos fotografuojant medžiagos, nedelsiant išsiųsti ją Vyriausiajai reicho saugumo valdybai (IV skyrius, A 1 poskyris) kaip slaptą valstybinės svarbos paketą.

Jeigu, fotografuojant egzekucijas, padarytos nuotraukos arba eksponuoti filmai ir plokštelės dar yra įstaigose arba pas paskirus tų įstaigų tarnautojus, reikia nedelsiant pasiųsti Vyriausiajai reicho saugumo valdybai (IV skyrius, A 1 poskyris). Taip pat reikia išaiškinti, ar operatyvinių įstaigų tarnautojai jau yra siuntę į reichą nuotraukų, filmų ir plokštelių, o jei siuntė, tai kiek. Reikia pasirūpinti, kad ir ši fotomedžiaga nedelsiant būtų pristatyta Vyriausiajai reicho saugumo valdybai (IV skyrius, A 1 poskyris). Kiekvienu atveju reikia nurodyti, kada ir kur nuotraukos buvo padarytos. Kartu reikia pridėti to tarnautojo įstaigos oficialų raštą, kad daugiau jis nėra fotografavęs ir kad jis pristatė visas plokšteles, filmus bei nuotraukas.

Su šiuo įsakymu supažindinti visus policijos operatyvinių įstaigų tarnautojus ir SS kariuomenės ir jos karo korespondentų grupių tarnautojus.

Heydrich

Lietuvos TSR CVA, f. 659, ap. 1, b. 3, l. 241. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

II SKYRIUS

**BURŽUAZINIŲ NACIONALISTŲ
TALKININKAVIMAS
HITLERININKAMS**

I poskyris

NURODYMAI ŽUDYTI LIETUVOS GYVENTOJUS

LIETUVIŲ AKTYVISTŲ FRONTO¹⁰ PAGALBOS NACIAMS PROGRAMA

Nr. 29 *

Lietuvių informacijų biuras ** Berlyne
1941 m. kovo 19 d.

2. Kaip jau minėjau, Lietuvos išlaisvinimo valanda čia pat. Prasidėjus žygiui iš vakarų, jūs apie tai tą pačią minutę būsite painformuoti per radiją ar kitu būdu. Tuo momentu pavergtos Lietuvos miestuose, bažnytkaimiuose ir kaimuose turi įvykti vietiniai sukilimai, arba, tikriau sakant, valdžios perėmimas į savo rankas. Tuoju reikalinga suimti vietinius komunistus ir kitokius Lietuvos išdavikus, kad nė vienas neišvengtų atpildo už savo veiksmus. (Išdavikams bus tik tuomet dovanota, jei jie tikrai įrodys, kad likvidavo nors po vieną žydą.)

3. Mes esame tikri, kad jūs esate organizaciniai pasirengę. Ten, kur dar nėra pasirengta, organizuokitės mažomis slaptomis grupėmis. Jūs jau patyrėt, kad ir lietuvių tarpe yra daug išdavikų, todėl šiuo lemiamu momentu būkite labai atsargūs.

5. Prasidėjus veiksams ***, užimkite tiltus, svarbius geležinkelių mazgus, aerodromus, fabrikus ir kt. Jų nenaikinkite ir neleiskite rusams naikinti, ypač tiltų. Tai turi didelės reikšmės kariniams ir ekonominiais sumetimais.

6. Jau dabar „painformuokite“ žydus, kad jų likimas aiškus, todėl, kas gali, tegu jau šiandien nešdinasi iš Lietuvos, kad nebūtų bereikalingų aukų. Lemiamu momentu jų turtą perimkite į savo rankas, kad niekas veltui nežūtų.

7. Prasidėjus veiksams, užnugaryje bus išmetami kariški parašiutininkai. Tuoju sueikite su jais į ryšius ir, reikalui esant, jiems padėkite.

8. Per kaimus, miestelius ir miestus žygiuos vokiečių kariuomenė. Jų eilėse bus daug ir jums pažįstamų tautiečių. Visus vie-

* Iš Lietuvių aktyvistų fronto išleisto atsišaukimo.

** Lietuvių aktyvistų fronto propagandos centras.

*** Turimas omenyje TSRS užpuolimas.

nodai, nuoširdžiai ir maloniai sutikite ir teikite reikiamą pagalbą. Tuo metu jau visur turi būti susidariusi naujos Lietuvos laikina vyriausybė.

.....

Lietuvių informacijų biuras

P. S. Šis pranešimas žodžiu ar raštu turi pasiekti tolimiausius Lietuvos užkampius.

ADSR fondas, r. 54, l. 226.

Nr. 30 *

[Ne vėliau kaip 1941 m. birželio 22 d.]

Broliai ir seserys lietuviai!

.....

Atėjo lemiamą galutinio su žydais atsiskaitymo valanda. Lietuva turi būti išvaduota ne tik nuo azijatų bolševikų vergijos, bet ir nuo ilgamečio žydijos jungo.

Lietuvių aktyvistų frontas visos lietuvių tautos vardu kuo iškilmingiausiai pareiškia:

.....

1. Senoji Vytauto didžiojo laikais suteikta Lietuvoje prieglaudos teisė žydams yra visiškai ir galutinai atšaukiama.

2. Kiekvienas be išimties Lietuvos žydas šiuo yra įsakmiai įspėjamas nieko nedelsiant apleisti Lietuvos žemę.

3. Visi tie žydai, kurie išskirtinai pasižymėjo Lietuvos valstybės išdavimo ir lietuvių tautiečių persekiojimo, kankinimo ar skriaudimo veiksmais, atskirai bus traukiami atsakomybėn ir užpelno tinkamą bausmę. Jei paaiškėtų, kad lemiamą atsiskaitymo ir Lietuvos atgimimo valandą ypatingai nusikaltusieji žydai randa galimumų slaptomis kur pasprukti, visų dorųjų lietuvių bus pareiga imtis nuosavų priemonių tokiems žydams su-laikyti ir, svarbiam atvejui esant, bausmei įvykdyti.

.....

Naujoji Lietuvos valstybė bus atstatyta pačios lietuvių tautos narių jėgomis, darbu, širdimi ir išmintimi. Žydai iš jos pašalinami visiškai ir visiems laikams. Jei kuris iš jų drįstų tikėti naujojoje Lietuvoje vis dėlto susirasti šokią tokią užuovėją, tegu jis jau šiandien sužino neatšaukiamą sprendimą žydams: naujai

* Iš Berlyne išleisto atsišaukimo.

atsistačiusioje Lietuvoje nė vienas žydas neturės nei pilietinių teisių, nei pragyvenimo galimumų. Tuo būdu bus atitaisytos praeities klaidos ir žydų niekšybės. Tuo būdu bus padėti stiprūs pagrindai mūsų arijų tautos laimingai ateičiai ir kūrybai.

Tad visi ruoškimės į kovą ir pergalę — už lietuvių tautos laisvę, už lietuvių tautos apsivalymą, už nepriklausomą Lietuvos valstybę, už skaidrią ir laimingą ateitį.

Lietuvių aktyvistų frontas

Lietuvos TSR CVA, f. 1398, ap. 1, b. 1, l. 102—104. Nuorašas.

Nr. 31

Lietuvos taurieji piliečiai ir pilietės, džiaugsmingai ir su gėlėmis sutikite vokiečių karius ir teikite jiems visokią paramą.

Be galo gražus darbas ir vaizdas, kai vokiečių karius ir karo pabūklus apkaišo gėlėmis, pavalgydina, o jie vaikus apdalija saldinais, suaugusius — papirosais.

Lietuvos piliečiai! Ir toliau visur viskuo padėkite vokiečių kariuomenei, kad nuo žydų, bolševikų ir kitų svetimų mūsų kraštui gaivalų bei lietuvių išdavikų kuo greičiausiai būtų mūsų miškai ir krūmai išvalyti. Tuo būdu bus greičiau ir jūsų gyvybė bei turtas išsaugoti ir apsaugoti.

„Išlaisvintas panevėžietis“ ¹¹, 1941 m. liepos 4 d., Nr. 1.

KATALIKŲ BAZNYČIOS VADOVYBĖS BENDRADARBIAVIMAS SU HITLERININKAIS

Nr. 32

Iš arkivyskupo-metropolito J. SKVIRECKO dienoraščio

1941 m. birželio 28 d.

Buvo pas mane atvykęs plk. gydytojas Matulionis draug su kunigu Morkūnu kalbėtis apie žudomus žydus ir rasti pritarimo akcijai, kuria žydai būtų užtariami pas galios turinčius asmenis. Jie papasakojo tiesiog šiurpą sukeltą užmušimą kelių dešimčių žydų, suvartų vienan kieman, kurį tie žydai pirma turėjo savo rankomis nuvalyti. Kai kiemas jau buvo nuvalytas, žydai buvę suguldyti kieme ir buvę užmušami lazdomis, sudaužant jiems galvas. Į tą mušimą žiūrėjusi minia. Pasakotojas plk. Matulionis sakėsi tai sužinojęs iš ten buvusių visai patikimų savo pažįstamų. Kai visi buvę nebe gyvi, tuomet buvusi atvesta kita

sugautų žydų partija. Tie turėję nuplauti užmuštųjų lavonus, išvalyti kiemą nuo kraujo, kurio buvę dideli klanai. Ta antra žydų partija paskui buvusi išvesta kažkur kitur...

1941 m. birželio 30 d.

Isidėmėtiną bolševikinį žydinį tautų nuodijimą — „Mein Kampf“ mintys. Tos mintys apie žydus yra tikrai įdomios. Atsiliepimuose yra labai daug tiesos, daug įsižiūrėjimo į tikrovę. Ar visos tos mintys yra paties Hitlerio, ar ir jo bendradarbių draugų, sunku pasakyti. Bet jos vis tiek liudija, kad Hitleris yra ne tik žydų priešas, bet labai teisingai galvojęs žmogus.

13. Atstovai apmąstę dar sudėtingai suvokė, kad „Mein Kampf“ (3) ir pradedama juos išpažinti. — Juk šiuo metu „Bolševikiškųjų žydų tautų nuodijimas“ yra „Mein Kampf“ mąstymų apie žydus, apie tikrovę, apie bolševikiškumą, apie labai daug tiesos, mąstymų, netgi apie „Mein Kampf“ autorį. Bet visos tos mintys yra paties Hitlerio ar jo bendradarbių draugų, sunku pasakyti. Bet jos vis tiek liudija, kad Hitleris yra ne tik žydų priešas, bet ir labai teisingai galvojęs žmogus.

1941 m. liepos 1 d.

Vyskupas Brizgys pasakojo apie užmegztus santykius su vokiečių vyriausybės atsiųstu atstovu Pabaltijo kraštams *. Kaip jis vadinasi, pamiršau. Gal SD, ar kaip kitaip. Tam atstovui buvo iš Berlyno [liepta] įeiti į santykius su dvasine vyresnybe ir ten, gal tarpininkaujant šiek tiek kunigui Kipui (Kipp), o gal kam

gabaliuko kabinuose. — Kad Brizgys pasakojęs apie užmegztus santykius su vokiečių vyriausybės atstovu Pabaltijo kraštams. Jis, kaip vadinasi, pamiršau, ar kaip vadinasi. Tam atstovui buvo iš Berlyno [liepta] įeiti į santykius su dvasine vyresnybe ir ten, gal tarpininkaujant šiek tiek kunigui Kipui (Kipp), o gal kam nors iš gestapo, buvo nurodytas vyskupas Brizgys. Vokiečiai turėjęs pareigą labai greitai aptvarkyti Pabaltijo valstybių reikalus ir apie visa informuoti Berlyną... Vyskupiui Briz-

nors iš gestapo, buvo nurodytas vyskupas Brizgys. Vokiečių tas atstovas turėjęs pareigą labai greitai aptvarkyti Pabaltijo valstybių reikalus ir apie visa informuoti Berlyną... Vyskupiui Briz-

* Turimas omenyje dr. Grefė (Greffé), iki Didžiojo Tėvynės karo buvęs Rytų Prūsijos gestapo viršininkas.

giui buvo pasiūlyta parašyti žmonėms paraginimą laikytis ramiai ir su pasitikėjimu tęsti savo darbus, be baimės, kad jie būtų kieno nors skriaudžiami. Tokio rašto projektą su prelado Šaulio pataisymais Brizgys man paliko peržiūrėti. . .

1941 m. liepos 3 ir 4 d.

10-me „Į laisvę“¹¹ numeryje 1941.VII.4 yra atspausdintas Kauno vyskupijos vyresnybės pareiškimas per radiją — Brangūs tautiečiai,— pasirašytas mano, kaip arkivyskupo ir metropolito, dr. Vincento Brizgio, kaip Kauno vyskupo pagalbininko, prelado kanauninko Šaulio, kaip mano generalinio vikaro. Tas pareiškimas atitinka Vokietijos atstovo pageidavimus, ir dėl jo turinio buvo su juo susižinota.

1941 m. liepos 9 d.

Buvo atvykęs pas mane vyskupas Brizgys. Pasakojo apie santykius su vokiečiais. Santykiai su kariškiais, feldkomendantu¹² ir Kauno kariniu komendantu¹² generolu Poliu (Pohl) ir Ropu (Ropp) esą labai geri. . .

Iš politikos dar sakė, kad esą nusistatyta pasiųsti padėkojimo telegramą Hitleriui per vokiečių militarinę valdžią, pasižadant kovoti draug prieš bolševikus. Telegramą pasirašys žymesnieji visuomenės atstovai. Savo parašą pažadėjau.

1941 m. liepos 11 d.

Šiandien popiet man buvo atvežta prieš porą dienų sumanytoji telegrama, dėkojant Hitleriui už Lietuvos nuo bolševikų išlaisvinimą. Ją pasirašiau antras, tuojaus po buv. prezidento Griniaus. Pasirašo ją visuomenės atstovai. Tarp pavardžių pastebėjau buv. ministro pirmininko Tumėno pavardę, kunigo Mirono (kurs, pasirodo, jau esąs laisvas), Jono Vileišio, kaip buvusio burmistro, vyskupo Brizgio, rodosi, Girdzijausko ir nemažo skaičiaus kitų. . .

Būdamas prieš porą dienų pas mane, vyskupas pasakojo, kad vokiečių komendantas pasikvietęs pas save pradžioje vieną žydų tautybės atstovą ir per jį sužinojęs dar keletą kitų žydų, kurie galėtų būti žydų atstovais. Tiems atstovams vokiečių generolas pasakęs, kad lietuviai reikalauja, kad žydai būtų iškelti iš Kauno. Vadinasi, dengėsi lietuviais ir nurodė, kad jie galėtų išsikelti į Vilijampolę. Žydai bandė teisintis, kad jų daug, kad jie neturėsia kur gyventi Vilijampolėje. . .

Šios dienos „Į laisvę“ numeryje turiu atspausdintą baisųjį prieš žydus nukreiptą „Kauno komendantu“¹³ ir Kauno miesto burmistro įsakymą“*. Perrašiau čia jį visą žodis žodin. . .

ADSR fondas, r. 98, l. 349—350.

* 2r. Nr. 189, p. 233—234.

**Lietuvių nacionalistų partija
ir žmonių atrankos klausimas**

Rašo diplomuotas komersantas Ig. Taunys

LNP¹⁴ yra pasiryžusi perauklėti lietuvių tautą nacionalizmo pagrindais, grąžinant jai gerąsias arijų rasės savybes, taip pūikiai išbujojusias tos rasės branduoly — vokiečių tautoj, pasiėmusioj vadovauti mūsų rasei. Kada šiandien eina kova už arijų rasės egzistenciją ir laimingėsnį rytojų, nepakanka mums vien siauro tautinio patriotizmo: mes turime tapti ir rasės patriotais, turime įgyti rasinę sąmonę, bendrą visai arijų tautų šeimai, kuriai priklausome ir mes. Si problema dar jauna, bet kasdien įgauna vis didesnio aktualumo, formuodama naują arijų valstybę, vadovaujant genialiam vokiečių tautos ir arijų rasės vadui Adolfui Hitleriui. Tai nauja, nacionalizmo iškelta tautų sugyvenimo mintis, kuri jau nuo šiandien žavi Europos jaunimą. Ir mūsų savanorių batalionai¹⁵ į šią kovą jau įsijungė.

.....

„Panevėžietis“¹¹, 1941 m. lapkričio 21 d., Nr. 19.

II poskyris

JŲ DARBAI

PIRMIEJI ŽUDIKŲ BŪRIAI

Nr. 34

Iš P. STUMBRO * parodymų

1960 m. sausio 12 d.

1941 m. birželio 23 d. per Kauno radiją sužinojau, kad vokiečiai įsiveržė į Lietuvą. Buvo įsakyta visiems buržuazinės Lietuvos valdininkams grįžti į savo ankstesnį darbą. Tą pačią dieną dviračiu išvažiavau į Balninkus. Po pietų jau buvau Balninkuose ir pradėjau eiti policijos nuovados viršininko pareigas. Balninkų milicijos įgaliotinis Usanis man perdavė savo mauzerį. Šį pistoletą buvau perdavęs Usaniui, kai mane pašalino iš policijos nuovados viršininko pareigų, o jį buvo paskyrę milicijos įgaliotiniu. Kai dviračiu įvažiavau į Balninkus, mane sutiko vietos vyrai, jų tarpe ir buvę šauliai¹⁶. Jie mane kėlė ant rankų, šūkavo „valio!“ ir norėjo giedoti „Lietuva, tėvyne mūsų“. Aš pasakiau, kad ne laikas himnus giedoti, kad reikia rimtai laikytis, nes padėtis įtempta. Kiek pamenu, mane sutikusių vyrų tarpe buvo Šmigelskis, Šlepikas, Viktoras Aukštuolis. Aš tiems vyrams liepiau suminti ir izoliuoti pasilikusius Balninkuose tarybinius pareigūnus ir aktyvistus. Birželio 23 dienos vakarą ir naktį į birželio 24-ąją buvo suimta apie dešimt asmenų: milicininkas Bagdonas, valsčiaus vykdomojo komiteto sekretorius Antanas Venteris, valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas Nikodemus Šeduikis, Balninkų apylinkės pirmininkas Pranas Šeduikis, keli žydų tautybės aktyvistai, keli Latviai. Iš suimtų žydų tautybės žmonių pamenu Pušnerį, Treibišą, „Ruskelytę“ (taip ją pravardžiavo, tikros pavardės neprisimenu). Iš Pakalnės kaimo buvo suimtas seniūnas ir aktyvistas Aukštuolis. Prisimenu, dar buvo suimti iš miestelio Jonas Laurinaitis ir Stalnionis; jie buvo suimti kaip tarybiniai veikėjai. Tiesa, dar suėmė Laurinaičio sūnų ar posūnį Sabasto vardu. Nikodemą Šeduikį paleido, o kitus nuvedė į Valų mišką ir sušaudė. „Partizanų“¹⁷ vadas buvo atsargos karininkas dvarininkas Steikūnas. Jis atvyko į Balninkus trečią ar ketvirtą

* STUMBRAS Petras, Vlodo, gimęs 1906 m. JAV, Filadelfijos mieste. 1928 m. Lietuvoje baigė karinę tarnybą sanitarijos puskarininkiu. 1929–1930 m.—policininkas. 1930 m. baigė Kauno aukštąją policijos mokyklą. 1938–1940 m.—Ukmergės apskrities Balninkų valsčiaus policijos nuovados viršininkas. Visą vokiečių fašistų okupacijos laikotarpį buvo Balninkų policijos nuovados (punkto)⁵ vedėju.

dieną po mano atvykimo, perėmė iš manęs šaulių partizanų būrio vadovavimą. Saudoma buvo atvykus Steikūnui ir jam perėmus būrio vadovavimą.

ADSR fondas, r. 76, l. 27—31.

Nr. 35 *

Ukmergės apskrities Balninkų policija

1941.VII.31

Nr. 174

Partizanų šaulių štabui

Balninkai

Apie partizanų šaulių Balninkų organizacijos būrio veiksmus ir pradžią pranešu:

Sekant per radiją ir literatūrą užsienio politinę informaciją, buvo lengva suprasti ir orientuotis apie dabartinį TSRS galą ir apie mūsų išlaisvinimą. Visą laiką buvo aišku, kad karas tarp TSRS ir Vokietijos neišvengiamas, todėl ir mūsų išlaisvinimas nuo raudono teroro.

Žinant, kad karo pradžioje partizanų judėjimas užnugaryje bus labai naudingas, partizanų būrio organizavimu aš pradėjau domėtis Kaune, Vilniuje, Ukmergėje (Ukmergės klebonijoje, Kauno vyskupijoje, kuriai vadovauja kunigai Aviža ir Budrys Antanas, gyv. Kaune, Gėlių g., Nr. 5). Su jais tuo klausimu aš nustaciau pastovius ryšius ir kontaktą darbe.

Mano informacinis darbas su Ukmerge ir Kaunu prasidėjo 1940 m. rudenį ir tęsėsi iki 1941 m. gegužės mėn., iki tol, kol mes paskutinį kartą susitikome su nurodytais asmenimis ir buvo susstatytas prieš TSRS darbo planas.

Literatūra šiuo klausimu buvo gauta iš Vokietijos dar praeitą žiemą. Mums rūpėjo parinkti patikimus žmones, kuriuos galima būtų informuoti ir įsakyti organizuoti pagal jų nuožiūrą grupes. Šiam darbiui rastas žmogus — Petronis Stasys, gyv. Cernuškių ** kaime, kuriam ši užduotis buvo pavesta.

2.00 val. išklausęs per radiją pranešimą iš Kauno, dviračiu per Deltuvą, Ukmergę, Vidiškius ir Žemaitkiemį atvykau į Balninkus, kur radau susirinkusį partizanų¹⁷ būrį ir prasidėjo jo veikla, buvo areštuoti vietiniai komunistai ir nuo to laiko pradėjau vadovauti partizanams (1941.VI.23, 18 val.). Reikia pabrėžti,

* P. Stumbro rašyta ataskaita.

** Turi būti — Cereškų.

kad, kai atvažiuavau į Balninkų miestelį, radau visus tuos partizanų, kuriems buvo pavesta organizuoti patikimus žmones į partizanų gretas, kurie tą dieną pasižymėjo drąsumu ir sąžiningumu partizanų darbe. Iš jų vienas, Petronis, žuvo nuo rusų kulkos.

ADSR fondas, r. 76, l. 56.

Nr. 36

Iš V. STEPONAVIČIAUS * parodymų

1946 m. kovo 21 d.

1941 m. birželio 22 d. prasidėjo karas. Rytojaus dieną mes gavome šaukimus iš smetoninės kariuomenės karininko Alfonso Putnos, gyvenusio Žemaitkiemio dvare, kuris iškvietė visus buvusius šaulius. Mūsų susirinko 18 žmonių. Sulaikėme besitraukiančius Raudonosios Armijos karius ir nusiuntėme juos į Ukmergę. Iš tų, kurie turėjo ginklus, mes atėmėme, kad galėtume apginkluoti savo šaulių būrį. Tą kartą iš vieno kareivio atėmiau šautuvą ir 20 šovinių. Iki 1941 m. birželio 28 d. visas mūsų būrys buvo apginkluotas.

Mes tuojau suėmėme partinius bei tarybinius aktyvistus. Aš dalyvavau areštuojuojant šiuos žmones: Žemaitkiemio valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininką Kapočių iš Valtūnų vienkiemio; paruošų įgaliotinį, pavardės nežinau; paruošų įgaliotinį, dirbusį Siesikų valsčiuje; Žemaitkiemio valsčiaus Berzgainių kaimo gyventoją Povilą Liubecką; finansų agentą, pavardės nežinau, iš Žemaitkiemio valsčiaus Valų vienkiemio; Joną Šalčiūną iš Žemaitkiemio valsčiaus Valų vienkiemio ir kitus. Juos pasiuntėme į Ukmergę.

ADSR fondas, r. 15, l. 126—127.

Nr. 37

Iš A. KIRSNIŲ ** parodymų

1944 m. gruodžio 28 d.

Dirbant Krekenavos miestelyje mokytoju, man dažnai tekdavo susitikti su Krekenavos valsčiaus Papalčių kaimo mokytoju Juozu Jackūnu, kuris, sutikęs mane, pasakojo, kad jis žinąs, jog Krekenavos miestelyje veikia karinė pagrindinė organizacija, bet

* STEPONAVIČIUS Vytautas, Julijaus, gimęs 1916 m. Ukmergės raj., Kurėnų ap., Vidiškių miestelyje. 1938—1940 m.— šaulių sąjungos¹⁶ narys. 1945—1946 m. banditų gaujos, veikusios Ukmergės apskrityje, dalyvis „Vytenio“ slapyvardžiu.

** KIRSNIŲ Antanas, Liudviko, gimęs 1918 m. Panevėžio raj., Laukagalių ap., Kerbelių k.

konkrečiai nieko nesakė. 1941 m. balandžio mėnesio pradžioje ar pabaigoje, dienos metu, pas mane į namus atėjo Jackūnas ir pasiūlė įstoti į tą organizaciją. Aš su jo pasiūlymu sutikau. Į mano klausimą, kas organizacijos vadas ir su kuo aš turėsiu palaikyti ryšius, Jackūnas atsakė: „Vadas — Antanas Kiaunė, o tu palaikysi ryšius su manimi“. Jackūnas tada man papasakojo, kad organizacijos tikslas — kovoti dėl Lietuvos nepriklausomybės.

Mūsų pagrindinės organizacijos praktinės veiklos tikslas buvo įtraukti į ją naujų žmonių, įsigyti ginklų, išaiškinti gyventojų politines nuotaikas. 1941 m. birželio 23 d. per radiją buvo pranešta, kad Kaune sudaryta nauja vyriausybė¹⁸, kuri paskelbė Lietuvos nepriklausomybę, ir kad vietos valdžią turi paimti į savo rankas lietuviai.

Išklausę tą pranešimą, pagrindinės organizacijos vadovai — Jackūnas, Kiaunė, Drąsutis ir aš — nutarėme sujungti visas tris pagrindines grupes į vieną būrį ir laukėme tinkamo momento (kada iš Krekenavos miestelio pasitrauks Raudonosios Armijos daliniai) paimti valdžią į savo rankas.

Aš, Kiaunė, Skruzdys ir Kulikauskas nuėjome į Krekenavos miestelį; tuo pačiu laiku ir Jackūnas su 15 žmonių grupe nuėjo į Krekenavą užimti pašto. Mums einant pro karinį sekimo punktą, iš jo išėjo milicininkas ir bandė mus sulaikyti. Tada įvyko susišaudymas, kurio metu iš mūsų pusės buvo nušauti Kiaunė ir Kulikauskas. Mes su Skruzdžiu pabėgome. Netrukus į Krekenavos miestelį atvyko Stasys Žukas su ginkluotų pagrindinės organizacijos narių grupe, kuri užpuolė mašiną. Užpuolimo metu buvo užmuštas komjaunimo organizacijos sekretorius Jaloveckas.

Vokiečiams okupavus Krekenavos miestelį, antrąją okupacijos dieną, birželio 27-ąją, aš ir Jackūnas buvome nuvykę į Palaičių kaimą; ten kreipėmės į vokiečių karininkus, klausdami jų, kokia dabar turi būti lietuvių „partizanų“ padėtis. Jie taip atsakę, jeigu norime išvengti ginkluotų susidūrimų, mums, ginkluotiems „partizanams“, esantiems miške, nereikia rodytis, nes vokiečiai gali palaikyti savo priešais. „Partizanams“ būtina susitikti su vokiečių kariuomenės dalinių štabu, kuris turys būti Krekenavos miestelyje. Netrukus aš ir Jackūnas nuėjome į Krekenavos miestelį susitikti su vokiečių kariuomenės dalinių štabu. Atėję į štabą, kreipėmės į budintįjį, kuris mus pasiuntė pas štabo viršininką pulkininką leitenantą. Atvykę pas jį, pranešėme: „Esame lietuvių „partizanų“ atstovai ir norime sužinoti, kokia turi būti mūsų padėtis, norime Krekenavos miestelyje organizuoti vietinę valdžią“. Štabo viršininkas leido mums organizuoti vietinę valdžią ir miestelio apsaugą. Štabo viršininkas paklausė: „Kaip vadinasi jūsų organizacija?“ Jackūnas atsakė, kad mūsų organizacija vietinė, o ryšius palaikome su tos organizacijos centru Panevėžyje. Toliau štabo viršininkas paklausė, ar mes esame „aktyvistų“¹⁷ organizacijos nariai. Jackūnas atsakė, kad apie tą organizaciją nieko nežinaš, mes — „partizanai“. Štabo

viršininkas pasakė: „Mes išduosime jums dokumentus ir laikysime „aktyvistais““.

Vokiečių karinio štabo viršininkui išdavus leidimus šaunamajam ginklui nešioti, pranešė mums, kad po kelių dienų į Krekenavos miestelį atvyks karo komendantūra ir mes turėsime su ja užmegzti ryšius.

Leidimus nešioti šaunamąjį ginklą turėjo 130 mūsų organizacijos narių. Kai kurie mūsų organizacijos nariai turėjo ginklus, kuriuos jie įsigijo anksčiau, dar iki Tarybų valdžios įkūrimo. Per radiją buvo perduoti Lietuvos vyriausybės¹⁸ pranešimai, kad ginklai, esantys pas gyventojus, turi būti atiduoti „partizanų“ būrių štabams. Remdamasis tuo nurodymu, Jackūnas išleido Krekenavos valsčiui įsakymą, kuriame buvo sakoma: „Valsčiaus gyventojai, turintieji ginklus, bet neturintieji vokiečių valdžios leidimo juos laikyti, turi juos atiduoti Krekenavos „partizanų“ štabui“. Įsakymas skelbė, kad, kas neatiduos ginklo, bus laikomas priešu ir tokį vokiečių valdžia sušaudys. Po to įsakymo, kiek aš žinau, „partizanų“ būrio štabas per kelias dienas gavo apie 50 šautuvų, tris sunkiuosius kulkosvaidžius, dešimt pistoletų ir apie 150 dėžių granatų.

Buvo atsitikimų, kai paskiri Raudonosios Armijos kariai, nesuspėję pasitraukti, buvo sulaikomi, o ginklai iš jų atimami. Visi tie ginklai buvo atiduoti tiems „partizanams“, kurie jų neturėjo.

Jackūnas man pavedė organizuoti miestelio apsaugą: paskyrė 10–15 žmonių sargybai, kuri užėmė postus aplink miestelį ir patruliavo jame. Įspėjau sargybą griežtai sekti, kad miestelyje nepasirodytų raudonarmiečiai, raudonieji partizanai ir partiniai-tarybiniai aktyvistai. Jiems pasirodžius, liepiau sulaikyti ir atgabenti į būrio štabą, o jeigu bėgs, nušauti.

„Partizanų“ būriai buvo vienintelė ginkluota organizacija vietose. Pirmomis liepos mėnesio dienomis Krekenavos miestelyje buvo suorganizuota vietinė policija, kurios veikla buvo priklausoma nuo „partizanų“ būrio štabo; pastarasis turėjo vykdyti visus vokiečių komendantūros nurodymus. „Partizanų“ būrio vadas Jackūnas policijos nuovados viršininkui Adomui Mikalajūnui davė nurodymą, kad pastarasis išaiškintų Krekenavos valsčiaus komunistus, komjaunuolius, partinius-tarybinius aktyvistus ir lojalius Tarybų valdžiai piliečius. Dėl to buvo patikrinti visi archyviniai dokumentai, kuriuos paliko milicija, evakuodamasi iš Krekenavos miestelio. Tikrindamas buvusias milicijos patalpas, Mikalajūnas krosnyje rado dokumentų; dalis jų buvo apdegusi, bet vis dėlto juos buvo galima lengvai perskaityti. Mikalajūnas tuos dokumentus atnešė pas mus į štabą ir atidavė Jackūnui. Kadangi Jackūnas ir aš buvome užimti vietinės valdžios organizavimu, jis įsakė Mikalajūnui pavesti jų peržiūrėjimą policijos darbuotojui Marcelinui Senuliui, kuris anksčiau tarnavo Krekenavos valsčiaus policijos nuovadoje ir turėjo to darbo patyrimą. Po kelių dienų policijos nuovada sudarė sąrašus,

į kuriuos buvo įtraukti komjaunuoliai, milicijos brigadų brigadininkai, aktyvistai, profsąjungos nariai. Iš viso sąrašuose buvo apie 400 žmonių. Pirmiausia buvo išaiškinami tie asmenys, kurie Tarybų valdžios metais Lietuvoje aktyviai padėjo Tarybų valdžios organams. Tai buvo daroma taip: mūsų būrio „partizanai“ savo gyvenamose vietovėse išaiškindavo tokius žmones ir, atėję pas mus į štabą, duodavo apie juos parodymus.

Areštus vykdė patikimi „partizanai“. Jiems buvo nurodyta suimnėti naktį, kad numatytas areštuoti asmuo negalėtų pasislėpti. Visi suimtieji buvo uždaromi į kalėjimą, paskui juos kvietė į būrio štabą tardymui. Su kiekvienu suimtuoju kalbėjausi aš ir Jackūnas. Vėliau jie buvo perduoti tardymui į policiją. Tardant reikėjo išaiškinti, kokią jis teikė pagalbą Tarybų valdžios organams 1940—1941 metais ir ar pažįsta komunistų, komjaunuolių, partinių-tarybinių aktyvistų, kur jie yra ir ką veikia. Pagrindinis tardymo tikslas buvo išaiškinti asmenis, priešiškus buržuazinės sandvarkos atkūrimui.

Iš suimtų komjaunuolių, komunistų ir partinių-tarybinių aktyvistų buvo sušaudyti: Sofija Petrovienė, Jonas Šantaras, Antanas Pikširis, Elena Čepurnaitė, Jonas Žemaitis, Pranas Žigas, Stasys Lukšys, Jevstignejevas.

ADSR fondas, r. 34, l. 4—8.

Nr. 38 *

Antikomunistinė veikla Salantų apylinkėje nuo 1941 m. birželio mėn. 22 d.

Salantų miestelį vokiečių kariuomenė užėmė birželio mėn. 23 d., apie 10 val. Birželio mėn. 22 d. per Salantus buvo masinis traukimasis raudonarmiečių ir bolševikų pakalikų nuo vokiečių rubežiaus Latvijos link. Tą pat birželio mėn. 22 d. pačiuose Salantuose partizanai susiorganizavę dar nebuvo, buvo pavienių asmenų tik pasijuokta iš buvusiųjų valdytojų bėgimo, už tai milicijos suimti Smilkys Aleksas, Paulauskas Vytautas ir kiti, bet tą pačią dieną, apie 16—18 val., milicininkai, išbėgdami iš Salantų, suimtuosius paliko, laimingai, gyvus. Iš birželio 22 d. į 23 d. visą naktį jokios valdžios Salantuose nebuvo, tik bėgo nuo fronto pakrikę raudonarmiečių daliniai. Birželio 23 d. rytą vyr. pusk. Petrauskas Jonas iš Gedgaudžių k. pradėjo organizuoti Salantų partizanų būrį. Pirmieji užsiregistravo ir padėjo verbuoti partizanus: pusk. Ereminas Antanas iš Perkūnkaimio k. ir jaun. pusk. Kądys Petras iš Erlėnų k. Tuojuo, per 2—3 dienas, išaugo nemažas partizanų būrys (sąrašas priede)**.

* Salantų ginkluoto nacionalistų būrio veiklos ataskaita.

** Priedas nededamas.

atbėgo iš Platelių vls. bolševikų apšaudytas jaun. ltn. Skridaila Jonas, kuris ėmėsi intensyviai organizuoti ir tvarkyti vietos partizanų būrį. Tą pačią dieną buvo išreikalauta iš Šateikių partizanų būrio apie 50 št. rusiškų šautuvų ir daug šovinių. Tuojau partizanai pradėjo eiti sargybas visame miestelyje, jo apylinkėse ir kitur. Imtasi gaudyti komunistus ir jų pakalikus, išvalyta apylinkė nuo nepatikimų elementų. Sekmadienį, birželio 22 d., Salantų valsčiaus partizanai susibūrė Grūšlaukės bažnytkaimyje — viso 20 šaulių, kuriems vadovavo Benetis Jonas. Būrys iš karto turėjo 3 pistoletus, 2 karabinius ir keliolika šovinių. Tuojau nuginklavo Grūšlaukėje 5 raudonarmiečius ir gavo 3 šautuvus. Birželio 23 d. rytą būrys gavo iš Mosėdžio pranešimą atvykti į pagalbą Mosėdžio būriui — apsigynimui nuo bolševikų. Išvyko 13 asmenų, apsiginklavusių 7 pistoletais. Būrys Šilalės k. sustojo pailsėti ir pastebėjo 2 ginkluotus sovietus, vieną nušovė ir paėmė vieną automatinį šautuvą, 3 granatas ir 300 šovinių, kitas sovietas buvo pristatytas į Grūšlaukės partizanų štabą. Birželio mėn. 25 d. Grūšlaukės partizanų būrys išsiskirstė ir prisidėjo prie Salantų partizanų būrio. Vėliau Salantų pagalbinės policijos⁵ būrys bendradarbiavo su Mosėdžio, Platelių ir kitais būriais, be to, turėjo ryšį su Kretinga. Būrys iš pagrindų išvalė apylinkę nuo raudonųjų pakalikų, žydų ir saugojo apylinkę nuo užpuolimų, nes iš Salantų pabėgo daug komunistų veikėjų, kurie slapstėsi apylinkėje ir kiekvienu momentu galėjo padaryti vietos gyventojams žalos. Buvo keletą kartų naktimis su nežinomais asmenimis susišaudyta, ir vieną kartą miestelyje buvo uždegtas vienas pastatas, matomai, buvo norėta sudeginti Salantų miestelį. Po kurio laiko jaun. ltn. Skridaila Jonas išvyko į savo buvusią tarnybą Lietuvos kariuomenėje Vilniun, o jo pareigas vietoje perėmė, kaip oficialiai paskirtas Salantų policijos nuovados viršininku, pusk. Baltuonis Pranas. Nuo liepos 15 d. nuovados viršininku buvo paskirtas pusk. Jonaitis Stasys, kuriam vadovaujant pagalbinės policijos būriui, buvo galutinai pašalintas iš Salantų visas žydiškasis elementas ir visai išvalyta nuo komunistinio raugo visa apylinkė. Vėliau, praėjus reikalui, pagalbinės policijos būrys buvo performuotas, sumažintas žmonių skaičius, atleistieji, atlikę savo tėvynei kilnų darbą,— kritišku momentu išlaikė apylinkėje rimtį ir tvarką, grįžo prie savo nuolatinių darbų. Didelė dalis buvusių partizanų stojo į pagalbinės policijos savanorių batalionus¹⁵, kad pagal savo išgales padėtų vokiečių kariuomenei galutinai baigti žlugdyti bolševikų gaujas.

Laimingai, iš Salantų apylinkės sužeistų ir žuvusių partizanų nebuvo.

Salantai, 1941 m. gruodžio mėn. 19 d.

Izidorius Kurklietis

Salantų vls. savivaldybės sekretorius

Lietuvos TSR CVA, f. 635, ap. 1, b. 1, l. 10. Patvirtintas nuorašas.

1945 m. sausio 10 d.

Praėjus trims—keturioms dienoms po to, kai vokiečiai atėjo į Rietavą, gimnazijos mokytojas, Lietuvos buržuazinės kariuomenės leitenantas Jonas Abukevičius kartu su gydytoju Leonu Kontvainiu gimnazijos patalpose surinko visus buvusius šaulius ir mums ten pasakė, kad turime organizuoti būrį kovai prieš tarybinius aktyvistus, žydus ir raudonuosius partizanus. Po poros dienų aš ir kiti buvę šauliai atvykome į saugumo policiją⁵, kur buvo Abukevičius, Kontvainis ir man nepažįstami vokiečiai. Gestape smulkiai užpildė mūsų anketas, ir mes pasirašėme, kad sutinkame įstoti į Lietuvių aktyvistų fronto organizaciją, kitaip tariant, į baltųjų partizanų būrį kovoti prieš bolševizmą. Tuoju pat mums išdavė raiščius su įrašu „LAF“¹⁰. Po dviejų dienų policijoje mus apginklavo. Turėjome vykdyti areštus, saugoti suimtuosius ir šaudyti tarybinius aktyvistus bei žydų tautybės žmones. Aš paėmiau žydus Motę Zaksą, Aredilį, lietuvi tarybinį aktyvistą Juozą Tubutį ir dar penkis žydus. Juos nuvežė sušaudyti į Rainių mišką, septynis kilometrus nuo Telšių.

Maždaug 1941 m. liepos mėnesio viduryje, būrio vado Abukevičiaus įsakymu, mes, „partizanai“, visus suimtus žydus ir tarybinius aktyvistus nuvežėme į Rainių mišką. Miške jau buvo iškastas maždaug 20 m ilgio didelis griovys. Visus atvestus žmones, nepaisydami jų riksmo ir verksmo, sustatėme prie duobės. Pasitraukę nuo jų 20 m, paleidome salvę šūvių. Tą sušaudytų žmonių grupę užkasė iš kitų valsčių suvaryti žydai, kuriuos irgi sušaudėme.

Šaudydamas iššoviau 5—6 kartus. Tą dieną sušaudžiau 4—5 žmones. Mes sušaudėme iš viso 50—60 žmonių. Sušaudytųjų tarpe buvo senių, moterų ir vaikų. Kai kurios moterys šaudant vaikus laikė ant rankų. Šaudant dalyvavo „partizanai“: Mykolas Šmaukšta, Kazys Remeikis, Justinas Lišinauskas, Jonas Rubėžius, Smilgevičius, Stribalius, Antanas Girčys, Juozas Alutis, Petras Varnelis.

Sušaudę žmones, užsirūkėme ir nuvažiavome namo į Rietavą.

ADSR fondas, r. 61, l. 230—231.

* GALDIKAUSKAS Adolfas, Leopoldo, gimęs 1903 m. Rietave. 1927—1939 m.— šaulių sąjungos narys.

Iš J. DZIENOS * parodymų

1945 m. vasario 3 d.

Daugiau kaip dešimt metų buvau šaulių sąjungos narys. Ji auklėjo savo narius nacionalizmo dvasia ir ruošė mus ginti buržuazinę santvarką Lietuvoje.

1940—1941 metais nacionalistai suorganizavo buvusius šaulių sąjungos narius kovai prieš Tarybų valdžią ir tiesioginei pagalbai vokiečiams, karui prasidėjus. Sąjungos narių tarpe ta linkme buvo varoma didelė propaganda. Visa tai prisidėjo prie mano antitarybinių įsitikinimų ugdymo ir antitarybinės veiklos ateityje. Antrą karo dieną, birželio 23-ąją, Povilaitis, žinodamas mano antitarybines pažiūras, pakvietė mane į Vievio nacionalistų štabą. Šio štabo nariu buvau iki jo paleidimo, t. y. iki 1941 m. liepos mėnesio. Aktyviai kovojau prieš partinius-tarybinius aktyvistus ir besitraukiančias Raudonosios Armijos dalis.

Sulaikytuosius štabas fiziškai sunaikindavo — nuteisdavo mirties bausme. Prie štabo buvo įsteigtas ypatingos paskirties 20 žmonių būrys. Būriui priklausė: Minkevičius-Minkūnas, būrio vadas; Stazovskis, jo padėjėjas; Augustinavičius, Masevičius, Šabureika, Sinkevičius, Šidla ir kiti. Ypatingos paskirties būrys ir kai kurie štabo nariai, jų tarpe ir aš, vykdėme nuosprendžius.

Vokiečiams okupavus Vievio valsčių, nacionalistų štabas naudojosi vokiečių vadovybės parama. Vokiečiams užėmus Lietuvos TSR, apie liepos mėnesį, štabas buvo vietinės valdžios ir policijos priešakyje. Daugelis štabo narių, jį paleidus, naudojosi privilegijomis ir užėmė aukštus tarnybinius postus. Pvz., Čaplikas ir Babonas dirbo Trakų apskrities nuovados viršininko padėjėjais, Vasiliauskas — Vievio policijos punkto vedėju, aš 2-oje distancijoje gavau ūkvedžio vietą. Daugelis štabo narių buvo šaulių sąjungos nariai, ir, kaip vėliau sužinojau, štabas buvo įsteigtas dar iki karo.

1945 m. vasario 10 d.

Iki Tarybų Sąjungos—Vokietijos karo pradžios ir karo metu dirbau prie Kauno—Vilniaus autostrados tiesimo. Darbams vadovavo kelių tiesimo inžinierius Povilaitis. Pirmąją karo dieną įstojau į nacionalistų būrį, kuriam vadovavo šauliai. Jam priklausė: Čaplikas, Vievio gyventojas, štabo pirmininkas, apie 1941 m. rugpiučio mėnesį išvyko gyventi į Trakus, Kazys Vasiliauskas buvo štabo tardytojas, gimęs ir gyvenęs Vievio valsčiaus Malūnėlių kaime. Vokiečiams likvidavus štabą, jis dirbo Vievio policijos punkto vedėju iki pat vokiečių išvijimo. Vievio komendorius**, štabo narys, kurio pavardės ir vardo nežinau, karo metu gyveno

* DZIENA Juozas, Juozo, gimęs 1896 m. Anykščių raj., Dabužių ap., Narbutų k.

** Bažnyčios vikaras.

Vievyje. Babonas irgi buvo štabo narys, jo žmona kilusi iš Vievio, malūno savininko duktė. Prasidėjus karui, jis pasirodė Vievyje ir ėmė dalyvauti štabo veikloje. Apie rugsėjo mėnesį jis išvyko į Trakus dirbti apskrities policijos nuovados viršininku. Štabo nariu dar buvo Sedleckas, vėliau — Vievio policijos punkto vedėjo padėjėjas.

ADSR fondas, r. 66, l. 40, 47—49, 51—52.

Nr. 41

Iš V. SAKALAUSKO * parodymų

✕

1951 m. sausio 26 d.

Karui prasidėjus, aš gyvenau Kelmės valsčiuje, Galinių kaime. Kai vokiečių kariuomenė įžygiavo į Raseinių apskritį, maždaug birželio mėn. 27—28 d., valsčiaus centre — Kražiuose — nacionalistai sudarė būrį, kurio organizatoriumi ir vadu buvo Jurevičius, buvęs Kražių valsčiaus policijos nuovados viršininkas.

Būrio organizavimo dieną Jurevičius pas mane, į Galinių kaimą, atsiuntė pasiuntinį, buvusį policininką, per kurį prašė atvykti į Kražių miestelį. Tą pačią dieną atvykau pas Jurevičių, kuris man papasakojo, kad Kražių valsčiuje organizuojamas būrys, kurio uždavinys — palaikyti tvarką, t. y. užkirsti kelią bet kokiems gyventojų veiksams, nukreiptiems prieš vokiečių valdžią. Jurevičius man, kaip buvusiam Lietuvos buržuazinės kariuomenės karininkui, pasiūlė tokią grupę organizuoti Galinių kaime ir jai vadovauti; ji būsianti pavaldi Kražių valsčiaus „partizanų“ būriui ir vykdysianti visus jo štabo paliepimus.

Įtraukti į būrį Jurevičius rekomendavo šaulių organizacijos narius, asmenis, anksčiau tarnavusius Lietuvos buržuazinėje policijoje ir kariuomenėje, bei kitus asmenis, priešiškus Tarybų valdžiai. Su Jurevičiaus pasiūlymu sutikau ir užtikrinau jį, kad jo duotą uždavinį įvykdysiu. Grįžęs iš Jurevičiaus, Galinių kaime ėmiau organizuoti „partizanų“ grupę. Aplankiau visus Jurevičiaus nurodytų kategorijų asmenis ir siūliau jiems savanoriškai stoti į būrį. Iš savanorių, pareiškusių pageidavimą stoti į būrį, įtraukiau septynis Galinių kaimo gyventojus.

Aš turėjau pistoletą, kurį pirkau dar prieš karą, 1941 metų pradžioje. Kiti mano grupės dalyviai dažniausiai buvo ginkluoti

* SAKALAUSKAS Vytautas, Felikso, gimęs 1919 m. Rusijos TFSR, Smolensko srityje. 1939—1941 m. Galinių k. (dabar Kelmės raj.) pradžios mokyklos vedėjas. Nuo 1944 m. vasario mėn. iki 1944 m. rugpiūčio mėn. — Plechavičiaus vietinės rinktinės¹⁰ būrio vadas. Nuo 1944 m. lapkričio mėn. iki 1945 m. vasario mėn. — vokiečių armijos statybos bataliono²⁰ būrio vadas. Nuo 1944 m. liepos mėn. — LLA²¹ Šiaulių apygardos štabo komendantas „Strazdo“ slapyvardžiu.

šautuvais, kuriuos jie įsigijo, traukiantis Tarybinei Armijai; daug ginklų liko apkašuose, kur vyko kautynės.

Pirmomis mūsų būrio veiklos dienomis Kražių valsčiaus „partizanų“ būrio štabo paliepimu suiminėjome Galinių kaimo tarybinius aktyvistus. Mano vadovaujama grupė, man įsakius, areštavo tris tarybinius aktyvistus: apylinkės pirmininką (pavardės neatsimenu), apylinkės sekretorių (pavardės neatsimenu) ir dar vieną tarybinį aktyvistą, kuris dirbo valsčiaus vykdomajame komitete, o gyveno Galinių kaime. Pastarasis buvo atvarytas į Kražius, į būrio štabą, o vėliau perduotas vokiečių valdžiai; apylinkės pirmininką ir sekretorių paleidau. Be to, mano grupė sulaukė keturis atsilikusius nuo savo dalinių Tarybinės Armijos karius. Visi jie buvo perduoti vokiečių valdžios organams.

Pirmomis liepos mėnesio dienomis su trim man pavaldžiais „partizanais“ atvykau į Kražių miestelį, į būrio štabą, gauti tolesnių nurodymų. Atvykus „partizanų“ būrio vadas Jurevičius surinko visą būrį ir pasakė vokiečių valdžios potvarkį apie visų žydų tautybės piliečių, gyvenančių Kražių miestelyje, masinį areštą. „Partizanai“, vykdydami tą potvarkį, ėmė areštuoti žydus, ir per tris—keturias valandas visi Kražių miestelio žydai buvo suimti ir uždaryti didelėje daržinėje. Iš viso buvo areštuota apie 250 žmonių.

1951 m. vasario 1d.

Aš buvau Raseinių apskrities Kražių miestelio baudžiamojo būrio * štabo narys rikiuotės reikalams. Baudžiamojo būrio štabas buvo suorganizuotas 1941 metų birželio mėnesį. Štabo organizatorius ir viršininkas buvo Kražių valsčiaus policijos punkto vedėjas. Jo pavaduotojas ūkio reikalams buvo Kražių valsčiaus seniūnas Šveikauskas. Štabo narys tardymo reikalams buvo Ivaškevičius. Tas štabas buvo pavaldus „aktyvistų“ štabo atstovui Kaziiui Matulevičiui, kuris kaip tik tuo metu atvyko iš Kauno. Štabo narių pasitarime, kuriame ir aš dalyvavau, Matulevičius mums iškėlė uždavinį padėti vokiečiams ir apsiginkluoti.

Kazii Matulevičių pažinojau nuo 1939 metų gruodžio mėnesio, kaip valsčiaus mokyklos vedėją, nes buvau jam pavaldus darbe. Tuo laiku dirbau Galinių kaimo mokyklos vedėju. Jis pats man sakėsi, jog buvęs Raseinių apskrities Kražių valsčiaus nacionalistinių organizacijų vadovas, vadovavęs „Jaunajai Lietuvai“²², šaulių sąjungai ir buvęs vienas iš fašistinės tautininkų partijos²² vadovų. 1940 metais Kazii Matulevičių sulaukė NKVD ** organai ir pasodino į Kauno kalėjimą, bet kažkaip jis sugebėjo greit pabėgti, vėliau vėl buvo suimtas, 1941 metais vokiečių iš ten išlaisvintas. Apie tai Matulevičius pats man asmeniškai pasakojo, kai 1941 metų birželio mėnesį grįžo iš Kauno kalėjimo.

* Šiuo atveju — ginkluoto LAF būrio. Baudžiamasis būrys kaltinamųjų ir liudinkų parodymuose gali dar reikšti ir ypatingą būrį arba policinį batalioną.

** Народный комиссариат внутренних дел (rus.) — Vidaus reikalų liaudies komisariatas.

Jurevičius 1940 metais, dar iki Tarybų valdžios įkūrimo Lietuvoje, tarnavo viršininku Kražių valsčiaus policijos nuovadoje, o prie Tarybų valdžios — Kražių milicijoje. Po dalyvavimo baudžiamojame veikloje prieš žydus ir tarybinius aktyvistus dėl asmeninių sąskaitų ir vaidų su Matulevičiumi jis išsikėlė į Raseinių apskritį, Nemakščių miestelį, ir tarnavo ten policijos punkto vedėju.

Šveikauskas iki Tarybų valdžios įkūrimo buvo Kražių valsčiaus viršaitis, stambus dvarininkas (turėjo 70 ha žemės, vėjo malūną). Jo žinioje buvo nužudytų žydų asmeniniai daiktai, jis saugojo štabo seife auksą ir tarybinius pinigus.

Ivaškevičius, gimęs Kelmės apskrityje, buvęs policijos vachmistras. Kai Kelmės valsčiaus miške buvo šaudomi žydai, jis šaudė juos. Tai vyko, man dalyvaujant. Ivaškevičius, kaip štabo narys tardymo reikalams, Kražių policijoje tardė partinius ir tarybinius aktyvistus.

Aš, būdamas štabo nariu rikiuotės reikalams, baudžiamojame būrio štabo viršininko Jurevičiaus pavestas, iš priešiško Tarybų valdžiai asmenų Kražių valsčiaus Galinių kaime suorganizavau „partizanų“ grupę. Grupę sudarė šie asmenys: broliai Pranas ir Stasys Budreckiai. 1941 metais Pranas Budreckis gyveno Galinių kaime pas savo tėvą ir dirbo ūkyje. Jo antrasis brolis, Stasys Budreckis, gyveno savarankiškai; jis turėjo 26 ha žemės, porą arklių, tris karves ir vieną darbininką. 1938 metais jo namuose buvo pradžios mokykla, kurioje tada dirbau. 1941 metais gyvenau Stasio Budreckio namuose. 1941 metais abu broliai Budreckiai Kelmės miške šaudė žydus. Be to, Stasys Budreckis kartu su banditais Šemetulskiais ir Broniumi Valiuška netoli Kražių miestelio sušaudė tarybinį aktyvistą Žilėną, gyvenusį Kražių valsčiuje, Galinių kaime.

Paskutinį kartą su Budreckiais susitikau 1944 metais, prieš išvykdamas į Plechavičiaus armiją.

Broliai Šemetulskiai, Petras, buvęs Lietuvos buržuazinės kariuomenės grandinis, kito brolio vardo nežinau,— gimę Kražių valsčiaus Kuprių kaime. Abu broliai Šemetulskiai priklausė mano suorganizuotai Galinių kaime baudėjų grupei ir 1941 metų liepos mėnesį kartu su broliais Budreckiais, mano vadovaujami, aktyviai šaudė žydus Kelmės miške.

Be jų, mano grupėje buvo trys buožės: Končius, Valiuška ir Adomaitis, kurie irgi suiminėjo tarybinius aktyvistus ir šaudė žydus.

Vladas Končius, gimęs 1919 metais Kražių valsčiaus Kuprių kaime. 1941 metų vasarą mano nurodymu Vladas Končius kartu su Pranu Budreckiu ir Boliu Adomaičiu areštavo apylinkės sekretorių Šimkų ir dvi valandas išlaikė suimtus.

Bolius Adomaitis, Lietuvos buržuazinės kariuomenės grandinis, gimęs 1915 ar 1916 metais Kražių valsčiaus Akmenių kaime.

1941 metų vasarą kartu su broliais Budreckiais, Šemetulskiais ir Valiuška Kelmės miške šaudė žydus.

Kai Kražių miestelio baudėjų būrys nustojo veikti, Adomaitis su Pranu Budreckiu įstojo į Kražių pagalbinių policiją ir tarnavo pagalbiniais policininkais.

Bronius Valiuška, gimęs Kražių valsčiuje, turėjo 85 ha žemės ir samdinių.

Visi baudžiamojo būrio nariai nešiojo baltus raiščius. Baltus raiščius reikėjo nešioti todėl, kad baudžiamojo būrio narių nesulaikytų vokiečių kariuomenės daliniai. Ant baltų raiščių buvo trys raidės „TDA“¹³. Tai reiškė „Tautinio darbo apsauga“. Raiščius iš Kauno atvežė Matulevičius.

1941 metų vasarą, dar iki žydų sušaudymo, į „partizanų“ štabą atvažiavo keli feldfelbiai iš SS dalinių. Apie tai man pasakė Jurevičius. Tada jis man papasakojo, kad atvažiavusieji įsakė surinkti visus žydus ir organizuoti getą.

Mano pareiga buvo kontroliuoti žydų areštus ir savo grupės narių jėgomis saugoti suimtųjų turtą. Todėl, pasibaigus areštams, aš įsakiau Pranui Budreckiui, Končiui ir Adomaičiui saugoti Kražių miestelyje esančią daržinę su žydams priklausančiu turtu.

ADSR fondas, r. 19, l. 7—11, 17—23.

POLICININKŲ IR ŠAULIŲ MOBILIZAVIMAS

Nr. 42

Kauno karo komendanto¹³
Įsakymas Nr. 1

Visiems Kauno miesto ir apskrities gyventojams įsakau:

1. Asmenys, turintieji ginklus, tuojau privalo juos įregistruoti Kauno komendantūroje.

2. Policijos nuovadų viršininkams ir policijos valdininkams tučtuojau grįžti į tas pareigas, kuriose jie buvo 1940 m. birželio mėn. 15 d. Vykti į policijos nuovadas.

3. Šaulių būrių vadai ir jų padėjėjai tuojau organizuoja šaulių būrius tose pat vietose ir tose pat būstinėse, kuriose jie buvo 1940 m. birželio mėn. 15 d. Visi šauliai tuojau prisistato savo būrių vadams ar jų padėjėjams būrio štabo būstinėje.

4. Valdžios ir privačių namų savininkai ir kiemsargiai privalo žiūrėti, kad jų namuose nesislapstytų įtariamai asmenys. Apie tokius asmenis tuojau pranešti policijai.

5. Visi Kauno miesto ir apskrities priešgaisrinės apsaugos pareigūnai privalo tuojau grįžti į savo pareigas.

6. Valdžios ir visuomenės turtą saugoti ir nenaikinti, nusikaltusius perduoti policijai.

7. Kauno mieste ir apskrityje draudžiu vaikščioti ir važinėti nuo 23 iki 5 val. Draudžiamu laiku vaikščioti galima tik komendanto leidimu.

8. Nevykdantieji šio įsakymo baudžiami griežčiausiomis bausmėmis.

Kaunas, 1941 m. birželio mėn. 24 d.

Plk. *Bobelis*

Kauno karo komendantas

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 8, l. 8. Originalas.

Nr. 43

Vilniaus srities vidaus reikalų valdytojo²³ Įsakymas Nr. 1

Įsakau visiems buv. Vilniaus srities (Vilniaus, Trakų, Švenčionių ir Švenčionių aps.) policijos pareigūnams, valsčių viršaičiams, valsčių sekretoriams ir kitiems tų įstaigų tarnautojams, kurie dirbo tose pareigose bei įstaigose Lietuvos respublikos ribose ligi 1940 m. birželio mėn. 15 d., tučtuojau, nedelsiant, grįžti į savo buv. pareigas, organizuoti įstaigas ir perimti iš buv. milicijos ir kitų įstaigų visą turtą savo žinion ir už jį atsakyti.

Policijos įstaigose darbui vadovauja policijos pareigūnai pagal vyresniškumo laipsnį (jei į tas nuovadas policijos nuovadų viršininkai, jų padėjėjai ir vachmistrai dar neatvyko, tad tas pareigas vykdo vyr. policininkai arba eiliniai policininkai).

Tose vietovėse, kur tos įstaigos ligi 1940 m. birželio mėn. 15 d. nebuvo organizuotos, jas organizuoja vietos inteligentai lietuviai ir jiems palankūs patikimi asmenys.

Pareigūnai, negalį dėl kurių nors priežasčių atvykti į savo buv. įstaigas, vyksta į artimiausias įstaigas dirbti.

Vykdamt savo pareigas, visi turi vadovautis ligi atskiro paliepimo veikiančiais ligi 1940 m. birželio mėn. 15 d. nepriklausomos Lietuvos respublikos įstatymais.

Apie atliktą organizacinį darbą pranešti Vidaus reikalų valdytojo įstaigai Vilniuje, Magdalenos g., Nr. 2.

Kostas Kalendra

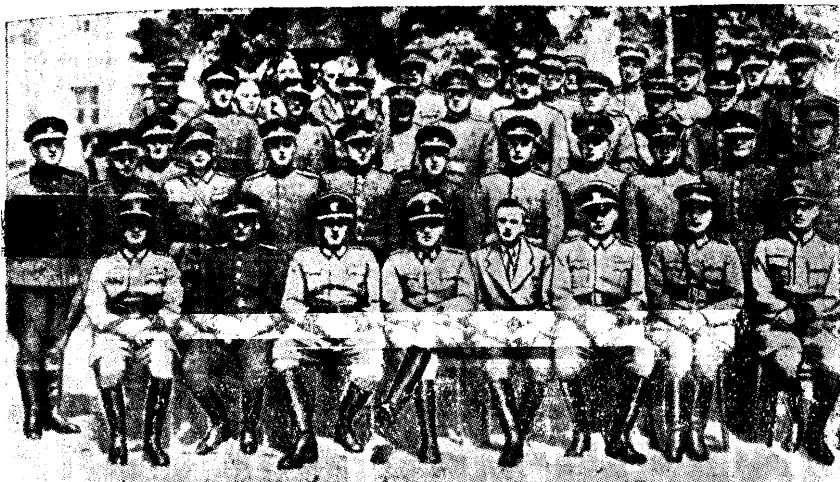
Vidaus reikalų valdytojas

Bronius Draugelis

Apskrities viršininkas

Vilnius, 1941 m. birželio mėn. 27 d.

Lietuvos TSR CVA, f. 643, ap. 5, b. 3, l. 2. Spausdinta spaustuvėje.

SS tarnai — apskričių policijos vadai lietuviai ir jų hitleriniai viršininkai. Sėdi iš kairės į dešinę: vokiečių tvarkos policijos ltn. Gencas (Gentz), Lietuvių pavienės policijos tarnybos⁵ ryšių karininko štabo viršininko pavaduotojas Stasiulis, vokiečių tvarkos policijos plk. Denikė (Denicke), SS brigadefiureris² ir policijos generolas mjr. Vysokis (Wysocki), Lietuvių pavienės policijos tarnybos ryšių karininko štabo viršininkas Reivytis, vokiečių žandarmerijos⁵ kpt. Brogmus (Brogmus), lietuvių ryšių karininkas⁵ prie SS ir policijos vado Lietuvoje štabo mjr. Songinas, vokiečių žandarmerijos ltn. Šramas (Schramm). Stovi apskričių policijos vadai

Kaunas, 1942 m. liepos 8 d.

POLICINIAI BATALIONAI¹⁵ IR JŲ PASKIRTIS

Nr. 44

Kauno karo komendanto
Įsakymas Nr. 9

Kaunas, 1941 m. birželio mėn. 28 d.

Vadovybės įsakymu lig šiol veikę partizanų daliniai perorganizuojami į reguliarių junginį. Ryšium su tuo visi partizanų daliniai, įmonių apsauga ir paskiri asmenys savo turimus visus ginklus ir karo medžiagą privalo ligi šiandien, birželio mėn. 28 d. 17 val., grąžinti perregistravimui Kauno karo komendantūrai. Nuo to pat laiko išduoti ligšioliniai leidimai ginklui laikyti ir vaikščioti nustoja galios. Asmenys, kurie nustatytu laiku ginklų perregistravimui į komendantūrą negrąžins, bus baudžiami visu įstatymų griežtumu.

Plk. J. Bobelis

Kauno miesto ir apskrities komendantas

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 8, l. 28. Originalas.

1941 m. birželio 28 d.

Nr. 6

Laikinoji Lietuvos vyriausybė¹⁸ nutarė išmokėti visiems partizanams, priklausiusiems Lietuvos ginkluotųjų pajėgų štabui¹⁸, algas už visą jų buvimo laiką būriuose iš tų įstaigų ar įmonių, kuriose jie dirbo, prieš stodami į partizanų eiles.

Partizanai turi pristatyti savo būrių vadų pažymėjimus, kuriuose nurodoma, kuriame būryje ir kiek laiko partizanas dirbo.

J. Ambrazevičius

L. e. ministro pirmininko p.

J. Viliamas

Ministerių kabineto kanceliarijos direktorius

Lietuvos TSR CVA, f. 969, ap. 1, b. 39, l. 32. Patvirtintas nuorašas.

Nr. 46

Kaunas, 1941 m. birželio 28 d.

Kauno karo komendantūros pranešimas

Prie Kauno karo komendantūros formuojamas Tautinio darbo apsaugos batalionas. Visi taurūs lietuviai, norį tarnauti tame batalione, kviečiami iki š. m. birželio 29 d. 18 val. užsirašyti Kauno karo komendantūroj, Gedimino g. 34, I aukštas, kambarys 1. Priimami tarnavę aktyvioj tarnyboj karininkai, puskarininkiai ir eiliniai. Registruojantis prašome pristatyti visus turimus karinius ir civilinius asmens dokumentus.

Plk. J. Bobelis

Kauno karo komendantas

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 8, l. 35. Originalas.

Įsakymas Nr. 11

Kaunas, 1941 m. liepos mėn. 11 d.

Rikiuotės sritis

.....

§ 6

VII forto komendanto pareigas eiti paeiliui kuopų vadams. Forto komendanto pareigas perima ir jas visą parą eina tos kuopos vadas, iš kurios kuopos būna prie VII forto sargyba.

.....

Plk. *Butkūnas*

TDA bataliono¹³ vadas

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 2, b. 1^a, l. 17. Patvirtintas nuorašas.

Nr. 48

11-tas rezervinės policijos batalionas¹⁵

Kaunas, 1941 m. rugpiūčio 6 d.

Lietuvių miesto komendantui¹⁵ ponui kapitonui Kviecinskui

Kaunas

Apie vadovavimo partizanų būriams perėmimą

Ostlando vyriausiojo karo vado nurodymu 1941 m. liepos 30 d. perėmiau vadovavimą lietuvių tvarkos tarnybai¹⁵ ir visiems partizanų būriams.

Nuolankiai prašau Jus paskelbti pavaldiems karininkams, puskarininkiams ir eiliniams apie vadovavimo perėmimą ir pasirūpinti, kad besąlygiškai būtų vykdomi mano duodami nurodymai ir įsakymai.

Kaun., den 6.8.1941

an den

litauischen Stadtkommandanten
Herrn Hauptmann KviecinakasK a u n .Betrifft: Übernahme des Befehls über Partisanenverbände.

Auf Anordnung des Militärbefehlshabers Ostland habe ich am 30.7.1941 den Befehl über den litauischen Ordnungsdienst und der gesamten Partisanenverbände übernommen.

Ich bitte Sie ergebenst, die Übernahme des Befehls den Ihnen unterstellten Offizieren, Unterführern und Mannschaften bekanntzugeben und dafür Sorge tragen zu wollen, dass den von mir gegebenen Anordnungen und Befehlen unbedingt Folge geleistet wird.

Hinsichtlich der notwendig gewordenen Umorganisation und Umbewaffnung nehme ich Bezug auf die mit Ihnen, Herr Kommandant, durchgeführten Besprechungen. Im übrigen bitte ich Anweisung zu erteilen, dass die in Uniform befindlichen Angehörigen den deutschen Wehrmachts- und Polizei-Offizieren den vorgeschriebenen militärischen Gruss erweisen.

Major d. Sch. u. Batl.-Kommandeur.

Dėl būtinumo perorganizuoti ir perginkluoti remiuosi, pone komandante, ankstesniais pasitarimais su Jumis. Tarp kitko, prašau duoti nurodymą, kad uniformuoti asmenys sveikintų vokiečių kariuomenės ir policijos karininkus nustatyta kariška tvarka.

Lechthaler

Policijos majoras ir bataliono vadas

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 5, l. 192. Versta iš originalo vokiečių kalba.

LIETUVIŲ NACIONALISTŲ
PARTIJA
TRYBUSIOJI VADOVYS

NR.

1. rugpiūčio 1941 m. 6.

Ponui Kauno Komendantui

L. K. P. „Geležinio Vilko“ štabas siunčia Tamstos
Šiuišui kap. Š o p a g a Praną kaip tinkamą eiti II-jo
bataliono vado pad. pareigoms.

Kapitonas Šopaga Š. m. birželio mėn. 18 d. patėjo
iš Lietuvos korpuso sužadėjamas rusų baterijos komisa-
rą. Vokiečių kalbą moka pakankamai ir yra iš seno ži-
nomas kaip vokieškos orientacijos ir gabus karys.

Š. Šopaga
Geležinio Vilko štabo

V i r š i n i k a s

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 5, l. 176.

Nr. 50

11-tas rezervinės policijos batalionas

Kaunas, 1941 m. rugpiūčio 7 d.

Lietuvių miesto komendantui ponui kapitonui Kviecinskui
Kaunas

Dėl pagalbinės policijos tarnybos batalionų

Prašau Jus iš dabar esančių 7 kuopų sudaryti 2 batalionus.
Sutinku, kad ponas majoras Šimkus perimtų 1-mo, o ponas ma-
joras Impulevičius — 2-ro bataliono vadovavimą.

LNP „Geležinio vilko“ štabas 14.
Lietuvos korpusas — Raudonosios Armijos 29-tas lietuvių šaulių korpusas.

Apie abiejų batalionų sudarymą prašau pranešti man.
Be to, prašau toliau uoliai dirbti Jūsų jau pradėtą savanorių
verbavimo 3-čiam batalionui sudaryti darbą.

Lechthaler

Policijos majoras ir bataliono vadas

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 5, l. 179. Versta iš originalo vo-
kiečių kalba.

Nr. 51

Lietuvių komendantūra¹⁵

Slaptai

Nr. 41

Kaunas, 1941 m. rugpiūčio 13 d.

Policijos majorui ir bataliono vadui Lechthaleriui

Prašau Jūsų sutikimo paskirti žemiau minimus karininkus
šioms pareigoms: leitenantą Barzdą Juozą — 2-ro bataliono vado
padėjėju, kapitoną Švilpą Antaną — 3-čio bataliono vadu ir ka-
pitoną Sopagą Praną — 3-čio bataliono vado padėjėju.

Be to, turiu pranešti, kad dėl minėtų karininkų paskyrimo
šioms pareigoms aš susitariau su „Geležinio vilko“ štabu.

Komendantas kapitonas *Kviecinskas*

11-tas rezervinės policijos batalionas

Kaunas, 1941 m. rugpiūčio 13 d.

Originalas grąžinamas lietuvių komendantui ponui kapitonui
Kviecinskui Kaune. Su aukščiau išvardintais paskyrimais sutinku.

Lechthaler

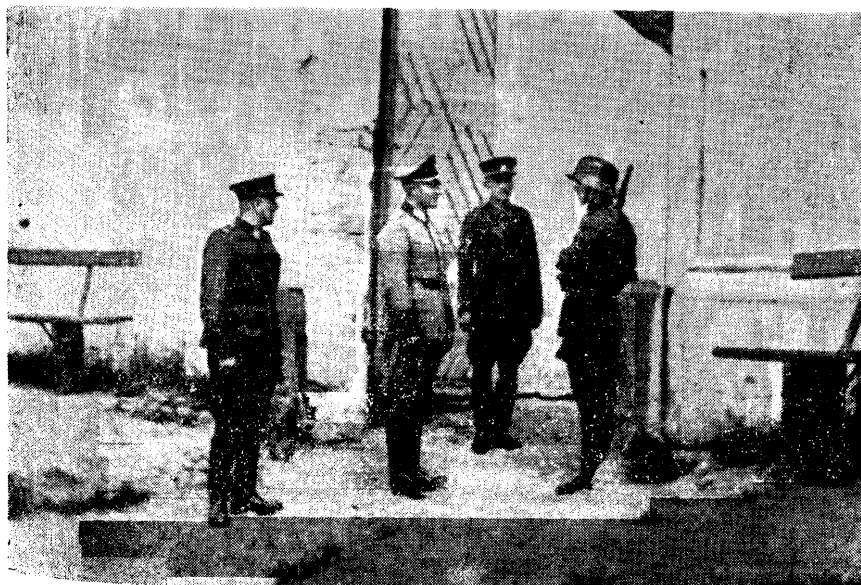
Policijos majoras ir bataliono vadas

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 5, l. 178. Versta iš originalo vo-
kiečių kalba.

Hitlerinis prievaizdas 1-mo savisaugos bataliono¹⁵ Vilniuje priežiūros karininkas A. Ratmanas (Rathmann) (nuotr. trečias iš kairės) su 1-mo savisaugos bataliono Vilniuje karininkais. Ketvirtas iš kairės — bataliono vadas J. Juknevičius

1941 m. rugsėjo mėn.

A. Ratmanas ir J. Juknevičius fikrina sargybą

1-mam apsaugos batalionui¹⁵

Įsakymas Nr. 21

Kaunas, 1941 m. spalio mėn. 11 d.

Rikiuotės sritis

§ 1

Skelbiu batalionui skirtų sargybų sudėties ir vietų lentelę:

Sargybos Nr.	Sargybos pavadinimas	Sargybos vieta	Žmonių skaičius	Pastaba
	Bataliono nuolatinės sargybos			
1.	Vandentiekio stočiai saugoti	Eiguliai	4	20.00— 06.00 val. Vykti dviračiais
2.	VII forto rajonui saugoti	VII fortas	4	
3.	Prie šaudmenų ir karinio turto	VIII fortas, Vilijampolė	4	
5.	Bataliono stovyklai saugoti	K. Petrausko g. 10	3	
6.	Kauno komendantūrai ir garažui Gedimino g. 38 saugoti	Gedimino g. 34	6	
8.	Radio stočiai saugoti	Perkūno al.	5	20.00— 06.00 val.
	Belaisvių ligoninei saugoti	Karo ligoninė	11	
12.	Karo sandėliams saugoti	Pramonės g. 5	3	

Sargybos Nr.	Sargybos pavadinimas	Sargybos vieta	Žmonių skaičius	Pastaba
13.	Bataliono daboklė	Bataliono štabo patalpose	3	
21.	Belaisvių apsaugai prie uosto darbų	Maironio g. 2	15	07.00—20.00 val.
22.	Getas	Vilijampolė	32	Sargybos vadas karininkas, padėjėjas — pusks.
101.	Baldų apsaugai	Sinagoga, Jakšto g. 8	3	
102.	Prie generalkomisariato	Donelaičio g. 2 (buv. Žemės ūkio rūmai)	4	
103.	Baldų apsaugai	Lukšio—Daukšos g.	2	
104.	Dirbant belaisviams saugoti	Kauno—Vilniaus plentas. 11-to bataliono vado žinioje	10	Apsauga nuolatinė, iš 2-ros kuopos
	Mišrios sargybos			
22.	Gumos fabrikui „Inkaras“ saugoti	Mikalinava, Raudondvario g. 43	1	
25.	Radiofonui saugoti	Daukanto g. 13	3	
26.	Kauno muitinei saugoti	Girstupio g.	2	

Viso: | 115 žmonių

Pastaba: 1) Sargybų vadais, išskiriant getą, skirti puskarininkius.

Pastaba: 2) Š. m. įsakymo batalionui Nr. 16, sl. § 1; Nr. 17, Nr. 18, Nr. 19 § 1—4 ir Nr. 20 (slapti) laikyti nebeveikiančiais.

§ 2

Visoms sargyboms į saugojamuosius objektus vykti pėsčiom.

§ 3

Į sargybą Nr. 22, prie geto, sargybos vadu skirti tik karininką.

Mjr. *Šimkus*

1-mo apsaugos bataliono vadas

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 1, l. 8. Patvirtintas nuorašas.

Nr. 53

Vilnius, 1941 m. spalio 24 d.

Savisaugos dalių¹⁵ skaičius ir panaudojimas*

Savisaugos dalys Vilniuje turi 5 batalionus, iš kurių 2-ras ir 3-čias pasiruošę išvykti, gavę pirmąjį įsakymą. Be to, čia yra dar viena kuopa, kuri turi būti išsiųsta į Kauną.

1-mas batalionas: 10 karininkų ir 334 eiliniai

2-ras batalionas: 18 karininkų ir 450 „

3-čias batalionas: 24 karininkai ir 607 „

4-tas batalionas: 8 karininkai ir 253 „

5-tas batalionas: 22 karininkai ir 288 „

1-ma kuopa: 5 karininkai ir 120 eilinių.

2-ras batalionas buvo sudarytas tvarkos policijos⁵ Lietuvoje štabo 1941 m. spalio 16 d. įsakymu ir 1941 m. spalio 18 d., kaip naujas dalinys, inspektuotas. Batalionas paruoštas siųsti į Liubliną**.

3-čias batalionas, vadovaujamas policijos vyr. ltn. Miulerio (Müller), paruoštas išvykti tuoj pat pareikalavus. Šis batalionas laikinai atleistas nuo bendrosios tarnybos ir toliau kariškai apmokomas.

1-mas ir 4-tas batalionai, kasdien keisdami, vyksta į sargybas Vilniaus mieste. Šios sargybų vietos, iš viso 22, nustatytos, susitarus su karo komendantūra.

5-tas batalionas paskirtas saugoti geležinkelius. Šis batalionas saugo:

Vilniaus—Šumsko (Molodečno kryptimi),

Vilniaus—Švenčionių (Daugpilio kryptimi),

Vilniaus—Varėnos (Lydos kryptimi),

Vilniaus—Kaišiadorių (Kauno kryptimi)

geležinkelių ruožus.

* Iš hitlerininkų policijos Vilniuje rašto SS ir vietos policijos vadui Vilniuje.

** Saugoti Maidaneko koncentracijos stovyklas.

Tuo tikslu visas batalionas išskirstytas nurodytuose ruožuose.
Be to, kitų batalionų kariai siunčiami ypatingoms akcijoms⁸
(žydai), kurios vyksta beveik kasdien.

Lietuvos TSR CVA, f. 658, ap. 1, b. 1, l. 17. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 54

Kommandeur der Ordnungspolizei Litauen *	
Sachbearbeiter	Lietuvos savisaugos
für Schutzmannschaftsabteilungen	dalių inspektorius
	<i>1942 m. sausio mėn. 10 d.</i>
	Nr. 105
Kauen—Kaunas	

Majorui Šimkui

Remdamasis Lietuvos policijos vado p. mjr. Engelio (Engel) raštu iš š. m. sausio mėn. 7 d., pranešu, kad:

1) Buvęs 11, 12 ir 13 batalionų štabas¹⁵ (majoro Šimkaus) pasilieka ypatingiems reikalams.

2) Ikišioliniai savisaugos batalionų pasižadėjimai tarnauti 6 mėn. pailginami.

3) Tamsta su savo štabu turi pasirūpinti naujais 11, 12 ir 13 batalionų žmonių pasižadėjimais ir komandos tvarka (per Inspektorių) pristatysite juos pasirašyti mjr. Engeliui.

4) Nuo šiol galioja tik įsakymai, kurie duoti Lietuvos policijos vado. Visi įsakymai, kurie iki šiol yra duoti mjr. Lechthalerio, nustoja galios.

Generalinio štabo ** plk. *Rėklaitis*
L. e. savisaugos dalių inspektoriaus p.

Kpt. *Židžiūnas*
Adjutantas

Registruota 1-ųjų lietuvių apsaugos dalių¹⁵ štabe

1942 m. sausio 10 d., Nr. 3261, 12 val. 50 min.

Lietuvos TSR CVA, f. 1018, ap. 1, b. 101, l. 20. Originalas.

* Tvarkos policijos vadas Lietuvoje.

** Buv. buržuazinės Lietuvos kariuomenės.

Nr. 55

Mūsų pamaldos Vilniaus bažnyčioje

Nuo pat pirmųjų dienų Vilniaus savisaugos daliniai šventadieniais vyko pamaldų į žymiąsias Vilniaus bažnyčias. Pamaldos buvo laikomos katedroje, šv. Jono ir kitose bažnyčiose. Dabar jau keletas mėnesių karių pamaldos laikomos šv. Kazimiero bažnyčioje 9,15 val. Pamaldas laiko savisaugos dalių kapelionas kun. Panavas. Pamaldų metu griežia Vilniaus apygardos savisaugos dalių orkestras.

„Karys“, 1941 m. gruodžio 23 d., Nr. 1.

Nr. 56

Kalėdų šventės mūsų daliniuose

...Gruodžio 24-sios dienos vakarą mūsų dalinių vyrai drauge su savo vadais, šventiškai nusiteikę, rinkosi prie kūčių stalo. Apie 18 val. į visus kūčioms susirinkusius dalinius atvyko apygardos štabo atstovai — vyresnieji karininkai, o taip pat ir vokiečių policijos atstovai.

Pirmiausia visus karius apygardos vado vardu pasveikino štabo atstovai. Priminus gražiąją šeimyninę kūčių vakaro tradiciją, buvo pasidžiaugta vėl galint ją tęsti, didžiosios Vokietijos kariuomenei išvijus iš mūsų krašto bolševikus, kurie naikina visas krikščioniškąsias šventes, visas žmoniškąsias tradicijas. Toliau visiems kariams palinkėta garbingai eiti savo pareigas savisaugos tarnyboje, o švenčių proga kariams ir jų artimiesiems palinkėta sveikatos ir laimės. Bendroje karių šeimos nuotaikoje prisiminti ir mūsų broliai kariai, budį savo pareigose toliau už Lietuvos ribų. Baigiant trumpą sveikinimo žodį, už narsiosios vokiečių tautos fiurerį Adolfą Hitlerį sušukta galingi tris kartus „valio!“ Valio šūkiu taip pat nuskambėjo ir mūsų SS ir policijos vadovybei. . .

Pirmąją kalėdų dieną, policijos vadovybei leidus, šv. Kazimiero bažnyčioje įvyko savisaugos dalinių pamaldos. Pamaldas laikė savisaugos dalių kapelionas kun. Panavas. Pamokslą pasakė vysk. Reinsys. Karius į bažnyčią palydėjo ir griežė pamaldų metu savisaugos dalinių orkestras.

„Karys“, 1941 m. gruodžio 31 d., Nr. 2.

PRIVALOMAS REGISTRAVIMAS — MASINIAI SUĖMIMAI

Nr. 57 *

Šakių apskrities viršininkas

Slaptai — asmeniškai

1941 m. birželio mėn. 24 d.

Nr. 19

Valsčių viršaičiams
ir nuovadų viršininkams

Šakiai

Visi šie asmenys pastebėti sulaikomi ir perduoti policijai. Jei priešinsis, patiems ar su policijos pagalba stengtis suimti ar nukauti.

1. Oleka Pranas Kompartijos sekretorius
2. Oleka Justinas Šakių aps. koop[eratyvo] pirmininkas
3. Jančaitė ** Tatjana Kadryų viršininkė
4. Valaitis Viktoras Šakių aps. vykdomojo komiteto pirmininkas
5. Gurskis Pranas Komunistas
6. Gurskis Juozas Kompartijos narys
7. Gurskis Jonas Komjaunimo sekretorius
8. Sakalauskas Antanas Šakių miesto vykdomojo komiteto pirmininkas
9. Leiza Rudolfas II Šakių miesto vykdomojo komiteto pirmininkas
10. Grybas Jonas Žemės reformos pirmininkas
11. Balčiūnas Jonas Plokščių kompartijos sekretorius
12. Lingys Juozas Kompartijos narys
13. Orintas Juozas Čekistas
14. Dragūnaitis Jonas Komunistas
15. Lopeta Jonas Čekistas
16. Sperauskas Antanas Mopristas

Už Apskrities viršininkas
[Parašas neįskaitomas]

* Iš potvarkio valsčių viršaičiams ir policijos nuovadų viršininkams.

** Turį būti — Jančaitytė, buv. LKP Šakių apskrities komiteto propagandos skyriaus vedėja.

P. S. Šakių komendantas suėjo į glaudų kontaktą su vokiečių karo vadovybe.

Komendantas mano, kad karininkai turi likti Šakių aps., nes komunistai turi ginklų ir mano daryti užpuolimą iš birželio 23 į 24 naktį.

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 1, l. 15. Spausdinta hektografu.

Nr. 58

Skelbimas

Visi **komunistų partijos, komunistinio jaunimo ir mopro organizacijų nariai ir kandidatai** iki š. m. birželio mėnesio 28 dienos 20 valandos privalo registruotis savo policijos nuovadose.

Neįsiregistravę nustatytu terminu bus visu griežtumu baudžiami.

Kalendra

Vidaus Reikalų Valdytojas

Išlaiskus

Vilniaus Miesto Policijos Vadas

1941 m. birželio m. 27 d.
Vilnius

Lietuvos TSR CVA, f. 677,
ap. 1, b. 1, l. 4.

Nr. 59

Dėl spartuolių ir šiaip visai pasižymėjusių, bolševikams valdant, tuojau pranešti redakcijai trumpai, bet aiškiai, nurodant, pvz., kiek, kada, kur, kokias bolševikines talkas, paskaitas toks turėjo, kiek uoliai raudonuosius kampelius kūrė, sieninius laikraščius rašė ir organizavo, korespondencijas ir straipsnius laikraščiams rašė, įsakymus davinėjo, bolševikines dainas dainavo ir jaunimą mokė dainuoti ir t. t. Matote, šian die tokie „spartuoliai“ jau stengiasi brautis į lietuvišką darbą ten savo mizernos asmenybės tuo pridengti.

„Išlaisvintas panevėžietis“, 1941 m. liepos 4 d., Nr. 1.

Nr. 60

† Antalieptės aktyvistų¹⁷ vadui

Prašau poną vadą slaptame voke prisiųsti paaiškinimą, kaip daryti išvežamųjų į koncentracijos stovyklą sąrašai. Kokius asmenis liečia, iki kurio laiko padaryti ir Antalieptei pristatyti.

Šalinėnai, 1941 m. liepos 19 d. Būrio vadas P. Žemaitis

MOPR'as — Международная организация помощи революционерам (rus.) — Tarp-tautinė organizacija revoliucionieriams remti. Lietuvoje vadinosi Raudonąja pagalba arba Liaudies pagalba.

† Šalinėnų aktyvistų vadui

Reikia surašyti visi bolševikai, bolševikuojantieji ir nelojalūs asmenys (atskirai bolševikai, bolševikuojantieji ir nelojalūs). Dirbant sąrašus, pažymėti: vardą, pavardę, tėvo vardą, gyvenamąją vietą ir trumpą charakteristiką. Sąrašus dirbant, nesigailėti rusų tautybės asmenų. Sąrašus labai slaptai ir labai skubiai pristatyti policijos viršininkui Antalieptėje. Bolševikais skaitomi tikrieji kompartijos ir komjaunimo nariai. Bolševikuojančiais — kompartijos, komjaunimo kandidatai, Liaudies pagalbos ir kiti panašūs. Nelojalūs, kurie nelojalūs šiai santvarkai, nors nebūtų ir bolševikai ar bolševikuojantieji. Pristatyti sąrašus iki 20 liepos 13 val.

A. Norkus
Būrio vadas

Lietuvos TSR CVA, f. 1106, ap. 1, b. 18, l. 148. Originalas. Rankraštis.

Nr. 61

Lietuvos respublikinė Vidaus reikalų ministerija¹⁸ Kaunas, 1941 m. liepos mėn. 25 d.

Apskričių viršininkams, apskričių savivaldybėms
ir pirmaeilėjų miestų burmistrams

Aplinkraštis Nr. 5

Buvusių bolševikų veikėjų dalis yra išvykę iš Lietuvos teritorijos bei savo nuolatinių gyvenamųjų vietų, o kai kurie iš jų yra išsislapstę pas gimines ar pažįstamus. Tokiems gaivalams išaiškinti pavedama tuojau pradėti vykdyti miestuose ir kaimuose Gyventojų judėjimui registruoti įstatymą („Vyriausybės žinios“*, Nr. 653) ir tam įstatymui vykdyti taisykles („Vyriausybės žinios“, Nr. 684) tokia tvarka:

1. Apskrities viršininkas skelbimais ar per policijos bei vietos savivaldybių organus, kaip vietos sąlygos leidžia, paskelbia, kad visi atvykstantieji gyventojai turi būti nustatyta tvarka įregistruoti, o išvykę — išregistruoti, paaiškinant, kad už registracijos prievolės nevykdymą bus griežtai baudžiama.

2. Paraginti gyventojus, ypatingai namų savininkus bei valdytojus ir seniūnus, pranešinėti policijai ar kitiems atitinkamiems valdžios organams apie kiekvieną ne vietos gyventoją, atvykusį po š. m. birželio mėn. 21 d.

* Periodinis buržuazinės Lietuvos vyriausybės įstatymų ir potvarkių leidinys.

3. Kiekvieną naujai besiregistruojantį ištirti, kas jis per vienas, kur gyveno ir ką veikė bolševikų valdymo metu ir kokiu tikslu į naują apsigyvenimo vietovę yra atvykęs. Įtarimams esant, perduoti reikalą atitinkamiems policijos organams.

4. Jei pagal vietos sąlygas būtų reikalinga, įsakyti visiems gyventojams arba paskiroms gyventojų kategorijoms persiregistruoti arba imtis ir kitų reikiamų priemonių.

J. Šlepetys

Vidaus reikalų ministeris

J. Undraitis

L. e. Administracijos departamento
direktoriaus p.

Lietuvos TSR CVA, f. 1476, ap. 1, b. 2, l. 22. Spausdinta rotatoriumi.

Nr. 62

Vidaus reikalų ministerija

Kaunas, 1941 m. rugpiūčio mėn. 2 d.

Apskričių viršininkams, apskričių savivaldybėms
ir pirmaeilių miestų burmistrams

Aplinkraštis Nr. 7

Kai kuriose Lietuvos vietose pasiliko ir ligi šiol tebegyvena buvusių bolševikų karių šeimos bei kiti asmenys, atvykusieji iš įvairių SSSR sričių. Šių visų asmenų suregistravimui nustatoma tokia tvarka:

1. Apskričių viršininkai skelbimais arba per policiją ar savivaldybes, kaip vietos sąlygos leidžia, įpareigoja visus bolševikų valdymo metu atvykusius asmenis užsiregistruoti vietos policijos nuovadose.

2. Vietos policijos nuovados turi užvesti tokių asmenų sąrašus (alfabetus arba eilės tvarka), kuriuose įrašyti žinias: vardas, pavardė, tėvo vardas, gimimo vieta ir data, ar tarnavo bolševikų armijoje, jei tarnavo, tai nuo kurio laiko iki kurio, kokiose dalyse ir kokiose pareigose, partinė priklausomybė, kur Lietuvoje gyveno ir kur dirbo bolševikų valdymo metu, dabartinė gyvenamoji vieta bei vardas ir pavardė asmenų, pas kuriuos gyvena.

Vietoje knygos galima pasigaminti atitinkamus žinių blankus, juos užpildžius, tvarkingai vienoje vietoje laikyti.

3. Kadangi iš besiregistruojančių tarpo gali būti civiliniai persirengusių karių arba asmenų, pasireiškusių bolševikų valdymo metu priešlietuvišku veikimu,—tokius asmenis pavedama gerai ištirti. Su persirengusiais kariais elgtis kaip su karo belaisviais, o veikusius prieš lietuvių tautos interesus — perduoti saugumo organams.

4. Čia paminėtus svetimšalius naudoti fiziniam darbui. Kur tokių asmenų yra didesnis skaičius — siųsti juos į darbo stovyklas.

Šiame aplinkraštyje paminėtų asmenų apgyvendinimą (grupėmis ar pavieniui) ir darbui jų panaudojimą sprendžia apskrities viršininkas, pagal vietos sąlygas ir susitaręs su vietos savivaldybėmis bei kitomis reikiamomis įstaigomis.

5. Šiame aplinkraštyje paminėtiems asmenims, nors jiems ir būtų leista gyventi pavieniui, jokie asmens dokumentai neduoti, ni, jų dabar turimus dokumentus reikia atimti, o tuos asmenis laikyti policijos priežiūroje, neleidžiant jiems išvykti iš gyvenamosios vietos ir įpareigojant periodiškai registruotis policijoje.

6. Jei būtų pastebėtas čia išvardintų asmenų bet koks veikimas prieš esamąją tvarką, agitacija arba šiaip įtartinas elgesys — reikia tuojau griežtai reaguoti ir nusikaltusius asmenis suimti.

7. Smulkesnius šiuo reikalu patvarkymus, žiūrint vietos sąlygų, daro apskričių viršininkai.

8. Kiek šiame aplinkraštyje minimų asmenų apskrities ribose randasi ir kaip jie sutvarkyti — pranešti Administracijos departamentui.

J. Šlepetys

Vidaus reikalų ministeris

J. Undraitis

L. e. Administracijos departamento
direktoriaus p.

Lietuvos TSR CVA, f. 685, ap. 5, b. 2, l. 24. Patvirtintas nuorašas.

Nr. 63

Kauno karo komendantūra
Kaunas, 1941 m. liepos mėn. 1 d.
Nr. 450

Liudijimas

Siuo pažymima, kad Demereckis Jonas turi teisę vykti į Kaišiadoris, Trakų aps., laikyti ginklą ir organizuoti valyti Kaišiadorių apylinkę nuo bolševikų plėšikų.

Už Plk. Kauno karo komendantas
[Parašas neįskaitomas]

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 9, l. 46. Antras originalo egzempliorius.

Nr. 64

Pomui Kauno Komendantui

R. Panevėžis - Žuikių
šaulių - partizanų

Pareiškimas.

R. Panevėžis - Žuikių apylinkės sekimo valymo darbai nuo visilikiusių bolševikų, niškių ir žydų baigti, reikalinga apginkluoti štelietais vietos aktyviusius šaulius - partizanus.

Priedas: sąrašas

El. Guokaite
Selektorius

Jonas Demereckis
R. Panevėžis - Žuikių šaulių - partizanų vadas

1941-07-12 d.

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 10, l. 30.

Lietuvos respublika

TM¹⁸

Siaulių apygardos teismo prokuroras

1941 m. liepos mėn. 29 d.

Nr. 85

Slaptai

Siauliai

Į Nr. . .

Tauragės apskrities viršininkui *

Daugelis lietuvių (Lietuvių aktyvistų fronto nariai ir kt.), kurie gerai pažįsta bolševikiškąjį terorą, bolševikinę apgaulę ir visas bolševikinės okupacijos gyvenimo ir darbo sąlygas, šiuo metu Siaulių apygardos teismo prokuratūrai pareiškė savo susirūpinimą dėl vykstančių kai kuriose apygardos vietose lietuvių suiminėjimų ir lietuvių naikinimo.

Susipažinęs su įvykusiais ir tebevykstančiais Šiaulių apygardoje lietuvių areštais, randu, kad daugelis lietuvių suėmimų, nors šiuo metu suėmimai kai kuriose vietose yra tolygūs perdavimui sušaudyti, kai kur yra padaryti be rimto pagrindo ir be jokio tyrimo. Daug kur suėmimai padaryti labai lengvapėdiškai ir dargi suvedant asmenines sąskaitas. Nėra nė vieno miesto, miestelio ir valsčiaus, kur patys lietuviai nesuimdinėtų lietuvių. Suimtųjų lietuvių tarpe yra tarnautojų, ūkininkų, amatininkų, darbininkų, moterų, nepilnamečių jaunuolių ir dargi vaikų (15—16 metų). Daugelyje vietų suimtiesiems, nepadarius jokių kvotų, jau yra įvykdytos mirties bausmės. Teko konstatuoti labai liūdnų faktų, kad į suimtųjų lietuvių skaičių pateko visai dorų lietuvių. Kai kurie lietuviai aktyvistai pasigedo net savo slapto lietuviško veikimo draugų, kurie tik iš prievartos viešai dalyvavo bolševikiniam „maskarade“ ir dangstėsi bolševikine frazeologija, o slaptai veikė aktyvistų būreliuose. Ypač valsčiuose, kur vadovavimui trūksta nuosaikių inteligentų, vietos žmonės, keršydami už padarytas jiems bolševikų skriaudas, skundžia ir dažnai be pagrindo suiminėja buvusius pareigūnus (seniūnus, seniūnų padėjėjus, vykdomųjų komitetų tarnautojus, mokytojus ir t. t.). Nepagrįstas naikinimas dirbusių bolševikinėse įstaigose lietuvių yra naikinimas pačios lietuvių tautos, ir tokie keršto užsimojimai yra atmetini visu griežtumu. Prekyba, pramonė, žemės ūkis, švietimas, administracija ir kitos darbo sritys pareikalaus daug žmonių, ir todėl be rimto pagrindo neturi būti sunaikintas nė vienas

* Analogiško turinio raštai buvo išsiuntinėti ir kitiems Siaulių apygardos apskričių viršininkams.

lietuvis, kuris ateityje bus reikalingas ir naudingas mūsų kraštui. Nereikia užmiršti, kad bolševikinės okupacijos pradžioje lietuviškoji spauda („Lietuvos žinios“ ir „XX amžius“) ir lietuviškoji visuomenė ragino lietuvius gelbėti padėtį ir nebėgti iš tarnybų, į kurias pradėjo skverbtis mūsų kraštui svetimi „naujieji žmonės“. Štai, pvz., 1940 m. liepos 15 d. „XX amžius“, Nr. 159/1210, rašo, jog pastebimas liūdnas reiškinys, kad „kai kurie inteligentai, tiksliau — proto darbo darbininkai, įvykių eigos nustumiami į tariamų liaudies priešų eiles, nedalyvauja, šalies ateities problemas sprendžiant, pasidaro lyg nereikalingi, paniekinti reakcionieriai, buržuazijos šalininkai“. Toliau sakoma: „Kur pranyko daugelis tų, kurie dar neseniai siūlė radikalias socialias reformas?“ Todėl, tik gerai ištyrus kiekvieno buvusio tarybinio pareigūno veiklą, galima daryti dėl jo išvadas.

Jau turėjau progos pasikalbėti su kai kuriais Šiaulių apygardos apskričių viršininkais ir Lietuvių aktyvistų fronto apskričių štabų vadais ir su pasitenkinimu turiu konstatuoti, kad šis klausimas jų tinkamai suprastas ir jų vadovaujamos įstaigos jau ėmėsi konkrečių žygių visiems nenormaliems reiškiniams pašalinti. Tačiau vis dėlto dar ir dabar kai kuriuose valsčiuose neskaitoma su nurodymais, savavaliaujama ir įtartųjų bolševikiniu veikimu lietuvių laisvės ir gyvybės klausimai be rimto ištyrimo kai kur sprendžiami vietos nuožiūra. Ypač toks nedrausmingumas, nesusiklausymas ir savavaliavimas vyksta tuose valsčiuose, kur yra pasišovę veikti nerimti ir padaužiškos nuotaikos žmonės. Tokie savavaliautojai ir padaužos turi būti tučtuojau griežtai sudrausti ir už įsakymų peržengimus jiems turi būti keliamos baudžiamosios bylos.

Šiaulių apygardos teismo prokuratūra, norėdama, kad šis reikalas neatidėliojant būtų sutvarkytas visose apskrityse, visuose valsčiuose ir miesteliuose, prašo Tamstą, pone viršininke, šį klausimą dar kartą aptarti su Jūsų apskrities Lietuvių aktyvistų fronto štabo vadu ir kitais vietos pareigūnais ir tuojau tuo reikalu duoti apskrities kriminalinės policijos⁵ viršininkui, apskrities policijos vadui, visiems policijų nuovadų viršininkams ir Lietuvių fronto valsčių aktyvistų štabams nurodymų.

M. Krygeris
Prokuroras

Lietuvos TSR CVA, f. 1476, ap. 1, b. 3, l. 110—111. Originalas.

Kauno komendantūra
1941 m. liepos mėn. 31 d.

Nr. . .
Kaunas

Pažymėjimas

Šiuo pažymiu, kad *
dalyvavo Kauno komendantūros siųstoje valymo ekspedicijoje
(valymui miškų, kaimų ir miestelių nuo pasislėpusių raudonarmiečių ir vietinių komunistų Jonavos ir Ukmergės apskričių rajonuose) nuo 1941 m. liepos mėn. 14 d. iki 1941 m. liepos mėn. 25 d.

Komendantas

I š d u o t a:

Kpt. inž. Paukščiui Kaziiui **
Katkui Viktorui
Klimašauskui
Vyšniauskui
Gofmanui Antanui
Mirgaičiui
Katkui Leonui
Repečkai Edvardui
Belinskui Stasiui
Lukoševičiui Edvardui
Zakui Kaziiui
Gotautui Antanui

G a v a u:

[Yra 9 parašai]

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 15, l. 30. Nuorašas.

Nr. 67

Trakai, 1941 m. rugpiūčio mėn. 1 d.

Trakų apskrities viršininkas
Nr. 139

Trakų miesto burmistruui, valsčių viršaičiams
ir policijos nuovadų viršininkams

Pranešu, kad išblaškytai rusų kariuomenei priklausę rusų kariai turi artimiausiu laiku užsiregistruoti prie artimiausių bu-

* Pavardės nėra.

** Pavardės ir vardai įrašyti ranka.

vusių dalinių kaip belaisviai. Kas tų nurodymų nepildys, bus laikomas bastūnu ir vietoj šaudomas.

Apie tai savivaldybes prašau viešai paskelbti.

P. Brakauskas

Už L. e. Trakų apskrities viršininko p.

Lietuvos TSR CVA, f. 713, ap. 1, b. 1, l. 3. Spausdinta hektografu.

Nr. 68

Sąrašas *
mokytojų (tarnautojų), kurie vokiečių arba lietuvių partizanų
yra sušaudyti už komunistinį veikimą

Eil. Nr.	Pavardė ir vardas	Mokyklos (įstaigos) pavadinimas	Pa-rei-gos	Tau-tybė	Kada sušau-dytas	Už ką sušau-dytas	Pastaba
1.	Jakubonienė Felicija	Kupiškio pr. m-la	ve-dėja	liet.	1941.VI.26	Už komunistinį veikimą	
2.	Bleizgys Antanas	Gelažių pr. m-la	„	„	1941. VIII.15	„	
3.	Zacharonas Simonas	Gegobras-tų **	mo-kyto-jas	balt-gud.	1941.VI.23	—	Pabėgęs kaipo komunistas

Sekretorius
[Parašas neįskaitomas]

Apskrities inspektorius
[Parašas neįskaitomas]

Lietuvos TSR CVA, f. 629, ap. 1, b. 36, l. 244. Originalas.

* Prisiūstas 1941 metų pabaigoje Svetimo vadybai²⁴.

** Turi būti — Gegobras-tos.

Kazakevičius Vladislavas

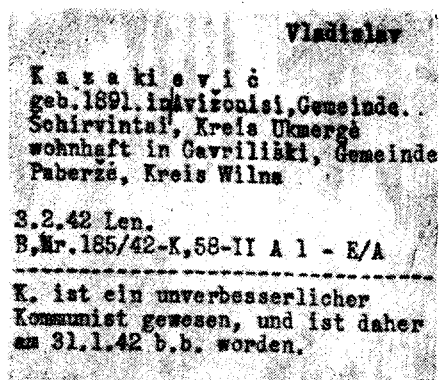
Gimęs 1891 m. Avižonyse, Širvintų seniūnijoje, Ukmergės aps., gyveno Gavriliškėse, Paberžės seniūnijoje, Vilniaus aps.

1942.II.3. Len.

Registr. Nr. 185/42 — K, 58-II skyrius, 1-mas poskyris—E/A

Kazakevičius buvo nepatįsomas komunistas, todėl 1942 m. sausio 31 d. ypatingai sutvarkytas ⁸.

Lietuvos TSR CVA, f. 1673, ap. 1, b. 1490. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Standartinė hitlerininkų kartotekos kortelė su žiniomis apie žudomuosius asmenis

Belousova Marija

Gimusi 1909 m. balandžio 1 d... gyveno belaisvių stovykloje Subačiaus g. 37, namo Nr. 1, kambarys 13.

1942.III.11. Ro.

Registr. Nr. 407/42—B-II skyrius, 1-mas poskyris — B 58.

Belousova yra bolševikė ir 1942 m. kovo 11 d. buvo ypatingai sutvarkyta.

Lietuvos TSR CVA, f. 1673, ap. 1, b. 300. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Keršys Juozas

Gimęs 1903 m. Naujalyčio k., Alytaus aps., gyvenęs ten pat.

1942.V.29. Ka.

Registr. Nr. 710/42 T-22 II skyrius, 1-mas poskyris.

Keršys 1942 m. balandžio 10 d., kaip nepatįsomas komunistas, buvo ypatingai sutvarkytas.

Lietuvos TSR CVA, f. 1673, ap. 1, b. 1511. Versta iš originalo vokiečių kalba.

5-tas geležinkelių apsaugos batalionas¹⁵

1942 m. birželio 22 d.

Nr. 1371

Vilnius

Karo komendantui Vilniuje

Pranešimas

Š. m. birželio 14 d. šeši geležinkelių apsaugos bataliono Jašiūnų skyriaus kareiviai kartu su atskiru būriu ir saugumo policijos tarnautojais dalyvavo, valant miškus Jašiūnų apylinkėse. Turgelių miestelyje mano kareiviai sušaudė 5 komunistus ir sulaukė 20 įtartinų asmenų, kuriuos perdavė vietos policijai.

Kareiviai šiame valyme dalyvavo, vietos saugumo policijai prašant.

Ruseckas

Kapitonas ir bataliono vadas

Nuorašus gauna:

1. SS ir vietos policijos vadas Vilniuje,
2. Lietuvių savisaugos dalių štabas Vilniuje.

Vokiečių policijos štabas

G a u t a: 1942. VI. 26

Registr. Nr. 1824/42

Lietuvos TSR CVA, f. 659, ap. 1, b. 1, l. 100. Versta iš originalo vokiečių kalba.

PLĖŠIMAI, SUĖMIMAI IR ŠAUDYMAI VISOJE LIETUVOJE

GYVENTOJŲ TERORIZAVIMAS

Nr. 73

Lietuvių miesto komendantui ¹³

Vis dažnėja atsitikimai, kad vokiečių kariai su lietuvių TDA bataliono kariais įsibrauna į privačius butus ir iš ten savinasi daiktus.

Kad tokie dalykai nesikartotų, įsakiau vokiečių žandarmerijai — karo policijai suiminėti ir areštuoti vietoje visus vokiečių karius ir lietuvius — TDA bataliono karius, kurie, negavę savo viršininko aiškaus uždavinio:

1. vaikščios arba rinksis kartu būriais,
2. įsiverš kartu ar paskirai į privačius butus ir
3. savinsis svetimus daiktus.

Prašau tučtuojau pranešti apie tai visiems Tautos darbo apsaugos bataliono kariams ir griežtai uždrausti jiems be aiškaus tarnybinio parėdymo vaikščioti ir veržtis kartu su vokiečių kariais į privačius butus.

Generolas majoras *Pohl*

Leitenantas
Adjutantas

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 4, l. 86. Nuorašas.

KONCENTRACIJOS STOVYKLOS RUSAMS IR LENKAMS

Nr. 74

VRV ²⁴

Kauno apskrities viršininkas

Nr. 4159

Kaunas, 1941 m. lapkričio mėn. 20 d.

Kauno apskrities policijos nuovadų viršininkams
(Nuorašas Kauno apskrities policijos vadui)

Kauno miesto komisaro įsakymu visi sovietų rusai, kurie atvyko iš SSSR į Lietuvą nuo 15 d. gegužės mėn. 1940 m., lenkai,

[Rezoliucija]
Skubiai
Išversti ir duoti
bataliono vadui
Plk. J. Bobelis
1941.VII.12.

kurie atvyko iš Lenkijos į Lietuvą nuo 1 d. sausio mėn. 1939 m., nepriklausomai nuo to, ar jie per tą laiką gavo Lietuvos piliečiųbę ar ne, taipgi ir maišytos šeimos: a) kurios vyras ar žmona yra sovietų rusai, b) kurios vyras yra lenkas, atvykęs iš Lenkijos po 1 d. sausio mėn. 1939 m., gyv. Kauno mieste, š. m. lapkričio mėn. 10 d. turi išsikraustyti į jiems skirtas vietas Viliampolėj.

Turint galvoje, kad dalis minėtų piliečių po paskelbimo įsakymo išvyko bei išvyks iš Kauno apsigyventi apskrities ribose, įsakau visus atvykusius policinėmis priemonėmis pristatyti Kaunan apgyvendinimui jiems skirtoje vietoje.

Bortkevičius

Apskrities viršininkas

Lietuvos TSR CVA, f. 1534, ap. 1, b. 187, l. 1. Nuorašas.

REPRESIJOS UŽ PASIPRIEŠINIMĄ OKUPANTAMS

Nr. 75

Skelbimas

Vilniaus apygardos vyrai ir moterys!

1942 m. gegužės 19 d., 7 val. rytą, buvo užpulti ir nušauti du iš Švenčionių į Lentupį, šiaurinėje Vilniaus apygardos dalyje, tarnybiniais reikalais vykę apskrities ūkio tvarkytojai*.

Šį bailų užpuolimą įvykdė radikalūs vienos užsiundytos teroristų grupės elementai. Atsiskaitant už šį pasibiaurėtiną aktą, sušaudyta 400 sabotuotojų ir priešų teroristų.

Visa Europa bendromis jėgomis ginasi nuo bolševizmo. Aš kviečiu visus Vilniaus apygardos gyventojus į kovą prieš visus bolševikinius ir teroristinius elementus.

Nedelsdami praneškite artimiausiai vokiečių policijos įstaigai arba vietos komendantūrai apie visus nevietinius asmenis!

Praneškite apie visus pastebėtus rusus karo belaisvius bei rusus teroristus!

Praneškite apie visus slaptus ginklų ir šaudmenų sandėlius!

Tačiau, jeigu kas bolševikiškam priešui arba jo teroristinėms grupėms teiks paramą arba nepraneš apie tokių grupių pasirodymą, sunkiais atvejais bus baudžiamas mirtimi. Burmistrai yra įpareigojami apie visus nevietinius asmenis tučtuoju skubiausiai pranešti gebitskomisarui. Šio įpareigojimo neįvykdžius, atskiriems asmenims bus taikoma mirties bausmė. Prieš apylinkes bus imtasi kolektyvinių atpildo priemonių.

* Okupantų pareigūnai vokiečiai.

Visiems asmenims, kurių pranešimais remiantis bus pasiekta gerų rezultatų, užtikrinu didelį atlyginimą pinigais arba maisto produktais.

Visi gyventojų sluoksniai, kurie nepažeidžia rimties ir tvarkos, paklūsta vokiečių civilinės valdžios nurodymams bei pareižingai atlieka savo darbą, gali visiškai pasikliauti vokiečių apsauga ir vokiečių teisėtumu.

Wulff

Vilniaus apygardos gebitskomisaras

Lietuvos TSR CVA, f. 685, ap. 4, b. 6, l. 22. Spausdinta spaustuveje.

Pirmasis hitlerininkų patarėjas P. Kubiliūnas (nuotr. dešinėje) gauna nurodymus iš savo viršininkų — Vokietijos reichsministro okupuotoms Rytų sritims A. Rozenbergo (viduryje) ir generalinio komisaro Lietuvoje A. Rentelno (kairėje)

Kaunas, 1942 m. gegužės mėn.

Nr. 76

Pirmasis ir vidaus reikalų generalinis tarėjas²⁴
Nr. 2376

Labai skubu

Visų apskričių viršininkams
ir Kauno, Vilniaus, Šiaulių ir Panevėžio miestų burmistrams

Pono generalkomisaro 1943 m. rugsėjo 10 d. rašto Nr. 12438 nuorašą su vertimu siunčiu vykdyti. Ta proga prašau tuojau imtis šių priemonių:

1. Pavesti valsčių viršaičiams ir miestų burmistrams per seniūnijų sueigas plačiai išaiškinti gyventojams, kad generalkomisaras raštu yra pranešęs, kad bus uždėta atsakomybė už visokius pasikėsinimus prieš geležinkelius, kelius, tiltus ir kitus panašius objektus tos apylinkės vietos gyventojams, kurioje įvyks šie atsitikimai, t. y. tos apylinkės ūkiai bus sudeginti, o gyventojai — išvežti. Todėl gyventojai, kad galėtų išvengti šios sunkios bausmės, turi būti įpareigoti apie kiekvieną apylinkėje pasirodžiusį įtartinę svetimą žmogų ar žmonių grupę tuojau pranešti policijos ar savivaldybių organams (viršaičiams, burmistrams, seniūnams, seniūnų pavaduotojams), žinoma, jei nėra galimybės patiems tokius asmenis sulaikyti.

2. Įpareigoti viršaičius, burmistrus, seniūnus bei jų pavaduotojus, kad jie teiktų žinias policijai apie visus jų apylinkėje pasirodžiusius įtartinus asmenis bei diversantininkus (parašiutininkus, banditus ir tiems pan.). Kartu prašau išaiškinti, kad minėti savivaldybių pareigūnai už žinių skubų nepranešimą bei nuslėpimą bus sunkiai baudžiami.

3. Jei vietoje pasirodytų reikalinga imtis ir kitų, negu mano čia išvardintos, priemonių — prašome tas priemones taikyti. Svarbu, kad visa administracija ir gyventojai pačių gyventojų gerovės vardu būtų įtraukta į kovą su banditizmu bei sabotazu.

4. Tuo reikalu bus mano išleisti atsišaukimai. Jie bus prisiųsti išplatinimui vėliau. Tačiau mano čia paminėtų priemonių turi būti imamasi tuojau, nelaukiant atsišaukimų.

P r i e d a s *: 2.

Generolas *Kubiliūnas*

Pirmasis generalinis tarėjas
ir generalinis tarėjas vidaus reikalams

Lietuvos TSR CVA, f. 729, ap. 1, b. 23, l. 106. Patvirtintas nuorašas.

SAUDYMAS UŽ PRIEVOLIŲ NEATLIKIMĄ

Nr. 77

Vilniaus apygardos gebitskomisaras
Wu/Scha—273/43. Sl.

Slaptai

Vilnius, 1943 m. kovo 2 d.

Ponui generaliniam komisarui Kaune

Kaunas

Prievolių pristatymų sabotavimo reikalu

Po to, kai 1942 m. gruodžio mėn. pradžioje visi kaimo gyventojai skelbimais vėl buvo nedviprasmiškai paraginti atlikti prie-

* Priedas nededamas.

voles ir buvo numatytos griežtos ir labai griežtos baudmės, vasario mėnesio pradžioje, prievolių pristatymui šiek tiek pagerėjus, bet toli gražu nedavus reikiamų rezultatų, buvau priverstas fronto ir gyventojų aprūpinimo užtikrinimui įsakyti aiškius prievolių pristatymų sabotuotojus sušaudyti. 40 tokių sabotuotojų buvo įvairiuose valsčiuose saugumo tarnybos⁵ darbuotojų tuoj pat vietoje sušaudyta.

Prieš sušaudant kiekvienas jų buvo apklausinėjamas apie 20—30 minučių.

[Prievolių] nepristačiusiųjų kaltei nustatyti kvotos metu buvo tikrinami prievolių lapai ir jų turimi kvitai. Abejotiniais atvejais būdavo išklausomas ir valsčiaus viršaitis.

Apie kiekvieną sušaudytąjį: _____

1) Viršaitis pateikdavo pareiškimą raštu, kad tas nepristatė prievolių.

2) Tokio pat turinio raštišką paaiškinimą pateikdavo ir apskrities žemės ūkio tvarkytojas.

Sušaudytų sabotuotojų sąrašas su aukščiau minėtais dokumentais saugomas čia, įstaigoje, kaip slaptas dokumentas. Nuorašas yra saugumo tarnyboje.

Sušaudymai vyko viešai, t. y. suvarius tų vietų gyventojus — vyrus bei vietinius savivaldos tarnautojus — ir jiems trumpai paaiškinus, kad šis asmuo sabotavo fronto ir vietinių gyventojų aprūpinimą. Šitos egzekucijos buvo pradėtos 1943 m. vasario 5 d. ir baigtos 1943 m. vasario 17 d.

Tokių sabotuotojų sušaudymas giliai paveikė kaimo gyventojus visose apskrityse. Be to, norėčiau dar pažymėti, kad apskričių viršininkai apskričių viršininkų pasitarime, įvykusiame mano įstaigoje 1943 m. vasario 1 d., patys prašė įvykdyti panašius sušaudymus.

Pradėjus vykdyti šias būtinas priemones, visose apskrityse ir valsčiuose tuojau pat ir labai dideliais kiekiais imta pristatinti prievoles. Tai ypač pasakytina apie javų ir galvijų pristatymą. Kiaulių pristatymas galės padidėti tik po kurio laiko, susidarius sąlygoms, kai kiaulės bus nupenėtos.

Bendro pobūdžio sumetimais ir atsižvelgiant į čionykštį patyrimą, tokių priemonių reikia griebtis tik atskirais arba ypatingais atvejais, jei to reikalauja ir tai pateisina bendra padėtis. Tokia padėtis čia ir buvo susidariusi. Tačiau galima pastebėti, kad tokios priemonės, kurios sveikai galvojančios kaimo gyventojų dalies laikomos visai teisingomis, gali turėti tik laikino šoko poveikį. Kad šios priemonės ir ateityje būtų veiksmingai palaikomos ir toliau vykdomos, kariniai aprūpinimo daliniai, kurie dar veiks šiame rajone iki kovo 11 d., gavo nurodymus siųsti prievolių neatlikinėjančius asmenis į priverčiamųjų darbų stovyklas. Tačiau tai nereiškia, kad būtinais atvejais prievolių sabotuotojai

ir ateityje nebus šaudomi. Ateityje tokios egzekucijos, atsižvelgiant į politinę padėtį Generalinėje srityje³, bus nutraukiamos arba, jei padėtis leis, bus vykdomos.

Wulff

Lietuvos TSR CVA, f. 1173, ap. 3, b. 10, l. 12. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

ČIGONŲ SAUDYMAS

Nr. 78

Priimta: 1942.VII.13, 15, 15, WE Nr. 6

Telegrama Nr. 1981

Saugumo policijos ir SD vadas Lietuvoje

Gauta: 1942.VII.14.

Nr. 01481/42

Telegrama

Vilniaus saugumo policija. Telegrama Nr. 620
1942.VII.13. 15,00

Saugumo policijos ir SD vadui Lietuvoje
Kaunas

Dėl „Todt“²⁵ organizacijos darbo stovyklos prie Vilniaus—Minsko geležinkelio ruožo užpuolimo.

1942 m. liepos mėn., naktį iš 9-tos į 10-tą dieną, buvo apšaudyta prie Vilniaus—Minsko geležinkelio ruožo esanti „Todt“ organizacijos darbo stovykla. Tučtuojau pasiūstas stovyklos tarnautojų būrys po to aptiko miške čigonų gaują — apie 50 žmonių. Suimant tą gaują, apie 9 vyrus pabėgo, likusieji (40 vyrų, moterų ir vaikų) buvo suimti. Išardžius paaikškėjo, kad į minėtą stovyklą šaudyta iš suimtosios gaujos. Žmonės, kurie turėjo ginklus, suimant pabėgo. Likusius 1942 m. liepos 10 d. sušaudė žandarmerijos (motorizuotas) būrys, kuris šiuo metu žandarmerijos vado Klaueno (Klaunen) įsakymu šioje apylinkėje gauda partizanus.

Minėta „Todt“ organizacijos stovykla yra apie 45 kilometrus į pietryčius nuo Vilniaus, būtent, tarp Gudogajaus ir Loskos* stočių.

Saugumo policijos ir saugumo tarnybos Vilniaus pagrindinio skyriaus vadas.

Įgaliojus: SS oberšturmfiureris² Erlen

Lietuvos TSR CVA, f. 1399, ap. 1, b. 10, l. 6. Versta iš originalo vokiečių kalba.

* Originale — Losca.

Liudininko kvotos protokolas

1942 m. rugpiūčio mėn. 12 d. aš, Vilniaus aps. policijos, Nemenčinės punkto vachmistras Raila Alfonsas, einant Baudž. proc. jst. 443 str., klausiau žemiau išvardintą, kuris papasakojo:

„Esu Stefanovičius Jonas, Juozo, 30 m. amžiaus, R. katalikų tikybos, lenkų tautybės, teismo nebaustas, rašyti moku, nukentėjusiam svetimas, gyvenu Kanciškių vnk., Nemenčinės vls., Vilniaus aps. Šioje kvotoje parodau:

S. m. rugsėjo mėn. 9 d., apie 8 val. ryto, sekmadienį, aš su savo vyresniu broliu Stefanovičiumi Boleslovu buvau nuėjęs į miškelį, esantį apie 150 m nuo Kanciškių vienkiemio, grybauti ir tame miškely radome sėdintį tą patį čigoną, kuris, mums priėjęs, atsistojo, pasisakė esąs čigonas ir prašė duoti valgyti ir parūkyti, nes jau penkta diena nevalgęs. Be to, papasakojo, kad einąs iš Pabradės miestelio, nes prieš kiek laiko buvo su kitais čigonais sulaikytas ir pristatytas į Pabradės policiją už vagystę, bet, kadangi jis buvo nekaltas, policija jį paleidusi. Kiti gi čigonai buvę likviduoti. Pastarasis buvo supilka kepure, apsirengęs žalsvos kariškos medžiagos munduru ir tokios pat medžiagos į batus kelnėmis, basas. Kadangi jo munduras buvo atsegiotas, tad ant krūtinės buvo matyti jo paties dėvimų baltinių padarytas tvarstis ir aprišta žaizda, ir baltiniai kruvini. Mums paklausus, kas atsitiko, pastarasis iš karto sakėsi pats susižeidęs, bet paskui pareiškė, kad laike kitų čigonų likvidacijos ir jis buvo peršautas, bet nekaltai, ir jį paleidę. Kas vykdė likvidavimą kitų čigonų ir kas jį peršovė, nesisakė.

Prie šio pasikalbėjimo buvo pakviestas mokytojas Siponis Jonas, gyv. tame pat Kanciškių vnk., Nemenčinės vls. Mums patarus eiti kur į kaimą paprašyti pas ūkininkus valgyti, pastarasis nuėjo toliau, sakydamas, kad eisias į Smagūrų k., bet pas ką ir kokių reikalu, nesisakė.

S. m. rugpiūčio mėn. 10 d., pirmadienį, apie 16 val., dirbant lauke, piemenys Stefanovičiai Mykolas, Liudvikas ir Jonas pranešė, kad kitame miškely rastas negyvas žmogus. Tuomet aš nuvykęs pažinau, kad tai yra tas pats čigonas, kurį mačiau š. m. rugpiūčio mėn. 9 d., sekmadienį, rytą. Tokiu būdu tuojau buvo duota žinia seniūnui Pozniakui Juozui, gyv. Miškinių k., Nemenčinės vls.

Daugiau parodyti nieko neturiu; mano parodymas man perskaitytas suprantama kalba; viskas surašyta teisingai, ką ir tvirtinu savo parašu:

Jan Stefanovicz

Klausiau: vachmistras A. Raila

Liudininko kvotos protokolas

1942 m. rugsėjo 1 d. Nemenčinė

Aš, Vilniaus aps. policijos Nemenčinės punkto vachmistras Zubraitis Antanas pagal Baudž. proc. įst. 443 str. kvočiau žemiau išvardintą, kuris papasakojo:

„Esu Siponis Jonas, Domininko, gimęs 1912 m., R. katalikų tikybos, lietuvis, raštingas, teismo nebaustas, gyv. Kanciškių vnk., Nemenčinės vls., Vilniaus aps.

Š. m. rugpiučio mėn., datos nepamenu, mane pakvietė kaimynai pažiūrėti, koks žmogus yra miškelyje. Nuvykęs pažiūrėti ir atradau čigoną, jaunų metų, peršautą. Čigonas pareiškė, kad jo tėvą Pabradėje nušovė, o jis peršautas pabėgo. Čigonas vyko toliau, o aš nuvykau namo. Daugiau nieko. Perskaityta“.

J. Siponis

Nemenčinės punkto vachmistras A. Zubraitis

Lietuvos TSR CVA, f. 727, ap. 1, b. 146, l. 13. Originalas. Rankraštis.

Nr. 81

Iš F. JEKELNO parodymų

1945 m. gruodžio 22 d.

Klausimas: Papasakokite apie čigonų naikinimą Ostlande.

Atsakymas: 1943 m. viduryje gestapo²⁶ ir SD šefas Kaltenbergas (Kaltenberg)* įsakė jam pavaldžioms SD ir gestapo įstaigoms uždrausti čigonams kilnotis, juos sugaudyti ir išnaikinti.

Klausimas: Jūs šį įsakymą įvykdėte?

Atsakymas: Taip, aš tai padariau. Dar 1943 m. viduryje Pifraderis (Pifrader)** man pranešė, kad jis, sutinkamai su Berlyno nurodymais, esąs pasiruošęs sugaudyti čigonus ir uždaryti juos į koncentracijos stovyklas. 1943 m., tiksliai neprisimenu kas, atrodo, Pancingeris (Panzinger), man pranešė, kad gautas Kaltenbrunerio (Kaltenbrunner) įsakymas dėl čigonų likvidavimo. Aš pasakiau Pancingeriui: „Jei jūs turite tokį įsakymą, vykdykite jį“. Visi čigonai buvo surinkti į Salaspilso stovyklą ir ten sušaudyti. Lietuvoje čigonus sušaudydavo toje vietoje, kur užtikdavo.

* Turi būti — Kaltenbruneris, vokiečių saugumo policijos ir SD vadas.

** Vyriausiais saugumo policijos ir SD vadais Ostlande buvo: iš pradžių — Stalekeris (Stalecker), po jo — Pifraderis, o okupacijos pabaigoje — Pancingeris.

Klausimas: Pasakykite jūsų sunaikintų čigonų skaičių?

Atsakymas: Tikslių duomenų negaliu nurodyti, man tik žinoma, kad Pabaltijyje jų buvo labai mažai, todėl tikriausiai buvo sušaudyta tik keli šimtai žmonių. Latvijoje čigonų šaudymą vykdė SD ir gestapo vadas daktaras Langė (Lange), Lietuvoje — SD ir gestapo Lietuvoje vadas, policijos pulkininkas leitenantas Jegeris (Jäger).

Klausimas: Kokių tautybių žmonių jūs dar sunaikinate Ostlande?

Atsakymas: Lietuvoje SD ir gestapas suėmė labai daug lenkų už jų antivokišką nusistatymą. Dalis jų buvo sušaudyta, likusieji išsiųsti priverčiamiems darbams į Vokietiją.

ADSR fondas, r. 137, l. 7—8. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

SUSIDOROJIMAS SU PSICHINIAIS LIGONIAIS

Nr. 82

Iš F. JEKELNO parodymų

1945 m. gruodžio 22 d.

Klausimas: Yra žinoma, kad Jums pavaldi Ostlando teritorijoje SD naikino psichiškai nesveikus tarybinius piliečius. Jūs tai patvirtinate?

Atsakymas: Taip, patvirtinu. 1942 m. antrojoje pusėje, grįžęs man iš Leningrado (Krasnoje Selo) fronto, tiksliai neprišimenu kas — Pifraderis ar Jostas (Jost) — pranešė apie psichiškai nesveikų tarybinių piliečių likvidavimą Ostlando teritorijoje.

Klausimas: Kaip buvo naikinami psichiniai ligoniai ir kiek jų sunaikinta?

Atsakymas: Sunaikintų psichinių ligonių skaičius man nebuvo praneštas, bet Pifraderis pasakojo, kad psichiniai ligoniai buvę sunaikinti 1942 m. pirmojoje pusėje; ligoniai, kurie galėjo judėti, buvo išvežti iš psichiatrinėlių ligoninių sušaudyti, o tiems, kurie negalėjo judėti, buvo padaryti įšvirkštimai (įleistas morfijus). Psichinių ligonių žudymą, įšvirkščiant morfijų, vykdė oberšturmbanfiureris, policijos pulkininkas leitenantas daktaras Meksneris (Mexner), nes tas darbas jam priklausė.

Klausimas: Kieno iniciatyva buvo žudomi psichiniai ligoniai?

Atsakymas: Veimaro respublikos laikotarpiu, nuo 1918 m. iki paimant valdžią Hitleriui 1933 m., psichiniai ligoniai buvo gydomi valstybės lėšomis. Hitlerio diktatūros metais iki karo pradžios visi psichiniai ligoniai Hitlerio ir Himlerio potvarkiu buvo žudomi.

K l a u s i m a s: Kodėl jie buvo žudomi?

A t s a k y m a s: Fašistinė propaganda, kuri rėmėsi Hitleriu ir Himleriu, teigė, kad tik tas esąs žmogus, kieno galva dirba, o jeigu žmogus pamišo, tai jis jau ne žmogus, bet gyvulys žmogaus pavidale. Be to, buvo įrodinėjama, kad psichiniai ligoniai tik sunaudoja maistą, bet neduoda visuomenei jokios naudos, tuo tarpu kai Vokietijoje yra daug sveikų žmonių, neturinčių pakankamai maisto.

Remiantis šia fašistine teorija, psichiniai ligoniai ir buvo naikinami. Tačiau tai atlikdavo slapta. Buvo įsteigta gydytojų psichiatrinė komisija. Remiantis šios komisijos apžiūrėjimo duomenimis, psichiniai ligoniai, jeigu jie neturėdavo giminių, buvo sunaikinami. Tuo atveju, jei ligoniai turėdavo giminių, tai pastariesiems pranešdavo, kad valstybė neturi daugiau lėšų gydymui bei išlaikymui ir ligoniai bus sunaikinti, jeigu ateityje giminės neapmokės šių išlaidų.

Toks klausimo traktavimas privertė vokiečius sutikti, kad jų giminės psichiatrinėse ligoninėse būtų sunaikinti.

Prasidėjus karui, fašistinė valdžia sunaikino visus psichinius ligonius be jokio giminių sutikimo. Analogiškus nurodymus naikinti karo metu psichinius ligonius mes išleidome ir okupuotuose kraštuose, jų tarpe ir Ostlande.

ADSR fondas, r. 137, l. 6—7. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

PRIEMONES ŽUDIKAMS UŽMASKUOTI

Nr. 83

Saugumo policijos ir SD vadas Lietuvoje

Lietuviškasis skyrius⁵ Kaune

Nr. 17 v.

Kaunas, 1942 m. liepos 14 d.

Ponui saugumo policijos ir SD vadui Lietuvoje

Kaunas

Pažymėjimų apie sušaudytus asmenis reikalu

Prasidėjus vokiečių—rusų karui, įvairiose Lietuvos vietose buvo sušaudytas tam tikras skaičius asmenų, užsiiminėjusių komunistine veikla. Jų šeimų nariai, pvz., žmonos, neturi apie jų mirtį formalių pažymėjimų, reikalingų, pvz., naujai susituokiant. Tas pats pasakytina ir dėl paveldėjimo bei kitų reikalų. Taip pat šiuo metu nėra formalių būdų, kuriais jie galėtų pasinaudoti tiems pažymėjimams gauti. Gal būt, tuos pažymėjimus galėtų

išduoti apylinkės teismas arba metrikacijos įstaigos pagal informacijas, gautas iš atitinkamų vokiečių ar lietuvių saugumo policijos įstaigų.

Aš prašau tai išspręsti ir išleisti atitinkamą potvarkį.

Čenkus
Direktorius

Lietuvos TSR CVA, f. 1399, ap. 1, b. 8, l. 12. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 84

Generalkomisaras Kaune

II R* — 410, 1406/42

Kaunas, 1943 m. kovo 9 d.

Ponui teisingumo generaliniam tarėjui²⁴ Kaune

Li e č i a: Teismo bylose ną ryšium su egzekucijomis

Kaip man Kauno saugumo policijos ir SD vadas praneša, paskutiniu laiku dažnėja atsitikimai, kada egzekutuotų asmenų artimieji kreipiasi į policijos ir teismo organus, prašydami kelti baudžiamąsias bylas prieš tuos asmenis, kurie egzekucijai davė pagrindo ar ją pravedė. Pagal šiuos skundus pakartotinai buvo pradėta kvotos eiga.

Dauguma egzekucijų Lietuvoj yra pravestos vokiečių saugumo policijos parėdymu. Ji pasiliko sau teisę, kiek įvyko prasižengimų, spręsti apie paskirus išimtinai politinius įvykius.

Prašau todėl Jūsų žinioje esančioms teisingumo įstaigoms (teismams, prokuratūroms ir tardytojams) nurodyti šios rūšies baudžiamiesiems skundams eigos neduoti, bet perduoti betarpiškai Lietuvos saugumo policijos ir SD vadui.

Apie šio nurodymo įvykdymą prašau mane painformuoti.

Pavedus Prokuroras

Teisingumo vadyba²⁴

Nr. 1464

Kaunas, 1943 m. kovo mėn. 29 d.

Visiems teismams, prokuratūroms ir tardytojams
Generalkomisaro Kaune š. m. kovo 9 d. raštas siunčiamas žiniai.

Pr. Valiulis
Teismų departamento direktorius

Referentas

Lietuvos TSR CVA, f. 727, ap. 1, b. 1, l. 1. Patvirtintas nuorašas.

* Recht (vok.) — teisė. Generalinio komisariato antras (juridinis) skyrius.

ŽYDŲ NAIKINIMAS

NACIONALISTŲ „VYRIAUSYBES“, VILNIAUS MIESTO IR SRITIES PILIEČIŲ KOMITETO²³ BEI JAM PAVALDŽIŲ ĮSTAIGŲ RASISTINIAI POTVARKIAI

Nr. 85

I š t r a u k a

is Laikinojo Lietuvos Ministerių Kabineto
1941 m. birželio mėn. 30 d. ryšinio posėdžio
p r o t o k o l o

4. Lietuviškojo bataliono išlaikymas ir žydų koncentracijos stovyklos steigimas.

4. Išklauzės Kauno Komendantų pulk. Bobelio pranešimo formuojamojo bataliono (Hilfspolizeidienstbatalion) ir žydų koncentracijos stovyklos steigimo reikalu, Ministerių Kabinetas nutarė:

1) suteikti 10 dienų avansą bataliono išlaikymo reikalams, skaitant po 7492 rb. 3 dienas; ateity lėšas šiuo reikalu atsigauti pagal sumatą, kuri bus pateikta.

2) žydų koncentracijos stovyklos steigimui priteriti ir jos steigimui rūpintis pavesti p. Švipai, Komunalinio ūkio viceministeriui kontakte su p. pulk. Bobeliu.

Sekantį Ministerių Kabineto posėdį paskirti šiandien, 19 val.

(pas.) AMBRAZEVIČIUS,
L. s. Ministerio Firmuotinko p.

(pas.) J. ŠVELNIKAS,
Ministerių Kabineto Reikalų
Vadovas

Ištrauka tikra

Ministerių Kabineto Reikalų
Vadovas

Lietuvos TSR CVA, f. 969, ap. 1, b. 39, l. 25.

Hilfspolizeidienstbataillon (vok.) — Pagalbinės policijos tarnybos batalionas 15.

SKELBIMAS

Šiuo skelbiama, kad einant Vokiečių Karuomenės Karo Komendanto įsakymu 1941. 7. 3:

1) Visi vyriškosios ir moteriškosios lyties žydai, neatsižvelgiant jų amžiaus, turi nešioti matomoje vietoje — ant krūtinės ir ant nugaros — 10 cm. skersinio ženklą, kurio pavyzdys yra iškabintas visose Vilniaus m. policijos nuovadose;

2) Visiems žydams nuo 18 val. ligi 6 val. (vokiečių vasaros laiku) draudžiama vaikščioti gatvėse.

3) Šis įsakymas Vilniuje turi būti įvykdytas ligi š. m. liepos mėn. 8 d.

Nevykdę šio įsakymo bus kuo griežčiausiai baudžiami.

ST. ŽAKEVIČIUS

Vilniaus miesto ir apylinkių policijos komisaras

A. IŠKAUSKAS

Vilniaus Miesto ir Štato Pagalbinis Policijos Vadas

Vilnius, 1941 m., liepos mėn. 4 d.

Lietuvos TSR CVA, f. 677, ap. 1, b. 1, l. 11.

Nr. 87

Žydų padėties nuostatai

I

Lietuvos teritorijoje gyvenę žydai suskirstomi į šias dvi kategorijas:

I kategorija. Komunistinių organizacijų nariai ir kiti asmenys, kurie, kad ir nebūdami šių organizacijų nariais, pasireiškė bolševikiniu veikimu. Jie suimami ir traukiami baudžiamajon atsakomybėn.

II kategorija. Visi kiti žydų tautybės asmenys, nepatekę į I kategoriją. Jie apgyvendinami atskirose tam tikslui parinktose vietovėse ir ant kairiosios krūtinės dalies nešioja geltonos spalvos 8 cm dydžio apskritimą, kurio viduryje turi būti raidė J*.

Žydams apgyvendinti vietoves atskiruose priemiesčių kvartaluose arba ūkiuose pagal vietos sąlygas parenka apskričių viršininkai, susitarę su miestų burmistras ar kitais atitinkamais vietos savivaldybių organais.

2

Išvykti iš paskirtų gyventi vietovių ribų žydams be specialaus policijos leidimo draudžiama.

3

Žydų tautybės asmens gali turėti kilnojamąjį turtą tik jiems gyventi paskirtose vietovėse. Kitose vietovėse turimą kilnojamąjį turtą jie turi likviduoti per dvi savaites nuo šių nuostatų priėmimo dienos. Per tą laiką žydų neperleistas turtas konfiskuojamas ir perduodamas viešojo naudojimo reikalams.

4

Žydams draudžiama laikyti:

- a) radijo aparatus;
- b) spaustuves, rašomąsias mašinėles ir kitas spaudmenų dauginamąsias priemones (rotatorius, šapirografus ir kt.);
- c) automobilius, motociklus, dviračius ir kitas mechanizuotas susisiekimo priemones;
- d) pianinus, fortepijonus ir fisharmonijas;
- e) fotoaparatus.

5

Medicinos kabinetai, rentgeno aparatai, fizioterapijos aparatai, įrankiai ir vaistai patikrinami specialios sveikatos ministerio paskirtos komisijos ir reikalingi viešam naudojimui paimami viešojo naudojimo reikalams.

6

Žydams draudžiama naudotis savo namų ūkyje kitų tautybių asmenų patarnavimais.

7

Nusižengę šių nuostatų 2, 3, 4, 5 ir 6 str. asmenys, o taip pat žydų tautybės asmenys, pavojingi visuomenės tvarkai, rimčiai ar saugumui, apskrities viršininko nutarimu gali būti talpinami

* Jude (vok.) — žydas.

į priverčiamojo darbo stovyklas laikui iki vienerių metų, jei už šiuos nusikaltimus nėra skaudžiau baudžiama kitais įstatymais.

8*

Šie nuostatai netaikomi asmenims, kurie apdovanoti Vyčio kryžiumi arba yra savanoriai, įstoję į Liet[uvos] kariuomenę iki 1919 m. kovo 5 d., jeigu jie vėlesniu laiku neveikė prieš lietuvių tautos interesus.

9

Šiems nuostatomis vykdyti instrukcijas leidžia ir kylančius dėl šių nuostatų vykdymo neaiškumus ir skundus galutinai apsprendžia vidaus reikalų ministeris.

10

Šie nuostatai veikia nuo jų priėmimo dienos.

Kaunas, 1941 m. rugpjūčio 1 d.

J. Ambrazevičius

L. e. ministerio pirmininko p.

J. Šlepetys

Vidaus reikalų ministeris

Laikinosios Lietuvos vyriausybės įstatymai, nutarimai ir potvarkiai, Kaunas, 1941, p. 99—100.

Nr. 88

Įsakymas Nr. 11

Pagal Vilniaus apygardos komisaro patvarkymą skelbiu šį įsakymą:

1

Draudžiama žydams pirkti bei jiems parduoti gatvėse ir pakelėse ūkininkų miestan gabenamus maisto produktus.

2

Turgavietėse žydams draudžiama lankytis iki 11 val.

3

Parduotuvėse žydams parduodamos prekės nuo 17 iki 18 val.

* Šis nuostatų punktas nebuvo taikomas.

Nusižengę šiam įsakymui bus griežtai baudžiami.

Šis įsakymas galioja nuo paskelbimo dienos.

Br. Draugelis

Vilniaus apskrities viršininkas

Vilnius, 1941 m. rugpiūčio mėn. 21 d.

Lietuvos TSR CVA, f. 677, ap. 1, b. 1, l. 39. Spausdinta spaustuviėje.

Nr. 89

┌ [Ne anksčiau kaip 1941 m. rugpiūčio 2 d.]

Visiems Vilniaus miesto policijos nuovadų viršininkams

Vilniaus miesto apygardos komisaro įsakymu žydams uždrausta vaikščioti šiomis gatvėmis: Gedimino, Bašanavičiaus, Savanorių al., Trakų, Domininkonų, šv. Jono, Didžiosios, Kalvarijų, Pylimo, Magdalenos, Vokiečių, Jogailos, Sodų, Stoties, Aušros vartų, Bazilionų.

Čia surašytas gatves žydų tautybės asmenys gali tik pereiti skersai, o šiose gatvėse gyveną žydai gali šiomis gatvėmis eiti tik nuo savo buto iki artimiausios šoninės gatvės.

Šį draudimą IV nuovados viršininkas privalo tuojau perduoti žydų komitetui²⁷, kad pastarasis paskelbtų žydų tautybės asmenims.

Visi nuovadų viršininkai įpareigojami draudimą paskelbti policijos tarnautojams ir prižiūrėti, kad jis būtų pildomas.

Iškauskas

[36 policijos tarnautojų, susipažinusių su šiuo potvarkiu, parašai]

Lietuvos TSR CVA, f. 692, ap. 1, b. 1, l. 4. Originalas. Rankraštis.

ISAKYMAS SUIMTI ZYDUS IR PERDUOTI ZUDIKAMS

Nr. 90 *

Visai miestai.

Kaunas, 1941 m. rugpjūtio mėn. ... d.

.....Sakų.....apskritis Policijos Vadui.

LIČIŲS DEPARTAMENTAS
 ---00000
 Nr.

gauti 1941 m. rugpjūtį

17/111 - 10 vcl.

reikiai visų įvykių
 ir patikrinti aplinkraštis
 17/111 - 11 vcl. darbas
 pradedamas įvykiu 16/111
 patys žydus iš Mėkryg
 laukia 17/111 pirstate žydus
 apykras ir praneša d-tui lituan
 17/111

Reikia pasirūpinti, kad sulaikytieji būtų aprūpinti maistu ir tinkama apsauga, kuriai galima pamažinti pagalbinių policiją.
 Šis aplinkraštis turi būti išpildytas per dvi dienas nuo jo gavimo. Sulaikytus žydus saugoti kol bus paimti ir išvežti į stovyklą.

Kadaba: vykdomas

Sekėjų, Galvėnė

P. ...

Lietuvos TSR CVA, f. 683, ap. 2, b. 2, l. 48.

* Aplinkraštis buvo išsiuntinėtas ir kitų apskričių viršininkams. Policijos departamentas¹⁰.

Nr. 91

Kėdainiai, 1941 m. rugpiūčio mėn. 17 d.

Kėdainių miesto
policijos nuovados viršininkas

Visai slaptai

Nr. 1

Ponui Kėdainių apskrities policijos vadui

Raportas

Pildant Policijos departamento visai slaptą raštą Nr. 3 ir Tamstos duotą parėdymą žodžiu, pranešu, kad iš Kėdainių miesto ir valsčiaus žydų tautybės vyrų nuo 15 metų amžiaus surinkta 730, žydų tautybės moterų — 183, viso — 913.

Visi tie žydai patalpinti Kėdainių kulturtechnikų mokyklos daržinėje ir klėtyje, atskirai vyrai nuo moterų.

Prie jų pastatyta sargyba ir saugomi iki Tamstos parėdymo.

V. Mimavičius

Nuovados viršininkas

Lietuvos TSR CVA, f. 683, ap. 2, b. 2, l. 39. Originalas.

Nr. 92

Lietuvos respublika
VRM¹⁸

Šakių apskrities policijos
Lekėčių nuovados viršininkas

Slaptai

1941 m. rugpiūčio mėn. 17 d.

Nr. 8. Sl.

Lekėčiai

Ponui Policijos departamento direktoriui

Raportas

Gavus nuo pono Šakių apskrities policijos vado parėdymą dėl sulaukymo žydų tautybės piliečių, pranešu, kad š. m. rugpiūčio mėn. 16 d. 14 val. įvykdžiau.

Sulaikyti visi gyvenę Lekėčių valsčiuje žydų tautybės piliečiai ir perduoti į Vilkiją renkantiems apsaugos bataliono kariams. Viso Lekėčių valsčiaus ribose buvo likę 9 žydai, kurie visi ir sulaikyti. Dabar Lekėčių valsčius nuo žydų yra visiškai išvalytas.

Kokių nors brangenybių ir pinigų pas juos nerasta. Visą likusį judamąjį ir nejudamąjį turtą perėmė savo žinion saugoti Lekėčių valsčiaus savivaldybė.

Priedas*: Šakių apskrities policijos vado raštas Nr. 3/sl.

Nuovados viršininkas

[Parašas neįskaitomas]

Lietuvos TSR CVA, f. 683, ap. 2, b. 2, l. 55. Originalas.

Nr. 93

Lietuvos respublika
VRM

Slaptai — asmeniškai

Šakių apskrities viršininkas
Nr. 3. Sl.

Šakiai, 1941 m. rugsėjo mėn. 16 d.

Ponui Policijos departamento direktoriui

Pristatydamas šį susirašinėjimą, pranešu ponui direktoriui, kad nuo šios dienos man pavestam apskrityje žydų nėra. Juos sutvarkė vietos partizanai su pagalbine policija: 13 rugsėjo 1941 m. Šakiuose — 890 asmenų, 16 rugsėjo 1941 m. Kudirkos Naumiestyje — 650 asmenų.

Prieš jų galutiną sutvarkymą p. gebitskomisaro parėdymu jo įgalioti pareigūnai su vietos policijos pagalba padarė pas visus Šakių ir Kudirkos Naumiesčio žydus buto ir asmens kratas ir rastus pinigus bei kitas vertybes išsivežė. Likęs judamas ir nejudamas turtas ligi atskiro p. komisaro parėdymo pavestas globoti ir saugoti vietos savivaldybėms.

Sutvarkytų žydų vardinius sąrašus, jei bus įsakyta, pristatyti vėliau.

P. gebitskomisaras apie tai painformuotas.

Priedas **: 7 lapai

V. Karalius

Šakių apskrities viršininkas

Vilčinskas

Policijos vadas

Lietuvos TSR CVA, f. 683, ap. 2, b. 2, l. 86. Originalas.

* Priedas nededamas.

** Priedas nededamas.

Nr. 94

Partizanų štabas

1941 m. birželio mėn. ... d.

Nr. 24

Kaunas, Vytauto pr. 57^a

Valstybės saugumo departamentui¹⁸ Kaune

Siunčiu sulaikytą Benjaminavičių Pilipą, gyv. Būgos g. 13, bt. 1, š. m. birželio mėn. 27 d. partizanams patikrinus įtartina namą Būgos g. 13, Benjaminavičiaus Pilipo nerado.

Po 15 minučių partizanai grįžo ir minėtą asmenį rado. Benjaminavičius, kaip žydų studentas, tuo slėpėsi kaip neaiškus elementas.

Jaun. ltn. V. Mikuta

Komendantas

Lietuvos TSR CVA, f. 972, ap. 1, b. 12, l. 8. Originalas.

Nr. 95

Darbo rūmų partizanų
grupė

1941 m. birželio 25 d.

Valstybės saugumo policijos viršininkui

Prisiunčiu sulaikytus du asmenis — Jofę Jokūbą ir Melnikovą Jakovą, kurie yra įtariami kaip buvę prie Tarybų valdžios aukštesni pareigūnai Volfo—Engelmano alaus darykloje.

Be to, nors konkrečių davinių ir nėra, tačiau, vykstant susišaudymams tarp sovietų karių ir mūsų partizanų, daugelis kartų buvo pastebėta, kad iš Volfo—Engelmano bravoro, o taip pat ir tame rajone esamų gyvenamųjų namų, kur gyveno tik bravoro tarnautojai ir aukštesnieji pareigūnai, buvo apšaudomi mūsų partizanai, tuo metu nebuvo imtasi priemonių juos kratyti ir tyrinėti, nes dar buvo sovietų kariuomenė ir partizanai neturėjo tam laiko.

Jaun. ltn. V. Mikuta

Darbo rūmų apsaugos būrio vadas

Lietuvos TSR CVA, f. 972, ap. 1, b. 12, l. 43. Originalas.

Der Gebietskommissar Wilna-Land*
M/žk. (41-Wu)R.—

Vilnius, 1941 m. rugsėjo mėn. 19 d.

Komisariniam tarėjui²³ ponui K. Kalendrai

Vilnius

Liečia: Žydų įgyvendinimą getuose

Jei kur apskričių miestuose, miesteliuose arba kaimuose žydai dar nėra įgyvendinti į getus, kuo skubiausiai turi būti visi žydai sugabenti į getus, įrengtus miestų arba kaimų dalyse, atitinkamai aptverti tvora ir spygliuota viela. Getus turi saugoti lietuvių pagalbinė policija. Dėl getų apsaugos atitinkamas burmistras arba apskrities viršininkas turi tuo reikalu susitarti su apskrities mieste esančiu vokiečių policeimeisteriu**. Kiekvienu atveju getai turi būti tinkamai apsaugoti ir atskirti nuo išorinio pasaulio. Žydams amatininkams vokiečių policeimeisteris išduoda leidimus-pažymėjimus, kad žydai galėtų eiti į darbus. Žydų darbininkų komandos gatvių darbams ir kitiems viešojo pobūdžio darbams turi būti vedamos į darbą vieno atsakingo žydo. Įgyvendinimas žydų į getus visose vietose turi būti kuo skubiausiai įvykdytas. Būtinai reikalinga tikslus getų stovis.

Apskričių viršininkai kuo skubiausiai praneša man šito parėdymo įvykdymą.

Šito skubaus ir svarbaus reikalo įvykdymą turi padėti pilna apimtimi visi pagalbinei policijai priklausą lietuviai. Visose vietovėse šito reikalo pravedimo priemonės turi būti taip stropiai ir uždariai įvykdytos, kad atskirų žydų pabėgimas būtų neįmanomas. Šiuo atveju tuojau pat reikia šaunamas ginklas vartoti. Visi tušti palikę žydų butai, krautuvės, ūkiai ir t. t. turi būti tuo pačiu metu patikimų lietuvių įstaiigų valdininkų ir t. t. užantspauduoti ir užrakinti. Užrakintus pastatus ir patalpas reikia be atvangos kontroliuoti.

Remiantis parėdymu Nr. 5 dėl žydų turto, visokios turto vertybės, kaip pastatai ir t. t., lieka vokiečių valstybės nuosavybe. Visi apskričių viršininkai, burmistrai ir valsčių viršaičiai įsaktiniai pabrėžia savo pavaldiniams, kurie rūpinasi šito reikalo įvykdymu, kad kiekvienas iš jų yra atsakingas už korektišką ir svarų žydų turto sutvarkymą. Kas ims žydišką turtą ir kitas žydiško turto vertybes, kurios Vokietijos reichui nusavintos yra,

* Vilniaus apygardos gebitskomisaras.

** Hitlerininkų policijos eiliniai pagal užimamas pareigas turėjo 10 laipsnių. Polizeimeister (vok.) — 10-tas laipsnis.

bus mano sunkiausia bausmė baudžiamas. Visi apskričių viršininkai, burmistrai ir valsčių viršaičiai yra įpareigojami kuo skubiausiai padaryti man pranešimą apie valdininkų padarytus tuo reikalu nusižengimus ir apsileidimus.

Grynos mokomosios priemonės, taupomųjų kasų knygutės, devizai, papuošalai, akcijos, skolų apyrašai turi būti tiksliai, kaip inventoriūs, atskirais sąrašais sužymėti, tačiau sąžiningai įpakuoti ir piniginiėje lietuvių valdinės įstaigos spintoje saugiai padėti.

Reikia stropiai prižiūrėti, kad, vykdant šitą reikalą, civiliniai gyventojai negalėtų patekti į žydų namus ir butus.

Wulff

Vilniaus srities komisaras

Lietuvos TSR CVA, f. 684, ap. 1, b. 4, l. 19. Patvirtintas nuorašas.

Nr. 97

Kaunas, 1942 m. birželio 27 d.

SD/Muc.Wi.

Generaliniam komisarui Kaune
Kauno miesto gebitskomisarui
Kauno apygardos gebitskomisarui

**Dėl uniformuotų reicho vokiečių dalyvavimo,
lydint žydų transportus**

Lydint žydų transportus iš geto į miestą ir atgal, daug kartų jau išgirsta pilnų pasipiktinimo nemalonių pastabų iš lietuvių gyventojų. Aš esu tos nuomonės, jog reicho vokiečiai kaip darbo jėga yra perdaug vertingas, kad jį galima būtų skirti lydėti žydų transportus į getą. Todėl ateityje vokiečių prestižo interesų dėlei žydų transportams lydėti prašau leisti skirti lietuvių viešosios policijos⁵ policininkus.

Jäger

SS štandartenfiureris²

Saugumo policijos ir SD vadas
Tvarkos policijos vadui Kaune

Šis nuorašas persiunčiamas susipažinti.

Jäger

SS štandartenfiureris

Tvarkos policijos vadas prie SS ir policijos vado Lietuvoje.
1^a skyrius.

Kaunas, 1942 m. birželio 30 d.

Nuorašai žiniai:
Policijos štabui Vilniuje
Žandarmerijos vadui Kaune
Policijos skyriui Kaune
4-tai NSKK¹ kuopai Kaune

Standartenfiurerio Jegerio nuomonei pritariu. Lydėti žydų transportus iš geto į miestą ir atgal man pavaldūs vokiečių policininkai ateityje neturi būti skiriami.

Denicke

Policijos pulkininkas

Policijos štabas
G a u t a: 1942.VII.6, Nr. 2006/42

SS ir vietos policijos vadas
Vilniaus mieste ir apygardoje
G a u t a: 1942.VII.5, Nr. 956/42

Lietuvos TSR CVA, f. 659, ap. 1, b. 1, l. 170. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

DAUGIAUSIA SUŠAUDYTŲJŲ LIETUVOJE

Nr. 98*

Mes pateiksime tokį įrodymą, kaip 1941 m. spalio 15 d. „ein-zacgrupės⁹ A“ ataskaitą, kur kalbama, kad, užgrobus Pabaltijo šalis, „vietos antisemitinės jėgos buvo paragintos organizuoti žydų pogromus jau pirmosiomis okupacijos valandomis“ (dokumento Nr. L-180, p. 4).

Toliau ataskaitoje sakoma:

„Iš pat pradžių buvo numatyta, kad žydų problema Rytuose negali būti išspręsta vien tik pogromais.

Pagal gautas saugumo policijos vykdomo valymo direktyvas žydai turėjo būti visiškai sunaikinti. Ypatingi būriai, sustiprinti rinktinėmis dalimis, Lietuvoje — savanorių** būrys, Latvijoje — latvių pagalbinės policijos dalys, plačiai įgyvendino šiuos įsakymus miestuose ir kaimo vietovėse. Tų būrių veiksmai vyko sklandžiai“.

„Bendras Lietuvoje sulikviduotų žydų skaičius siekia 71 105 žmones. Pogromų metu Kaune buvo sunaikinta 3800 žydų, o mažesniuose miestuose — apie 1200 žydų“.

Нюрнбергский процесс, т. I, М., 1957, p. 304.

* Iš JAV vyriausiojo kaltintojo Niurnbergo procese R. Džeksono įžanginės kalbos 1945 m. lapkričio 21 d.

** Ginkluoti nacionalistai.

VON DER EINSATZGRUPPE A DURCHFÜHRTE
JUDENEXEKUTIONEN

Hitlerininkų operatyvinės grupės⁹ A, 1941 metais organizavusios ir vadovavusios buržuaziniams nacionalistams Pabaltijyje, ataskaitos Berlynui priedas apie drauge įvykdytas žudynes nuo 1941 m. spalio 16 d. iki 1942 m. sausio 31 d. Pabaltijyje, Baltarusijoje, Leningrado ir Pskovo srityse. Skaičiai prie karstų reiškia, kiek sunaikinta žmonių

Vokiškų paaiškinimų vertimas

Der Einsatzgruppe A durchgeführte Judenexekutionen — operatyvinės grupės A įvykdytos žydų egzekucijos.

Judenfrei — žydų nėra.

Geschätzte Zahl der noch vorhandenen Juden — spėjamas dar esamų žydų skaičius.

Kauen—Kaunas, Schaulen — Siauliai, Reval — Talinas.

TSRS CVSRA, f. 7445, ap. 1, b. 1740, l. 205.

[1943 m. gegužės 1 d.]

4. Žydai

Skyriaus vedėjas — SS oberšturmfiureris Miuleris
Referentas — SS hauptšarfiureris ² Štiucas (Stütz).

Šį mėnesį naujai prijungtos prie Lietuvos generalinės srities Baltarusijos vietovės, [priklausančios] Švenčionių apskrčiai, Ašmena, Svyriai ir Eišiškės, Vilniaus apskrities Jašiūnų ir Turgelių valsčiai, Trakų apskrities Rūdiškių, Onušio, Aukštadvario ir Semeliškių valsčiai buvo išvalyti nuo žydų. Tai tos sritys, kurioms gresia partizanų pavojus. Jos dabar galutinai išvalytos nuo žydų. Todėl susidarė 50—80 km pločio pasienio juosta, kurioje nėra žydų.

Minėtose srityse gyvenę žydai buvo suvaryti į vieną vietą ir atrinkti tinkami darbui. Su netinkamais — apie 4000 — 1943 m. balandžio 5 d. buvo ypatingai pasielgta Paneriuose prie Vilniaus. Ypatingojoje akcijoje, be Vilniaus komendantūros **, dalyvavo iš Kauno: SS oberšturmfiureris Miuleris, šurmšarfiureris ² Porstas (Porst), hauptšarfiureriai Bornakas (Bornack) ir Štiucas, unteršarfiureris ² Vilė (Wille) ir rezervinės *** policijos vachmistras Hekas (Heck). Saudant vienas žydas užpuolė unteršarfiurerį Vilę, kuris dviem peilio smūgiais buvo sužeistas į nugarą ir vienu — į galvą. Jis tuoj buvo paguldytas į Vilniaus karo ligoninę. Pavojus gyvybei negresia. Žydams — apie 50 žmonių, — mėginant pabėgti, buvo pašautas vienas lietuvių policijos tarnautojas; jis sunkiai sužeistas.

Lietuvos TSR CVA, f. 1399, ap. 1, b. 26, l. 55. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 101 ****

[1943 m. gegužės 1 d.]

4. Žydai

Panaudojimas darbui

Iš viso Lietuvos generalinėje srityje yra dar 44 584 žydai, iš jų Kauno gete — 15 875, Vilniaus gete — 23 950 ir Šiaulių gete — 4759, įskaitant ir tuos žydus, kurie buvo atvaryti į Vilnių iš naujai prijungtų Baltarusijos sričių. Iš šio skaičiaus 30 000 kasdien

* Iš vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje ataskaitos Vyriausiajai reichu saugumo valdybai Berlyne apie padėtį Lietuvoje 1943 m. balandžio mėn.

** Originalo santrumpa „Kom.“ gali reikšti ir vadą, štabą.

*** Originalo santrumpa „Res.“ gali reikšti ir atsargos, t. y. policijos atsargos vachmistrą.

**** Iš vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje ataskaitos Vyriausiajai reichu saugumo valdybai Berlyne apie padėtį Lietuvoje 1943 m. balandžio mėn.

dirba karinės paskirties darbuose: įrengiant naujus ir prižiūrint senus aerodromus, durpynuose, kariuomenės remonto dirbtuvėse, kariuomenės statybos objektuose, geležinkelyje ir kt. Norint patenkinti žydų darbo jėgos poreikį, teko panaikinti įvairias mažas darbininkų grupes. Specialiuose kursuose, kurie veikia atskiruose getuose, iš žydų tarpo paruošiami kvalifikuoti darbininkai: mūrininkai, dailidės, tekintojai, krosnininkai, stikliai ir kiti amatininkai. Be to, dabar moterys daug plačiau panaudojamos darbui, negu anksčiau. Todėl amžiaus riba buvo padidinta iki 50 metų. Darbas praėjusį mėnesį vyko netrukdomai.

Lietuvos TSR CVA, f. 1399, ap. 1, b. 26, l. 56. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 102*

4. Žydai

[1943 m. liepos 1 d.]

Skyriaus vedėjas — SS oberšturmfiureris Miuleris
Referentas — SS hauptšarfiureris Štiucas

Per ataskaitinį mėnesį žydų klausimu Lietuvos generalinėje srityje esminių pakeitimų neįvyko.

Iš žydų stovyklos, esančios Vilniaus aps. Baltosios Vokės durpynė, pabėgo 6 žydai, kurie laikinai slapstėsi kaimuose pas lenkus, o vėliau perėjo į miškus pas partizanus. Žydai buvo už tai nubausti — sušaudyti 68 žmonės. Vilniaus apygardos komisariatui pranešta, kad apsaugos priemonės yra nepakankamos ir jas reikia sustiprinti. Priešingu atveju, saugumo sumetimais, nepaisant to, kad durpės yra reikalingos, stovykla bus panaikinta.

Lietuvos TSR CVA, f. 1399, ap. 1, b. 61, l. 141. Versta iš originalo vokiečių kalba.

MIŠRIŲ ŠEIMŲ LIKIMAS

Nr. 103

Latušinskis Petras

Puszydis, gimęs 1920 m. gruodžio 18 d. Vilniuje, 1941 m. gruodžio 14 d. policijos suimtas Žiežmariuose ir atsiųstas į Lukiškių kalėjimą.

Latušinskis 1942 m. kovo 11 d. buvo ypatingai sutvarkytas. Registr. Nr. 51/42—L. 33 II skyrius, B poskyris.

Lietuvos TSR CVA, f. 1673, ap. 1, b. 1888. Versta iš originalo vokiečių kalba.

* Iš vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje ataskaitos Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne apie padėtį Lietuvoje 1943 m. birželio mėn.

Nr. 104

Timent Hedvig Erna

Mergautinė pavardė Starkė (Starke), gimusi 1900 m. vasario 14 d. Drezdene, gyveno Vilniuje, Savičiaus g., Nr. 12—8. Registr. Nr. 854/42, sl.—S/A st. 21-II skyrius, B poskyris.

1942.VI.23 Gf.

Starkė buvo ištekejusi už žydo Timento ir ištremta iš Vokietijos. 1941 m. rugpiūčio mėn. ji įtekė Vilniaus miesto gebitskomisarui pareikškimą išsiskirti, prašydama leisti grįžti į reichą. Po išskyrimo ji su vežamų darbininkų transportu buvo pasiūsta į reichą. Gebitskomisarui pareikalavus, su abiem jos vaikais — 13 metų berniuku ir 9 metų mergaite — pasielgta kaip su žydais, ir jie buvo pasiūsti į Panerių stovyklą.

Lietuvos TSR CVA, f. 1673, ap. 1, b. 3556. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 105

Slaptai

Saugumo departamento direktoriaus
slaptas įsakymas Nr. 28

Kaunas, 1942 m. lapkričio mėn. 4 d.

„Der Kommandeur
der Sicherheitspolizei
und des SD Litauen
II B-1858/42

Vertimas iš vokiečių kalbos
Kaunas, 1942 m. spalio mėn. 13 d.

Saugumo policijos ir SD vado Lietuvai
Lietuviškajam skyriui Kaune

Lie čia: **Žydiškai mišrių šeimų registraciją**

Prašau iki 1942.XII.31 sudaryti vardinį sąrašą visų Lietuvoje gyvenančių žydiškai mišrių šeimų ir prisiūsti man. Šią registraciją atlieka lietuvių saugumo policija. Vokiečių saugumo

policijos skyriai Vilniuje, Siauliuose ir Panevėžyje gauna apie jų ribose gyvenančias šeimas iš lietuvių saugumo policijos sąrašų nuorašus.

Darant sąrašus, prisilaikyti sekančių taisyklių: į sąrašus įtraukti visas mišrias šeimas, kurių

- a) vyras žydas, o žmona arijietė,
- b) vyras arijas, o žmona žydė.

Santuokiniai vaikai taip pat įrašomi į sąrašus. Kiekvieno asmens reikia pažymėti: vardą, pavardę, gimimo datą ir vietą, gyvenamąją vietą ir tikybą. Žydu laikomas tas, kurio trys ar keturi seneliai priklausė žydų rasei. Žydu nelaikomas tas, kurio mažiau kaip trys seneliai priklausė žydų rasei. Tikyba šiuo atveju neturi jokios reikšmės. Perkrikštytas žydas nepasidaro ariju.

Arijų kilmės šeimos narys arba narė savo kilmę privalo lietuvių saugumo policijai įrodyti, pateikiant savo gimimo metriką, savo santuokos metriką ir savo tėvų santuokos metriką, iš kurios būtų galima matyti ir senelių kilmę. Žydo arba žydės kilmę tik tada reikia tikrinti, jeigu asmuo tatai nuginčija.

Prie a) Žydui gyventi kartu su savo žmona arijiete yra uždrausta ir tuo atveju, jeigu jis ir būtų persikrikštijęs. Jeigu tokių atsitikimų būtų, tai žydas tuojau suimamas ir pristatomas vokiečių saugumo policijai Vilniuje, Kaune, Siauliuose arba Panevėžyje. Jeigu yra svarbesnių priežasčių, toksai žydas atiduodamas į artimiausią getą. Taip reikia daryti ir su žmona arijiete ir vaikais, kuri nenori nuo savo vyro žydo skirtis. Jeigu ji sutinka skirtis, gali ji ir toliau laisvėje gyventi.

Prie b) Jeigu žydė yra ištekėjusi už arijo, gali ji tuo tarpu pas savo vyrą gyventi. Ji talpinama į getą tiksliai tuo atveju, jeigu vyras pareiškia norą skirtis arba miršta. Ištekėjusi žydė iš geto grįžti pas savo vyrą ariją gali pagal p. Rytų krašto ministro potvarkį iš 1941.X.7 tuo atveju, jeigu bus eilė sąlygų išpildyta. Apie tai sprendžia vokiečių saugumo policija Kaune. Prašytojas privalo savo arišką kilmę dokumentais (žiūrėk pradžioje) įrodyti. Prašymai su dokumentais siunčiami vokiečių saugumo policijai. Apie rezultatus iš čia pranešama atitinkamai saugumo policijos įstaigai. Generalkomisarą arba gebitskomisarą painformuoja vokiečių saugumo policija.

Pas ariją gyvenanti žydė privalo uždarai gyventi. Ji tegali tiksliai lietuviškus kino teatrus lankyti. Jai draudžiama lankyti restoranus, viešbučius, kavines ir kitas pasilinksminimo vietas. Taipogi draudžiama lankyti teatrus bei maudymosi vietas. Apie nusižengimus reikia tuojau pranešti vokiečių saugumo policijai, kuri tokius asmenis vėl grąžina į getą.

Išpildyti iki nustatyto laiko.

Schmitz

SS hauptsturmführeris 2°

Skelbiu šį raštą vykdyti. Minimi sąrašai (skyriumi a) ir b)) turi būti sudaryti apskritimis, valsčiais, kaimais ir miestais. Kadangi Saugumo departamentas tuos sąrašus turės dar galutinai apdirbti, prašau sąrašus iš apygardų atsiųsti iki š. m. gruodžio mėn. 15 d.

Yra atvejų, kad apylinkėje gyvenusios žydiškai mišrios šeimos yra kitur išsikėlusios ir, be abejo, naujoje vietoje gali savo žydiškumą slėpti. Tokiais atvejais prašau apie tokius asmenis sudaryti atskirą sąrašą ir, prisilaikant tų pačių reikalavimų, su pastaba apie spėjamą gyvenamą vietą atsiųsti Saugumo departamentui.

[Rezoliucija]

Ž. d.

Padaryti nuorašus ir duoti rajonų viršininkams pildyti.

1942.XI.9. A. B.

Lietuvos TSR CVA, f. 715, ap. 1, b. 2, l. 369—370.

Direktorius

[Rezoliucija]

Rajonai sąrašus pristato apygardai iki gruodžio mėn. 7 d.

Apygardos žinių dalies vedėjas

J. Čėsna

Nr. 106

Mišrios šeimos, kurios gyvena Šiauliu mieste *

1. Kantoravičius, gydytojas, žydas, žmona vokietė, du vaikai — vienas sūnus dirba vertėju Gubernijos alaus fabrike, duktė ištekėjusi Kaune.
2. Zilinskiai, perrašinėjimų biuras, vyras lietuvis, žmona žydė, du vaikai.
3. Volfbergas **, tarnautojas, žydas, žmona lietuvė, du vaikai. 1942 m. kovo mėnesį buvo suimtas ir pasodintas į kalėjimą.
4. Rozė **, žemės ūkio darbininkas, žydas, žmona lietuvė, vienas vaikas. 1941 m. gruodžio mėnesį buvo suimtas ir pasodintas į kalėjimą.
5. Mockus, pašto tarnautojas, vyras lietuvis, žmona žydė.
6. Norkus, muzikas, vyras lietuvis, žmona žydė, vienas vaikas.
7. Barilka, matininkas, žydas, žmona lietuvė.
8. Frankas, lietuvių karininkas, žmona žydė, viena duktė.

Lietuvos TSR CVA, f. 1399, ap. 1, b. 41, l. 3. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

* Šias žinias 1944 m. kovo mėn. lietuvių saugumo policijos Šiaulių skyrius peršient vokiečių saugumo policijos ir SD vadui Lietuvoje.

** 1944 m. kovo 7 d. lietuvių saugumo policijos Šiaulių skyrius pakartotinai pranešė vokiečių saugumo policijos ir SD vadui Lietuvoje, kad Volfbergas ir Rozė buvo sušaudyti pirmaisiais okupacijos metais (Lietuvos TSR CVA, f. 1399, ap. 1, b. 41, l. 6.).

Saugumo policijos ir SD vadas Lietuvoje
IV skyrius, B poskyris — 178/44. Sl.

Kaunas, 1944 m. balandžio 25 d.

Slaptai

1) T e l e g r a m a

Vyriausiajam saugumo policijos ir SD vadui Ostlande, asmeniškai SS oberfiureriui² Pancingeriui arba jo pavaduotojui Rygoje

Dėl elgesio su mišriomis žydų šeimomis

Pagrindas: 1944 m. balandžio 15 d. Jūsų telegrama-potvarkis Nr. 5082*.

Mišrios žydų šeimos Lietuvoje ir iš šių šeimų kilę maišyto kraujo žmonės yra suregistruoti. Kadangi trūksta jėgų, o be to, staigi akcija būtų sukėlus bereikalingą sąmyšį, gauto iš Jūsų potvarkio iki šiol nevykdžiau, juo labiau, kad saugumo sumetimais šiuo metu nėra pagrindo imtis tokių priemonių. Dar tebesančios mišrios žydų šeimos yra žinomos. Žydai ir žydų kilmės maišyto kraujo žmonės, kurie galėtų sudaryti kokį nors pavojų saugumui, buvo jau anksčiau suimti arba padaryti nekenksmingais⁸.

Kauno miesto rajone, pvz., šiuo metu tėra likusios tik 8 mišrios žydų šeimos.

Saugumo policijos ir SD vadas Lietuvoje

Įgaliojūs: *Schmitz*

SS hauptsturmführeris

2) IV skyriui, B poskyriui

SS oberšarfiureri² Kiteli (Kittel)!

Žydų mišrių šeimų registravimą, jeigu jis dar galutinai nėra baigtas, reikia tęsti. Šitaip reikia informuoti ir kitur esančius mūsų įstaigos skyrius. Nuo įsakytos akcijos vykdymo kol kas atsisakoma.

Fuchs

SS oberšturmführeris

Saugumo policijos ir SD vadas Lietuvoje

Lietuvos TSR CVA, f. 1399, ap. 1, b. 41, l. 36. Versta iš originalo vokiečių kalba.

* Ta telegrama-potvarkiu buvo raginama vykdyti vyriausiojo saugumo policijos ir SD vado Ostlande 1944 m. sausio 31 d. potvarkį dėl kilusių iš mišrių žydų šeimų asmenų išsiuntimo į koncentracijos stovyklas arba jų sunaikinimo.

KARO BELAISVIAI NACIONALISTŲ APSAUGOJE

Nr. 108

Pranešimas

Draudžiū civiliniams gyventojams visokį draugavimą su karo belaisviais laike jų pervedimo per miestą arba jų darbo vietose.

Draudžiū, ypač karo belaisviams, įteikti maistą, popirusus ir drabužius.

Vokiečių sargyba yra įpareigota kiekvieną nusižengėlį šiam įsakymui areštuoti, o mėginantį bėgti — nušauti.

Miesto komendantas

„Į laisvę“, 1941 m. rugsėjo 5 d., Nr. 64.

Skelbimas prie tarybinių karo belaisvių stovyklos VI forte

Nr. 109

Karo belaisvių viršininko prie vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado Ostlande telefonograma iš Rygos

Stacionarinės stovyklos Nr. 344* ryšių mazgo priimta 7,30 vakare.

1941 m. rugsėjo 29 d. telefonograma Nr. 336 stacionarinės stovyklos Nr. 344 komendantūrai Vilniuje

Vyriausiosios ginkluotųjų pajėgų vadovybės 1941 m. rugsėjo 26 d. įsakymu nuo 1941 m. spalio 1 d. reikia laukti atvykstant labai daug belaisvių.

Reikia sustiprinti sargybos komandas, įjungiant lietuvių, latvių ir baltarusių savisaugą¹⁵. Saugant darbo komandas, savisaugos skaičius turi sudaryti maždaug 50% vokiečių apsauginių, o stacionarinių stovyklų apsaugoje — 75%.

Apsaugos sustiprinimo reikalu stacionarinės stovyklos tučtuojau susisieikia su kariuomenės komendantūromis, vietinėmis komendantūromis, vietinės policijos viršininkais ir t. t.

Karo belaisvių viršininkas

¹^a

Br. B. Nr. 886/41

Lietuvos TSR CVA, f. 659, ap. 1, b. 2, l. 33. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

Nr. 110

Stacionarinė stovykla Nr. 344

Grupė: komendantūra

Telef. Nr. 42

Vilnius, 1941 m. spalio 3 d.

Bylos Nr. 2400, Nr. 641/41

Ponui lietuvių savisaugos vadui

Vilnius

N. Vilnioje yra trys lietuvių apsaugos komandos, kurias sudaro 103 žmonės, būtent: geležinkelio apsaugos komanda — 19 kareivių, kareivinių apsaugos komanda — 39 kareiviai, karo belaisvių apsauga — 45 kareiviai.

Prašome sutikimo palikti 30 kareivių N. Vilnioje ir ten saugoti bendra tvarka geležinkelį, kareivines ir karo belaisvius. (Paskirsto kariuomenė, nekeisdama dabartinės priklausomybės.)

* Tarybinių karo belaisvių stovykla Vilniuje.

70 kareivių perkelti į Vilnių (kareivinės Nr. 6, stacionarinė stovykla Nr. 344) sustiprinti apsaugos būrį, kuris saugo stovyklą ir darbo komandas.

Chilian

Majoras ir komendantas

Lietuvos TSR CVA, f. 659, ap. 1, b. 2, l. 35. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 111

2-ros kuopos 3-čio būrio vadas *

Jaun. ltn. Tvaronas

1941 m. spalio 4 d.

Dv. Vokė

2-ros kuopos vadui

Raportas

Pranešu, kad š. m. spalio mėn. 3 d. 17 val. 30 min. iš einančio belaisvių ešelonu išsoko 3 belaisviai ir pradėjo bėgti. Vieną bėgantį belaisvį sugavo sargybinis iš vokiečių sargybos sudėties, antrą belaisvį nušovė eilinis Juozaitis, o trečias pabėgo.

Spalio mėn. 4 d. 1 val. 45 min. sargybinis iš vokiečių sargybos sudėties pastebėjo einančius geležinkeliu iš Lentvario pusės 2 civilinius. Sargybiniui sušukus „halt“ **, abu civiliniai leidosi bėgti. Tuomet sargybinis pradėjo šaudyti ir vieną iš bėgančių civilinių nušovė.

Priedas ***: rasti pas nušautąjį civilinį 4 popieriaus lapukai.

Jaun. ltn. *Tvaronas*

3-čio būrio vadas

G a u t a: Apsaugos bataliono štabas

1941.X.6, Nr. 238

P r i e d a s: 4 lapai

Lietuvos TSR CVA, f. 659, ap. 1, b. 2, l. 61. Originalas. Rankraštis.

* 5-to bataliono Vilniuje.

** Stok.

*** Priedas nededamas.

SS ir policijos vadas Lietuvoje
Tvarkos policijos vadas

Kaunas, 1942 m. gegužės 15 d.

 Specialus įsakymas
Dėl savisaugos dalių karių paskyrimo karo belaisviams,
dirbantiems durpynuose, saugoti

1) Generalinis komisaras Lietuvoje prašo išskirti kareivius saugoti karo belaisviams, dirbantiems Vilniaus, Panevėžio ir Kauno apygardų durpynuose, nuo šios dienos iki, kaip numatoma, 1942 m. rugpiučio mėn.

2) Belaisvių stovyklas arba darbo vietas generalinis komisaras praneš vėliau.

3) Karo belaisviams saugoti skiriami savisaugos dalių kareiviai.

4) Dėl to įsakau:

Išskirti:

a) 1-mam batalionui Vilniuje — 80 žmonių (iš jų 2 viršilas ir 2 puskarininkius).

b) 8-to bataliono 5-tai kuopai Alytuje — 30 žmonių (iš jų 1 viršilą ir 3 puskarininkius).

c) E* batalionui Kaune — 40 žmonių (iš jų 1 viršilą ir 4 puskarininkius).

5) Tuos kareivius išvardinti daliniai turi atleisti nuo jų dabartinės tarnybos. Jeigu jiems išvykus susidarytų kokių sunkumų, tai tie sunkumai, reikalui esant, turi būti pašalinti, pratęsiant sargybos laiką.

6) 4-to paragrafo a) ir b) punktuose minėtų karinių dalinių komandos turi būti tučtuoju paruoštos išvykimui. Pункte c) minėti kareiviai — gavę įsakymą žodžiu.

7) Diena, kada komandos turės išvykti iš jų buvimo vietos į belaisvių stovyklas, bus nurodyta atskirai, taip pat bus nurodyta, ar į paskyrimo vietą reikės vykti pėsčiomis ar transporto priemonėmis.

8) Apranga: tarnybinė uniforma (reikia paimti ir milinę).

9) Ginklai ir šaudmenys: kiekvienam kareiviui po 1 šautuvą ir 30 šovinių. Atsarga kiekvienam šautuvui po 30 šovinių.

Trūkstant šaudmenų, nedelsiant kreiptis į mane.

10) Maistas ir patalpos. Maistą ir patalpas parūpina generalinis komisaras (durpynai**). Šiuo reikalu dalinių vadai betar-

* Einsatz (vok.) — rezervas.

** Durpynai, kuriuose dirbo karo belaisviai ir kaliniai, buvo generalinio komisaro Lietuvoje žinioje.

piškai susitaria su darboviečių vadovais. Reikalingais indais kareivius aprūpina patys dalinių vadai.

11) Atlyginimas. Atlyginimą, kaip ir iki šiol, kareiviai gauna iš užnugario tarnybos įstaigų.

12) Pavaldumas. Komandų priežiūrą tarnybos metu vykdo kariuomenės puskarininkiai.

Drausmės atžvilgiu kareiviai, kaip ir anksčiau, pavaldūs policijai.

13) Apie komandų pasiruošimą išvykti turi būti tuojuo (vėliausiai iki 1942 m. gegužės 19 d.) pranešta man.

Denicke

Policijos pulkininkas

G a u n a: 1. Ryšių karininkas savisaugos dalims¹⁵ — 1
2. Vilniaus policijos vadas (pranešus telegrama iš anksto) — 1
3. I^a skyrius (batalionai *) su nuorašu priežiūros karininkams kiekvienam po 1 — 2

Lietuvos TSR CVA, f. 659, ap. 1, b. 1, l. 104—105. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 113

SS ir policijos vadas Lietuvoje

Tvarkos policijos vadas

I^a skyrius (batalionai)

Kaunas, 1942 m. gegužės 23 d.

Dėl savisaugos dalių kareivių paskyrimo karo belaisviams, dirbantiems durpynuose, saugoti

Ryšium su 1942 m. gegužės 15 d. I^a skyriaus (batalionų) specialiu įsakymu.

Papildant minėtąjį specialų įsakymą:

Darbui išskiriama:

Iš stacionarinės stovyklos Nr. 344 Vilniuje:

Darbo komandai Margiuose	200	belaisvių
„ Baltojoje Vokėje	250	„
„ Riešėje	150	„
„ Buzuraistyje (Bezdonyse)	300	„
	<hr/>	
	900	belaisvių

* Nacionalistų policiniai batalionai buvo vokiečių tvarkos policijos vado I^a skyriaus žinioje.

Iš stacionarinės stovyklos Nr. 336 Kaune:

Darbo komandai Bigailiuose	200	belaisvių
„ Užubaliuose	100	„
„ Sacharoje	120	„
	<hr/>	
	420	belaisvių

Iš stacionarinės stovyklos Nr. 343 Alytuje:

Darbo komandai Zuzyje *	150	belaisvių
	<hr/>	
Iš viso:	1470	belaisvių

4-to paragrafo „b“ raidę:

8-to bataliono 5-ta kuopa išskiria darbo komandai Zuzyje ne 30, kaip įsakyta, bet tik 17 kareivių (jų tarpe vieną viršilą ir du puskarininkius).

7-tą paragrafą:

Kareiviams iš buvimo vietos į darbo vietas nugabenti generalinis komisaras duoda reikalingas automašinas.

Susitarta, kad Vilniuje automašinių šoferiai prisistatys į policijos štabą, Alytuje — į 8-to bataliono 5-tą kuopą. Automašinių pristatymo diena dar negali būti nurodyta.

Į Bigailių, Užubalių ir Sacharos darbo komandas, nurodžius žodžiu, kareiviai nuvežti 1942 m. gegužės 22 d.

10-tą paragrafą:

Man turi būti pranešta, ar kareiviams užtikrintas maitinimas ir patalpos.

Jeigu būtų kokių nesklandumų, reikia išsamiai informuoti mane.

Denicke

Policijos pulkininkas

G a u n a: Ryšių karininkas savisaugos dalims — 1
Vilniaus policijos vadas — 1
I^a skyrius (batalionai) su nuorašu
priežiūros karininkams kiekvienam po 1 — 2

Policijos štabas

G a u t a: 1942.VI.1, Nr. 1408/42

SS ir vietos policijos vadas

Policijos štabas

Vilnius, 1942 m. birželio 25 d.

* Originale — Susis.

1. 1942 m. birželio 24 d. 1-mo bataliono vienas karininkas ir 50 kareivių pasiūsti į Buzuraistį (Bezdonis) durpyne dirbantiems karo belaisviams saugoti.

2. Prie bylų „Operacijos“.

Watzka

Policijos vyr. ltn. ir adjutantas

Lietuvos TSR CVA, f. 659, ap. 1, b. 1, l. 102—103. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 114

Lietuvių savisaugos dalių
Vilniaus apygardos štabas

Vilnius, 1942 m. rugpiūčio 21 d.

Nr. 3337

Ponui vadui

(Nuorašas ryšių karininkui prie tvarkos policijos vado Lietuvoje)

Pranešimas

Pranešu Jums, kad 1942 m. liepos 10 d. kareivis Juozas Matonis (1-mo bataliono 2-ra kuopa) saugojo 10 rusų karo belaisvių, dirbusių durpyne. Du iš jų mėgino pabėgti. Kareivis Matonis perdavė 8 karo belaisvius netoliese buvusiam vokiečių kareiviui ir ėmė vyti bėgančiuosius. Kadangi jis jų negalėjo pavyti, tai pradėjo šaudyti. Vienas iš belaisvių, Dvožekis Aleksejus (Nr. 22680), buvo nušautas, antrajam — Baronenkai Pavelui (Nr. 14754), pasinaudojus miško priedanga, pavyko pabėgti.

Už gerą ir sąžiningą tarnybinių pareigų atlikimą kareiviui Matoniui buvo pareikštas tarnybinis pagyrimas.

Kraunaitis

Plk. ir Vilniaus apygardos vadas

Vyr. ltn. ir adjutantas

[Parašas neįskaitomas]

Policijos štabas

G a u t a: 1942.VIII.22

Nr. . .

Lietuvos TSR CVA, f. 659, ap. 1, b. 1, l. 39. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Einatzkommando 3

Kauen, am 1. Dezember 1941

Gehelme Reichssache!

5 Ausfertigungen

4 Ausfertigung

Gesamtanstellung der im Bereich des NK.3 bis zum 1. Dez. 1941 durchgeführten Exekutionen.

Übernahme der sicherheitspolizeilichen Aufgaben in Litauen durch das Einsatzkommando 3 am 2. Juli 1941.
(Das Gebiet Wilna wurde am 9. Aug. 41, das Gebiet Schaulen am 1. Okt. 41 von NK.3 übernommen. Wilna wurde bis zu diesem Zeitpunkt von NK.9 und Schaulen von NK.7 bearbeitet.)

Auf meine Anordnung und meinen Befehl durch die lit. Partisanen durchgeführten Exekutionen:

4.7.41 Kaunas - Fort VII - 416 Juden, 47 Jüdinnen 465
6.7.41 Kaunas - Fort VII - Juden 2 514

Nach Aufstellung eines Rollkommandos unter Führung von SS-Ostuf. Hamann und 8 - 10 bewährten Männern des NK.3 wurden nachfolgende Aktionen in Zusammenarbeit mit den lit. Partisanen durchgeführt:

7.7.41 Mariampole	Juden	32
8.7.41 "	14 " und 5 komm. Funktionäre	19
8.7.41 Cirkalinai	komm. Funktionäre	8
9.7.41 Ventspogala	32 Juden, 2 Jüdinnen, 1 Litauerin, 2 lit. Komm., 1 russ. Kommunist	38
9.7.41 Kaunas - Fort VII	21 Juden, 7 Jüdinnen	24
14.7.41 Mariampole	21 " , 1 russ. 9 lit. Komm.	31
17.7.41 Radvil	8 komm. Funktionäre (6 davon Juden)	8
18.7.41 Mariampole	59 Juden, 14 Jüdinnen	53
18.7.41 Kaunas - Fort VII	17 " , 2 " , 4 lit. Komm., 2 komm. Litauerinnen, 1 deutsch. K.	26
21.7.41 Panevėžys	59 Juden, 11 Jüdinnen, 1 Litauerin, 1 ois., 22 lit. Komm., 9 russ. Komm.	103
22.7.41 "	1 Jude	1
23.7.41 Kėdainiai	83 Juden, 12 Jüdinnen, 14 russ. Komm., 13 lit. ois., 1 russ. O- olitrat.	129
23.7.41 Mariampole	90 Juden, 15 Jüdinnen	103
26.7.41 Panevėžys	254 " , 15 " , 19 russ. Komm., 20 lit. Kommunisten	280

Übertrag:

3 074

Slaptas valstybinės svarbos dokumentas!

5 egzemplioriai
4-tas egzempliorius

**Suvestinės žinios apie operatyvinio būrio 3 teritorijoje
iki 1941 m. gruodžio 1 d. įvykdytas egzekucijas**

Operatyvinis būrys 3 perėmė saugumo policijos funkcijas Lietuvoje 1941 m. liepos 2 d.
(Vilniaus sritį operatyvinis būrys 3 perėmė 1941 m. rugpjūčio 9 d., Šiaulių sritį — 1941 m. spalio
2 d.; Vilnių iki to laiko tvarkė operatyvinis būrys 9, o Šiaulius — operatyvinis būrys 2.)

Mano nurodymu ir paliepinu lietuvių partizanų įvykdytos egzekucijos:

1941.VII.4	Kaunas — VII fortas	416 žydų, 47 žydės	463
1941.VII.6	Kaunas — VII fortas	Žydai	2514

Suorganizavus skrajojantį būrį, SS oberšturmfiureriui Hamanui (Hamann) ir aštuoniems—dešimčiai patikimų operatyvinio būrio 3 vyrų vadovaujant, kartu su lietuvių partizanais buvo įvykdytos šios akcijos:

1941.VII.7	Marijampolė	Žydai	32
1941.VII.8	„	14 žydų ir 5 komunistiniai veikėjai	19
1941.VII.8	Girkalnis	Komunistiniai veikėjai	6
1941.VII.9	Vandžiogala	32 žydai, 2 žydės, 1 lietuvis, 2 lietuviai komunistai, 1 rusas komunistas	38
1941.VII.9	Kaunas — VII fortas	21 žydas, 3 žydės	24
1941.VII.14	Marijampolė	21 žydas, 1 rusas, 9 lietuviai komunistai	31
1941.VII.17	Babtai	8 komunistiniai veikėjai (6 iš jų žydai)	8
1941.VII.18	Marijampolė	39 žydai, 14 žydžių	53

1941.VII.19	Kaunas — VII fortas	17 žydų, 2 žydės, 4 lietuviai komunistai, 2 lietu- vės komunistės, 1 vokiečių komunistas	26
1941.VII.21	Panevėžys	59 žydai, 11 žydžių, 1 lietuvi, 1 lenkas, 22 lietu- viai komunistai, 9 rusai komunistai	103
1941.VII.22	„	1 žydas	1
1941.VII.23	Kėdainiai	83 žydai, 12 žydžių, 14 rusų komunistų, 15 lietu- vių komunistų, 1 rusas karininkas-politvadovas	125
1941.VII.25	Marijampolė	90 žydų, 13 žydžių	103
1941.VII.28	Panevėžys	234 žydai, 15 žydžių, 19 rusų komunistų, 20 lie- tuvų komunistų	288
1941.VII.29	Raseiniai	254 žydai, 3 lietuviai komunistai	257
1941.VII.30	Ariogala	27 žydai, 11 lietuvių komunistų	38
1941.VII.31	Utena	235 žydai, 16 žydžių, 4 lietuviai komunistai, 1 žmogžudys, įvykęs du apiplėšimus	256
1941.VII.11—31	Vandžiogala	13 žydų, 2 žmogžudžiai	15
Rugpjūtis			
1941.VIII.1	Ukmergė	254 žydai, 42 žydės, 1 lenkas komunistas, 2 NKVD agentai lietuviai, 1 Jonavos burmistras, davęs įsa- kymą padegti Jonavos miestą	300
1941.VIII.2	Kaunas — IV fortas	170 žydų, 1 JAV žydas, 1 JAV žydė, 33 žydės, 4 lietuviai komunistai	209
1941.VIII.4	Panevėžys	362 žydai, 41 žydė, 5 rusai komunistai, 14 lietuvių komunistų	422
1941.VIII.5	Raseiniai	213 žydų, 66 žydės	279
1941.VIII.7	Utena	483 žydai, 87 žydės, 1 lietuvis, apiplėšęs vokiečių kareivių lavonus	571
1941.VIII.8	Ukmergė	620 žydų, 82 žydės	702
1941.VIII.9	Kaunas — IV fortas	484 žydai, 50 žydžių	534
1941.VIII.11	Panevėžys	450 žydų, 48 žydės, 1 lietuvis komunistas, 1 rusas komunistas	500

1941.VIII.13	Alytus	617 žydų, 100 žydžių, 1 nusikaltėlis	719*
1941.VIII.14	Jonava	497 žydai, 55 žydės	552
1941.VIII.15 ir 16	Rokiškis	3200 žydų, žydžių ir žydų vaikų, 5 lietuviai komunistai, 1 lenkas, 1 partizanas	3207
1941.VIII.9—16	Raseiniai	294 žydės, 4 žydų vaikai	298
1941.VI**27— VIII.14	Rokiškis	493 žydai, 432 rusai, 56 lietuviai (visi aktyvūs komunistai)	981
1941.VIII.18	Kaunas — IV fortas	698 žydai, 402 žydės, 1 lenkė, 711 inteligentų žydų iš geto, kaip represija už sabotažo aktą	1812
1941.VIII.19	Ukmergė	298 žydai, 255 žydės, 1 politvadovas, 88 žydų vaikai, 1 rusas komunistas	645***
1941.VIII.22	Daugpilis	3 rusai komunistai, 5 latviai, iš kurių 1 buvo žmogžudys, 1 rusas gvardietis, 3 lenkai, 3 čigonai, 1 čigonė, 1 čigonų vaikas, 1 žydas, 1 žydė, 1 armėnas, 2 politvadovai (tikrinant Daugpilio kalėjimą)	21****
1941.VIII.22	Agluona	Psichiniai ligoniai: 269 vyrai, 227 moterys, 48 vaikai	544
1941.VIII.23	Panevėžys	1312 žydų, 4602 žydės, 1609 žydų vaikai	7523
1941.VIII.18—22	Raseinių apskritis	466 žydai, 440 žydžių, 1020 žydų vaikų	1926
1941.VIII.25	Obeliai	112 žydų, 627 žydės, 421 žydų vaikas	1160
1941.VIII.25—26	Sėduva	230 žydų, 275 žydės, 159 žydų vaikai	664
1941.VIII.26	Zarasai	767 žydai, 1113 žydžių, 1 lietuvis komunistas, 687 žydų vaikai, 1 rusas komunistas	2569
1941.VIII.26	Pasvalys	402 žydai, 738 žydės, 209 žydų vaikai	1349
1941.VIII.26	Kaišiadorys	Visi žydai, žydės ir žydų vaikai	1911
1941.VIII.27	Prienai		1078
1941.VIII.27	Dagda ir Kraslava	212 žydų, 4 rusų karo "belaiviai"	216

* Turi būti — 718.
 ** Turi būti — VII.
 *** Turi būti — 643.
 **** Turi būti — 23.

1941.VIII.27	Joniškis	47 žydai, 165 žydės, 143 žydu vaikai	355
1941.VIII.28	Vilkija	76 žydai, 192 žydės, 134 žydu vaikai	402
1941.VIII.28	Kėdainiai	710 žydu, 767 žydės, 599 žydu vaikai	2076
1941.VIII.29	Rumšiškės ir Žiežmariai	20 žydu, 567. žydės, 197 žydu vaikai	784
1941.VIII.29	Utena ir Molėtai	582 žydai, 1731 žydė, 1469 žydu vaikai	3782
1941.VIII.13—31	Alytus ir jo apylinkės	233 žydai	233
Rugsėjis			
1941.IX.1	Marijampolė	1763 žydai, 1812 žydžių, 1404 žydu vaikai, 109 psichiniai ligoniai, 1 Vokietijos pilietė, kuri buvo ištekėjusi už žydo, 1 rusė	5090
1941.VIII.28—IX.2	Darsūniškis	10 žydu, 69 žydės, 20 žydu vaikų	99
	Garliava	73 „ 113 „ 61 „ „	247
	Jonava	112 „ 1200 „ 244 „ „	1556
	Petrašiūnai	30 „ 72 „ 23 „ „	125
	Jieznas	26 „ 72 „ 46 „ „	144
	Ariogala	207 „ 260 „ 195 „ „	662
	Josvainiai	86 „ 110 „ 86 „ „	282
	Babtai	20 „ 41 „ 22 „ „	83
	Vandžiogala	42 „ 113 „ 97 „ „	252
	Krakės	448 „ 476 „ 201 „ „	1125
1941.IX.4	Pravieniškės	247 „ 6 „ (kurstymas darbo stovykloje)	253
1941.IX.4	Čekiškė	22 „ 64 „ 60 žydu vaikų	146
	Seredžius	6 „ 61 „ 126 „ „	193
	Veliuona	2 „ 71 „ 86 „ „	159
	Zapyškis	47 „ 118 „ 13 „ „	178
1941.IX.5	Ukmergė	1123 „ 1849 „ 1737 „ „	4709
1941.VIII.29—IX.6	Valymas Raseiniuose	16 „ 412 „ 415 „ „	843
	Jurbarke	Visi „ visos „ visi „ „	412
1941.IX.9	Alytus	287 „ 640 „ 352 „ „	1279
1941.IX.9	Butrimonys	67 „ 370 „ 303 „ „	740

1941.IX.10	Merkinė	223	„	355	„	276	„	„	854
1941.IX.10	Varėna	541	„	141	„	149	„	„	831
1941.IX.11	Leipalingis	60	„	70	„	25	„	„	155
1941.IX.11	Seirijai	229	„	384	„	340	„	„	953
1941.IX.12	Simnas	68	„	197	„	149	„	„	414
1941.IX.11 ir 12	Užusaliai	Baudžiamoji akcija prieš gyventojus, kurie maitino rusų partizanus, o dalis jų turėjo ginklus							43*
1941.IX.26	Kaunas — IV fortas	412 žydų, 615 žydžių, 581 žydų vaikas (ligoniai ir įtariami sergą užkrečiamosiomis ligomis)							1608
Spalis									
1941.X.2	Žagarė	633 žydai, 1107 žydės, 496 žydų vaikai (išvedant šiuos žydus, kilo maištas, kuris čia pat buvo nuslopintas. Slopinant buvo vietoje nušauta 150 žydų. 7 partizanai buvo sužeisti.)							2236
1941.X.4	Kaunas — IX fortas	315 žydų, 712 žydžių, 818 žydų vaikų (baudžiamoji akcija, nes gėte buvo šauta į vokiečių policininką)							1845
1941.X.29	Kaunas — IX fortas	2007 žydai, 2920 žydžių, 4273 žydų vaikai (geto valymas nuo nereikalingų žydų)							9200
Lapkritis									
1941.XI.3	Lazdijai	485 žydai, 511 žydžių, 539 žydų vaikai							1535
1941.XI.15	Vilkaviškis	36	„	48	„	31	„	„	115
1941.XI.25	Kaunas — IX fortas	1159 „ 1600 „ 175 „ „ (perkeltieji iš Berlyno, Miuncheno ir Frankfurto prie Maino)							2934
1941.XI.29	„	693 „ 1155 „ 152 „ „ (perkeltieji iš Vienos ir Vroclavo)							2000

* Turi būti — 48.

1941.XI.29	Kaunas — IX fortas	17 žydų, 1 žydė, nusižengusi geto nuostatams, 1 reicho vokietis, kuris buvo perėjęs į žydų tikybą ir lankė rabinų mokyklą, be to, 15 Kalinino grupės teroristų *	34
Operatyvinio būrio 3 padalinys Daugpilyje			
1941.VII.13— VIII.21		9012 žydų, žydžių ir žydų vaikų, 573 aktyvūs komunistai	9585
Operatyvinio būrio 3 padalinys Vilniuje			
1941.VIII.12— IX.1	Vilniaus miestas	425 žydai, 19 žydžių, 8 komunistai, 9 komunistės	461
1941.IX.2	„ „	864 žydai, 2019 žydžių, 817 žydų vaikų (ypatinga akcija, nes žydai šaudė į vokiečių kareivius)	3700
1941.IX.12	„ „	993 žydai, 1670 žydžių, 771 žydų vaikas	3334
1941.IX.17	„ „	337 „ 687 „ 247 „ „ ir 4 lietuviai komunistai	1271
1941.IX.20	Nemenčinė	128 žydai, 176 žydės, 99 žydų vaikai	403
1941.IX.22	Naujoji Vilnia	468 „ 495 „ 196 „ „	1159
1941.IX.24	Riešė	512 „ 744 „ 511 „ „	1767
1941.IX.25	Jašiūnai	215 „ 229 „ 131 „ „	575
1941.IX.27	Eišiškės	989 „ 1636 „ 821 „ „	3446
1941.IX.30	Trakai	366 „ 483 „ 597 „ „	1446
1941.X.4	Vilniaus miestas	432 „ 1115 „ 436 „ „	1983
1941.X.6	Semeliškės	213 „ 359 „ 390 „ „	962
1941.X.9	Švenčionys	1169 „ 1840 „ 717 „ „	3726

* Pirmieji Tarybų Lietuvos aktyvistai, pasiūti iš Kalinino miesto į Lietuvą organizuoti pasipriešinimo okupantams.

1941.X.16	Vilniaus miestas	382 žydai	507 žydės	257 žydų vaikai	1146
1941.X.21	„ „	718	„ 1063	586 „ „	2367
1941.X.25	„ „	—	„ 1766	812 „ „	2578
1941.X.27	„ „	946	„ 184	73 „ „	1203
1941.X.30	„ „	382	„ 789	362 „ „	1533
1941.XI.6	„ „	340	„ 749	252 „ „	1341
1941.XI.19	„ „	76	„ 77	18 „ „	171
1941.XI.19	„ „	6 karo belaisviai, 8 lenkai			14
1941.XI.20	„ „	3 „ „			3
1941.XI.25	„ „	9 žydai, 46 žydės, 8 žydų vaikai, 1 lenkas už ginklo ir kitų karo reikmenų laikymą			64

Operatyvinio būrio 3
padalinys Minske

1941.IX.28—X.17

Pleščenicai,
Bigolinas*,
Šackas,
Bobrai,
Uzda

620 žydų, 1285 žydės, 1126 žydų vaikai ir 19 komunistų

3050

133 346**

Iki perimant operatyviniam būriui saugumo policijos funkcijas, vien tik partizanai per pogromus ir egzekucijas likvidavo žydų

4000

Iš viso: 137 346***

* Turėtų būti — Begomlis.

** Turi būti — 133 350.

*** Turi būti — 137 350.

Šiandien galiu konstatuoti, kad operatyvinis būrys 3 pasiekė užsibrėžtą tikslą — išspręsti žydų problemą Lietuvoje. Lietuvoje žydų daugiau nebėra, išskyrus darbui naudojamus žydus bei jų šeimas.

Jų liko

Siauliuose apie	4500
Kaune	„ 15 000
Vilniuje	„ 15 000

Ir šiuos žydus darbininkus bei jų šeimas aš norėjau sunaikinti, tačiau tam griežtai pasipriešino civilinė valdžia (reichskomisaras) ir kariuomenė, kurie pareikalavo, kad šie žydai ir jų šeimos nebūtų sunaikinti!

Tikslas — išvalyti Lietuvą nuo žydų — galėjo būti pasiektas tik dėl to, kad iš rinktinių vyrų buvo suorganizuotas skrajojantis būrys, vadovaujamas oberšturmfiurerio Hamano, kuris visiškai suprato manuosius tikslus ir sugebėjo užtikrinti bendradarbiavimą su lietuvių partizanais bei atitinkamomis civilinėmis įstaugomis.

Tokių akcijų vykdymas pirmiausia yra organizacinis klausimas. Pasiryžimas sistemingai išvalyti kiekvieną apskritį nuo žydų pareikalavo kruopščiai iširti kiekvienos atskiros akcijos parengimą ir esančias atitinkamoje apskrityje sąlygas. Žydai turėjo būti surinkti į vieną arba kelias vietas. Priklausomai nuo jų skaičiaus, reikėjo rasti vietą ir iškasti reikiamo dydžio duobes. Nuotolis nuo surinkimo punktų iki duobių buvo vidutiniškai 4—5 km. Žydai buvo gabenami į egzekucijos vietą grupėmis po 500, mažiausias atstumas tarp grupių buvo 2 km.

Apie tai, kokius sunkumus čia teko nugalėti ir kokio nervų įtempimo pareikalavo tas darbas, rodo kad ir toks pavyzdys:

Rokiškyje 3208* žmonės reikėjo nugabenti 4½ km į likvidavimo vietą. Kad šį darbą būtų galima atlikti per 24 valandas, reikėjo iš 80 mūsų žinioje buvusių lietuvių partizanų daugiau kaip 60 paskirti gabėnimui ir apsuptos teritorijos apsaugai. Likusioji dalis, kuri visą laiką keitėsi, kartu su mano žmonėmis atliko visą darbą. Mašinų pervežimui buvo galima gauti tik retais atvejais. Bandymams pabėgti, kurių pasitaikydavo, rizikuodami gyvybe, užkirsdavo kelią išimtinai mano žmonės. Taip, pvz., Marijampolėje 3 mano būrio vyrai sušaudė miške 38 prasiveržusius pro apsaugą žydus ir komunistinius veikėjus. Nė vienas iš jų nepaspruko. Vykstant į kai kurių akcijų vietas ir parvykstant iš ten, mūsų vyrams tekdavo nukeliauti iki 160—200 km. Tik sumaniai planuojant laiką, pavykdavo atlikti iki 5 akcijų per savaitę. Kartu, žinoma, reikėjo tvarkytis taip, kad lygiagrečiai susikaupę Kaune darbai nesuardytų bendros tarnybos tvarkos.

Akcijas pačiam Kaune, kur mūsų žinioje yra pakankamai bent kiek parengtų partizanų, galima laikyti paradiniais šaudy-

* Taip originale. Zr. p. 133.

mais, palyginus su milžiniškais sunkumais, kuriuos dažnai tek-
davo įveikti kitur.

Visi mano būrio Kaune vadai ir eiliniai aktyviai dalyvavo didžiosiose akcijose Kaune. Tik vienas identifikacijos tarnybos tarnautojas dėl ligos buvo nuo to atleistas.

Man atrodo, kad operatyvinis būrys 3, iš esmės imant, žydų akcijas baigė. Liko įvairiems būtiniems darbams naudojami žy-
dai ir žydės, ir aš manau, kad, ir žiemai praėjus, jie dar bus labai reikalingi. Esu tos nuomonės, kad reikėtų tuojau pradėti žydų darbininkų vyrų sterilizavimą, ir tuo būdu sutrukdyti to-
lesnį jų dauginimąsi. Jeigu kuri nors žydė vis dėlto taptų nėščia, ji turi būti likviduota.

Vienu svarbiausiųjų savo uždavinių, be žydų akcijų, opera-
tyvinis būrys 3 laikė dažniausiai perpildytų kalėjimų atskirose vietose ir miestuose patikrinimą. Kiekvieno apskrities miesto ka-
lėjime buvo laikoma vidutiniškai apie 600 lietuvių tautybės asme-
nų, nors jokio pagrindo laikyti juos suimtus nebuvo. Jie buvo partizanų suimti, remiantis paprastais įskundimais ir pan. Dau-
geliu atvejų buvo suvedamos asmeninės sąskaitos. Niekas jais nesirūpino. Reikia užėti į kalėjimą ir bent valandėlę pabūti sau-
sakimšai prigrūstose kamerose, kurių higienos sąlygų nė apra-
šyti neįmanoma. Jonavoje, o tai būdinga daugeliui kalėjimų, viename tamsiame 3 m ilgio, 3 m pločio ir 1,65 m aukščio rū-
syje 5 savaites išbuvo 16 žmonių, kurie visi galėjo būti paleisti, nes jų niekuo negalima buvo apkaltinti. 13—16 metų amžiaus mergaitės buvo uždarytos į kalėjimą už tai, kad jos, norėdamos gauti darbo, mėgino įstoti į komjaunimą. Čia teko imtis griežtų priemonių, kad atitinkami lietuviški sluoksniai gerai įsikaltų į galvą ryškią liniją. Kaliniai buvo išrikiuojami kalėjimo kieme ir, remiantis sąrašais bei dokumentais, patikrinami. Tie, kurie buvo be reikalo įkaltinti dėl menkų nusizengimų, buvo sustatomi į atskirą grupę. Tie, kuriuos mes, turėdami galvoje jų nusizengimus, nuteisėme 1—3 ir 6 mėnesiams, irgi buvo išrikiuoti atskirai, kaip ir tie, kuriuos reikėjo likviduoti — nusikaltėliai, komunistiniai veikėjai, politvadovai ir kitokie padugnės. Papildo-
mai prie paskirtos bausmės dalis kalinių, kiekvienas pagal tai, kokį nusikaltimą buvo padaręs, ypač komunistiniai veikėjai, ga-
vo čia pat nuo 10 iki 40 rimbo smūgių. Baigus patikrinimą, ka-
liniai buvo nuvaryti atgal į savo kameras. Tie, kurie turėjo būti paleisti, buvo sustatomi į koloną ir nuvedami į turgavietę. Ten į juos buvo kreipiamasi trumpa prakalba ir po to, daugelio gy-
ventojų akivaizdoje, jie buvo paleidžiami. Prakalbos, kuri buvo tuojau sakiny po sakinio vertėjo verčiama į lietuvių ir rusų kalbas, turinys buvo toks:

„Jeigu mes būtumėm bolševikai, mes jus sušaudytumėm, bet, kadangi mes esame vokiečiai, paleidžiame jus į laisvę“.

Po to jie buvo griežtai įspėjami, kad nedalyvautų jokioje politinėje veikloje, nedelsdami pranešintų vokiečių įstaigoms

visa, ką jiems teks sužinoti apie priešiškas nuotaikas, ir tučtuojau veiksmingai įsijungtų į atstatymo darbą, visų pirma žemės ūkyje. Jei kas nors vėl nusikals, bus sušaudytas. Po to jie buvo paleidžiami.

fort arbeitsmäßig an Wiederaufbau, vor allem in der Landwirtschaft, intensiv zu beteiligen. Sollte sich einer erneut eines Vergehens schuldig machen, werde er erschossen. Dann würden sie entlassen.

Man kann sich keine Vorstellung machen, welche Freude, Dankbarkeit und Begeisterung diese unsere Massnahmen jeweils bei den Freigelassenen und der Bevölkerung auslöste. Mit scharfen Worten musste man sich oft der Begeisterung erwehren, wenn Frauen, Kinder und Männer mit tränenreichen Augen versuchten, uns die Hände und Füße zu küssen.

Neįmanoma įsivaizduoti, kiek džiaugsmo, dėkingumo ir dvasios pakilimo sukeldavo šis mūsų žygis ir paleistiesiems, ir šiaip gyventojams. Dažnai mums tekdavo griežtai sudrausti moteris, vaikus ir vyrus, kurie su ašaromis akyse siekė bučiuoti mums rankas ir kojas.

Jäger
SS štandartenfiureris

TSRS CVSRA, f. 500, ap. 1, b. 25, l. 110—117. Versta iš originalo vokiečių kalba.

HITLERININKŲ IR NACIONALISTŲ PER 1942—1943 METŲ DEŠIMTĮ MĖNESIŲ * ĮVYKDYTŲ ŽUDYNIŲ LIETUVOJE REZULTATAI

Nr. 116 **

Kas padaryta Už ką	Suimta	Padaryta kratų	Paleista	Pasiųsta į koncentracijos stovyklą	Sušaudyta
Už komunizmą ir marksizmą	779	266	317	206	99
Partizanai, parašiutininkai	806	126	209	63	365

* 1942 m. gruodžio ir 1943 m. sausio, vasario, kovo, balandžio, gegužės, rugpjūčio, rugsėjo, spalio ir gruodžio mėn.

** Iš vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje ataskaitų Vyriausiajai reicho saugumo valdybai apie padėtį Lietuvoje 1942—1943 m. Suvestinę sudarė rinkinio paruošėjai.

Už ką \ Kas padaryta	Suimta	Padaryta kratų	Paleista	Pasiųsta i koncentracijos stovyklą	Sušaudyta
Rusų karo belaisviai	583	44	151	54	37
Už ryšį su belaisviais	1	—	1	—	—
Už sabotažo ir teroro aktus	203	168	81	49	82
Pasipriešinimo judėjimo da- lyviai	1134	496	419	143	99
Žydai	440	37	123	31	4744
Už nusižengimą įstatymui dėl žydų	95	22	31	9	1
Už vengimą dirbti	1072	19	503	198	5
Už gandų skleidimą ir priešiš- ko radijo klausymą	229	107	142	56	3
Už politinę bažnyčią	—	3	2	—	—
Už špionažą	28	5	16	2	2
Vokiečiai, už jų pačių padary- tus nusikaltimus	12	2	4	1	—
Už partizanų ir belaisvių slė- pimą	33	4	3	1	—
Už ginklų laikymą	3	2	—	1	—
Už dokumentų neturėjimą	9	4	2	1	—
Kiti	10	13	28	—	—
Iš viso:	5437	1318	2032	815	5437

Lietuvos TSR CVA, f. 1399, ap. 1, b. 26, l. 116, 217; b. 32, l. 13, 39; b. 61; l. 69, 173, 222, 347; b. 62, l. 65, 116, 217.

**Bendros žinios
apie vokiškųjų fašistų piktadarybių aukas Lietuvos TSR ***

Eil. Nr.	Pavadinimas	Aktų skaičius	Užmušta, nukan- kinta tai- kių gy- ventojų	Užmušta, nukan- kinta ka- ro be- laisvių	Išvaryta į vergovę
1	Vilnius—Paneriai	572	100 000	5000	12 073
2	Pagėgiai	2	—	10 000	—
3	Kaunas	985	73 000	45 000	210
4	Biržų [aps.]	13	5992	2	367
5	Vilkaviškio „	6	28 229	22 390	1708
6	Vilniaus „	20	1526	13 354	424
7	Zarasų „	10	8504	2114	2545
8	Kauno „	138	7517	12	724
9	Kėdainių „	58	8129	16	167
10	Kretingos „	9	7495	—	200
11	Mažeikių „	34	4475	—	1874
12	Marijampolės „	303	12 765	71	5000
13	Panevėžio „	9	17 808	—	374
14	Raseinių „	16	6944	173	170
15	Seinų „	37	2076	—	579
16	Tauragės „	—	10 008	4	780
17	Telšių „	76	6404	—	536
18	Trakų „	14	12 700	—	3000
19	Ukmergės „	6	12 458	22	684
20	Utenos „	1	14 578	100	213
21	Šakių „	1	10 422	11 450	3416
22	Svenčionių „	1	7471	—	970
23	Šiaulių „	34	5645	30	526
24	Alytus	1	60 000	35 000	—
25	Alytaus [aps.]	3	2389	—	—
26	Plikas kalnas	1	10 000	—	—
27	Naujoji Vilnia	1	—	60 000	—
28	Bezdonys	1	—	25 000	—
		2352	436 535	229 738	36 540

A. Sniečkus

Lietuvos respublikinės komisijos²⁸ pirmininkas

Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinė biblioteka, rankraščių skyrius,
RKA-II, b. I, l. 22.

* Lentelėje nėra žinių apie Eišiškių ir Rokiškio apskritis.

PIRMOSIOS AUKOS — TARYBINIAI AKTYVISTAI

TARYBINIO AKTYVO
PERSEKIOJIMAS

Nr. 118

Nr. 119

ISAKYMAS
Nr. 5

Vilniaus mieste ir srityje yra dar besislapstančių komunistų, komjaunuolių ir raudonosios armijos GPU bei NKVD likučių, kurie savo provokaciniais veiksmais drumsčia normalų gyvenimą.

Kraštui nuo tų likučių apvėlyti įsaka namų valdytojams, namų sargams, namų savininkams ir ūkininkams:

1) Neprilminėti į namus besislapstančių komunistų, komjaunuolių, raudonosios armijos karių, GPU ir NKVD narių ir šiaip įtartinių asmenų.

2) Apie gyvenančius namuose įtartinių asmenis tučtuojau pranešti vietos policijos nuovadai arba saugumo policijai.

3) Iki 5. m. mėnos mėn. 7 d. pranešti policijos nuovadoms apie likusias sovietų valdžios pareigūnų šeimas, pateikiant policijai tų šeimų sudėties sąrašus.

4) Už šio įsakymo nevykdymą, esant karo stoviu, kaltininkai bus griežtai baudžiami.

ISKAUSKAS

Vilniaus miesto ir apskritys policijos nuovada

Vilnius 1941 m. rugpjūčio mėn. 6 d.

Vilniaus miesto ir apskritys
pagalbinės policijos vadas

Nr. 40. Sl.

Visai slaptai. Skubu

Vilnius

1941 m. rugpjūčio mėn. 6 d.

Vilniaus apskritys
policijos nuovadų viršininkams

• Pavedu skubiai išaiškinti visus gyvenančius nuovados ribose lenkų ir bolševikų agitatorius, visus buv. komunistus bei bolševikuojančius.

Tokių asmenų sąrašus, nurodžius pavardę, vardą, tėvo vardą, gyvenamąją vietą, trumpą charakteristiką, pristatyti man.

Lietuvos TSR CVA, f. 677,
ap. 1, b. 1, l. 8.

Už Policijos vadas
[Parašas neįskaitomas]

* GPU — Государственное политическое управление (rus.) — Valstybinė politinė valdyba.

Lietuvos TSR CVA, f. 684, ap. 1, b. 4,
l. 2. Antras originalo egzempliorius.

L. ADOMAUSKO, A. BULOTOS IR V. KNYVOS ŽUDIKAI —
YPATINGAS BŪRYS

Nr. 120

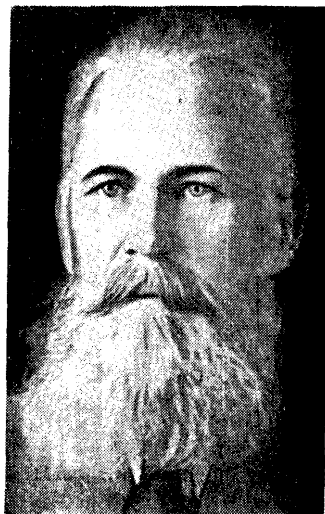
DAS
4
L. Skubu.
Ponni
Vilniaus S.D.Kalejimo Viršaininkui
L u k i š k e j e.

Prašau suimtuosius: 1/ B u l o t ą Anrių, s.Andrius
ir 2/A d o m a u s k ą Liudą, s.Antano perduoti šio rašto
įteikejui ir išbraukti iš suimtųjų sąrašo.

Bulota ir Adomauskas
Už šiuos, pateiktus SA tyrimo protokolus
Ypatinys B. Vardinskas
P. J. J. J.
1944/IV/16

Lietuvos TSR CVA, f. 730, ap. 1, b. 22, l. 4.

L. Adomauskas

A. Bulota

Knyva Valerijonas

Gimęs 1909 m. lapkričio 30 d. Tartu mieste, Estijoje; gyveno Vilniuje, Uosto g. 20-2.

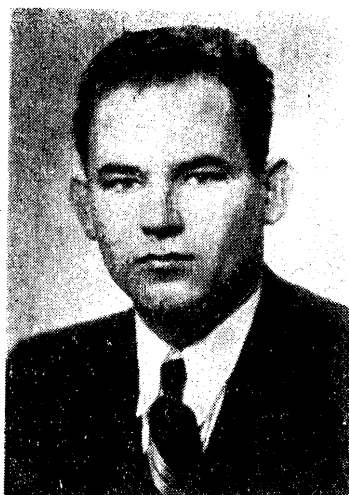
1942 m. sausio 29 d. Andr.

Suimtas 1941 m. rugpiūčio 21 d. Buvo liaudies ūkio komisaru.

1941 m. spalio 2 d. pasielgta pagal įsakymą⁸.

Registr. Nr. 205/42—K. 57-II skyrius, B poskyris.

Lietuvos TSR CVA, f. 1673, ap. 1, b. 1569. Versta iš originalo vokiečių kalba.

V. Knyva

PASIPRIEŠINIMO OKUPANTAMS SLOPINIMAS

Nr. 122

Įsakymas Nr. 1

Nuo 1941 m. birželio mėn. 25 d. Vilniaus mieste įvedamas karo stovis. Perimdamas karo valdžią į savo rankas, aš laikiu iš Vilniaus miesto gyventojų, kad jie neardys viešosios tvarkos ir teiks vokiečių kariuomenės kariams visą galimą pagalbą, ir šiuo įsakau:

1. Visi mano įsakymai ir potvarkiai, išleisti, susitarus su Vilniaus miesto komitetu²⁹, turi būti griežtai vykdomi.

2. 1941 m. birželio mėn. 25 d. 12 val. laikas nustatomas pagal Vakarų Europos laiką ir visi laikrodžiai nustatomi vieną valandą anksčiau.

3. Nuo 21 val. iki 5 val. Vilniaus mieste nutraukiamas bet koks gyventojų judėjimas ir susisiekimas.

4. Nakties metu Vilniaus miestas užtemdomas. Šio įsakymo vykdymo priežiūra pavedama policijos pareigūnams, Lietuvos kariuomenės patruliams ir lietuvių aktyvistų apsaugos būriui¹⁵. Jie atsako už šio įsakymo vykdymą.

5. Visi šaunamieji ir šaltieji ginklai, medžioklės šautuvai imtinai ir bet kokia sprogstamoji ar šaunamoji medžiaga turi būti iki 1941 m. birželio mėn. 25 d. 20 val. sunėsti į policijos skyrius.

Praėjus šiam laikui, radus pas bet kurį asmenį, neturintį mano pasirašyto leidimo, bet kokį ginklą, sprogstamąją ar šaunamąją medžiagą, jis bus karo lauko teismo baudžiamas mirties bausme.

6. Visos kasdieninio būtinumo įmonės ar įstaigos — elektros stotis, vandentiekis, kanalizacija, gydymo įstaigos, kepyklos ir kt.— turi normaliai veikti. Už šių įmonių veikimą atsako jų vedėjai.

Už bet kokį sabotazo vedimą bus taikoma mirties bausmė.

7. Valstybinių, kooperatyvinių įmonių ir privačių asmenų parduodamų maisto produktų bei restoranų ir valgyklų patiekalų kainos rubliais turi būti tos pačios, kurios buvo oficialiai nustatytos iki 1941 m. birželio mėn. 22 d.

Asmenys, neklausą šio įsakymo ir pardavinėją maisto produktus brangesnėmis kainomis, bus baudžiami mirties bausme. Šio įsakymo vykdymo priežiūra pavedama milicijos* pareigūnams.

8. Visos įstaigos, įmonės ir organizacijos, ir privatiniai asmenys turi visus turimus sunkvežimius, autobusus, automobilius ir motociklus įregistruoti iki birželio mėn. 26 d. 20 val. susisiekimo įmonių skyriuje, Magdalenos g., Nr. 2.

Pirktis benzina galės tik gavę leidimą, Vilniaus miesto komitetui tarpininkaujant.

9. Bet kokie savavališki veiksmai, plėšimai bei grobimai griežtai draudžiami. Asmenys, pastebėti plėšiant ir grobiant, bus vietoj nušauti.

10. Kaip įkaitai šio įsakymo vykdymui patikrinti yra suimti 60 žydų ir 20 lenkų. Aš palieku sau teisę padidinti įkaitų skaičių, jei mano įsakymas nebūtų pilnai vykdomas.

St. Žakevičius

Vilniaus miesto komiteto pirmininkas

Von Ostman

Vilniaus miesto karo vadas¹²

„Naujoji Lietuva“¹¹, 1941 m. birželio 29 d., Nr. 1.

* Turi būti — policijos.

Vyriausiasis saugumo policijos ir SD vadas
Vilniaus štabas
Operatyvinis būrys 3/A. Registr. Nr. 16/41

Vilnius, 1941 m. rugpiūčio 30 d.

Per kurjerį
Slaptas valstybinės svarbos dokumentas!

Slaptajai valstybės policijai

Valstybės policijos skyriui, asmeniškai ponui vadui arba jo pavaduotojui Tilžėje

Per operatyvinį būrį 3/A asmeniškai SS štandartenfiureriui Jegeriui Kaune

Sutuoktinių Emilio ir Anos Meklenburgerių* reikalu

Pagrindas: 1941 m. liepos 24 d. raštas, II skyrius, D poskyris, 3a. Sl.

Su sutuoktiniais Meklenburgeriais pasielgta taip, kaip buvo pasiūlyta priešpaskutinėje aukščiau minėto rašto pastraipoje**.

Taip pat pasielgta ir su seniu Jagomastu, jo žmona bei abiem čia gyvenusiais jų sūnumis.

Reicho interesai reikalauja šiuo atveju imtis griežčiausių priemonių. Todėl siūlau padaryti nekenksmingais, pasiunčiant į koncentracijos stovyklą, ir Tilžėje gyvenančius abiejų šeimų artimiausius gimines bei Drezdene-Lošvice šiuo metu esantį sūnų Emilį Jagomastą, gimusį 1910 m. rugpiūčio 4 d.

Pranešime Vyriausiajai reicho saugumo valdybai, kaip čionykščio operatyvinio būrio tyrimų rezultatą, prašau paaiškinti, kad čia suimtieji asmenys, matyt, priklausė lietuvių aktyvistų grupei, kuri visuomet veikė ir veiks „laisvos ir nepriklausomos Lietuvos naudai“, o be to, mano pasieksianti savo tikslus, tik kovodama prieš reichą.

Įgaliojus

[Parašas neįskaitomas]

ADSR fondas, r. 137, l. 24. Versta iš patvirtinto nuorašo vokiečių kalba.

* Turi būti — Meklenburgų.

** Ypatingosios komisijos duomenimis, E. Jagomastas, jo sūnūs Jurgis ir Dovas, dukterė Ona bei žentas Emilis Vilmantas-Meklenburgas buvo sušaudyti Paneriuose okupacijos pradžioje (Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinė biblioteka, rankraščių skyrius, RKA-I, b. 9, l. 1–6).

1942 m. gegužės 29 d.

SS ir policijos vadui Lietuvoje

SS brigadefiureriui ir policijos generolui majorui Vysokiui Kaune

Dėl gyventojų patikrinimo Vilniaus miesto Žvėryno ir Kalvarijos rajonuose 1942 m. gegužės 23 d.

1942 m. gegužės 23 d. Vilniaus miesto Žvėryno ir Kalvarijos rajonuose buvo kruopščiai įvykdyta gyventojų patikrinimo akcija. Šio patikrinimo tikslas: suimti partizanus, parašutininkus, lenkų pasipriešinimo judėjimo vadovus, žydus ir kitus vengiančius darbo ar nusikaltusius asmenis, kurie galėtų slapstytis šiuose miesto rajonuose.

Šioje akcijoje dalyvavo tokios jėgos:

700 vokiečių vermachto kareivių,

450 pavienės policijos tarnybos policininkų,

120 lietuvių saugumo policijos tarnautojų,

iš jų 60 iš lietuvių saugumo tarnybos ir 60 iš lietuvių kriminalinės policijos,

8 žmonės iš vokiečių saugumo tarnybos.

Šioje didelėje akcijoje kariuomenė pasiėmė užduotį visiškai izoliuoti miestą ir sudaryti ugnies priedangą patikrinimą darančioms grupėms.

Iš likusių aukščiau nurodytų lietuvių policijos ir saugumo tarnybos karių buvo sudarytos iš viso 96 patikrinimo grupės ir suorganizuoti suimtųjų surinkimo punktai.

Akcija, kuri, baigus apsupimą iš išorės ir vidaus, staigiai buvo pradėta 3,15 val., pasibaigė 10,00 val. Kokių nors ypatingų atsitikimų, esant stiprioms jėgoms, neįvyko. Be kariuomenės dalyvavimo, tokio didelio masto patikrinimas nebūtų buvęs galimas.

Iš viso buvo sulaikyti 1148 asmenys, kuriuos teko pristatyti [į surinkimo vietas] svarbiausia dėl to, kad jie neturėjo reikiamų asmens dokumentų. Papildomai patikrinus, abiejose suimtųjų surinkimo vietose 350 asmenų buvo nugabenti į vietinį Lukiškių kalėjimą, o likusieji — paleisti. Ar suimtųjų tarpe yra lenkų pasipriešinimo judėjimo dalyvių, kriminalinio elemento ir gyvenančių svetimomis pavardėmis asmenų, dar reikia ištirti, ir tam reikalinga, kad SD atliktų visapusišką papildomą patikrinimą. Toks patikrinimas šiuo metu ir yra vykdomas.

Buvo suimta 235 vyrai ir 115 moterų, iš kurių pagal tautybę:

217 lenkų,
103 lenkės,
8 lietuviai,
2 lietuvės,
6 rusai,
4 rusės,
3 baltarusiai,
1 baltarusė,
1 nereicho vokiečių,
2 nereicho vokiečių,
3 žydės

350 asmenų

Ši akcija buvo būtinai reikalinga, nes Vilniaus miestas pagarsėjo kaip neramumų židinys visame Ostlando reichskomisariate.

SD tikisi turėsianti iš šios akcijos svarbių rezultatų. Dėl to panašios akcijos numatomos ir ateityje.

SS štandartenfiureris

[Parašas neįskaitomas]

Policijos štabas

G a u t a: 1942.VI.5

Registr. Nr. 1503/42

Lietuvos TSR CVA, f. 659, ap. 1, b. 1, l. 117. Versta iš originalo vokiečių kalba.

ŽYDŲ NAIKINIMAS

ŽYDŲ TERORIZAVIMAS

Nr. 125

Vilniaus miesto ir apskrities viršininkas

Nr. 673

Vilnius, 1941 m. rugpiūčio 4 d.

Ponui Vilniaus miesto gebitskomisarui

Turiu garbę nuolankiai persiūsti Jūsų maloniai žiniai pridedamą 82 žydų, gyvenančių Vilniaus mieste, sąrašą. Remiantis Jūsų įsakymu Nr. 1, vakar jie buvo policijos suimti ir mano nutarimu, kuris buvo jiems dar vakar paskelbtas, nubausti įvairiomis piniginėmis baudomis. Suimtieji bus kalinami, kol sumokės pinigines baudas.

P r i e d a s — 1 sąrašas*.

Br. Draugelis

Vilniaus miesto ir apskrities viršininkas

Lietuvos TSR CVA, f. 685, ap. 4, b. 28, l. 4. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

Nr. 126

Vilniaus miesto ir apskrities
viršininko įstaiga

Nr. 882

Vilnius, 1941 m. rugpiūčio 9 d.

✶ Ponui Vilniaus miesto gebitskomisarui

Turiu garbę nuolankiai persiūsti Jūsų maloniai žiniai pridedamus du 170 žydų, gyvenančių Vilniaus mieste, sąrašus. Remiantis Jūsų įsakymu Nr. 1, jie buvo šiomis dienomis policijos

* Sąrašo byloje nėra.

suimti ir, man nusprendus, nubausti įvairiomis piniginiomis baudomis bendra 564 000 rublių suma. Suimtieji nebus paleisti, kol sumokės pinigines baudas.

P r i e d a s — 2 sąrašai*.

Br. Draugelis

Vilniaus miesto ir apskrities viršininkas

Sąrašus gavau: 1941.VIII.9

[Parašas neįskaitomas]

Lietuvos TSR CVA, f. 685, ap. 4, b. 28, l. 6. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

PERDAVIMAS SUŠAUDYTI

Nr. 127

Lietuvos respublika KAM¹⁸

Vilniaus miesto saugumo komendantas

1941 m. liepos mėn. 12 d.

Ltn. Augučiu

1. Ancas Juozas, s. Mikalojaus
2. Brudnas Možiešius, s. Morducho
3. Pliskinas Abromas, s. Leibos
4. Chaikinas Šlioma, s. Leibos
5. Levinas Irša, s. Arono
6. Liachis Mozė, s. Petro
7. Sakavičius Mikas, s. Petro
8. Sakavičius Vacius, s. Petro
9. Purto Elijašas, s. Simo

Bausmę vykdyti įsakau Tamstai, tam tikslui kovotojus ir ginklus paskirs komendantūros apsaugos dalinio¹⁵ vadas. Dėl bausmės įvykdymo vietos ir papildomų priemonių susitarti betarpiu su Vilniaus sunkiųjų darbų kalėjimo viršininku.

Plk. ltn. komendantas

Jaun. ltn. adjutantas

Lietuvos TSR CVA, f. 730, ap. 1, b. 1268, l. 6. Nuorašas.

* Sąrašų byloje nėra.

Lietuvių pagalbinė valst[ybės] saugumo policija
Vilniaus apygarda

Nr. 255

Vilnius, 1941 m. rugpiūčio mėn. 22 d.

Vilniaus sunkiųjų darbų kalėjimo viršininkui

Prašau Tamstos žemiau išvardintus žydus, laikomus Vilniaus apygardos pagalbinės saugumo policijos viršininko žinioje, perduoti ypatingo būrio vado žinion:

1. Donas Išua Šaja, Joselio	22. Mitliauskis Hirša, Izraelio
2. Dachas Abromas, Leibos	23. Jezerskis Chaimas Leiba, Abromo
3. Keskesaitė Golda, Benjamino	24. Achitavičius Berelis, Šliomo
4. Kacas Bencelis, Joselio	25. Jezerskis Abromas Chaimas, Leibos
5. Šimson Ruf, Abramo Elijašo	26. Kolomickis Samuelis, Joselio
6. Benesevičius Benjaminas, Šajo	27. Kaplanas Abromas, Berelio
7. Miklašauskis Benachas, Kušelio	28. Jofė Leiba, Izaoko
8. Baveras Rachmelis, Nochumo	29. Farberis Šimelis, Michelio
9. Gleizerovičius Boruchas, Mendelio	30. Raiživskis Ovsejus, Maušo
10. Glinikaitė Anė, Šepšelio	31. Ribokas Motelis, Volfo
11. Levin Sifra, Joselio	32. Ilisevičius Chaimas, Berelio
12. Knop Alta, Jankelio	33. Teikanas Izraelis, Dovydo
13. Ilijanskaitė Henė, Judelio	34. Reidmanas Chaimas, Juchelio
14. Ilijanskis Judelis, Codiko	35. Gensas Elijašas, Chaimo
15. Bliumentalis Trafelis, Rubino	36. Kuperbergas Chaimas Bencionas, Jankelio
16. Magūnas Benjaminas, Honono	37. Milchikeris Joselis, Chaikelio
17. Sandlerytė Eštera, Gedalio	38. Glezerovičiūtė Judita, Borucho
18. Blecheraitė Šeina, Jeruchino	39. Glezerovičiūtė Masra, Borucho
19. Alperavičius Hiršas, Juozo	40. Reichmanaitė Civia, Chaimo
20. Berlinas Gabrielis, Jankelio	
21. Bekerzakas Šolomas, Volfo	

41. Reichmanas Rachmilis,
Ovsejaus	46. Ilijanskienė-Basaitė No-
chana, Codiko
42. Glinikaitė Riva, Šepšelio	47. Gordonienė Maša, Adomo
43. Glezerovičius Dovydas,
Borucho	48. Deičmanienė Genė, Joselio
44. Reichmanaitė Liuba,
Chaimo	49. Reicmanas Abromas,
Chaimo
45. Benesevičiūtė Golda, Jan-
kelio	50. Šufinaitė Hinda, Nauchimo
	51. Šapira Malka, Abromo
	52. Malerienė Rebeka, Ruvino

Lileikis

Apygardos viršininkas

Lietuvos TSR CVA, f. 730, ap. 3, b. 7. Nuorašas.

Nr. 129 *

Vilniaus sunkiųjų darbų kalėjimui

Įsakymas Nr. 76

1941 m. rugsėjo mėn. 2 d., Vilnius

§ 2

Pastebėta, kad nekurie kalėjimo tarnautojai, netgi nekviesti, padeda ypatingo būrio pareigūnams jų darbe.

Pakartotinai įspėju visus kalėjimo tarnautojus, kad prie ypatingo būrio žinioje laikomų suimtųjų priėmimo į kalėjimą ir išleidimo iš kalėjimo kalėjimo tarnautojams draudžiu dalyvauti, kratas daryti, daiktus liesti bei rūšiuoti ir pan.

Tą darbą atliks patys ypatingo būrio pareigūnai. Kalėjimo tarnautojų pareiga tik nurodinėti patalpas, kuriose suimtieji saugomi ir iš kurių išleidžiami.

Dar kartą primenu vartininkams, kad be mano leidimo daiktų už kalėjimo kiemo sienų niekas negali išgabenti.

Už nepildymą šio įsakymo nusizengusieji bus traukiami atsakomybėn.

§ 3

Pastebėta, kad paros bėgyje be jokio reikalo ir be jokio tikslo kalėjimo tarnautojai, liuosi nuo tarnybos, vietoje to, kad ilsėtis namie, grupėmis susirenka kalėjimo kieme, raštinėje ir budincio valdininko kambaryje. Jie tuo tik kliudo kitiems normaliai dirbti.

* Iš Vilniaus sunkiųjų darbų kalėjimo viršininko įsakymų knygos.

Kalėjimo tarnautojai, liوسي nuo tarnybos, savo liuoslaikį turi sunaudoti poilsui bei kitiems sau naudingiems tikslams ir į kalėjimą be atskiro įsakymo ar kvietimo neprivalo lankytis.

J. Ugianskis

Vilniaus sunkiųjų darbų kalėjimo viršininkas

Lietuvos TSR CVA, f. 730, ap. 2, b. 1, l. 42. Patvirtintas nuorašas.

Nr. 130

Laikomų ypatingo būrio vado žinioje asmenų sąrašas

1. Galperinas Tavijus
2. Bartmanas Vladislavas
3. Gordonas Zelikas
4. Kacas Maižešius
5. Klait Akyva
6. Šmukleris Salemonas
7. Blekeris Jankelis
8. Patašnikas Jankelis
9. Vilkiškis Icikas
10. Zlatkevičius Meilachas
11. Levinas Iršas
12. Solečnikas Morduchas
13. Seiferis Zelikas
14. Subatkevičius Mečislovas
15. Kilčiauskas Vladas
16. Rimkus Stasys
17. Subatkevičienė Veronika
18. Bangardienė Alta
19. Gavendienė Elena

J. Gabrys

Administracijos viršininkas

1941 m. rugsėjo mėn. 16 d.

Išvardintus sąrašė žydus, išskyrus Subatkevičių Mečislovą, Subatkevičienę Veroniką, Rimkų Stasį ir Kilčiauską Vladą, savo žinion priėmiau.

Augutis

1941 m. rugsėjo mėn. 17 d.

Lietuvos TSR CVA, f. 730, ap. 1, b. 1272, l. 5. Patvirtintas nuorašas.

Telefonograma Nr. 3, 1941 m. rugsėjo mėn. 16 d.

Vilniaus sunkiųjų darbų kalėjimo viršininkui
Iš ypatingo būrio vado

Į raštą Nr. 1224, rugsėjo 16 d. 1941 m. pranešu, kad iš sąrašė* išvardintų š. m. rugsėjo mėn. 17 d. paimama darbams⁸ tik žydų tautybės asmenys. Kitus prašau ir toliau laikyti mano žinioje iki atskiro parėdymo.

Juozas Šidlauskas
Ypatingo būrio vadas

Perdavė: *Balys Lukošius*

Priėmiau: *Stučinskas*

Lietuvos TSR CVA, f. 730, ap. 1, b. 1272, l. 5. Patvirtintas nuorašas.

GETŲ STEIGIMAS IR ŽYDŲ APIPLĚSIMAS

Nr. 132

Ir Vilniuje jau yra getas

Siomis dienomis Vilniaus žydai perkraustyti į jiems paskirtus specialius rajonus, kurių Vilniuje bus du. Žydams apsigyventi parinktos tos miesto dalys, kuriose iki šiolei daugiausia gyveno vieni žydai. Abu rajonai bus izoliuoti iš miesto. Tuose rajonuose gyveną arijai perkelti į kitas vietas.

„Į laisvę“, 1941 m. rugsėjo 10 d., Nr. 68.

Nr. 133

Iš F. MURERIO** parodymų

1948 m. gegužės 29 d., birželio 23 d.

1941 metų rugpiūčio mėnesį aš gebitskomisaro Hingsto (Hingst) ir Vilniaus miesto policijos šefo*** generolo majoro

* Zr. dok. Nr. 130, p. 154.

** MURERIS (MURER) Francas, Johano, gimęs 1912 m. Austrijoje, Štirijos provincijoje, Sankt Georgeno k. Stambaus dvarininko sūnus. Nuo 1933 m.— nacionalsocialistų partijos narys. 1939—1945 m.— hitlerininkų armijos karininkas, nuo 1943 m.— esesininkas. 1947 m. anglų kariuomenės okupacinėje Vokietijos zonoje buvo suimtas kaip karinis nusikaltėlis ir 1948 m. tarybinio teismo nuteistas kalėti. 1949 m. Austrijos vyriausybės prašymu buvo jai perduotas. 1963 m. Austrijoje buvo pakartotinai teisiamas ir išteisintas.

*** Vado.

Vysokio nurodymu dalyvavau, surenkant iš žydų jiems uždėtą kontribuciją. Kontribucija Vilniuje gyvenantiems žydams buvo uždėta vieno milijono rublių ar markių dydžio, tiksliai neprisi-
menu. Kontribuciją žydai turėjo įnešti trimis dalimis per vieną
arba dvi dienas. Tai buvo tikra garantija, kad žydai nepadarys
koko nors nusikaltimo prieš vokiečius ir nepaslėps savo turto.
Okupavus Vilnių, vokiečių karinės valdžios organai pasiūlė Vil-
niaus miesto gyventojams žydams organizuoti vadinamąją žydų
tarybą²⁷, kuriai generolas majoras Vysokis pasiūlė surinkti už-
dėtą vieno milijono rublių dydžio kontribuciją ir įnešti ją į ge-
bitskomisaro kasą. Nustatytu laiku žydai atnešė 500—600 tūk-
stančių rb. ir 15 kg aukso — auksinių laikrodžių, žiedų, auskarų
ir kitų brangenybių, tačiau visa reikalaujama suma nebuvo įneš-
ta. Gebitskomisaro parėdymu priiminėjau pinigus, auksą ir kitas
atneštas vertybes, o vėliau visus tuos pinigus ir vertybes pagal
aktą įnešiau į gebitskomisaro kasą.

Lietuvos generalinis komisaras fon Rentelnas Vilniaus mies-
to gebitskomisarui Hingstui įsakė Vilniuje suorganizuoti getą.
Šį darbą Hingstas pavedė man, kaip jo asmeniniam adjutantui.

Vykdydamas šį įsakymą, aš ir Vilniaus miesto burmistras
Dabulevičius parinkome Vilniuje rajoną getui. Iš to rajono buvo
iškelti visi gyventojai, o vėliau tas rajonas buvo reikiamai įreng-
tas ir aptvarkytas. Į getą buvo suvaryti visi likę Vilniaus mieste
gyventojai žydai, kurių buvo apie 40—42 tūkstančius žmonių.
Žydus rinko lietuvių policija ir gestapas.

Pirmomis 1941 m. rugsėjo mėn. dienomis Vilniaus miesto
policija visus žydus perkėlė į getą. Perkeliamiems žydams buvo
leidžiama pasiimti šiek tiek maisto produktų ir tik labai būtinus
daiktus, kuriuos jie galėjo patys nusinešti. Likęs žydų butuose
turtas perėjo į gebitskomisaro nuosavybę, o vėliau buvo atiduod-
damas vokiečių civiliniams ir kariniams valdininkams bei persi-
kėlusiams iš Vokietijos kolonistams.

Getas buvo vieta gyventojams žydams naikinti. Tuo laikotar-
piu, kada dirbau Vilniaus geto administratoriumi (nuo 1941 m.
rugpiūčio mėn. iki 1943 m. liepos mėn.), iš 42 tūkstančių gete
laikomų žydų į Panerių miestelio rajoną buvo pasiųsta ir ten
sušaudyta apie 20 tūkstančių.

ADSR fondas, r. 55, l. 116—119.

[1942 m. gruodžio 17 d.]

Vilniaus miesto gebitskomisaras

Auksiniai daiktai
iš buvusios Vilniaus miesto žydų nuosavybės

Dėžėje Nr. 4 esančių daiktų sąrašas *

1. Vestuviniai žiedai	516
2. Kiti žiedai	175
3. Aukso laužas	456 gr
4. Aukso plokštelės	10
5. Auksiniai laikrodžiai	102
6. „ laikrodžių korpusai	16
7. „ apyrankės	27
8. „ laikrodžių grandinėlės	15
9. „ auskarai	176 poros
10. „ sagės	38
11. „ kaklo ir laikrodžių grandinėlės	38
12. „ marškinių sagos	20
13. „ laikrodžiai su briliantais	3
14. „ žiedai su brangakmeniais	39
15. „ medalionai	25
1. 136 monetos po 5 aukso rublius	
2. 90 „ po 10 „	
3. 1 „ po 15 „	
4. 1 „ po 5 „	
5. 16 monetų po 20 Amerikos aukso dolerių	
6. 2 „ po 10 „	
7. 1 „ po 5 „	
8. 1 „ po 10 itališkų aukso lirų	
9. 1 „ po 20 prancūziškų aukso frankų	
10. 2 angliški šilingai	
11. 1 angliškas šilingas	
12. 1 austrų dukatas	

* Sąrašas kartu su daiktais buvo persiųstas generalinio komisaro Kaune finansų skyriui.

Popieriniai pinigai

1. JAV dolerių	1214,—
2. Zlotų	7262,—
3. Litų	30,—
4. Frankų	5,—
5. Kanados dolerių	11,—
6. Pietų Afrikos svarų	36,—
7. Anglų svarų	35,—
8. Palestinos svarų	7,—

Lietuvos TSR CVA, f. 614, ap. I, b. 388, l. 98. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

GYVENIMAS GETE

Nr. 135

Iš liudininkės S. BLECHMAN * parodymų

1948 m. birželio 11 d.

Vilniaus gete kiekvienam žydui vidutiniškai teko 1 m² gyvenamojo ploto. Maistas gyvenantiems gete žydams buvo išduodamas pagal korteles. Vienai dienai buvo išduodama po 100 gr duonos, keletas gramų kruopų ir arklienos, kiek tiksliai neprisimenu, tačiau kruopos ir mėsa buvo išduodamos ne visada. Vokiečių valdžios organų nurodymu, žydus išnaudojo ir kaip juodadarbius prie sunkiųjų darbų. Dirbantiems žydams, be gete gaunamos maisto normos, papildomai išduodavo po 100 gr duonos. 40 tūkstančių geto žydų gyveno skurdžiai. Todėl asmenys, kurie eidavo į darbą, įvairiais būdais stengėsi gauti sau ir savo šeimai papildomo maisto. Kiekvienas darbininkas, sugrįžęs iš darbo, buvo tikrinamas ir, jeigu pas jį rasdavo maisto produktų, geto vadovo Murerio įsakymu buvo plakamas gumine lazda. 1943 m. birželio pabaigoje ar liepos pradžioje, grįžtant iš darbo, iš Vilniaus prekių stoties, mane ir kitus 50 žydų, gyvenusių gete, prie vartų patikrino ir užtai, kad aš turėjau apie 2 kg bulvių, Mureris įsakė gumine lazda man įkirsti 25 kirčius. Nuvedę į budinčiojo būstinę, mušė. Tą kartą buvo nuplakti dar keli žmonės. Maždaug po dviejų savaitių, grįžtant iš darbo, Mureris pastebėjo nuo saulės truputį pašviesėjusius mano plaukus, tačiau jam pasirodė, kad jie dažyti, todėl įsakė juos nukirpti.

Mureris buvo išleidęs įsakymą, kad, kai jis lankysis gete, nė vienas žydas neišeitų į gatvę arba nežiūrėtų pro langą. Kas pažeisdavo įsakymą, tą plakė.

ADSR fondas, r. 55, l. 135—136.

* BLECHMAN Sara, Izraelio, gimusi 1925 m. Vilniuje.

Iš J. VYGANTO* parodymų

1948 m. liepos 12 d.

Getas buvo policijos IV nuovados, kur dirbau viršininko paduotoju, rajone. Mūsų būstinės pastatas buvo Pylimo g., apie 150 m nuo centrinio įėjimo į geto rajoną, esantį Rūdninkų g.

Mureris labai dažnai lankydavosi gete. Iš pradžių jis užėdavo į mūsų policijos nuovadą, iš kur jį lydėdavo vokiečių policijos IV nuovados atstovas-meisteris (pavardės neprisimenu), kuris kviesdavosi mane kaip vertėją, ir tada jau trise eidavome į getą.

1941 metų rudenį, mėnesio neprisimenu, 8 val. ryto, kai atėjau į darbą, vokiečių policijos atstovas-meisteris man pasakė, kad pasiimčiau visus laisvus nuovados darbuotojus ir kartu su jais nueičiau į getą, kur, jo žodžiais tarant, reikės atlikti didelį darbą. Surinkęs apie dešimtį policininkų, kartu su meisteriu nuėjau į getą. Pylimo gatvėje stovėjo apie batalioną kareivių, o prie geto — keletas gestapininkų. Meisterio nurodymu išskirsčiau savo policininkus ir pats atsistojau prie vartų. Po kelių minučių ėmė leisti žydus, turinčius leidimus ir numerius šeimos nariams iki 16 m. amžiaus. Šeimos galva, neturintis tokio leidimo ir numerių savo šeimos nariams, buvo vedamas į šalį. Tie žydai gyveno gete ir niekur nedirbo, todėl juos turėjo pašalinti iš geto.

Toje operacijoje dalyvavo ir Mureris. Aš mačiau, kaip vieną merginą, kuri mėgino išeiti iš geto be tokio leidimo, jis, paėmęs už apykaklės, nuvedė į šalį. Tačiau netrukus ši mergina vėl buvo minioje, einančioje pro vartus. Tada Mureris vėl sulaukė ją ir ginkluotas nusivedė į antro namo kiemą. Po to, kai buvo praleisti žydai su dokumentais, į getą įėjo kareiviai ir apsupo nuošalyje stovinčius žydus, kurie nebuvo išleisti pro vartus. Tuo pačiu metu buvo patikrinti visi pastatai, rūšiai ir kitos patalpos, ar nėra pasislėpusių žydų. Patikrinimo metu išėjau į kiemą, kur Mureris buvo nuvedęs tą merginą. Mergina kieme gulėjo negyva. Tame kieme gulėjo užmuštas vyras, tačiau, kas jį buvo atvedęs į tą kiemą ir kas jį nušovė, nemačiau. Visa ta operacija truko iki antros—trečios val. dienos. Kiek iš viso buvo suimta ir pasiūsta į Lukiškių kalėjimą, negaliu tiksliai pasakyti, bet ne mažiau kaip 2000 žmonių. Į kalėjimą žmonės buvo siunčiami dviem kolonomis, o asmenys, kurie negalėjo eiti, buvo nugabenti sunkvežimiu.

Mureris vadovavo, pašalinant nedirbančius žydus iš geto, o jo padėjėjas buvo gestapo atstovas Veisas (Weiss).

* VYGANTAS Juozas, Juozo, gimęs 1904 m. Latvijos TSR, Liepojoje. 1944–1948 m. turėjo suklastotus dokumentus Normanto ir Čepaičio pavardėmis. 1945–1948 m. banditinės „Zemaičių“ apygardos „Alkos“ rinktinės vadeiva. Iki suėmimo buvo gaujoje.

1943 metų pavasarį, jau dirbdamas Vilniaus miesto Vakarų rajono policijos nuovados viršininku, Vilniaus miesto policijos vado įsakymu, buvau nuvykęs į Panerius, kur dalyvavau, iškraunant du ešelonus žydų, atvežtų sušaudyti. Tuose ešelonuose buvo apie 6000 žydų; visus juos sušaudė ypatingas būrys ir gestapininkai.

Iš Petro Buroko *, buv. Lietuvos kariuomenės kapitono, vokiečių okupacijos metais dirbusio Vilniaus miesto valdyboje ir ėjusio žydų policijos²⁹, esančios gete, kažkokio administratoriaus pareigas, sužinojau, kad Mureris buvo du kartus liepęs rinkti iš žydų auksą, o už nurodymo nevykdymą grasino sušaudyti. Burokas sakė, kad pirmą kartą jis lengvai surinko Murerio nustatytą sumą, o antrą kartą jis jau nesurinko ir labai drebėjo dėl savo gyvybės. 1943 m. Buroką suėmė vokiečiai. Jo tolesnis likimas man nėra žinomas.

ADSR fondas, r. 55, l. 173—177.

Nr. 137

Saugumo policijos ir SD vadas Lietuvoje

Vilniaus įstaiga

IV skyrius, B poskyris

Vilnius, 1943 m. liepos 25 d.

Aplinkraštis

Vilniaus miesto policijos vadui

Vilnius

Policijos saugumo priemonės prieš žydus Vilniuje

Esant reikalui, būtina imtis šių policinių saugumo priemonių, kurios įsigalioja nuo 1943 m. liepos 27 d.

1. Nuo šiol Vilniaus geto žydai gali rodytis tik Vilniaus miesto ribose. Miesto ribų peržengimas baudžiamas mirtimi.

2. Žydai už vaikščiojimą gatvėmis pavieniui baudžiami mirtimi. Einant žydams kolona, sustoti mažiau negu 5 žmonėms draudžiama.

3. Šiuo visai panaikinamas pavienių žydų panaudojimas darbiui. Draudžiama naudoti žydus naktiniam darbui.

4. Visi iki šiol saugumo policijos arba Vilniaus gebitskomi-saro įstaigų išduoti leidimai vaikščioti pavieniui nuo antradienio, 1943 m. liepos 27 d., nustoja galios.

* Turi būti — Buragas.

Vilniaus miesto gebitskomisaras

Mūsų ženklas M/K

Atsakant nurodyti šį raštvedybinį ženklą

Vilnius, 1941 m. gruodžio 1 d.

[Rezoliucija]

Butų skyriaus viršininkui

Pildyti

K. Dabulevičius

1941.XII.5

Vilniaus miesto savivaldybei

Vilnius

[Rezoliucija]

Antrojo geto reikalu

Bendrajai daliai:

Paruošti vertimą persiųsti
Eksploatacijos daliai
ir IV [butų eksploatacijos]
apylinkei pildyti

1941.XII.5

Vitkus

Antrasis getas, pagal referentui žy-
dų reikalams Buragui pasiųstą raštą,
perduotas miesto savivaldybės žiniai.
Dabar miesto savivaldybės užduotis
yra, panaudojant šiuo metu nedirban-
čius pirmojo geto darbininkus žydus,
taip sutvarkyti antrąjį getą, kad viet-
iniai gyventojai vėl galėtų jame apsi-
gyventi. Diena, kada į šiuos namus ga-
lės įsikelti žmonės, bus pranešta vėliau.

Išpildyta 1941.XII.8.

Įgaliojus

Murer

Adjutantas

Lietuvos TSR CVA, f. 643, ap. 3, b. 4083, l. 164. Versta iš originalo vo-
kiečių kalba.

Nr. 139

Iš A. SUCKEVERIO* savarankiškų parodymų Ypatingajai
valstybinei komisijai

[1944 m.]

Fašistiniai galvažudžiai planingai naikino Vilniaus žydus

Užėmus vokiečių armijai 1941 m. birželio 24 d. Vilnių, žydai
tuoj pat pasijuto esą už įstatymo ribų, nors jie negalėjo įsivaiz-

* SUCKEVERIS Abramasis, Herco, žydų rašytojas.

duoti, kad jų laukia iš anksto numatytas planingai paruoštas visiškas sunaikinimas, kaip tą patvirtina visa tragiškų įvykių eiga.

Įvedę žydams daugelį apribojimų, kaip geltonus lopus, vaikščiojimą grindiniu, ekonomiškai išstūmimą ir t. t., gestapo organai pradėjo savo pagrindinį „darbą“.

Tai, kas atsitiko Vilniaus žydams, parodo mums visą žiaurumą vokiečių budelių, kurie, vykdydami masines žudynes, kiekvienoje akcijoje pavartodavo vis naujus apgaulingus metodus, tuo laimėdami įvairius psichologinius momentus.

1941 m. liepos 13 d. buvo pirmą juodoji diena, t. y. Vilniaus žydų naikinimo pradžia. Tą dieną gestapo automobiliai važinėjo po miesto gatves, rinkdami jose visus žydus.

Nuo 1941 m. liepos 14 d. pradėjo kasdien sistemingai suimti butuose ir gatvėse visus žydus vyrus, nuo dvylikamečių berniukų iki 80 metų paliegių senių. Šią akciją vykdė ypatingosios policijos agentai. Aiškino, kad šiuos žmones siųs į darbus, tačiau iš tikrųjų juos sušaudydavo Paneriuose. Šis sistemingas žydų vyrų gaudymas truko iki 1941 m. rugpjūčio 31 d. ir pareikalavo apie 12 000 aukų, daugiausia sveikų, jaunų vyrų.

Norėdami išvalyti gestapo planuose numatytą getui rajoną, hitlerininkai išprovokuoja vokiečių kareivio nužudymą ir visus minėtame rajone gyvenusius žydus iškelia. Vėl apie 10 000 aukų — vyrai, moterys ir vaikai — patenka į Panerių tamsius brolių kapus.

1941 m. rugsėjo 6 d. Vilniaus žydai suvaromi į tamsias ir ankštas viduramžių sienas, į getą. Getą sudarė du atskiri, izoliuoti vienas nuo kito rajonai. Pirmame gete buvo apie 32 000 žydų, antrame — 9000. Gete — neapsakomas ankštumas. Varant į getą, kai kurių rajonų žydus nuvarė į Lukiškių kalėjimą, o iš ten — į Panerius, kur jiems teko patirti savo brolių tragišką likimą. Vėl Panerių kapai priėmė 8000 aukų.

1941 m. rugsėjo 15 d. pirmame gete įvyksta pirmoji akcija. Sakydami, kad perkelia į antrą getą, 1500 žmonių išsiuntė į Panerius.

1941 m. spalio 1 d. akcija vyko vienu metu abiejuose getuose. Vien tik iš pirmo geto į Panerius išsiuntė 2000 žmonių.

Antrame gete akcijos vyksta toliau: 1941 m. spalio 15 d., 21 d. ir 28—30 d., kol jis galutinai likviduojamas.

Pirmame gete pradeda duoti vadinamuosius geltonus „šainus“, t. y. darbo pažymėjimus, kurie, neva, turėjo užtikrinti gyvybę. Tokių pažymėjimų buvo išduota apie 3700, kas kartu su šeimų nariais sudarė apie 12 000, t. y. tiek turėjo likti gete legaliai gyvenančių žydų.

Per 1941 m. spalio 24 d. akciją iš geto vėl paimama 6000 nelaimingų žmonių. Kadangi daugelis žydų pradėjo slėptis, tai šita akcija buvo įvykdyta ypač žiauriai ir sadistiškai. Tie, kurie nors truputį pasipriešino, buvo sušaudyti vietoje. Nuo 1941 m.

lapkričio 3 iki 5 d. buvo dar viena žiauri akcija; vėl nukeliavo į Panerius 2000 žmonių.

1941 m. gruodžio 20 d. ir 21 d. vėl išsiunčiama į Panerius 500 žydų. Dalis gestapo plano jau buvo įvykdyta.

Žudynių vieta Paneriuose savo aukų skaičiumi (daugiau kaip 50 000 žydų) kur kas prašoko dar likusius gyvus žydus (apie 20 000 žmonių).

Atėjo vadinamasis „stabilizacijos“ periodas. Tačiau ir toliau siunčiamos mažesnės ir didesnės žydų grupės, taip pat imami įvairiais pretekstais ir atskiri žmonės.

Apie 800 žydų iš bloko gestapas siunčia į Panerius. 1942 m. liepos 17 d. paima sunaikinimui keletą šimtų senių.

Prasideda nedidelės akcijos įvairiuose Vilniaus srities miesteliuose. 1943 m. kovo mėnesį dalį žydų iš miestelių perkelia į Vilniaus getą. Apie 5000 vyrų, moterų ir vaikų apgaulės būdu (neva, veždami į Kauną) 1943 m. balandžio 5 d. žvėriškai sunaikina Paneriuose.

Šaudo ir degina žydus Kenos ir Bezdonių stovyklose. Griebdamiesi įvairių demagoginių ir provokacinių priemonių, rugpjūčio 6 d. ir 25 d. pradeda žydus siųsti „darbui“ į Estiją.

Nuo rugsėjo 1 d. iki 4 d. gete vykdoma žydų išsiuntimo į Estiją akcija.

1943 m. rugsėjo 23 d. „evakuojamas“, t. y. likviduojamas, Vilniaus getas. Į Estiją išsiuntė apie 16 000 žydų, kuriuos, suprantama, ten nužudė.

Vilniaus gete veikė pagrindinė partizanų organizacija, kuri buvo įjungta į bendrą Lietuvos partizaninį judėjimą. Šita organizacija sunkiomis sąlygomis įsigydavo ginklų, apmokydavo savo narius vartoti juos, vykdė diversijos aktus ir ruošė kadrus išėjimui į mišką. Įvairiomis grupėmis ir skirtingais keliais, netgi kanalizacijos vamzdžiais, organizacija išsiųsdavo savo narius į mišką kovoti ir keršyti. Likvidavus getą, likusius žydus, gyvenusius „Kailio“ ir HKP* blokuose, gestapas taip pat persekiojo įvairiomis akcijomis ir, prieš ateinant Raudonajai Armijai, nužudė. Tik nedaugeliui žydų pavyko įvairiais būdais išsigelbėti.

Dabar esantieji Vilniuje žydų partizanai ir gyventojai, apie 1200—1500 žmonių, yra paskutinis beveik 175 000** senojo Vilniaus miesto žydų gyventojų likutis.

Masinių žudymų akcijų vadovai ir vykdytojai

Gestapo šefai

1. Vulfas iš Berlyno.
2. Gertas (Gerth). Iš Kenigsbergo***, kapitonas.

* Heereskraftpark (vok.) — kariuomenės autoparkas.

** Taip dokumente, Lietuvos TSR Centrinės statistikos valdybos duomenimis, 1939 metais Vilniuje gyveno apie 60 000—70 000 žydų.

*** Dabar Kaliningradas.

3. Noigebaueris. Oberšturmfiureris. Iš Vilniaus perkeltas į Kauną, o po to į Vengriją. Vedęs.
4. Artšvageris (Artschwager). Oberšturmfiureris iš Klaipėdos.
5. Richteris (Richter). Paskutinis gestapo šefas. Iš Berlyno, oberšturmfiureris.

Žydų reikalų referentai prie gestapo

1. Chovanecas.
2. Majeris (Maier) Hermanas. Oberšarfiureris iš Vienos.
3. Kitelis. Kino aktorius.

Akcijų vykdytojai

1. Šveinbergeris. Buvo policininku Berlyne.
2. Geringas (Gering). Iš Kybartų.
3. Veisas Martinas. Iš Karlsruės. Hauptšarfiureris. Žmona ir du vaikai. Šveicarijos pasienyje gyvena jo uošvė. Visų žuodynų Paneriuose vykdytojas. Visų kalėjimų viršininkas.
4. Fidleris (Fiedler).
5. Faulhaberis (Faulhaber). Oberšarfiureris iš Manheimo.
6. Peras. Panerių šefas.
7. Benkė (Böhnke). Panerių apsaugos viršininkas.
8. Grosas (Gross) Maksas. Iš Vienos. Partizanų bylų tardytojas.
9. Krosas.
10. Švarcas (Schwarz). Iš Vienos. Kriminalinė policija prie gestapo.
11. Norvaiša. Ypatingosios policijos * vadas. Iš Šiaulių.
12. Lukošius.
13. Dicas (Ditz). Paskutiniu metu ypatingosios policijos viršininkas.
14. Bibelis (Bibel). Iš Latvijos.
15. Jungas.
16. Šrederis (Schröder) [vadovavo], deginant lavonus.
17. Doujakas (Doujak).
18. Milchaisenas.
19. Glesas (Gless). Šoferis.
20. Conder Berta. Iš Klaipėdos.
21. Susnis. Iš Klaipėdos.
22. Aleksandras. Perbėgėlis.

TSRS CVSRA, f. 7021, ap. 94, b. 3, l. 142—144.

* Vilniaus ypatingo būrio.

Iš A. ~~BLIAZERIO~~* parodymų Ypatingajai valstybinei komisijai

1944 m. rugpiūčio 15 d.

1941 m., tik okupavus vokiečiams Lietuvą, vokiečiai ir jiems parsidavusieji įsakė Vilniuje ir jo apylinkėje visiems gyvenantiems žydams per 15 min. susirinkti svarbiausius daiktus ir būti pasiruošusiems išvykti nežinia kur. Kadangi buvo nustatytas trumpas laikas, nežinodami, kas daryti, susigriebėme greitomis kas ką galėjome ir pasiruošę laukėme.

Atėjusios kariškai uniformuotos žmonių gaujos, jų tarpe buvo vokiečių, lietuvių ir kitų, išrikiavo mus. Išrikiuotųjų tarpe daugiausia buvo moterys, vaikai ir seniai, o vyrai jau anksčiau buvo išvaryti. Visus mus minimos gaujos varė su bizūnais ir ragino „greičiau greičiau!“ Kas buvo silpnesnis arba kiek atsilikdavo, pridėdavo bizūnu. Taip mus nuvarė į Žydų g. Vilniuje, kur įsakė pasitalpinti esančiuose namuose. Namai, kuriuose buvo nurodyta mums gyventi, buvo tušti, kur-ne-kur kambariuose radome dalį baldų, o kitur radome tik plikas sienas. Pasitalpinę minėtuose butuose, laukėme, kas bus toliau. Taip keletą dienų niekas pas mus neatėjo ir nieko mums iš maisto neskyrė, nors faktinai buvo pasakyta, kad gausime duonos korteles ir ką nors iš produktų. Tačiau penketą dienų sėdėjome be duonos kąsnio, o kas iš mūsų tarpo turėjo ką nors pasigriebę iš namų — dalijomės visi, nes negailestingas badas ir alkis žiauriai žiūrėjo mums į akis. Praėjus penketui dienų, jau mums nušvito saulė, nes kiekvienas mūsų gavome po 15** gr duonos. Kitų produktų tuo laiku negavome. Paskui, paskyrus mus darbams prie geležinkelio linijos, sąlygos palengvėjo; nežiūrint, kad darbas buvo sunkus, tačiau sąlygos pagerėjo, nes, išėję į laukus dirbti, susitikdavome su kaimiečiais, kurie paslapčiomis šį bei tą iš maisto mums atnešdavo. Taip visą laiką dirbome sunkų fizinį darbą, nežiūrint mokslo, išsilavinimo, profesijos.

Paskui išėjo naujas įsakymas — iš antrojo geto visiems amatininkams pereiti į pirmąjį getą, kuris tuo laiku buvo Rūdninkų g., Strašūno, Dysnos, Ligoninės, Ašmenos ir kitose gatvėse. Kadangi aš esu amatininkas, tai ir mes su šeima, susirinkę savo daiktus, išėjome į Rūdninkų g., ten, kur buvo pirmasis getas. Ten buvo labai daug žmonių. Mažame kambarėlyje gyveno po keletą šeimų. Nebuvo vietos kur atsisėsti, o ką bekalbėti apie nakvynę. Baisi nešvara, tvankus oras ir blogos sąlygos buvo skaudžiai ir sunkiai pergyvenamos. Deja, neilgą laiką taip gyventa. Iš mūsų tarpo pamažėle žmonės ima retėti. Vienus nakčia

* BLIAZERIS Abramus, Pinchuso, gimęs 1908 m. Lenkijoje, Novy Targe (prie Krokuvos).

** Taip dokumente.

išsiųsdavo nežinia kur, iš kitų dienos metu reikalaujavo amatininkų specialių pažymėjimų su štampu, o neturint jų, taip pat išveždavo. Galų gale ir tie amatininkai, kurie turėjo pažymėjimus su štampu, buvo vėliau išsiunčiami, nes paskutiniu metu buvo reikalaujama naujų pažymėjimų, kurių iš visos minios turėjo tik 35 asmenys. Amatininkai, kurie neturėjo minėtųjų liudijimų, buvo išsiunčiami daugiausia nakčia nežinia kur. Taip per trumpą laiką ten gėtė buvę žmonės taip išretėjo, kad galėjai laisvai gyventi. Taip buvo 1941—1943 metais. Kiek apmažinus žmones gėtė, vokiečiai pradėjo vaikščioti gatvėmis ir registruoti tuos, kurie seni, nepajėgūs [dirbti] arba sergą. Žmonės, manydami, kad okupantai jiems pagelbės, ne tik laukė, kada jų ateis registruoti, bet ir patys registravosi. Tačiau visus registruotus (ligonius, senus ir silpnuosius) po kiek laiko iš eilės išveždavo į Panerius, kur sušaudydavo, kaip ir minėtąją minią, kuri dingdavo nakties metu. Aš pats 1941 m. spalio 13 d. buvau suimtas ir išvežtas sušaudymui į Panerius. Be to, turiu pridėti, kad kurį laiką prieš išvežimą į Panerius sėdėjau Lukiškių kalėjime. Kada visus esančius kalėjime pradėjo išvežinėti, buvo įsakyta ir man sėsti į sunkvežimį. Sunkvežimyje sėdėjo su manim daugiau kaip 20 žmonių. Gatvėje prie kalėjimo matėsi ilga eilė sunkvežimių, pilnų žmonių. Ten galėjo būti keletas dešimčių tūkstančių, jų tarpe daugiausia buvo moterys, vaikai ir pagyvenę žmonės. Po to, davus įsakymą, mašinos ėjo iš eilės; pirmoji partija po tris mašinas išvažiuoja, o kitos laukia. Nuvažiavo ir mūsų mašina. Sustoję prie miško. Miškas buvo aptvertas spygliuota viela, ir prie įėjimo iškabinta lenta su vokišku parašu: „Įeiti draudžiama. Kas įeis į mišką, bus sušaudytas!“ Įvažiavus mums į mišką, iš karto pasigirdo šauksmas, kad išliptumėm iš mašinų. Rėkė: „Greičiau greičiau!“ Ejome mišku, kur toliau pamatėme didelį griovį apie pusę kilometro ilgio, kuris vedė į didelę duobę, kurios gylis buvo apie 6 m ir plotis 25 m. Visiems mums pirmiausia liepė kniūpsčia gultis į griovį. Po to pagal įsakymą iš eilės šaukė po šešetą žmonių į duobę. Vėliau susirinkusius sustatė ant duobės krašto aplink visą duobę; jų tarpe buvau ir aš. Tie kariškiai, kurie buvo paskirti šaudyti mus, įlipo patys į duobę ir sustoję į vieną eilę. Pagal duotą signalą šaudė partijomis po 6 žmones. Sušaudytoji partija sukrisdavo į minėtąją duobę. Pirmosios partijos tarpe buvau ir aš, bet manęs nenušovė, nes aš, išgirdęs pirmąjį šūvį, kritau žemėn į duobę. Po keleto sekundžių pajutau, kad mane prislėgė keletas šviežiai nušautųjų lavonų. Viską jausdamas ir girdėdamas, aš viską mačiau ir girdėjau, kaip paeiliui krito į duobę partija po partijos. Jau temstant, pabaigę žiaurųjį darbą, girti kariškiai ėmė dalintis nužudytųjų rūbus, kuriuos buvo nusirengę sušaudytieji. Kadangi minėtieji kariškiai buvo neblaivūs, o be to, buvo užsiėmę rūbų dalijimusi, aš, nors buvau sustingęs ir sušalęs, sukaupęs visas jėgas, nuritau nuo savęs lavonus, kurie buvo pridengę mane, ir, išsikapstęs iš duobės.

smarkiai pasileidau miško link. Bėgdamas keliu, susitikau moteriškę, pas kurią užbėgau į namus, pasišildžiau, gavau nusiprausti ir pavalgyti, o vėliau, jai nurodžius kelią Vilniaus link, bėgau toliau. Parbėgau į getą, kur buvo mano žmona ir vienturtis vaikas. Kadangi ilgą laiką teko badauti, sušalti ir nemiegoti, tai ne tik paveikė nervus, bet ir organizmą — pradėjau sirgti. Vėliau draugų buvau paguldytas į ligoninę, kur kurį laiką pragulėjau. Bendrai, 1941—1943 metų gyvenimas gete buvo sunkus. Kaip maistas, taip ir pats gyvenimas, vokiečių persekiojimas slėgė mus iš visų pusių. Kadangi maistas buvo silpnas, mes, išėję darbams, visokiais būdais kombinuodavome maistą, gautą iš kaimiečių, paslėpti, bet vietos, tinkamos slėpimui, nebuvo. Vokiečiai, kur mes beslėptume maistą, visur surasdavo. Sunkios gyvenimo sąlygos išmokino mus maistą slėpti pas save: drabužiuose, kelnėse, užantyje, kišenėse ir kt.

TSRS CVSRA, f. 7021, ap. 94, b. 1, l. 61—63.

Nr. 141

Iš liudininko A. RINDZIUNSKIO * savarankiškų parodymų

1948 m. liepos 18 d.

Vokiečių okupacijos metais aš gyvenau Vilniaus gete ir buvau pagrindinės organizacijos narys. Nuo 1943 m. rugsėjo mėn. priklausiau Vilniaus partizanų brigadai, „Keršytojo“ būriui.

Dirbdamas pagrindžio partinėje spaudoje ir būdamas daugelio hitlerinių budelių piktadarybių liudininku, specialiai rinkau dokumentus apie fašistinių nusikaltėlių žiaurumus okupacijos metais Vilniuje. Vykdydamas partizanų brigados vadovybės uždavinį, dar 1944 m. balandžio mėn. smulkiai aprašiau, kaip vokiečių fašistiniai banditai naikino Vilniaus gyventojus žydus.

Šiuo metu, dirbdamas Žydų muziejuje, kur yra gausi dokumentinė medžiaga, liečianti okupantų žvėriškumus, dalyvauju, sudarant smulkią Vilniaus miesto vokiečių okupacijos metų istorinę kroniką. Todėl laikau savo pareiga bendrais bruožais aprašyti vokiečių budelių nusikaltimus, įvykdytus Vilniuje, naikinant miesto gyventojus žydus.

1941 m. liepos 13 d. prasidėjo organizuotas ir planingas žydų naikinimas. Tą sekmadienį gestapo agentai važinėjo po miestą mašinomis ir kiekvieną sutiktą žydą, kurį jie atpažindavo iš geltonų skiriamųjų ženklų, įsodindavo į mašiną ir veždavo į gestapą. Tą dieną, apytikriai skaičiuojant, buvo surinkta apie 500 žydų vyrų, kurie, kaip vėliau paaiškėjo, buvo sušaudyti Pane-

* RINDZIUNSKIS Aleksandras, Elijaus, gimęs 1908 m. Vilniuje.

riuose. Nuo tada kiekvieną dieną specialūs gestapo ir SS agentai vaikščiojo gatvėmis ir lankė žydų butus, gaudė paauglius nuo dvylikos metų amžiaus, suaugusius, pasenusius ir net ligotus senius. Tuos žmones nuvesdavo į Lukiškių kalėjimą, iš kur grupėmis sustiprinta apsauga varydavo į Panerius. Paneriuose tie žmonės buvo baisiai kankinami ir vėliau šaudomi.

Liepos pabaigoje miesto valdžia perėjo į Hingsto vadovaujamo gebitskomisariato žinią. Nuo to laiko pasidarė žinomas Murerio vardas. Mureris buvo įgaliotas tvarkyti žydų reikalus. Tuo metu dar labiau sustiprėjo žydų vyrų gaudymo akcija. Net ir tie žydai, kurie turėjo pažymėjimus, kad dirba priverstinį darbą vokiečiams, dažnai buvo siunčiami į Panerius. Įrodymas, kad Vilniuje prasidėjo sistemingas žydų naikinimas, buvo sušaudymas 300 žydų komunistinių vadovų už tariamus šūvius liepos 12 d., apie ką pranešė vokiečių valdžios organai 1941 m. liepos 13 d. skelbimu.

Rugpiūčio 1 d. buvo paskelbtas gebitskomisaro potvarkis apie naujus žydų tautybės gyventojų apribojimus. Be kitų apribojimų, žydams buvo draudžiama vaikščioti šaligatviais, galėjo eiti tik grindiniu vorele.

Rugpiūčio 6 d. gebitskomisariatas Murerio nurodymu žydų tautybės gyventojams uždėjo 5 000 000 Rb. dydžio kontribuciją. Žydų seniūnų tarybos²⁷ delegaciją, atnešusią daug aukso ir brangenybių, priėmė Mureris. Jis pranešė delegacijai, kad vertybės nepadengiančios nustatytos sumos, ir grąsino sušaudysiąs delegatus, jeigu nebūsianti įnešta likusi suma.

Vėliau dar greičiau buvo naikinami žydų tautybės vyrai. Suimtųjų šeimos, naiviai tikėdamos, kad vyrus paėmė darbams, apgulė žydų seniūnų tarybą, prašydamos padėti. Žydų seniūnų tarybos delegacija turėjo reikalų tik su Mureriu, o šis tyčiojosi iš jos ir elgėsi kaip sadistas. Kartą Mureris kruvinai sumušė 86 metų gydytoją Vigockį, kurį žydai vos parvedė namo. Apie tai man papasakojo gydytojas Liberis, kuris dar iki geto įsteigimo buvo žydų seniūnų tarybos narys.

Norėdami gauti žinių apie išgaudytus žydus, kai kurie jų giminaičiai kreipėsi į gebitskomisariatą. Gebitskomisariatas, žadėdamas paleisti jau seniai sušaudytus žmones, gaudavo iš jų artimųjų dideles pinigų sumas ir kitų vertybių. Visus tuos reikalus tvarkė Mureris. (Sužinota iš vėliau žuvusių Armanovskio ir Arnoldo Daicheso.) Tai truko iki 1941 m. rugpiūčio 31 d. Apytikriai skaičiuojant, per tą laikotarpį Paneriuose buvo sušaudyta 12 000 žydų tautybės vyrų.

1941 m. rugpiūčio 31 d. rajonai, gebitskomisariato paskirti getui steigti, buvo apsupti sustiprinta SS ir policijos sargyba. Tuose rajonuose gyveno daugiausia žydai. Visi tų gatvių gyventojai žydai buvo išvaryti iš butų, baisiai sumušti ir kankinami budelių, o vėliau nugabenti į Lukiškių kalėjimą. Tai buvo daroma naktį iš rugpiūčio 31-sios į rugšėjo 1-ją iki 4 val. dienos.

Daugelis buvo ištraukti iš lovų pusnuogiai ir prievarta išvesti iš butų.

Į Lukiškių kalėjimą buvo surinkta iš viso apie 10 000 žmonių, t. y. visi tų rajonų gyventojai žydai. Rugsėjo 1, 2 ir 3 dienomis šie žmonės buvo varomi į Panerius ir ten sušaudomi. Pakeliui budeliai prie tų žydų prijungė visus sutiktus žydus. Antai, išėjęs aplankyti savo giminių, gyvenančių Strašūno g., gydytojas Kušelevičius į namus daugiau nebegrižo. Tuo pačiu metu į Panerius buvo nuvaryti žydų seniūnų tarybos nariai.

Kad tai buvo daroma gebitskomisariato, asmeniškai Murerio, kuris tvarkė žydų reikalus, nurodymu, sužinojau po kurio laiko, jau būdamas gete. Vienas žydas, aulų sukirpėjas ar batsiuovys, tos akcijos metu su visa šeima buvo suimtas, nes gyveno priklausančiame geto rajonui Domininkonų skersgatvyje. Būdamas Lukiškių kalėjime, jis ten matė Murerį, kuris liepė išleisti jį iš kalėjimo, nes kaip specialistas dirbo aukštiesiems gebitskomisariato vadovams. Tai buvo vienintelis atvejis, kai buvo paleista tos akcijos auka, ir tai galėjo padaryti tik pats Mureris.

Iš Panerių tada pasisekė pabėgti kelioms sužeistoms moterims, kurios, įsteigus getą, gydėsi žydų ligoninėje. Kaip man papasakojo ligoninės direktorius gydytojas Sedlis (išvažiavo į Lenkiją), tos moterys pasakojo jam daug siaubingų akcijos smulkmenų. Jos papasakojo ir apie tai, kad kartu su gestapininkais Paneriuose matė gebitskomisariato pareigūnus.

1941 m. rugsėjo 6 d. Vilniuje buvo organizuoti getai. Gyventojai žydai per vieną dieną buvo suvaryti į du atskirus getus. Nuo pat pirmos getų įsteigimo dienos Mureris tapo kasdieninis jų lankytojas ir pilnas šeimnininkas. Nebuvo gete nė vieno žmogaus, net ir vaiko, kuris nebūtų matęs Murerio ar girdėjęs apie jį, kaip visų to meto klaikumų ir baisumų vykdytoją. Kada Mureris pasirodydavo gete, visi, žinodami jo nežabotą sadizmą, išbėgiodavo. Jis mušdavo kiekvieną sutiktąjį, kaip išmanydamas tyčiodavosi.

Gyventojai žydai iš kai kurių gatvių buvo pasiųsti į Lukiškių kalėjimą, iš kur nežymią dalį specialistų paleido ir pasiuntė į getą. Pirmąją naktį, įsteigus getą, Lydos skersgatvio, kuris tik vieną dieną priklausė geto rajonui, gyventojai buvo paimti į Lukiškių kalėjimą. Artimiausiomis dienomis tie žmonės buvo pasiųsti į Panerius ir ten sušaudyti. Tos operacijos metu žuvo apie 10 000 žmonių.

Iki Vilniaus geto organizavimo Paneriuose buvo sušaudyta apie 32 000 žmonių.

Rugsėjo 15 d. gete buvo įvykdyta pirmoji akcija, kurios metu buvo 1500 aukų.

Spalio 1 d. gete buvo įvykdyta sekanti akcija, kurios metu Paneriuose sušaudyta 2000 žmonių. Prie geto vartų stovėjo esenininkai, kurie, atskaičiavę 2000 žmonių, likusius paleido.

1941 m. spalio 1, 15, 21, 28 dienomis ir antrajame gete buvo vykdomos akcijos, kurių metu buvo likviduotas visas getas — buvo nužudyta apie 9000 žmonių. Tik vienam kitam pasisekė perbėgti į pirmąjį getą ir laikinai išsigelbėti.

Po 1941 m. spalio 10 d. vokiečių arbeidsamtas* (pavaldus gebitskomisariatui) pradėjo išdavinėti geltonus pažymėjimus žydams specialistams, dirbusiems pas vokiečius. Tuo metu abiejuose getuose buvo maždaug 40 000 žydų. Tokie pažymėjimai buvo išduoti 3000 žmonių, vėliau papildomai buvo išduota dar apie 7000 pažymėjimų. Kiekvienas žydas, turintis tokį pažymėjimą, galėjo prirašyti žmoną ir iki 16 metų amžiaus vaikus. Todėl su pažymėjimais buvo apie 12 000 žmonių. Visi kiti gyventojai žydai (apie 28 000) buvo numatyti sunaikinti Paneriuose.

Spalio 24 d., išdavus geltonus pažymėjimus, įvyko pirmą akcija. Tą dieną visi, turintieji pažymėjimus, su savo šeimomis privalėjo palikti getą ir išeiti į priverstinį darbą. Likusieji geto gyventojai, pasmerkti neišvengiamam žuvimui Paneriuose, slaps-tėsi įvairiose užmaskuotose vietose. Aš, neturėdamas tokio pažymėjimo, kartu su kitais žydais (apie 70 žmonių) buvau pasislėpęs Ligoninės g. esančio namo Nr. 13 pastogėje. Įeiti į tą pastogę buvo galima iš buto Nr. 3. Vienoje durų pusėje buvo padaryta sienelė ir lentynos, ant kurių gulėjo įvairūs virtuvės reikmenys. Tai buvo „spinta“ vokiečiams suklaidinti. Ligoninės g. namas Nr. 13 susisiekė su Rūdninkų g. namu Nr. 27, kurio kiemo vartai buvo užkalti, nes tas namas nepriklausė geto teritorijai. Pro mažą pastogės langelį buvo matoma aikštelė prie įėjimo į getą. Pro tą langelį mes matėme, kaip žydai su geltonais pažymėjimais ėjo iš geto ir kaip gretimoje aikštelėje stovėjo apsiginklavę fašistiniai budeliai. Mes matėme, kaip prie geto vartų ištisos budelių grupės priešakyje stovėjo Mureris. Maždaug iki antros valandos dienos žydai su geltonais pažymėjimais iš geto išėjo. Tada į getą įsiveržė keli šimtai esesininkų su ginklais, kirviais, laužtuvais ir kitokiais įrankiais durims išlaužti. Daug žydų tuokart hitlerininkai sušaudė pačiame gete. Ta akcija tęsėsi iki vėlaus vakaro. Jos metu žuvo apie 6000 geto gyventojų — vyrų, moterų ir vaikų. Daugelis slėptuvių buvo surasta. Akcija pasikartojė lapkričio 3 d. ir truko iki lapkričio 5 d. imtinai. Paskutinės akcijos metu buvo 3000 aukų. Ir gruodžio 4, 5, 6, 20 ir 21 dienomis buvo vykdomos akcijos, kurių metu buvo išvežta į Panerius ir sušaudyta apie 2500 žmonių.

Vėliau atėjo „ramus“ laikotarpis. Tuo metu buvo mažiau akcijų. Tada dažniausiai Murerio nurodymu žmonės buvo baudžiami už įvairius „prasižengimus“, pvz., už tai, kad prie geto vartų pas kai kuriuos žydus buvo rasta duonos ir bulvių. 1942 m. liepos 17 d. Murerio įsakymu iš geto buvo paimta ir nuvežta į Panerius apie 150 senių.

* Arbeitsamt (vok.) — darbo įstaiga (darbo birža). Ji organizavo žmonių išvežimą darbams į Vokietiją.

1943 m. kovo mėn. Vilniaus miesto ir Vilniaus apygardos gebitskomisariato nurodymu dalis žydų iš Svenčionių, Ašmenos ir kitų miestelių buvo pervežta į Vilniaus getą. Likę tų miestelių gyventojai žydai turėjo būti pervežti į Kauno getą. Tomis dienomis Mureris itin dažnai lankėsi gete, kur jis kalbėjosi su Gensu* ir Desleriu**. Tada visi geto gyventojai kalbėjo, kad Mureris iš jų gavo daug pinigų ir brangenybių. Tų pačių metų balandžio 5 d. traukinys, vežęs 5000 žydų iš jau minėtų miestelių Kauno link, sustojo Panerių pusstotėje, kur visi tie žydai buvo sušaudyti. Tik nedaugeliui pasisekė iš masinio šaudymo vietos pabėgti ir patekti į getą.

Gegužės ar birželio mėn. buvo masiškai šaudomi žmonės, buvę Vilniaus aps. Bezdonių, Kenos ir Baltosios Vokės stovyklose. Tik nedaugelis žmonių, iš tų stovyklų pabėgę, pateko į getą. Daug žydų pabėgo iš Riešės stovyklos dar iki akcijos.

Rugpjūčio 6 d. prievarta buvo išvežta į įvairias Estijos koncentracijos stovyklas pirmoji Vilniaus miesto žydų grupė, iš viso apie 1000 žmonių. Rugpjūčio 24 d. į Estiją vėl buvo išvežta apie 1500 žmonių. Nuo rugsėjo 1 iki 4 d. vyko naujų didelių žydų grupių išvežimo į Estiją ir Latviją akcija. Tomis dienomis iš Vilniaus geto buvo išvežta apie 6000 žmonių.

1943 m. rugsėjo 23 d. galutinai buvo likviduotas Vilniaus getas. Tą dieną visi geto gyventojai buvo suvaryti į Rusų geležinkelio atšaką. Ten žydai buvo suskirstyti į dvi grupes. Vieną žydų dalį, kurią sudarė darbingi vyrai ir moterys, pasiuntė į Estijos ir Latvijos koncentracijos stovyklas. Kitus žydus nugabeno į Osvencimą, kur jie buvo sudeginti krematoriumuose. Į Estiją ir Latviją pasiųsti žydai, kurie vėliau pabuvojo ir kitose koncentracijos stovyklose, beveik visi, išskyrus labai nežymią jų dalį, žuvo nuo hitlerinių budelių rankų.

Likvidavus Vilniaus getą, apie 2000 žydų dar liko prie „Kailio“ fabriko ir autoremonto dirbtuvių organizuotose stovyklose. Jie buvo sušaudyti paskutinėmis vokiečių pasitraukimo iš Vilniaus, t. y. 1944 m. liepos mėn., dienomis. Tik labai nedaugeliui pasisekė išsigelbėti.

Taip buvo išnaikinta beveik 80 000*** Vilniaus miesto gyventojų žydų:

ADSR fondas, r. 55, l. 179—189.

* Gensas Jokūbas. Žydų buržuazinis nacionalistas, fašistas. Buržuazinės Lietuvos kariuomenės kapitonas. 1943 metais, likviduojant Vilniaus getą, buvo sušaudytas.

** Desleris Salekas. Žydų buržuazinis nacionalistas, fašistas. Stambaus prekybininko sunus. Bijodamas Vilniaus geto gyventojų keršto, iš geto pabėgo. Okupantai jį pagavę nužudė.

*** Zr. p. 164.

Nr. 142

Iš liudininko A. GONTOVNIKO * parodymų

1944 m. spalio 11 d.

Nuo 1941 m. liepos 9 d. iki rugpiūčio 6 d. gyvenau Vilniuje savo bute. Rugpiūčio 6 d. vokiečiai mane perkėlė į getą. Gete išbuvau iki 1943 m. rugpiūčio 6 d., o vėliau buvau pasiūstas darbams į Estiją. Estijoje buvau vokiečių organizuotoje Eredos stovykloje iki 1943 m. rugsėjo 6 d.

Levas ** dirbo Vilniaus gete vyr. policininku. Jo žinioje buvo 25–30 žydų policininkų. Į oficialias Levo darbo funkcijas įėjo — įleisti į getą ir išleisti iš jo ten laikomus asmenis ir pas juos daryti kratą. Be to, Levas pranešinėjo gestapui apie gete gyvenančių žmonių nuotaikas. Išaiškindavo gete gyvenančius partizanus, kiek ir kokių ginklų turi gete gyvenantys asmenys, VKP (b) narius ir kandidatus, VLKJS narius ir kitus prieš vokiečių valdžią nusistačiusius asmenis. Apie visa tai Levas nedelsdamas informuodavo gestapą. Maždaug 1942 m. sausio mėn. Levas susipyko su Vilniaus miesto valstybinio avalynės fabriko Nr. 1 profsąjungos komiteto nariu Izraeliu Liubičium, kuriam pasakė: „Aš gerai žinau, kuo tu buvai Tarybų valdžios metais“. Kitą dieną Levas pats suėmė Liubičių, nuvedė į gestapą, kur jis buvo sušaudytas.

Maždaug 1943 m. liepos mėn. Levas, išleisdamas iš geto žydus į darbą, vieno partizano kelnių kišenėje surado pistoletą ir mėgino jį atimti, tačiau partizanas pistoleto neatidavė. Tada Levas suėmė tą partizaną ir nuvedė į policiją. Įeidamas į policijos būstinę, partizanas iš pistoleto vieną policininką nušovė, o kitą — sužeidė. Tada Levas nušovė tą partizaną. Levas su jam pavaldžiais policininkais dažnai suimdavo žydus, kurie jau nebegrįždavo į stovyklą.

Desleris buvo Vilniaus geto policijos viršininkas. Jo žinioje buvo maždaug 150 policininkų. Tyčiojimasis iš Vilniaus gete laikomų žydų, žudymai, mušimai, suėmimai, siuntimai į nepakeičiamus darbus buvo vykdomi Deslerio įsakymu.

Henrikas Šapira nuo 1941 m. iki 1943 m. sausio 5 d. dirbo Vilniaus gestapo agentu. Jis informuodavo gestapą, kiek yra komunistų, komjaunuolių ir asmenų, priešiskai nusiteikusių fašistinei santvarkai. Nuo 1943 m. sausio 5 d. iki tų pačių metų rugsėjo 23 d. Šapira buvo gete ir visą laiką ėjo geto policijos viršininko Deslerio agento pareigas. Dirbdamas gestape, Šapira

* GONTOVNIKAS Abramus, Juselio, gimęs 1908 m. Svenčionių raj., Vosiūnų ap., Stajatiškio k.

** Levas Moišė. Žydų buržuazinis nacionalistas. Vilniaus geto vartų sargybos komisaras. Geto gyventojams buvo labai žiaurus. Pasižymėjo kaip avantiūristas ir skundikas.

laisvai gyveno Vilniuje. Perėjęs į getą, Šapira dirbo Deslerio pavedimu, jam pranešdavo gete gyvenančių žydų nuotaikas, siekė, kad būtų likviduotas tuo metu vykstantis gete partizaninis judėjimas. 1943 m. liepos 13 d. Desleris įsakė išaiškinti ir suimti gete partizaninio judėjimo narius. Norėdami nuslopinti partizaninį judėjimą, vokiečių valdžios organai kai kuriems patikimiems asmenims išdavė pistoletus. Pistoletus gavo Desleris, Šapira, Kolesas, Levas ir kiti. Be to, buvo išduodamos granatos. Kiekvienam vyresniajam, kuriam vokiečiai išdavė ginklus, buvo priskirtos policininkų grupės. Tuo metu Šapira aktyviai padėjo išaiškinti partizaninio judėjimo narius. Šapira pats pranešė Desleriui apie partizaninio judėjimo gete viršininką Iciką Vitenbergą. Geto partizaninio judėjimo dalyvių ieškojimas truko nuo 1943 m. liepos 13 iki 16 d. Per tą laiką dalis partizaninio judėjimo dalyvių buvo suimta ir pasodinta į geto kalėjimą. Areštuo-tųjų tarpe buvo Anolikas, Milikovskis ir eilė kitų, kurių pavardžių neprisimenu. Išaiškinus, kad Vitenbergas yra geto partizaninio judėjimo viršininkas, Desleris iškvietė jį, padavė sąrašą ir pasakė: „Gestapas reikalauja 6000 darbininkų, tačiau tu žvilgtelk į tą sąrašą, ar nėra jame partizaninio judėjimo dalyvių; jeigu yra, galiu juos išbraukti“. Tai išklauses, Vitenbergas išėjo. Po keleto dienų Vitenbergas antrą kartą buvo iškvietas į policiją, kur buvo suimtas ir pasiūstas į gestapą. Varant į gestapą, Vitenbergą išlaisvino partizaninio judėjimo dalyviai.

1943 m. liepos 16 d. iš geto kalėjimo buvo išvaduoti partizaninio judėjimo dalyviai. Išlaisvinant juos, tarp partizanų ir policininkų įvyko susirėmimas. Po kurio laiko Desleris įsakė nedelsiant pristatyti Vitenbergą. Jeigu Vitenbergo nepavyks sugauti, bus likviduotas visas getas. Vitenbergas, sužinojęs apie tą įsakymą, pats atėjo pas Deslerį ir buvo pasiūstas į gestapą. Vėliau iš brigadininko (pavardės nežinau), kuris tuo metu lydė-davo žydų koloną darbams, sužinojau, kad Vitenbergą užmušė gestape, o jo lavoną supiaustė į gabalus. Vitenbergą jis atpažino iš kelnų.

ADSR fondas, r. 55, l. 91—93.

Nr. 143

Iš liudininko F. DONDESŲ * parodymų

1944 m. spalio 14 d.

Į getą vokiečiai mane atgabeno 1941 m. rugpiūčio mėn. Tuo metu po namus vaikščiojo lietuviai su vokiečiais ir suiminėjo visus žydus. Dalį suimtų žydų siuntė į kalėjimą, dalį — į getą.

* DONDESAS Faivušas, Lozorius, gimęs 1916 m. Vilniuje.

Mane pasiuntė į getą. Šapira į getą pateko tik po metų. Iki tol jis laisvai gyveno mieste, nepaisant to, kad vokiečiai visus pasilikusius mieste žydus sušaudydavo.

Man atvykus į getą, buvo organizuojamas partizanų būrys. Būrio vadu LKP Vilniaus miesto komitetas paskyrė Vitenbergą, kuris anksčiau ilgą laiką dirbo Komunistų partijoje. Jo pavaduotoju buvo Glazmanas. Šiam būriui priklausiau ir aš. Į partizanų būrį pateko ir Šapira, tačiau kaip, paaiškinti negaliu. Atvykęs į getą, Šapira labai draugavo su policininkais ir jų viršininkais. Aš daug kartų pastebėjau, kad Šapira gan dažnai nuėidavo į policiją, kur valgydavo ir slaptai kalbėdavosi. Be to, policininkas Glazmanas, policininkas Garbelis ir dar keletas mūsų draugų, dirbusių geto policijoje, pranešdavo partizanų būriui apie visas vokiečių vykdomas ir numatomas priemones, padėdavo įsigyti ginklų ir juos pervežti bei saugoti. Jie pranešdavo ir apie gete esančius išdavikus ir jų bendrus, teikusius policijai žinias apie geto gyventojų nuotaikas, apie partizanų būrį ir apie gete numatomas ir vykdomas priemones. Nuo to laiko visas partizanų būrys pažinojo Šapirą kaip išdaviką — geto policijos agentą. Šapira, būdamas partizanų būryje, gerai žinojo visus partizanus ir būrio vadus ir apie tai pranešinėjo geto policijai.

1943 m. liepos 15 d., vakare, ginkluotas lietuvių būrys geto policijos viršininko pavaduotojo Deslerio įsakymu nuėjo pas Vitenbergą, suėmė jį ir surištomis rankomis nuvarė į policiją. Beinant į policiją, lydinčią apsaugą užpuolė mūsų apsiginklavę partizanai, išlaisvino Vitenbergą ir paslėpė jį gete. 1943 m. liepos 16 d. rytą žydų iš geto neišleido į darbą. Getą apsupo lietuviai. Du žydų chuliganų bei vagių būriai buvo pasiųsti Vitenbergą surasti ir areštuoti. Vienam tokiam būriui vadovavo pats Šapira, o kitam — policininkas Kolyšas. Policijos viršininkas įsakė Vitenbergą surasti iki 9 val. ryto, priešingu atveju grasino iššaudyti visą getą. Jis ir pats vaikščiojo po namus, apie tai visus įspėdamas. Aš mačiau, kaip Šapira su pistoletu rankoje būrio priešakyje ėjo ieškoti Vitenbergo. Priėjęs prie namo, kuriame slėpėsi partizanai, Šapira įsakė būriui nedelsiant iššaudyti partizanus. Tuo metu tarp partizanų ir Šapiro būrio įvyko susišaudymas. Šapira šaudė iš pistoleto. Šis susišaudymas užtruko tris valandas. Šapirai nepasisėkė areštuoti partizanų, ir su būriu jis grįžo atgal. Tada tuose namuose slapstėsi Vitenbergas. Jis pasakė: „Nenorėdamas, kad dėl manęs žūtų visi geto žmonės, aš pats nueisiu į geto policiją, tačiau labai prašau jūsų, draugai, kad į mūsų partizanų būrį įtrauktumėte daugiau žmonių, išeitumėte į mišką ir ryžtingai kovotumėte prieš vokiečius ir jų pagalbininkus. Jeigu aš pats nueisiu į policiją, gete nors vieną mėnesį bus ramu, o per tą laiką į partizanų būrį bus galima įtraukti jaunimo ir suspėti išeiti į mišką“. Tai pasakęs, Vitenbergas nuėjo į policiją, iš kur atgal negrįžo. Vėliau aš ir kiti asmenys per Ginzburgą, kuris tuo metu dirbo gestape kūriku

ir informuodavo partizanų būrį, sužinojome, kad Vitenbergas iš geto policijos buvo pasiūstas į gestapą, kur jam buvo įvykdytas mirties nuosprendis — jis buvo piūklu supiaustytas į gabalus. Apie tai partizanų būriui pranešė ir gestapo brigadininkas Kamermacheris.

1943 m. rugpiūčio mėn. pabaigoje, prieš likviduojant getą, visus žydus partijomis pradėjo siųsti darbui į įvairias Estijos stovyklas. Šapira tuo metu komplektavo tas partijas. Tuo metu, kai visi žydai buvo varomi iš geto, Šapira kartu su policininkais ir lietuviais — okupantų valdžios pareigūnais — vaikščiojo po namus ir ieškojo žydų, pasislėpusių nuo išvežimo į Estijos stovyklas. Šapira, žinodamas namus, kur slapstosi partizanai, nurodė juos, ir policija įsakė Mikalauskui padėti po šiais namais dinamito ir susprogdinti. Buvo susprogdinti šeši namai. Tuo metu žuvo apie 800 žmonių. Getas buvo likviduotas. Aš važiauvau su paskutine partija. Su manimi važiavo ir Šapira.

1943 m. rugsėjo 1 d. mes atvykome į vokiečių stovyklą Klogos miestelyje. Ten dirbau elektromonteriu. Pirmąją dieną viena žydė moteris, vardu Frida, stovykloje laikomų moterų grupės vyresnioji, priėjo prie stovyklos viršininko vokiečio ir pasakė, kad Šapira jai gerai pažįstamas. Stovyklos viršininkas Šapirą pasiūkė į šalį, pasikalbėjo su juo ir Klogos stovykloje laikomiems žydams pranešė, kad Šapira skiriamas policininku. Po kiek laiko Šapira tapo Klogos stovyklos policininkų vyresniuoju. 1943 m. rugsėjo mėn. pabaigoje Klogos miestelio stovykla gavo nurodymą pasiųsti į Pečioros stovyklą 150 vyrų. Šapira, tai sužinojęs, sudarė sąrašą tų žmonių, kurie atvyko į Klogos stovyklą iš Vilniaus geto ir buvo partizanų būryje. Taip Šapira padarė dėl to, kad norėjo atsikratyti visais tais asmenimis, kuriems buvo žinomi jo darbai gete.

ADSR fondas, r. 55, l. 85—88.

Nr. 144

Iš liudininko S. GARBELIO * parodymų

1948 m. liepos 30 d.

1942 m. balandžio mėn. įstojau į Komunistų partijos pagrindinę organizaciją, įsteigtą Vilniaus gete, ir jos nurodymu buvau pasiūstas dirbti į gete buvusią žydų policiją. Ji turėjo palaikyti tvarką. Tačiau geto žydų policiją vokiečiai panaudodavo ir baudžiamosioms funkcijoms vykdyti.

Žydų policija, kuriai vadovavo viršininkas Desleris ir geto komendantas Jakovas Gensas, Murerio ir Veiso nurodymu suimdavo žydus ir perduodavo juos vokiečiams sušaudyti.

* GARBELIS Salomonas, Marko, gimęs 1907 m. Vilniuje.

Per mano tarnavimo policijoje laiką Murerio įsakymu žydai buvo naikinami du kartus. 1942 m. liepos mėn. geto žydų policijos viršininkas Desleris sušaukė visus policininkus ir pranešė, jog gautas Murerio įsakymas patikrinti žydų butus, atrinkti į vidaus kalėjimą* visus pasenusius žydus vyrus ir pasiųsti juos į Antakalnio g. esančią vaikų sanatoriją. Viešojo maitinimo įstaigai buvo duotas nurodymas tiems seniems pasiųsti į sanatoriją padidinta norma geriausių sandėlyje esančius produktus. Tą Murerio įsakymą žydų policija įvykdė. Iš viso buvo atrinkta apie 150 senių ir nuvaryta į nurodytą vietą. Policininkai keletą dienų iš eilės saugojo toje sanatorijoje esančius senius. Ir aš ten stovėjau. Vėliau vokiečiai juos surinko ir mašinomis nugabeno į Panerius, kur sušaudė.

Antrą kartą Murerio įsakymu buvo nužudyta 50—60 vaikų. Geto rajone, Strašūno g. name Nr. 8, žuvusių tėvų vaikams 1942 m. pradžioje buvo slaptai suorganizuoti vaikų namai. Kartą Mureris, „vizituodamas“ getą, pastebėjo vaikus, apie kuriuos pasiteiravo kartu su juo ėjusių Deslerio ir Genso. Jie jam pasakė, kad tai žuvusiųjų vaikai. Tada Mureris įsakė Gensui likviduoti tuos vaikų namus. Po kokių dviejų dienų atvažiavo mašina, ir visi vaikai buvo išvežti. Tolesnis jų likimas mums nėra žinomas. Mes tik spėliojame, kad jie buvo sušaudyti Paneriuose.

ADSR fondas, r. 55, l. 160, 162.

* Geto daboklė.

PANERIŲ ŽUDIKAI

ŽUDYNIŲ ORGANIZATORIAI IR VADOVAI

Nr. 145

Saugumo policijos ir SD vadas Vilnius, 1942 m. birželio 23 d.
Lietuvos generalinėje srityje
Vilniaus pagrindinis skyrius
II skyrius, C poskyris

Lukiškių kalėjimui
Vilniuje

1942 m. birželio 24 d. įgaliotam SS eiliniui perduoti šiuos kalinius*:

1. Jaškevičių Vladislavą, gimusį 1907 m. birželio 7 d.
2. Jakuonį Viktorą, gimusį 1877 m.
3. Barnatavičiuvną Mariną, gimusią 1894 m.
4. Dolenką Ivaną, gimusį 1921 m. sausio 24 d.
5. Michijovą Ivaną, gimusį 1910 m. rugsėjo mėn.
6. Petrulevičių Gustavą, gimusį 1905 m. gegužės 29 d.

Įgaliotus
Gerth

SS hauptsturmführeris
Gross

Lietuvos TSR CVA, f. 730, ap. 2, b. 84, l. 38. Versta iš originalo vokiečių kalba.

* Asmenys sąrašė pažymėti Nr. 2, 3, 4 ir 5, buvo sušaudyti 1942 m. birželio 26 d. (Lietuvos TSR CVA, f. 1673, ap. 1, b. 212, 642, 1212, 2230).

Saugumo policijos ir SD vadas
Lietuvos generalinėje srityje
Vilniaus pagrindinis skyrius
II skyrius, B poskyris

Vilnius, 1942 m. liepos 15 d.

Lukiškių kalėjimui
Vilniuje

Žemiau išvardintus asmenis iš kalėjimo paleisti ir pasiųsti
į Panerių stovyklą.

a. B.

Grabsdorf

Rezervinės policijos vachtmeisteris *

1. Levkovicova-Ovciarek Marija, žydė
2. Šmuklerskis-Slama Salomanas, žydas
3. Gurvič Ita, žydė
4. Kazlovska Chaja, žydė
5. Kogonas Benjaminas, žydas, rusų karo belaisvis
6. Kacas Grigorijus, žydas, rusų karo belaisvis
7. Šnapjeris Ilija, žydas, rusų karo belaisvis

Lietuvos TSR CVA, f. 730, ap. 2, b. 84, l. 52. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 147

Vokiečių saugumo policija ir SD
Vilniaus skyrius
V skyrius
IV skyrius, A 1 poskyris

Vilnius, 1943 m. vasario 18 d.

Lukiškių kalėjimui
Vilniuje

Žydą Kleinbergą Choną, Josifo, gimusį 1921 m. kovo 1 d.,
ir lietuvį Ambražiūną Leonardą, Petro, gimusį 1921 m. birželio
30 d., tučtuojau paleisti iš kalėjimo ir perduoti įgaliotam vokiečių saugumo policijos ir SD valdininkui.

Įgaliuojus

M. Weiss

SS eilinis

Lietuvos TSR CVA, f. 730, ap. 2, b. 187, l. 17. Versta iš originalo rankraščio vokiečių kalba.

* Wachtmeister (vok.) — hitlerininkų policijos eilinio 6-tas laipsnis.

neišleisti iš Lietuvos.

Vilnius, 1943 m. kovo 5 d.

Am das
gefängnis kukiški
Wilna.

1. Das Lieke Kleinberg, Phona, tohu d. Josef
geb. 1. 3. 1921 und der Litauer Kumbražainis
1. Bronsdas, tohu d. Peter geb. 30. 6. 1921 sind
sofort aus der Haft zu entlassen und in einen
Ordnung der drütschen Sicherheitspolizei in
d. S.D. zu übergeben.

i. O.

W. Weiss
68 Mann.

Nr. 148

Saugumo policijos ir SD vadas Lietuvoje

Vilniaus skyrius

IV skyrius, A 2 poskyris

Registr. Nr. 542/43

Vilnius, 1943 m. kovo 5 d.

Lukiškių kalėjimui

Vilniuje

Paleidimo iš kalėjimo reikalų

Žemiau išvardintus asmenis 1943 m. kovo 5 d. paleisti iš kalėjimo ir perduoti įgaliotam valdininkui.

1. Speičių Marijoną, gimusį 1907 m. liepos 15 d. Švenčionyse
2. Markulį Pavelą, gimusį 1905 m. sausio 25 d. Peterburge
3. Rakovskį Vaclovą, gimusį 1910 m. sausio 14 d. Kemeiškyje

4. Bryžuką Zigmuntą, gimusį 1922 m. kovo 18 d. Vilniuje
 5. Biedulskį Piotrą, gimusį 1907 m. vasario 8 d. Naujasodyje

Neugebauer

[Priešas]

SS obersturmführeris

Paimti

1943 m. vasario* 5 d.

M. Weiss

Lietuvos TSR CVA, f. 730, ap. 2, b. 187, l. 22. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 149

IV skyrius, A poskyris

Vilnius, 1943 m. rugpjūčio 11 d.

Lukiškių kalėjimui

Vilniuje

Žemiau išvardintus kalinius 1943 m. rugpjūčio 14 d. paleisti iš kalėjimo tokiu laiku, kad šios įstaigos valdininkas galėtų juos atsiimti 8,30 val.

Eil. Nr.	Vardas ir pavardė	Kada gimė	Tautybė	Registr. Nr.	Kur kalinamas
1.	Veroniką Stankevičiенę	1900	Lenkę	2509/43	Lukiškių kalėjime
2.	Melaniją Korsak	38 metų	"	"	"
3.	Vasilijų Kočegarovą	1923	Rusą	3165/43	Vidaus kalėjime
4.	Nikolajų Čebotariovą	1921	"	" "	"
5.	Andrejų Fominą	1917	"	" "	"
6.	Vasilijų Boiką	1917	"	" "	"
7.	Michailą Graždankiną	1908	"	" "	"

Ditz

SS hauptšarfiureris

[Priešas]

Paimti 1943 m. rugpjūčio 14 d.

Fiedler

Lietuvos TSR CVA, f. 730, ap. 2, b. 187, l. 58. Versta iš originalo vokiečių kalba.

* Taip dokumente.

Sąrašas
asmenų, kurie numatyti ypatingam sutvarkymui

1. Madamed Chaisia, žydė, gimusi 1880 m.	Lukiškės
2. Movša Leiba, žydas, gimęs 1903 m. gegužės 25 d.	„
3. Movša Sorė, žydė, gimusi 1895 m. sausio 1 d.	„
4. Taicas Joselis, žydas, gimęs 1896 m.	„
5. Taicas Chainas, žydas, gimęs 1932 m.	„

Maier

SS unteršturmfuureris²

[Priešrašas]

Paimti 1943 m. rugpiūčio 14 d.

Fiedler

SS unteršturmfuureris

Lietuvos TSR CVA, f. 730, ap. 2, b. 187, l. 57. Versta iš originalo vokiečių kalba.

PARODO ZONDERKOMANDININKAI⁹
IR POLICINIŲ BATALIONŲ DALYVIAI

Nr. 151

Iš A. GRANICKO * parodymų

1945 m. birželio 27 d.

Man yra žinomi šie vokiečių Saugumo tarnybos zonderkomandos vadai:

1. Zonderkomandos šefas — oberšarfiureris Svembergeris **, 27—28 metų, vokietis, aukšto ūgio, šviesių plaukų, apvalaus veido. Zonderkomandoje jis buvo iki 1942 metų pradžios, po to buvo atšauktas į Berlyną.

2. Zonderkomandos šefo pavaduotojas — SS eilinis Geringeris ***, 25—27 metų, Lietuvos vokietis, kilęs iš Kybartų, viduti-

* GRANICKAS Antanas, Kosto, gimęs 1909 m. Anykščių raj., Dabužių ap., Dauginių k. 1941 m. liepos mėn. įstojo į vokiečių fašistinių okupantų suorganizuotą Vilniaus SD zonderkomandą. 1944 m. rugpiūčio mėn. buvo pakeltas vyr. ltn. Aktyvus tarybinių piliečių šaudymo Paneriuose, Nemenčinėje, Riešėje, Svenčionėliuose, Kauno IX forte dalyvis. 1944 m. rudenį, tarnaudamas vokiečių armijos SS daliniuose, dalyvavo kautynėse prieš Tarybinę Armiją. Su okupantais pasitraukė į Vokietiją, kur tarybinės kariuomenės buvo sulaukytas.

** Turi būti — Sveinbergeris.

*** Turi būti — Geringas.

nio ūgio, lieso veido, šviesių plaukų. 1942 metų pabaigoje buvo pasiūstas į vokiečių kariuomenę.

3. Zonderkomandos šefas — hauptšarfiureris Veisas, 35—36 metų, vokietis, aukšto ūgio, liesokas, juodų plaukų, 1943 m. liepos mėnesį iš zonderkomandos buvo perkeltas į Vilniaus miesto SD.

4. Zonderkomandos šefo pavaduotojas — unteršarfiureris Fidleris *, 30—32 metų, vokietis, aukšto ūgio, apkūnus, apvalaus veido, šviesių plaukų. 1943 m. pabaigoje buvo pasiūstas, atrodo, į Ispaniją.

5. Zonderkomandos šefas — hauptšarfiureris Dicas, vokietis, 40—45 metų, vidutinio ūgio, viena koja raišas, praplikęs. 1944 m. liepos mėnesį iš zonderkomandos išvyko.

6. Zonderkomandos vadas — buržuazinės Lietuvos kariuomenės ltn. Šidlauskas, 30—35 metų, lietuvis, vidutinio ūgio, apvalaus veido, šviesių plaukų. 1941 m. pabaigoje buvo vokiečių sumintas, bet greit paleistas ir po to dirbo Svyrių aps. policijos viršininko padėjėju.

7. Zonderkomandos viršininkas — buržuazinės Lietuvos kariuomenės jaun. ltn. Balys Norvaiša, 30—32 metų, lietuvis, aukšto ūgio, apkūnus, juodų plaukų, ant krūtinės randas — sužeidimo žymė. 1943 metų vasarą buvo pasiūstas į vokiečių kariuomenės lietuvių batalioną, kuris tuo metu buvo, atrodo, prie Žitomiro.

8. Zonderkomandos vado pavaduotojas — ltn. Balys Lukošius, 35—40 metų, lietuvis, vidutinio ūgio, apkūnus, šviesių plaukų. 1944 metų vasarą kartu su Norvaiša išvyko į batalioną.

9. Zonderkomandos viršininkas — buržuazinės Lietuvos kariuomenės viršila Jonas Tumas, 38—40 metų, lietuvis, vidutinio ūgio, apkūnus, stambaus veido, juodų plaukų. 1944 m. liepos mėnesį iš Kauno su savo šeima persikėlė į Vokietijos gilumą.

Man yra žinomi šie zonderkomandininkai, dalyvavę, šaudant tarybinius piliečius:

1. Jonas Germanavičius, 28 metų, kilęs iš Ukmergės aps. Sirvintų vls., lietuvis, vidutinio ūgio, apkūnus, juodų plaukų, apvalaus veido. Dalyvavo, šaudant tarybinius piliečius Vilniuje, Panerių stotyje, N. Vilnioje, Nemenčinėje, Riešėje, Švenčionėliuose. 1945 m. sausio mėnesį pabėgo nuo Raudonosios Armijos iš Batyriovo miesto į Vokietijos gilumą.

2. Hubertas Dieninis, 24—25 metų, kilęs iš Švenčionių aps., lietuvis, aukšto ūgio, liesokas, juodų plaukų. Nuo 1941 iki 1944 metų dalyvavo, šaudant tarybinius piliečius Panerių stotyje, N. Vilnioje, Nemenčinėje, Švenčionėliuose, Riešėje. 1945 m. sausio mėnesį pabėgo nuo Raudonosios Armijos iš Batyriovo miesto į Vokietijos gilumą.

* Turi būti — Fidleris.

3. Juozas Vėlyvis, 23—24 metų, kilęs iš Varėnos aps., lietuvis, vidutinio ūgio, apkūnus, šviesių plaukų. Nuo 1941 iki 1944 metų dalyvavo, šaudant tarybinius piliečius Panerių stotyje, N. Vilnioje, Nemenčinėje, Riešėje, Švenčionėliuose. 1944 m. liepos mėnesį zonderkomandai evakuojantis į Vokietiją, su komanda neišvyko, liko Lietuvoje.

4. Vincas Sausaitis, 24—25 metų, kilęs iš Varėnos aps., vidutinio ūgio, vidutinio kūno sudėjimo, apvalaus veido, juodų plaukų. Nuo 1941 iki 1944 metų dalyvavo, šaudant tarybinius piliečius Panerių stotyje, N. Vilnioje, Nemenčinėje, Riešėje, Švenčionėliuose. 1944 m. liepos mėnesį išvažiavo atostogų į namus ir į komandą nebegrįžo.

5. Stasys Čeponis, 22—23 metų, kilęs iš Švenčionių aps., lietuvis, žemo ūgio, šviesių plaukų, apvalaus raudono veido, neištaria r raidės, greitai kalbėdamas, užsikerta. 1941—1944 metais dalyvavo, šaudant tarybinius piliečius Panerių stotyje, N. Vilnioje, Nemenčinėje, Riešėje, Švenčionėliuose. Su vokiečiais pasitraukė į Chelo salą, kurioje buvo iki šiol.

6. Dionizas Golcas, 30 metų, lietuvis, aukšto ūgio, apkūnus, žilas, apvalaus pilno veido. 1941—1944 metais šaudė tarybinius piliečius Panerių stotyje, Nemenčinėje, Riešėje, N. Vilnioje ir Švenčionėliuose. 1945 m. balandžio mėnesį su vokiečiais pabėgo į Chelo salą.

7. Vladas Kliukas, 23—24 metų, kilęs iš Švenčionių aps., vidutinio ūgio, apkūnus, apvalaus veido, šviesių plaukų. 1941—1944 metais dalyvavo, šaudant tarybinius piliečius Panerių stotyje, N. Vilnioje, Riešėje, Nemenčinėje, Švenčionėliuose. 1945 m. sausio mėnesį komandai keliantis į Vokietiją, pasiliko Konico mieste.

8. Vladas Lenkauskas, 40 metų, lietuvis, vidutinio ūgio, apkūnus, šviesių plaukų, nešiojo akinius. 1941—1944 metais šaudė tarybinius piliečius Panerių stotyje, N. Vilnioje, Riešėje, Nemenčinėje ir Švenčionėliuose. 1944 m. rugpiūčio mėnesį pasiliko Tilžės mieste.

9. Slušnys, 50—55 metų, lietuvis, vidutinio ūgio, apkūnus, praplikęs, poliesio veido. 1941—1944 metais dalyvavo, šaudant tarybinius piliečius Panerių stotyje, N. Vilnioje, Nemenčinėje, Riešėje, Švenčionėliuose. 1944 m. rugpiūčio mėnesį pasitraukė į Tilžę.

10. Vladas Butkūnas, 28—30 metų, kilęs iš Švenčionių aps., lietuvis, vidutinio ūgio, apkūnus, juodų plaukų, pilnapadis. 1941—1944 metais šaudė tarybinius piliečius Panerių stotyje, Nemenčinėje, Riešėje, N. Vilnioje ir Švenčionėliuose. 1945 m. vasario mėnesį pasiliko Bytovo miestelyje, 50 km nuo Konico miesto.

11. Petras Černiauskas, 26—27 metų, kilęs nuo Kybartų, žemo ūgio, liesokas, apvalaus veido, šviesių plaukų, su išlikusiomis skaudulių žymėmis pakaušyje. 1941—1944 metais šaudė tarybinius piliečius Panerių stotyje, N. Vilnioje, Riešėje, Nemenči-

nėje, Švenčionėliuose. 1945 m. vasario mėnesį pasiliko Bytovo miestelyje.

12. Kondratas, 40 metų, lietuvis, aukšto ūgio, apkūnus, praplikęs, apvalaus veido. 1941—1944 metais šaudė tarybinius piliečius Panerių stotyje, Nemenčinėje, Riešėje, N. Vilnioje ir Švenčionėliuose. 1943 metų pradžioje išvyko į batalioną.

13. Leikūnas, 28—30 metų, lietuvis, aukšto ūgio, apkūnus, apvalaus veido, šviesių plaukų. Dalyvavo, šaudant tarybinius piliečius Panerių stotyje, N. Vilnioje, Riešėje, Nemenčinėje, Švenčionėliuose. 1942 metų pabaigoje vokiečiai buvo pasodinę į kalėjimą, bet po kiek laiko iš kalėjimo išleido ir kažkur išsiuntė.

14. Vladas Korsakas, 26 metų, lietuvis, vidutinio ūgio, apkūnus, apvalaus veido, šviesių plaukų. Šaudė tarybinius piliečius Vilniuje, Panerių stotyje, N. Vilnioje, Riešėje. 1942 metų pabaigoje, kaip sergantis džiova, iš zonderkomandos buvo atleistas.

ADSR fondas, r. 2, l. 101—104.

 Nr. 152

Iš V. KORSAKO * parodymų

1949 m. liepos 13 d.

Vilniaus SD zonderkomandoje tarnavau nuo 1941 m. liepos iki 1942 m. balandžio mėnesio. Buvau eilinis. Vilniaus SD zonderkomandą sudarė iš viso 30—35 žmonės. Joje buvo du lietuvių tautybės buržuazinės Lietuvos kariuomenės karininkai. Be jų, buvo zonderkomandos šefas vokietis, kuris nešiojo karišką uniformą su prisiūta SD emblema ant kairės rankovės.

Zonderkomandai vadovavo SD šefas vokietis Deringas**. Zonderkomandos viršininkas buvo Povilas Šepetys, buržuazinės Lietuvos kariuomenės ltn.; jo pavaduotoju buvo Juozas Zigmantas.

Vilniaus SD nurodymu Panerių miške buvo žudomi dviejų kategorijų tarybiniai piliečiai. Pirmajai šaudomųjų kategorijai priklausė politiniai kaliniai, įvairių tautybių Tarybų Sąjungos piliečiai: rusai, lietuviai, lenkai ir kiti, jų tarpe ir tarybiniai karo belaisviai, kurie, atsidūrę laikinai vokiečių okupuotoje TSRS teritorijoje, priešinosi okupaciniam režimui ir žiauraus teroro sąlygomis aktyviai kovojo prieš okupantus užnugaryje. Minėtoji kategorija — SD ir saugumo policijos tardomieji; juos šaudė tik mūsų zonderkomanda. Šaudymas vyko taip. Sušaudyti numatytos aukos buvo atvedamos į Lukiškių kalėjimą arba į gestapo kalėjimo kameras (Gedimino g., Nr. 36). Paskirtą valandą buvo

* KORSAKAS Vladas, Andriaus, gimęs 1919 m. Biržų raj., Sodeliškių ap. ir k. Felčeris. Dalyvavo, šaudant tarybinius žmones Paneriuose, N. Vilnioje, Riešėje.

** Turī būti — Geringas.

iškviečiami zonderkomandos kareiviai, tuo pačiu metu paruošiamos automašinos, į kurias buvo sodinami sušaudyti pasmerkti kaliniai. Į tas pačias mašinas sėsdavo kareiviai bei SD atstovai, prižiūrintieji šaudymą. Jie nešiojo rudos spalvos uniformą su svastika ant rankovės. Paskui mašinos važiuodavo į Panerius.

Šaudymo vietoje, Panerių miške, paprastai visuomet prieš mūsų atvykimą buvo paruošiamos duobės, prie kurių mes išlaidavome iš automašinių kalinius, atvesdavome prie paruoštų duobių ir juos sušaudydavome. Sušaudytų kalinių lavonus vokiečiai — SD atstovai — fotografuodavo, o mes sėsdavome į automašinas ir važiuodavome į miestą. Lavonus užkasdavo jau kiti, iš specialiai tam reikalui paskirtos komandos.

Man tarnaujant Vilniaus SD zonderkomandoje, politinius kalinius šaudydavo vieną—tris kartus per savaitę. Šaudomųjų skaičius svyravo nuo 5 iki 20 žmonių.

Antroji šaudomųjų kategorija — žydų tautybės piliečiai, kuriuos vokiečiai naikino be teismo ir tardymo, nepaisydami nei lyties (vyrus ir moteris), nei amžiaus (ir naujagimius, ir senius). Žydų šaudymai buvo masiški, nuo šimto iki kelių šimtų žmonių vienu kartu. Į tuos šaudymus buvo iškviečiami Vilniuje buvę policijos batalionai — „savisaugos“ daliniai, nes tokiems masiniams šaudymams (varymui į šaudymo vietą ir jos apsaugai) reikėdavo daug ginkluotos jėgos. Mūsų zonderkomandos kareiviai šaudė žydus ~~savo~~ noru, skiriami buvo tik išimtiniais atvejais. Mano tarnybos zonderkomandoje laikotarpiu buvo sušaudyta kelios dešimtys tūkstančių žydų. Juos varė iš Vilniaus geto, esą, į darbą arba į kitą getą, tačiau atvarydavo didelėmis grupėmis į Panerių mišką ir ten visus be išimties sušaudydavo.

Pamenu, kad, šaudant išvežamus automašinomis iš Lukiškių kalėjimo ir SD gestapo kalėjimo kalinius, dalyvavdavau vieną—du kartus per savaitę. Masiškai šaudant žydų tautybės gyventojus, dalyvavau keletą kartų. Nurodyti, kiek buvo sušaudyta, man dalyvaujant, negaliu, nes niekad neskaičiavau.

1949 m. liepos 18 d.

Su mūsų komandos kareiviais dalyvavau, šaudant politinius kalinius 1941 m. liepos, rugpiučio ir rugsėjo mėnesiais. Aš dalyvavau, suimant politinius nusikaltėlius Žvėryne, Antakalnyje, Kalvarijoje ir už Vilniaus geležinkelio stoties. Paprastai suėmimai vyko naktimis, areštuodavo SD ir saugumo policijos darbuotojai. Mus jie imdavo kaip ginkluotą jėgą namui, kur buvo suimama, apsupti ir areštuotiesiems į SD būstinę (Gedimino g. 36) lydėti.

ADSR fondas, r. 68, l. 192—197.

Iš J. GERMANAVICIAUS * parodymų

1951 m. liepos 19 d.

Į Vilniaus saugumo tarnybos (SD) ypatingą būrį (zonderkomandą) įstojau 1942 metų žiemą ir tarnavau jame iki 1944 m. birželio mėnesio. Tarnaudamas ypatingame būryje, kartu su kitais jo kareiviais saugojau Vilniuje prie Rusų kapinių esančią moterų stovyklą **. Ėjau sargybą, moteris belaisves varant į darbą ir joms dirbant.

Kai įstojau į zonderkomandą, man išdavė buržuazinės Lietuvos kariuomenės uniformą, kurią dėvėjau apie metus, o vėliau man išdavė vokišką kareivio uniformą, kurią dėvėjau visą likusią laiką.

Ypatingą būrį vokiečiai organizavo belaisviams ir kitiems piliečiams saugoti. To būrio kareiviai kartu su gestapininkais buvo skiriami vykdyti tarybinių piliečių areštus. Jie saugojo ir saugumo tarnybos patalpas, ir jose esantį kalėjimą, varydavo tarybinius piliečius iš kalėjimo į šaudymui skirtą vietą ir patys dalyvaudavo, masiškai šaudant tarybinius piliečius Panerių miške.

Nuo 1942 metų pradžios iki 1944 metų, tarnaudamas ypatingame būryje, visą laiką saugojau moterų stovyklą.

1944 m. gegužės mėnesio pabaigoje ar birželio pradžioje, artėjant frontui, visas ruses, laikomas stovykloje prie Rusų kapinių, išvežė į Vokietiją. Aš kartu su kitais saugojusiais stovyklą ypatingo būrio kareiviais — Juliumi Ivinskiu, Petru Varnu, Slušniu, Kuršiu, Granicku, Butkūnu, Stasiu Čeponiu, Paukščiu, Juozu Vėlyviu, — kaip sargybiniai, su belaisvių ešelonu išvažiavome į Vokietiją. Apsistoję Lenkijoje, Tocholio mieste, netoli Vokietijos sienos, maždaug keturis mėnesius saugojome stovyklą, kurioje buvo mūsų atvežtos rusų tautybės moterų belaisvės.

1944 metų rudenį mes su ešelonu vežamomis moterimis išvažiavome į Bydlušo miestą. Ten jas palikome ir patys pabėgome į Lietuvą, nes frontas buvo jau visai arti.

1951 m. liepos 31 d.

1942 metų rudenį apie tris kartus dalyvavau, masiškai šaudant suimtus žydų tautybės žmones.

Dar iki šaudymo, vokiečiams nurodžius, su kitais sargybiniais iš Vilniaus geto kalėjimo variau grupėmis po 200—300 moterų

* GERMANAVICIUS Jonas, Mato, gimęs 1914 m. Ukmergės raj., Sešuolių ap., Navasiolkų k. Aktyvus tarybinių žmonių šaudymo Paneriuose dalyvis. 1945 m. buvo nacionalistų gaujoje, veikusioje Sešuolių vls. (šiuo metu Ukmergės raj.).

** Tarybinių karininkų žmonių ir atvartų iš kitų TSRS respublikų moterų, daugiausia rusių.

ir vyrų žydų tautybės piliečių į sušaudymo vietą. Atvares grupę tarybinių piliečių į skirtą vietą, saugojau juos ir šaudžiau į mėginusius bėgti. Nušoviau, atrodo, tris vyrus žydus tada, kai jie iš šaudymo vietos mėgino bėgti. Aš juos nušoviau dėl to, kad mano pareiga buvo šaudyti į visus tuos, kas bėgs. Jokio atlyginimo už dalyvavimą, masiškai šaudant tarybinius piliečius, iš vokiečių negavau, o gaudavau tik 180 markių algos per mėnesį ir nemokamą maistą. Iš šaudymo vietos, kur buvo sušaudytųjų avalynė ir drabužiai, nieko nepaėmiau, nes tuos daiktus sukraudavo į mašiną, ir vokiečiai juos kažkur išveždavo. Tačiau turiu pasakyti, kad, iškraudamas iš ešelono sušaudytų piliečių daiktus, pasiėmiau aulinius batus, kelnes ir keletą porų baltinių.

ADSR fondas, r. 68, l. 155—157, 160

Nr. 154

Iš S. LIVČINO * parodymų

1951 m. liepos 19 d.

Tarnaudamas zonderkomandoje, 1941—1943 metais kartu su kitais kareiviais dažnai varydavau ir saugodavau suimtuosius jų masinio šaudymo Paneriuose metu.

Šaudymas buvo organizuojamas ir vykdomas štai kaip. Rytą, kai mes, baudžiamojo būrio kareiviai, ateidavome ir susirinkdavome mums skirtame Saugumo tarnybos zonderkomandos raštinės kambaryje, viršininkas Norvaiša, o kartais ir viršila Tumas suskirstydavo mus į grupes sargybai ir šaudymui. Po trumpo instruktažo mes, vokiečių karininko vadovaujami, mašinomis atvažiuodavome į Vilniaus Lukiškių kalėjimą. Iš ten mes paėmėdavome suimtuosius ir nuveždavome juos į mišką prie Panerių geležinkelio stoties. Ten suimtųjų grupes varydavome prie gilių duobių griovių ir juos saugodavome. Suvarydavome į tas duobes po 10—15 žmonių ir ten juos šaudydavome. Sušaudžius pirmuosius, ant jų lavonų buvo verčiami kiti, kol buvo sušaudomi visi mūsų atvaryti suimtieji. Kai kuriuos gerai apsirengusius suimtus vyrus ir moteris, prieš sušaudant, išrengdavome, palikdami tik su apatiniais baltiniais. Drabužius išveždavo vadovavusieji šaudymui. Paprastai prieš šaudymą ir po jo visiems šaudymo dalyviams duodavo degtinės.

Kiekvienos operacijos metu sušaudydavo 200—300 suimtųjų. 1943 metais buvo šaudoma rečiau ir mažiau. Šaudė tik žydus, kurių tarpe buvo moterų, vaikų ir senių.

Prisipažįstu, kad apie keturis kartus dalyvavau, šaudant žydų tautybės piliečius, tačiau šaudžiau juos ne savo noru, o paliepus

* LIVČINAS Stasys, Kazio, gimęs 1912 m. Molėtų raj., Aluntos ap., Debeikių k. Aktyvus tarybinių žmonių šaudymo Paneriuose dalyvis.

zonderkomandos viršininkui Norvaišai. 1941—1943 metais, tarnaudamas Saugomo tarnybos zonderkomandoje, sušaudžiau apie 100 žydų. Apskaičiuoju maždaug taip. Kiekvienos operacijos metu atvareidavo 200—300 žmonių. Prie duobės, kur būdavo atvaroma po 10—15 suimtųjų, išsirikiuodavo tiek pat ginkluotų zonderkomandos kareivių. Zonderkomandos viršininkui sukomandavus, mes šaudydavome: kiekvienam tekdavo po vieną suimtąjį. Taip darydavome, kol sušaudydavome visus į Panerius atvareidytus suimtuosius. Per dieną man tekdavo sušaudyti daugiau kaip 20 suimtųjų.

Kodėl buvo naikinami žydų tautybės gyventojai, mums neaiškindavo, ir už ką šaudydavo žydus, nežinau, tačiau manau, kad vokieškieji fašistiniai okupantai planavo visur ir visiškai išnaikinti žydų tautybės gyventojus.

ADSR fondas, r. 68, l. 181—182.

Nr. 155

Iš J. OŽELIO-KAZLAUSKO * parodymų

1944 m. gruodžio 26 d.

1943 metų pavasarį Paneriuose dalyvavau, sušaudant apie 5000 tarybinių piliečių. Masiškai šaudant žmones, kartu su manimi dalyvavo tarnavusieji „savisaugos“ dalinių baudžiamajame batalione muzikantai: Alfonsas Baltrušaitis, Juozas Augustas, Petras Remydis, Jonas Klingis, Juozas Mačys, Stasys Ukranas, Juozas Svirskis, Povilas Vaitulionis, Mikas Bogotkevičius. Kitų muzikantų dabar neprisimenu. Tada sušaudžiau 10—15 žmonių.

Kai į Panerius atvyko ešelonas, „savisaugos“ dalinių bataliono muzikantus ir policijos mokyklos kursantus išrikiavo saugoti jo. Žmonės buvo išlaipinami ir varomi į sušaudymo vietą iš kiekvieno vagono atskirai. Kai atėjo mano saugomo vagono eilė, kartu su 20 policijos mokyklos kursantų išlaipinome iš vagono apie 50 žmonių ir nuvarėme juos į šaudymo vietą. Mes privedėme juos prie 4—5 m gylio, 12—16 m pločio duobės ir įsakėme visiems nusirengti. Šie žmonės buvo įvairaus amžiaus vyrai, moterys ir vaikai. Žmonės nusirengė, daugelis liko visiškai nuogi, o kai kurie tik su apatiniais baltiniais. Iš šių aukų atimti drabužiai, daiktai ir pinigai buvo perduoti vienam vokiečiui. Žmonėms buvo įsakyta atsigulti ant žemės. Penki vokiečiai ir aš atsistojome prie duobės krašto, iš dešinės gulinčių piliečių pusės. Vokietis kėlė po 8—10 žmonių ir liepė jiems bėgti į duobę. Tuo metu, kai mūsų aukos bėgo į duobę, į jas šaudėme. Toks

* OZELIS-KAZLAUSKAS Jonas, Petro, gimęs 1907 m. Vilniuje. Vokiečių fašistų okupacijos metais — „savisaugos“ dalių Vilniuje eilinis. Tarybinių žmonių šaudymo Paneriuose ir Bežgoryse dalyvis.

kruvinas susidorojimas truko, kol buvo sušaudyta visa žmonių grupė. Tada grįžau prie ešelonu. Panašiai buvo naikinami ir antrojo ešelonu piliečiai, kuriuos šaudant irgi dalyvavau.

Aš prisipažįstu kaltas, kad maždaug 1943 m. gegužės mėnesį kartu su kitais „savisaugos“ dalinių bataliono muzikantais buvau pasiūstas į Bezdonių stovyklą, kurioje buvo laikoma apie 300 piliečių. Į Bezdonių stovyklą buvo pasiūsti ir Jonas Klingis, Jonas Praspaliauskas, Julius Račkauskas, Stasys Ukrinas, Petras Remydis, Borisas Baltutis. Stovyklos sargybos viršininku buvo paskirtas Vladas Čižinauskas*.

1943 m. liepos 9 d. į Bezdonių stovyklą iš Vilniaus atvyko gestapininkai, kurie mums liepė visus stovykloje laikomus piliečius suvaryti į barakus ir nieko iš jų neišleisti. Po kurio laiko visa stovykla buvo apsupta gestapininkų. Mums buvo įsakyta pasitraukti nuo barakų. Kai mes pasitraukėme, pradėjo šaudyti iš kulkosvaidžių ir šautuvų. Barakai užsidegė. Likę gyvi žmonės stengėsi pabėgti. Mes, muzikantai, kartu su kitais ėmėme šaudyti į bėgančius žmones.

Taip buvo išnaikinta apie 300 žmonių. Tuo metu itin pasižymėjo muzikantas Praspaliauskas. Šaudymo metu stovyklos sargybos viršininku buvo Baltutis, o sergantis Čižinauskas buvo pasiūstas į Vilnių.

ADSR fondas, r. 68, l. 143—144.

BUDELIUS KALTINA

Nr. 156

Protokolas

Remiantis Vilniaus miesto gebitskomisaro š. m. rugsėjo 26 d. ir saugumo policijos operatyvinio būrio 3/A Vilniaus miesto padalinio š. m. rugsėjo 20 d. įsakymais, komisija — „Žaliavų centro“ Vilniaus skyriaus vedėjas Blekaitis Viktoras ir tarnautojai Tūbelis Juozas ir Cieslevičius Vladas — 1941 m. spalio 18—20 dienomis iš Panerių stovyklos išvežė ir nugabeno į „Žaliavų centro“ sandėlį Vilniuje, Tauro g., Nr. 23, šiuos drabužius, avalynę ir kitus daiktus:

Gelumbinius vilnonius drabužius — paltus	5383 kg
„ „ „ — švarkus	143 „ 105 vnt.
„ „ „ — kelnes	43 „ 49 „
Vilnonius daiktus	126 „
Plonas spalvotas medvilnines sukneles	234 „
Spalvotus ir baltus medvilninius baltinius	126 „
Pagalves	89 „ 22 „

* Zr. p. 215.

Vatines antklodes	43 kg 12 vnt.
Avikailius	59 „ 20 „
Įvairius drabužius	84 „

Visi išvardinti daiktai iš Panerių stovyklos paimti visiškai permirkę, purvini ir drėgmės sugadinti.

Siuo reikalu ir surašytas protokolas.

Vilnius, 1941 m. spalio 22 d.

Blekaitis

Komisija: *Cieslevičius*
Tūbelis

Lietuvos TSR CVA, f. 614, ap. 1, b. 409a, l. 24. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

Nr. 157

† Iš liudininko J. MEDAIŠKIO * parodymų

1948 m. birželio 29 d.

1941 m. spalio 1 d., žydų religinės šventės jomkipur metu, aš ir daugelis žydų meldėmės sinagogoje Gaono g., geto teritorijoje. Apie antrą valandą dienos Benjaminas Levinas, gabe (vyresnysis), visiems besimeldžiantiems sinagogoje pranešė, kad mes, esant blogai sanitarinei būklei, išeitume iš sinagogos. Mes supratome, kad tai blogas ženklas, ir visi bėgome slėptis, kur kas sumanėme, nes vokiečiai okupantai ir jų bendrininkai — lietuviškieji buržuaziniai nacionalistai — gaudė geto gatvėmis vaikščiojančius žydus, kitus varė iš namų ir gabeno į Lukiškių kalėjimą. Manęs tą kartą nesugavo, ir aš kartu su savo šeima ir dar 25 žydais slapsčiausi Stiklių g. name Nr. 7, į kurį jeiti buvo galima pro tuščią parduotuvę, kas, matyt, nebuvo žinoma tame rajone veikusiems policininkams. Tos akcijos metu pro langą mačiau Murerį, kuris ėjo su karininkais Stiklių g.

Pirmomis rugsėjo mėnesio dienomis, kada buvo įsteigtas getas, Mureris dažnai lankydavo getą ir visada sustodavo aikštėje, Stiklių, Mėsinių, Žydų ir Gaono gatvių sankryžoje, kur pirmos akcijos metu man dažnai tekdavo jį matyti.

Murerį mačiau ir per antrąją akciją, kurią vokiečiai įvykdė 1941 m. spalio 24 d. Iki to laiko jau buvau pervestas į pirmąjį getą ir gyvenau Rūdninkų g. Šią datą ypač gerai prisimenu, nes tą kartą papuoliau ir aš su sūnumi, motina, seserimi ir jos dukra. Tą pačią dieną prie Vilniaus geto vartų Rūdninkų g. lietuviai kareiviai surinko apie 5000 žmonių, kuriuos vėliau dviem partijomis, po 2500 žmonių, nugabeno į Lukiškių kalėjimą. Prieš išvarant, iš motinų atėmė kūdikius, kuriuos mėtė tiesiog ant grindinio, o šaukiančias motinas mušė. Kai vaikai buvo atimti, vienas

* MEDAIŠKIS Josifas, Salomono, gimęs 1893 m. Vilniuje.

po kito atvažiavo sunkvežimiai. Vaikus už kojyčių sumetė į kėbulą ir išvežė nežinia kur.

Aš į Lukiškių kalėjimą buvau varomas su antra kolona, tačiau man su sūnumi Uosto g. pavyko išeiti iš kolonos ir įsimaišyti į šaligatvyje stovinčią ir spoksančią minią. Eidami vienas kitam nuėmėme prikabintas žvaigždes. Motina ir sesuo su dukterimi žuvo.

Aš manau, kad Mureris kaltas ir dėl gebitskomisariato 1941 m. rugpiūčio 31 d. suorganizuotos provokacijos. Žydai buvo apkalinti tuo, kad, esą, jie Didžiosios g. rajone užmušė vokiečių kareivį. Dėl to tą pačią ir sekančią dieną gebitskomisariatas suėmė keletą tūkstančių žydų ir nugabeno juos į Panerius, kur jie buvo sušaudyti, o vėliau paskelbtame įsakyme pranešė, kad už tai žydai bus nubauti. Tačiau pagrindinis tos provokacijos tikslas buvo išlaisvinti rajoną getui ir pavaizduoti, kad baudžiami tik prasikaltę žydai.

ADSR fondas, r. 55, l. 157—159.

Nr. 158

Iš liudininkės A. MACIENĖS * parodymų

1950 m. vasario 9 d.

1942 metų pabaigoje ar 1943 metų pradžioje Čižinauskas, kaip mano buvusio vyro Juozo Maco draugas, apsigyveno mūsų bute Vilniuje, Pylimo g. Nr. 8. Mano buvęs vyras Macas kartu su Čižinausku tada tarnavo „apsaugos“ dalinių bataliono orkestre. Tas batalionas tada buvo Vilniuje, Didžiojoje g.

Iš Maco pasakojimų man žinoma, kad jis kartu su Čižinausku į „apsaugos“ dalinių bataliono orkestrą įstojo 1941 metais, tačiau tiksliai kada, nežinau, nes tuo metu Maco dar nepažinojau ir ištekėjau už jo tik 1942 m. liepos mėnesį.

1943 metų pavasarį mes su Macu išsiskyrėme, tiksliau tariant, aš jį išvariau iš savo buto ir nuo to laiko su juo negyvenau, nes nenorėjau gyventi su vokiečių talkininku. Čižinauskas liko gyventi mano bute. Jis turėjo atskirą kambarį ir ten gyveno iki 1944 metų vasaros. Artėjant prie Vilniaus Raudonosios Armijos daliniams, su „apsaugos“ dalinių batalionu jis pabėgo į Vokietiją. Čižinauską vėl sutikau 1946 metų pradžioje Vilniuje. Jis tada vilkėjo tarybinio kareivio uniformą. Jis man papasakojo, kad tarnauja lietuviškojo karinio dalinio muzikantų būryje Vilniuje. Jis sakėsi, kad, 1944 metais pabėgęs iš Vilniaus, visą laiką gyvenęs Vokietijoje, pasigyres, kad jis ten labai gerai gyvenęs. Tačiau, kokiose vietose Vokietijoje jam teko būti ir ką jis ten

* MACIENĖ Adelė, Prano, gimusi 1915 m. Utenos raj., Kuktiškių ap., Kačiūnų vnk.

veikė, nepasakojo. Po pirmojo mūsų susitikimo Čižinauskas ėmė gana dažnai ateidinėti pas mane, kaip pas seną pažįstamą.

Apie Čižinausko išdavikišką veiklą, jam tarnaujant „apsaugos“ dalinių batalione, konkrečiai man yra žinoma štai kas.

Mano draugės Zosės Gričienės sugyventinis Jonas Milčius 1943—1944 metais man daug kartų pasakojo, kad mano buvęs vyras Macas, Čižinauskas ir kiti „apsaugos“ dalinių bataliono muzikantai, su kuriais jis buvo gerai pažįstamas, dažnai einą į Vilniaus žydų getą. Ten jie apiplėšią laikomus žmones, o vėliau už pagrobtas vertybes ruošią išgertuves ir lošią kortomis. Kiek atsimenu, Milčius man sakė, kad Macas, Čižinauskas ir kiti muzikantai dažnai ateina pas jį į butą girtauti ir patys jam pasakoja, iš kur jie gauna pinigų išgertuvėms. Tačiau pats Macas ir Čižinauskas apie tokių jų plėšikavimą man nepasakojo ir tai slėpė nuo manęs.

Be to, 1943 m., maždaug kovo ar balandžio mėnesiais, mano vyras Macas, su kuriuo tada gyvenau, atėjęs kartą namo su Čižinausku iš „apsaugos“ dalinių bataliono, man pasakė, kad bataliono vadovybė visiems orkestro dalyviams įsakė rytojaus rytui pasiruošti su visa kautynių apranga ir pasiimti trims dienoms maisto. Tiek Macas, tiek Čižinauskas sakėsi nežiną, kokiam tikslui davė toki įsakymą, ir įspėjo, kad, gal būt, juos siųs į frontą, ko jie labai biją. Rytojaus rytui paruošiau Macui ryšulėlį maisto. Paėmęs ryšulėlį, Macas kartu su Čižinausku išėjo į „apsaugos“ dalinių batalioną. Jie grįžo namo tik po pusantros savaitės. Tuo metu, kai jie buvo išvykę, sutikau Milčių, kuris man papasakojo, kad mano vyras Macas kartu su Čižinausku ir kitais muzikantais išvažiavo žydų šaudyti. Apie tai, kad jie dalyvavo, masiškai šaudant žydus netoli Vilniaus esančiuose Paneriuose, man patys prisipažino, kai sugrįžo namo. Macas ir Čižinauskas man tada papasakojo, kad jie iš pradžių kartu su daugeliu kitų „apsaugos“ dalinių bataliono kareivių Vilniaus prekių stotyje saugojo didelį ešeloną, kurio uždarytuose vagonuose buvo laikomi žydai. Po kelių dienų tą ešeloną jie palydėjo į Panerius. Ten žydus išlaidino ir po kurio laiko, vokiečių kariškiams vadovaujant, pradėjo šaudyti. Macas ir Čižinauskas sakė, kad, atvykę į Panerius, jie jau rado iškastus griovius. Prie griovių išrikiuodavo eilėmis pasmerktus mirti žydus ir šaudydavo iš automatinių ginklų sprogtamosiomis kulkomis. Jie sakė, kad, esą, buvo priversti šaudyti, nes žydai, matydami, kur juos veda, mėgino bėgti, ir jie ėmė šaudyti į žydus iš automatų. Macas ir Čižinauskas sakė, kad jie šaudė tik į bėgančius žydus. Kiek prisimenu iš jų pasakojimo, kiekviena nauja grupė žydų, atvartyta prie griovių sušaudymui, pirmiausia turėjo užkasti jau sušaudytus žydus, ir tik tada buvo šaudomi ir tie likę žydai. Iš Maco ir Čižinausko pasakojimo gerai prisimenu, kad jie kartu su kitais kareiviais, saugojusiais pasmerktuosius, sušaudė likusius penkis žydus, kurie užkasinėjo užmuštuosius, nes nusibodę juos saugoti. Užmuštų žydų tarpe,

kaip pasakojo Macas ir Čižinauskas, buvo senių ir moterų su vaikais. Jie gyrėsi, kad jiems, saugant pasmerktuosius, duodavo alkoholinių gėrimų tiek, kiek jie norėjo. Dar man yra žinoma, kad Čižinauskas 1943 metų vasarą apie du mėnesius dirbo Bezdonių stovyklos sargybos viršininku. Tame durpyne, kaip man pasakojo Čižinauskas, dirbo žydų tautybės piliečiai. Be to, prisimenu dar vieną faktą. 1944 m. balandžio ar gegužės mėnesį kažkokie Čižinausko pažįstami, kurių pavardžių nežinau, įkalbinėjo jį, kad iš „apsaugos“ dalinių bataliono jis pereitų dirbti į kažkokią generolo Plechavičiaus rinktinę, kurią tuo metu organizavo vokiečiai. Ši generolo Plechavičiaus rinktinė buvo dislokuota Varėnoje. Ten jį žadėjo paskirti orkestro kapelmeisteriu. Kaip man žinoma, Čižinauskas tada iš „apsaugos“ dalinių bataliono užverbavo keletą muzikantų. Buvo užverbuotas ir mano buvęs vyras Macas, kuris kartu su kitais slapta išvažiavo į Varėną, į minėtą Plechavičiaus rinktinės dalinį. Jiems išvažiavus, pas mane atėjo „apsaugos“ dalinių bataliono kareiviai, kurie reikalavo pasakyti, kur išvažiavo Macas ir Čižinauskas. Aš jiems pasakiau, kad apie tai nieko nežinau. Išvažiavus Čižinauskui į Varėną, maždaug po trijų dienų vienas Plechavičiaus rinktinės dalinys dėl man nežinomų priežasčių sukilo. Tada tą dalinį vokiečių kariuomenė nuginklavo, ir visi jo kariai buvo sumiti. Sukilimo pradžioje Čižinauskui ir kitiems muzikantams pasisekė iš ten pabėgti ir atvažiuoti į Vilnių. Grįžęs į Vilnių, Čižinauskas kartu su kitais muzikantais vėl įstojo į „apsaugos“ dalinių batalioną. Už pabėgimą jis buvo nubaustas 20 dienų kalėti. Jis sėdėjo Lukiškių kalėjime. Atlikęs bausmę, Čižinauskas vėl tarnavo „apsaugos“ dalinių bataliono orkestre, iš kurio 1944 metų vasarą, liepos mėnesį, pabėgo į Vokietiją.

Iš Čižinausko pasakojimo prisiminiau, kad kartu su juo, masiškai šaudant žydus Paneriuose, dalyvavo ir „apsaugos“ dalinių bataliono orkestro muzikantas Kontautas. Tai gerai žinau todėl, kad Čižinauskas tada pasakojo, jog Kontautas masinio šaudymo metu labai žiauriai elgėsi, tačiau kaip, jis nepasakojo. Tą dieną, kai Čižinauskas su Macu grįžo iš Panerių į Vilnių, pas Čižinauską atėjo Kontautas. Nerađęs jo namuose, Kontautas prašė mane leisti laikinai palikti mano bute kapšiuką tabakui laikyti. Aš jam leidau tai padaryti. Tada Kontautas padėjo kapšiuką ant lango ir, pažadėjęs greitai sugrįžti jo pasiimti, išėjo. Kontautui išėjus, iš smalsumo nutariau pažiūrėti, kas jame yra. Atidariusi kapšiuką, pamačiau daug auksinių ir kitų vertingų daiktų. Prisimenu, kad ten buvo šeši vestuviniai žiedai, viena auksinė apyrankė, viena masyvi auksinė grandinė, trys auksiniai laikrodžiai, du paprasti kišeniniai laikrodžiai ir kiti daiktai. Aš tada supratau, kad tuos daiktus Kontautas pagrobė iš sušaudytų žydų. Rytojaus dieną Kontautas savo kapšiuką pasiėmė. Nuo tada Kontauto daugiau nemačiau ir, kur jis yra šiuo metu, nežinau.

**APIBENDRINTI DUOMENYS
APIE ŽUDYNES VILNIAUS MIESTE**

**IŠ KALTINAMOSIOS IŠVADOS
BYLOJE DĖL VOKISKŲJŲ FASISTINIŲ GROBIKŲ PIKTADARYBIŲ
LATVIJOS, LIETUVOS IR ESTIJOS TERITORIJOJE**

Nr. 159

X
Kaltinamasis fon Ditfurtas (Ditfuhr), vadovaudamas 403-čiajai apsaugos divizijai¹², 1941 metų liepos mėnesio pradžioje suorganizavo Lietuvos ir Baltarusijos teritorijoje lauko ir vietos komendantūras su slaptąja lauko policija (GFP)⁵ Vilniuje, Alytuje, Švenčionyse, Gardine, Glemboki, Lydoje, Vileikoje bei Molodečne ir išbuvo tame rajone iki 1941 metų rugsėjo mėnesio pradžios.

Ypatingosios valstybinės komisijos aktais, liudytojų parodymais, dokumentais ir kita parengtinio tardymo medžiaga nustatyta:

Tiesioginiu fon Ditfurto potvarkiu, jam pavaldžios komendantūros, slaptoji lauko policija ir apsaugos būriai okupuotoje Lietuvos ir Baltarusijos teritorijoje 1941 m. liepos ir rugpiūčio mėn., prisidengdami kova su „politiškai nepatikimais“ asmenimis, gaudė visus vyrus nuo 18 iki 50 metų amžiaus ir kaip karo belaisvius vežė į specialiai tam tikslui įkurtas stovyklas...

Komendantūros apsaugos būriai, veikdami Ditfurto įsakymu, masiškai suiminėjo piliečius, pirmoje eilėje tarybinį aktyvą, vežė areštuotuosius į mišką prie Panerių stoties (8 km nuo Vilniaus) ir tenai juos šaudė...

Vokiečiams okupavus Vilniaus miestą, kaltinamasis Ditfurtas nuo pirmųjų dienų suorganizavo koncentracijos stovyklą Raudonosios Armijos karių šeimų nariams, nespėjusiems evakuotis į Tarybų Sąjungos užnugarį. Šiose stovyklose esantieji kaliniai buvo kankinami ir iš jų buvo tyčiojamasi: juos marino badu, laikė nešvariose, ankštose ir tvankiose patalpose, vertė dirbti nepakeliamą darbą. Dėl bado, susikimšimo, antisanitarinių sąlygų stovykloje siautė įvairios užkrečiamosios ligos, o dėl to kalinių, ypač vaikų, mirtingumas buvo labai didelis.

1941 m. liepos 16 d. kaltinamasis Ditfurtas išleido įsakymą, kuriuo jo kontroliuojamų rajonų gyventojai žydai buvo paskelbti esančiais už įstatymo ribų...

1941 metų liepos mėnesį Ditfurtui pavaldūs apsaugos būriai kartu su policija gaudė visus vyrus žydus, rinko juos kolonomis po kelis šimtus žmonių, po žiaurių kankinimų ir pasityčiojimų vedė juos į mišką prie Panerių stoties ir šaudė.

1941 metų rugpiūčio mėnesio pabaigoje vokiečių policija kartu su apsaugos būriais ir Vilniaus miesto komendantūra suėmė apie 10 tūkstančių žydų vyrų, moterų bei vaikų ir uždarė į Lukiškių kalėjimą; ten jie buvo visokiais būdais kankinami ir smurtuojami. 1941 metų rugsėjo mėnesio pradžioje kolonomis po kelis tūkstančius žmonių kaliniai buvo išvedami iš kalėjimo į mišką prie Panerių stoties ir sušaudomi. Tokiu būdu, Ditfurtui būnant Vilniuje, jam pavaldūs apsaugos būriai ir komendantūra išnaikino daugiau kaip 22 tūkstančius tarybinių piliečių.

.....

Hitlerininkų piktadarybės Pabaltijyje, Vilnius, 1957, p. 33—35.

Nr. 160

Aktas

1945 m. birželio 9 d. Vilniaus miesto komisija vokiečių fašistinių grobikų piktadarybėms ir jų padarytiems nuostoliams tirti²⁸ pirmininkas Fedorovičius Petras, Jono, Lietuvos KP(b) Vilniaus miesto komiteto sekretorius, ir nariai: Kareckas Petras, Jono, Vilniaus miesto vykdomojo komiteto pirmininkas, ir papulkininkis Cychanskis Georgijus, Isajaus, miesto milicijos valdybos viršininkas — surašė šį aktą apie tai, kas žemiau išdėstyta.

Vokiečių fašistams okupavus Vilnių, nuo 1941 m. birželio 24 d. iki 1944 m. liepos 13 d. vokiečių budeliai, siekdami sunaikinti tarybinius piliečius, įvykdė negirdėtas istorijoje piktadarybes prieš taikius miesto gyventojus ir Raudonosios Armijos kareivius bei karininkus, paimtus į nelaisvę.

Vokiečių okupantams atėjus, Vilniuje buvo masiškai šaudomi, žiauriai kankinami ir mušami bejėgiai, niekuo nekalti piliečiai.

1941 metais prieš geto įkūrimą vokiečiai surinko 15 tūkstančių žydų gyventojų ir sušaudė Paneriuose (Paneriai — vietovė miške, 10 km nuo Vilniaus).

1941 m. rugsėjo 4 d. antrajame gete buvo 12 tūkstančių suimtų moterų, vaikų ir senelių. Iš jų 8 tūkstančiai buvo išvežta ir sušaudyta Paneriuose.

Pirmajame gete buvo 25 tūkstančiai žmonių. 1941 m. spalio mėnesį 24 500 — vyrai, moterys, vaikai, seneliai — dviem grupėmis buvo išvaryti į Panerius ir sušaudyti.

1942 metų pradžioje vokiečių išgamos apgaulės būdu, neva rūpindamiesi seneliais, surinko pirmajame gete 500 iškaršusių senelių ir sušaudė juos Paneriuose.

1943 m. rugsėjo 1 d. iš 1400 žmonių grupės, laikomos stovykloje Subačiaus g. 37, sušaudyta 500 žmonių. Šaudė geto kieme ir kituose miesto kiemuose. Likusieji 900 žmonių buvo panaudoti įvairiems darbams, kaip specialistai. 1944 m. liepos mėnesį 600 iš jų buvo sušaudyti Paneriuose, o 200 čia pat, Subačiaus g., kieme.

Tarybinius žmones šaudė vokiečių budeliai Veisas ir Kitelis.

Kailių fabrike „Kailis“ dirbo 1500 darbininkų, 1300 iš jų — žydai. Visi „Kailio“ žydų tautybės darbininkai — 1300 žmonių — buvo sušaudyti Paneriuose.

Sušaudytųjų Paneriuose lavonai buvo verčiami į didžiules duobes (iki 10 tūkstančių lavonų kiekvienoje) ir užkasami.

Nuo 1943 metų pabaigos iki 1944 m. birželio mėnesio, norėdami paslėpti savo piktadarybių pėdsakus, vokiečiai pradėjo iškasinėti lavonus iš duobių ir deginti laužuose. Laužuose sudėdavo 2500—3000 lavonų šūsnimis, pakaitomis su malkomis, apipildavo degalais ir sudegindavo.

Vokiečių fašistiniai piktadariai sunaikino Paneriuose daugiau kaip 70 000 vien tik Vilniaus miesto taikių gyventojų — vyrų, moterų, vaikų ir senelių.

Visus aukščiau išdėstytus faktus patvirtina piliečių Rechės Geršono, Gdaliiaus; Prasker Rozos, Jokūbo; Zlatkovičiaus Leono, Maušo; Gitelmano Davido, Abramo; Svirskio Davido, Oskaro; Gombovič Sofijos, Ignato; Tamulevičiaus Viktoro, Matvejaus parodymai.

Masišką Lietuvos TSR Vilniaus miesto taikių tarybinių piliečių naikinimą patvirtina taip pat čia pridedami vokiečių okupantų nužudytųjų sąrašai.

Sąrašas Nr. 1 — 649 žmonės, sąrašas Nr. 2 — 683 žm., sąrašas Nr. 3 — 220 žm., sąrašas Nr. 4 — 759 žm., sąrašas Nr. 5 — 720 žm., sąrašas Nr. 6 — 628 žm., sąrašas Nr. 7 — 768 žm., sąrašas Nr. 8 — 813 žm.; iš viso pagal pridedamus sąrašus — 5240 žmonių. Sąrašai sudaryti pagal liudininkų, Vilniaus miesto piliečių, kurie patys matė vokiečių fašistinių grobikų piktadarybes, parodymus.

Vilniaus miesto gyventojus, daugiausia žydų tautybės, vokiečiai okupantai naikino masiškai, ištisais namais ir kvartalais.

Vokiečių fašistiniai grobikai neapsiribojo miesto taikių gyventojų naikinimu vietoje. Jie masiškai vežė Vilniaus miesto gyventojus į Vokietiją, į katorgą. Vyrų, moterų ir paauglių buvo prievarta vežami į vergiją. Tokiu būdu į Vokietiją išvežta daugiau kaip 10 000 Vilniaus miesto piliečių.

Kad buvo vežama į Vokietiją, į vergovę, patvirtina čia pridedami vokiečių fašistų okupacinės valdžios sudaryti sąrašai (sąrašas Nr. 1 — 1500 žmonių) ir liudininkų, Vilniaus miesto gyventojų, parodymai (sąrašas Nr. 2 — 521 žmogus). Kadangi vokiečių okupantai plačiai naudojo gaudynių metodą ne tik tai namuose, bet ir gatvėse, kino teatruose, turgavietėse, kavinėse

ir kitose žmonių susibūrimo vietose, o po to nedelsiant vežė sugautuosius į Vokietiją, sudaryti pilnus išvežtųjų sąrašus nebuvo galima.

Vokiečių fašistiniai grobikai masiškai naikino tarybinius karo belaisvius. Tarybinius karo belaisvius marino badu, varė prie nepakeliamų darbų. Visiškai išsekinti, jie negalėjo greitai eiti į darbą, todėl buvo raginami šautuvų buožėmis, taip pat šaudomi vietoje, stovykloje. Ligoninėse tarybiniams karo belaisviams neduodavo valgyti, jie mirdavo žiauria bado mirtimi.

Ligoninėse ir stovyklose mirusių ir sušaudytų tarybinių karo belaisvių lavonai sunkvežimiais buvo vežami į kapines ir į įvairias Vilniaus miesto apylinkių vietas.

Ant nukankintų žmonių lavonų nuo žiaurių kankinimų buvo didelės mėlynės. Lavonai atrodė klaikiai: nuogi kūnai, tiesiog skeletai, aplinkiniams darė baisų įspūdį.

Į rusų kapines lavonus vežė sunkvežimiais ir eilėmis mėtė į dideles duobes. Iš viso ten palaidota daugiau kaip 1000 žmonių.

Tiek kapinėse, tiek ir kitose vietose palaidotųjų pavardžių nustatyti negalima, nes jokių sąrašų nebuvo.

Iš viso Vilniaus miesto ligoninėse ir stovyklose buvo numarinta daugiau kaip 5000 tarybinių karo belaisvių.

Išdėstytus tarybinių karo belaisvių naikinimo faktus patvirtina piliečių Moisiuk Anos, Antono ir pravoslavų cerkvės kapinėse dvasininko Levo Savickio parodymai, taip pat pridėdamas 279 žmonių sąrašas.

Apie tai ir nutarėme surašyti šį aktą ir pristatyti jį Respublikinei komisijai vokiečių fašistinių grobikų piktadarybėms ir jų padarytiems nuostoliams Lietuvos TSR tirti.

Miesto komisijos vokiečių fašistinių grobikų
piktadarybėms tirti pirmininkas *Fedorovič*

Komisijos nariai *Kareckas*
Cychanskij

TSRS CVSRA, f. 7021, ap. 94, b. 418, l. 1—3.

Suvestinė
Apie 1941—1944 metais vokiečių fašistinių okupantų
sunaikintų ir išvežtų į Vokietiją taikių tarybinių piliečių ir nukankintų tarybinių karo belaisvių skaičių

Miesto pavadinimas	Aktų skaičius	Sušaudytųjų skaičius	Pakartųjų skaičius	Mirusiųjų nuo kankinimų skaičius	Bombų ir sviedinių užmuštųjų skaičius	Iš viso žuvo taikių piliečių	Žuvo karo belaisvių	Suimtų, muštų, kankintų	Išvartytųjų į vergovę skaičius	
									pagal aktus	pagal sąrašus
Vilnius	—	70 000	—	—	—	70 000	5000	80 000	10 000	2073

[Rezoliucija]
 Užmušta piliečių
 Karo belaisvių
 Išvartyta į vergovę
 1945.VI.29
 P. Kareckas

Vilniaus miesto komisijos
 vokiečių fašistinių grobikų
 piktadarybėms tirti pirmininkas *Fedorovič*
 Komisijos nariai *Kareckas*

Panerių aukas atkasus

1944 metai

Nr. 162

Aktas

**Apie vokiškųjų fašistinių grobikų piktadarybes,
įvykdytas Paneriuose, netoli Vilniaus**

Laikiniai okupuotoje Lietuvos TSR teritorijoje hitlerinė fašistinė vokiečių vyriausybė ir Vokietijos vyriausioji kariuomenės vadovybė, vykdydamos savo grobikiškus imperialistinius planus, sickė išnaikinti pavergtos Lietuvos gyventojus ir žvėriškais metodais paruošti dirvą visiškai kolonizacijai ir galutiniam Tarybų Lietuvos prijungimui prie fašistinės Vokietijos. Vokiškieji grobikai, vadovaudamiesi žmogėdriška rasine teorija ir persunkti napykanta kitų tautų žmonėms, masiškai naikino okupuotos Lietuvos gyventojus — vyrus ir moteris, senelius ir vaikus, — planingai ir metodiškai vykdydami masines žudynes.

Viena iš daugelio Lietuvos vietovių, kur hitlerininkai masiškai naikino Tarybų Lietuvos gyventojus, yra Paneriai netoli Vilniaus.

Komisija vokiečių fašistinių grobikų piktadarybėms, įvykdytomis Paneriuose, tirti, susidedanti iš:

pirmininko — TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputato — J. Stimburio,

narių: Vilniaus aps. vykdomojo komiteto pirmininko — V. Bergo, Vilniaus Valstybinio universiteto profesoriaus — J. Kairiūkščio, medicinos daktaro profesoriaus — S. Marburgo, Vilniaus

Valstybinio universiteto profesoriaus — P. Slavėno, rašytojo — K. Korsako, pedagogo — A. Čiplio, medicinos daktaro — J. Butkevičiaus, papulkininkio — Mozoliovo, š. m. rugpiūčio 15—20 d. ištyrusi Panerių vietovę ir remdamasi dokumentais, teisminės medicinos tyrimų rezultatais, techninės ekspertizės išvadomis, liudininkų parodymais ir prokuratūros atliktų tardymų medžiaga, nustatė:

Užėmę Vilniaus miestą, hitleriniai banditai tuoj pat pradėjo masines vietinių gyventojų žudynes. Vieta toms žudynėms buvo parinkta arti geležinkelio stoties ir Panerių kurorto, 8 km nuo Vilniaus. Ši vietovė, apaugusi pušynais, yra prie Alytaus plento.

1940 metais čia buvo pradėta statyti skysto kuro bazė ir tam tikslui iškasta keletas didžiulių duobių. Bazės statyba nebuvo baigta, ir tas duobes hitleriniai žmogžudžiai panaudojo užmuštų žmonių lavonams užkasti.

Apžiūrėjus vietovę, septyniose aukščiau minėtose apvaliose duobėse ir trijuose pailguose grioviuose rasti sušaudytų žmonių lavonai, rūbai ir jų liekanos, įvairūs užmuštųjų daiktai ir dokumentai, taip pat kaulai ir sudegintų lavonų pelenai. Prie minėtų duobių ir griovių rasta dešimt aikštelių, kur hitleriniai žmogžudžiai degino lavonus.

Vietovės, kur vokiečių banditai organizavo masines žudynes, plotas sudaro 48 608 m². Visa stovykla buvo aptverta spygliuotų vielų tvora, o vokiečių okupacijos metu, liudininkų parodymais, ši vietovė, be to, buvo aplinkui užminuota.

Ant stovyklos vartų iš plento pusės buvo užrašas vokiečių kalba, kad dėl gresiančio pavojaus į šią teritoriją įeiti draudžiama tiek civiliniams, tiek kariškiams ir net karininkams. Į prisiartinusius prie vielos užtvaros, liudininkų parodymais, tuojau pat šaudydavo. Vietovę saugojo esesininkų ir SD daliniai, taip pat specialios policijos daliniai.

Masines žudynes Paneriuose vokiečių išgamos pradėjo 1941 m. liepos mėnesį. Savo aukas vokiečių banditai ir jų pagalbininkai į Panerius varydavo grupėmis po kelis tūkstančius žmonių kiekvienoje. Liudininkas Seiniucas Stanislovas, Stepono, gimęs 1904 m., gyv. Panerių stotyje, šiuo klausimu parodė:

„Aš žinau, kad nuo 1941 m. liepos mėnesio vokiečiai pradėjo masiškai šaudyti Paneriuose žydų tautybės žmones, iš pradžių vyrus, o paskui moteris ir vaikus. Ne kartą aš pats mačiau, kaip varė didžiules grupes iškankintų, sukruvintų žmonių, ragindami juos šauksmais ir smūgiais. Aš mačiau, kaip žmonės, kuriuos varė mirti, nešė užmuštųjų kelyje lavonus. Nusilpusius ir suluošintus vedė už parankių. Praėjus kelioms minutėms, kai vieną žmonių grupę suvarydavo į spygliuota viela aptvertą sklypą, pasigirdavo širdį veriantys šauksmai ir dejavimai ir tuoj pat šūvių salvės, o paskui paskiri šūviai. Nuo 1941 m. liepos mėnesio kasdien buvo varomos grupės po kelis šimtus žmonių, o nuo 1941 m. rugsėjo mėnesio pradėjo šaudyti grupes po keletą

tūkstančių žmonių. Be pėsčiųjų, žmones atveždavo ir dengtais sunkvežimiais. Pėsčiomis varė daugiausia žydus, o lenkus ir kitų tautybių žmones dažniausiai veždavo. Kai veždavo žmones mašinomis, aš jau iš tolo girdėdavau jų smarkų riksmą. Šaudymai vyko beveik kasdien, nuo ryto iki vakaro, ir tęsėsi, kol Raudonoji Armija išlaisvino Vilnių“.

Liudininkas Pavlovskis Sigismundas, Domininko, gimęs 1898 m., gyv. Paneriu kurorte, šiuo klausimu parodė:

„Aš dirbau žemės ūkio mašinų fabrike ir nakvoti kasdien važinėjau dviračiu į namus Paneriuose. Vokiečiai, užėmę Vilnių, kasdien pradėjo varyti į Panerius nuo 1 iki 4 tūkstančių žydų. Žmones išrikiuodavo taip: priekyje ėjo susikibusios už parankių moterys po 5—6 eilėje, o už jų — vyrai, uždėję rankas ant pečių priešais einantiems. Kartais tokios žmonių kolonos nusitęsavo pusantro kilometro. Aš mačiau keletą tokių kolonų. Paskutinėje, kurią teko matyti, buvo apie 7 tūkstančius žmonių. Visus juos varydavo į vadinamąją bazę, kuri buvo miške, 400 m nuo Panerių stoties. Šios bazės rajone buvo iškastos duobės. Bazė buvo aptverta dviem spygliuotos vielos eilėmis. Aš žinau tik tiek, kad, ką vokiečiai atvarydavo į šią bazę, tas gyvas iš jos negrįždavo. Išstis dienas buvo girdėti šautuvų ir automatų šūviai. Visų sušaudytųjų lavonus vokiečiai mėtė į minėtas duobes; ar juos užkasdavo žemėmis, nežinau“.

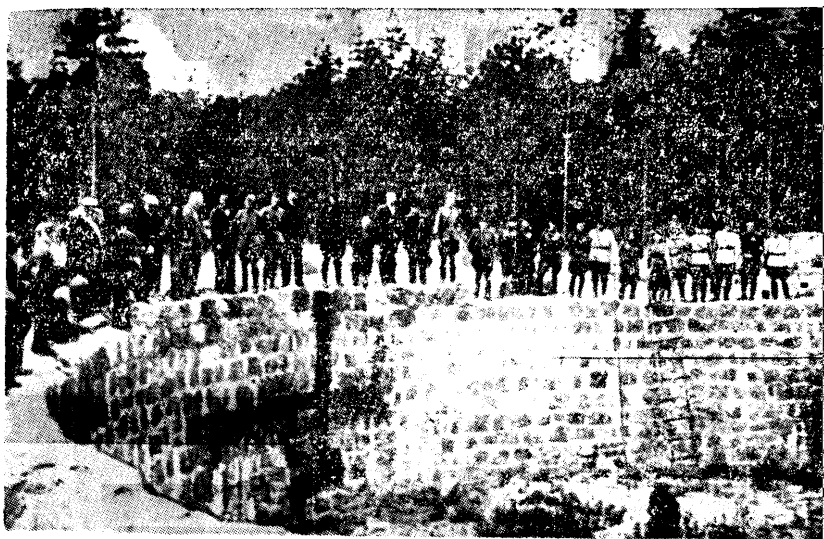
Vėliau vokiečių žudikai savo aukas veždavo į Panerius traukiniais ir sunkvežimiais.

Tas pats liudininkas Pavlovskis parodė:

„Kiek prisimenu, vieną 1941 metų rugsėjo rytą aš važiauvau darbinio traukiniu į Vilnių. Tuo metu į Panerių stotį atvyko prekinis traukinys. Vagonų durys ir langai buvo užrišti viela. Važiuojant pro traukinį, aš suskaičiavau 49 vagonus. Mačiau, kaip iš vagonų pro plyšius žiūrėjo žydų tautybės moterys. Vakare, kai grįžau iš darbo į namus, pamačiau baisų vaizdą: aikštėje prieš bazę ir geležinkelio pylimo grioviuose tįsojo sušaudytų žmonių — senelių, moterų ir vaikų — lavonai. Lavonai išgulėjo 2—3 dienas, o paskui vokiečiai juos paėmė“.

Liudininkė Juchnevičiovą Mariją, Jano, gimusi 1895 m., gyv. Paneriuose, parodė:

„1943 m. balandžio 5 d. atvyko ešelonas su žydų tautybės žmonėmis. Kiek vagonų buvo, sunku pasakyti. Tačiau aš pati pro savo kambario langą mačiau, kaip žmones grupėmis po 200—300 varė į tą vokiečių bazę. Grupėse buvo senelių, moterų ir vaikų. Buvo ir ligonių, kuriuos nešė. Kai žmonės priėjo prie bazės ir pamatė miške iškastas duobes, jie, supratę, kad juos varo ne į darbą, o į neišvengiamą mirtį, su siaubingu riksmu metėsi bėgti į visas puses. Vokiečiai pradėjo negailestingai šaudyti į bėgančiuosius. Ar pavyko kam nors išsigelbėti, sunku pasakyti, tačiau užmuštųjų buvo labai daug. Ant iškastų duobių kraštų buvo galima matyti didžiules krūvas rūbų, nuvilktų nuo

Sioje duobėje buvo laikomi Panerių kaliniai, deginę lavonus

žydų. Prieš sušaudydami, vokiečiai nuvilkdavo geresnius drabužius, o visus užmuštuosius užkasdavo į tas pačias duobes“.

Apie vokiečių okupantų tą pačią dieną įvykdytas žudynes Paneriuose liudija ir pilietis Ostrovskis Eduardas, Jano, gimęs 1884 m., gyv. Panerių stoties rajone:

„1943 m. balandžio 5 d. aš buvau namuose ir pro palėpės langą žiūrėjau į tą pusę, kur vokiečiai šaudė žmones. Aš mačiau iškastas didžiules duobes. Žmones vertė nusirengti ir palikdavo tik su apatiniais baltiniais. Paskui grupėmis vedė prie duobės krašto, kur juos šaudė iš kulkosvaidžių ir automatų. Tokius daiktus aš mačiau gana dažnai“.

Prokuratūros tardymo byloje yra nemaža dar kitų parodymų, panašių į išvardintus, atskleidžiančių masinių žudynių, kurias vykdė vokiečių grobuonys Paneriuose, detales.

Masinių žudynių Paneriuose faktai dar vokiečių okupacijos metais buvo plačiai žinomi Vilniaus miesto ir jo apylinkių gyventojams.

Bet vokiečių banditai rūpestingai stengėsi paslėpti savo nusikaltimą ir sunaikinti jo pėdsakus. Tuo tikslu 1943 metų pabaigoje jie pradėjo deginti sušaudytų žmonių lavonus.

Liudininkas Zaidelis Matvejus, Fiodoro, gimęs 1925 m., gyv. Vilniuje, šiuo klausimu parodė:

„1943 m. rugsėjo mėnesį mane suėmė gestapas, ir aš išsėdėjau 4 savaites. 1943 m. spalio mėnesį mane nuvežė į Panerių geležinkelio stotį ir patalpino bunkeryje. Čia vokiečiai mus pristatė

ruošti malkas lavonų deginimui. 1943 m. gruodžio mėnesį mus sukaustė grandinėmis, ir pradėjome deginti lavonus. Pradžioje dėdavome malkas, paskui lavonus, po 100 žmonių, papildavome žibalu ir benzinu, o po to vėl dėdavome lavonus. Tokiu būdu sudėjome apie 3000 lavonų, apdėjome juos malkomis, apipylėme nafta, iš keturių pusių padėjome padegamąsias bombas ir padėgėme. Šis laužas degė 7—8 dienas. Lavonų krūvoje aš atpažinau savo draugo Libos Kovšanskio motiną ir seserį. Iš trijų tūkstančių deginamųjų dauguma buvo žydai. Kitame lauže buvo sudėta apie 2000 lavonų, daugiausia raudonarmiečių ir karininkų, o taip pat 500 vienuolių ir kunigų lavonų. Iš viso buvo sukrauta 19 laužų. Tuose laužuose degino vyrus, moteris ir vaikus. Paskui mus vertė rinkti sudegintų lavonų kaulus, tarp kurių specialus gydytojas ieškojo auksinių daiktų, pvz., dantų, žiedų ir pan.

Deginau iki 1944 m. balandžio mėnesio, kol man pavyko pabėgti iš Panerių. Per 5 mėnesius vokiečiai sunaikino apie 80—90 tūkstančių lavonų“.

...A. Bliazeris, kuris 1941 m. spalio 13 d. atsitiktinai pabėgo iš Panerių nuo sušaudymo, 1943 m. lapkričio mėnesį vėl pateko į Panerius, šį kartą jau kaip lavonų degintojas. Liudininkas A. Bliazeris šiuo klausimu parodė:

„Atvykus į Panerius, mus visus sukaustė grandinėmis. Mūsų darbas buvo atkasti visus lavonus, kurie susikaupė nuo šaudymo pradžios, ir deginti juos specialiai sukrautuose laužuose. Darbas vyko tokia tvarka: 15 žmonių piovė malkas laužams, 10 žmonių atkasinėjo lavonus, 6—8 žmonės gavo specialius kablius 1,5 m ilgio ir 2,5 cm storio su aštriais antgaliais. Jie turėjo įsmeigti tą kablį į atkastą lavoną ir ištraukti jį iš duobės. Tekdavo rasti ne sutrūnijusių, o išdžiūvusių lavonų; tais atvejais buvo galima atpažinti plaukų spalvą. Smarkiai sutrūniję lavonai buvo ištraukiami gabalais: atskirai galva, ranka, koja ir t. t. 10 žmonių nešė neštuvais, po du žmones prie neštuvų, ant kurių dėdavo po 1—2 lavonus. Du žmonės be pertraukos dirbo prie laužo, kur jie kraudavo atneštus lavonus. Lavonai buvo dedami eilėmis, ir kiekviena eilė apipilama degalais. Vienas žmogus su 2 m ilgio žarstekliu nuolat prižiūrėjo ir maišė ugnį, valė laužo kanalus nuo pelenų.

Pirmoje duobėje atkasėme 18 000 vyrų, moterų ir vaikų lavonų. Daugumos jų galvos buvo peršautos sprogstamosiomis kulkomis. Ta duobė — tai Vilniaus miesto antrojo geto likvidavimo rezultatas. Daug buvo ir lenkų, kuriuos mes atskyrėme iš kryželių ant krūtinės. Sprendžiant iš drabužių, buvo taip pat ir kunigų. Lenkų rankos dažniausiai buvo surištos virvėmis, diržais, neretai spygliuota viela. Kai kurie lavonai buvo visai nuogi, kiti — pusiau nuogi, dar kiti — tik su kojineimis.

Ketvirtoje duobėje mes atkasėme 8000 lavonų, išimtinai jaunų žmonių, dažnai rankšluosčiais ar marškiniais užrištomis akimis ar galvomis.

Penktoje duobėje, 25—30 m pločio ir 6 m gylio, buvo apie 25 000 lavonų. Šioje duobėje mes radome senelių prieglaudos gyventojų lavonus, taip pat kartu su ligoninės personalu atvežtų ligonių lavonus.— juos mes atpažinome iš ligoninės rūbų. Čia pat buvo ir sušaudyti našlaičių namų vaikai.

Tokiu būdu iš 8 duobių mes iškasėme apie 68 000 lavonų“.

Liudininkai A. Bliazeris ir M. Zaidelis dirbo Paneriuose prie lavonų deginimo iki 1944 m. balandžio 15 d., kol jiems kartu su kitais 11 žmonių, dirbusių tą patį darbą, pavyko pabėgti iš mirties stovyklos pas partizanus iškastu po žeme tuneliu.

Kad vokiečiai degino lavonus, taip pat matė šios vietovės gyventojai.

Liudininkė M. Juchnevičiova sako:

„Tuo metu, kai vokiečiai degino užmuštųjų žmonių lavonus, plito baisi smarvė, todėl nebuvo galima atidaryti langų“.

Liudininkas Miščišinas Antonas, Voicecho, gimęs 1880 m., tuo metu dirbęs prie plento arti Panerių stoties, sako, kad „tuo metu oras buvo taip persunktas lavonų kvapu, kad jis prasi-skverbdavo į gyvenamuosius namus ir į maistą, kurio nebuvo galima valgyti, o žmonės dėl tokios smarvės negalėjo normaliai kvėpuoti“.

Liudininkas Ostrovskis Eduardas parodė, kad jis matė ugnis laužų, kur nuo 1943 m. spalio mėnesio iki 1944 m. liepos mėnesio buvo deginami lavonai.

Visa tai, ką parodė liudininkai ir apie ką per visą vokiečių okupacijos metą buvo plačiai kalbama Vilniaus miesto gyventojų tarpe, patvirtino Panerių vietovės tyrimas, atliktas, Raudonajai Armijai išvadavus Vilniaus miestą ir jo apylinkes.

Komisija atkasė duobes Paneriuose. Iš apvalios formos duobės Nr. 1 34—35 m pločio ir daugiau kaip 5 m gylio, 4000 m³ tūrio, nukasus viršutinį sumaišytos su pelenais ir sudegintais žmonių kaulais žemės sluoksnį, buvo iškasti 486 lavonai, kurie buvo ištirti. Nustačius tikslių iškastų žmonių palaikų mirties priežastį, kuri yra bendra visiems, tolesnis duobės Nr. 1 kasinėjimas buvo nutrauktas. Duobės pakraščiuose nuo keleto eilių lavonų buvo nukastas smėlis ir jie palikti vietoje. Šiuos lavonus matė tūkstančiai Vilniaus miesto gyventojų.

Atkasus apvalios formos duobę Nr. 2, apie 2000 m³ tūrio, lavonų joje nerasta, bet žemėje buvo jaučiamas lavonų kvapas, o smėlyje buvo galima rasti sudegintų kaulų likučių.

Apvalios duobės Nr. 3, tokio pat tūrio, kaip ir duobė Nr. 1, dugnas buvo užžėlęs žole. Iš duobės sklido lavonų kvapas, o smėlis buvo susimaišęs su sudegusiais žmonių kaulais. Netoli duobės buvo išmėtyta daug dantų protezų. Atkasus duobę, rasti labai sukimšti 27 lavonai.

100 m ilgio, 2 m pločio ir 1,5 m gylio griovyje rasti du lavonai kariškais rūbais.

Iš viso buvo atkasta ir ištirta 515 lavonų.

Be to, daugelyje Panerių pušyno vietų viršutiniame smėlio sluoksnyje rasta daug sudegintų žmonių kaulų.

Sudegintų kaulų rasta duobėje Nr. 5, 8000 m³ tūrio, ir vietoje, ekshumuotiems lavonams broliškose kapinėse palaidoti.

Dauguma iškastųjų — vietinių tarybinių žmonių lavonai.

Sprendžiant iš dokumentų, rastų rūbuose, dauguma užmuštųjų buvo žydų tautybės; kiti — lenkai, rusai ir lietuviai. Ant kai kurių lavonų rasti katalikų ir pravoslavų religinio kulto daiktai. Iš nužudytųjų rūbuose rastų daiktų ir dokumentų galima nustatyti, kad sušaudytųjų tarpe buvo gydytojų, inžinierių, studentų, šoferių, šaltkalvių, geležinkelininkų, siuvėjų, laikrodininkų, prekybininkų ir kt.

Kai kuriuos lavonus atpažino giminės ir pažįstami, būtent, Vilniaus gydytojo Feiguso, laikrodininko Zalkindo ir kt. Pil. P. Šutan iš Švenčionių atpažino savo sesers Griniovos lavoną.

Daugelio ekshumuotų lavonų būklė liudija, kad jie buvo nužudyti šūviu į pakaušį.

Lavonų išsilaikymas ir užmuštųjų rūbuose rasti dokumentai rodo, kad šaudymai Paneriuose vyko sistemingai nuo 1941 m. liepos iki 1944 m. birželio mėnesio.

Komisija, nuodugniai susipažinusi su taikių tarybinių žmonių naikinimo faktais, nustatė:

1. Nuo 1941 m. liepos iki 1944 m. birželio mėnesio vokiečių fašistiniai grobikai Paneriuose sistemingai ir masiškai naikino žmones.

2. Gyventojai buvo naikinami visokiausiomis žvėriškomis priemonėmis: šaudant, kankinant, mušant ir pusgyvius užkasant į žemę.

3. Kad paslėptų savo piktadarybes, hitleriniai banditai naikino anksčiau sušaudytų žmonių lavonus, atkasdami ir sudegindami juos specialiai tam tikslui paruoštuose lauzuose. Deginti pradėjo 1943 metų rudenį ir tęsė iki 1944 metų vasaros pradžios.

4. Turint galvoje didžiulį kiekį sudegintų žmonių kaulų, išbarstytų visoje stovyklos užimamoje teritorijoje, duobėse rastus dar nesudegintus sušaudytų žmonių lavonus ir liudininkų parodymus, bendras lavonų skaičius turėtų siekti ne mažiau kaip 100 tūkstančių žmonių.

Už visus šiuos nusikaltimus yra atsakingi hitlerinės Vokietijos vyriausybė, vokiečių kariuomenės vyriausioji vadovybė ir tiesioginiai vykdytojai:

1. Gestapo šefas Vulfas iš Berlyno,
2. Kapitonas Gertas iš Kenigsbergo,
3. Oberšturmfiureris Noigebaueris,
4. Oberšturmfiureris Artšvageris iš Klaipėdos,
5. Oberšturmfiureris Richteris iš Berlyno,
6. Oberšarfiureris Hermanas Majeris iš Vienos,
7. Kitelis, buvęs kino aktorius,
8. Sveinbergeris iš Berlyno,

9. Hauptšarfiureris Martinas Veisas iš Karlsruės, Vilniaus miesto kalėjimų viršininkas; vadovavo šaudymams Paneriuose,
10. Oberšarfiureris Faulhaberis iš Manheimo,
11. Panerių rajono šefas Peras,
12. Panerių rajono apsaugos viršininkas Benkė,
13. Šrederis — vadovavo lavonų deginimui Paneriuose,
14. Conder Berta iš Klaipėdos.

TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatas *J. Stimburys*
Vilniaus aps. vykdomojo komiteto pirmininkas *V. Bergas*
Vilniaus Valstybinio universiteto profesorius *J. Kairiūkštis*
Medicinos daktaras profesorius *S. Marburgas*
Vilniaus Valstybinio universiteto profesorius *P. Slavėnas*
Medicinos daktaras *J. Butkevičius*
Rašytojas *K. Korsakas*
Papulkininkis *Mozoliou*
Pedagogas *A. Čiplys*

TSRS CVSRA, f. 7021, ap. 94, b. 1, l. 2—12.

VILNIAUS APSKRITYJE

AKCIJŲ VADOVAI — BURMISTRAI IR VIRŠAIČIAI

Nr. 163

Vilniaus apskrities viršininkui

Valdybos nario Palevičiaus Leonardo,
apskrities inžinieriaus Rasiulio Balio,
inžinieriaus Abraičio Jono

Raportas

Tamstos pavedimu, pildydami Vilniaus srities viršininko 1941 m. rugpjūčio 26 d. raštą Nr. 474 žydų geto reikalu, pranešame, kad esame apžiūrėję Vilniaus apskrities ribose keletą vietovių, iš kurių įrengti žydams getą, mūsų nuomone, tikėtų šios vietovės:

1. 10 km Nemenčinės link ir apie 2 km į dešinę Kairionių link yra rusų kariuomenės stovyklos pastatai. Šių pastatų yra keliolika, iš kurių apšildomų krosnimis — 13 ir neapšildomų — 4. Be to, 5 virtuvės. Sualpinti visus Vilniaus aps. žydus čia galima, tačiau reikia pastebėti, kad šiuo metu visi pastatai yra apylinkės gyventojų baisiai apiplėšti ir apnaikinti: išimti langų rėmai, išlaužtos durys, suardytos krosnys arba bent jų armatūra, išlupti iš virtuvių katilai, išardytos pertvaros ir t. t. Tokiu būdu, apgyvendinant čia žydus, tektų padaryti atitinkamą remontą.

2. Apie 9,5 km Šumsko link ir apie 1 km į kairę yra Vėliučionių dvaras. Šiame dvare lenkai turėjo įrengę pataisos namus. Rusai turėjo savo kokią tai karišką mokyklą. Dvaras buvo suvalstybintas. Čia yra keletas medinių pastatų ir vienas didelis dviejų aukštų mūrinis pastatas, kuriuose galima sualpinti Vilniaus aps. esančius žydus. Be šių pastatų, yra eilė ūkio trobesių. Beveik visi pastatai yra gerame stovyje, išskyrus sugadintą vandentiekio ir elektros tinklą, ir perkelti žydus galima kiekvienu momentu. Likusį remontą galėtų patys žydai atlikti. Šiuose pastatuose jokio inventoriaus nėra.

Ši vieta yra, mūsų manymu, patogi, nes netoli Vilniaus ir N. Vilnios miestų, taip kad nesunku būtų panaudoti žydų darbo jėgą miestų tvarkymo darbams. Be to, iš visų apžiūrėtų vietovių gyvenanti žiemos sąlygose ši vieta geriausiai tinka.

L. Palevičius

B. Rasiulis

J. Abraitis

Vilnius, 1941 m. rugsėjo 2 d.

Lietuvos TSR CVA, f. 685, ap. 5, b. 4, l. 5. Originalas.

Nr. 164

Vilniaus apskrities viršininkas

Nr. 9

Vilnius, 1941 m. rugsėjo mėn. 19 d.

Labai skubu — slaptai

Visiems Vilniaus apskrities valsčių viršaičiams
ir N. Vilnios miesto burmistruui

(Nuorašas — policijos nuovadų viršininkams žinoti)

Remdamasis p. gebitskomisaro paliepimu, įsakau Tamstoms iki š. m. rugsėjo mėn. 22 d. 6 val. ryto visus Tamstų valsčių (N. Vilnios miesto) ribose esamus žydus surinkti ir pristatyti į Vėliučionių dvarą, 5 km nuo N. Vilnios, Mickūnų vls. ribose.

Kad tvarkingai šis paliepimas būtų įvykdytas, nustatau, kas seka:

1. Visi Jūsų valsčiaus ribose gyvenantieji žydai turi būti surinkti į vieną Tamstų iš anksto numatytą vietą. Surenkami visi žydai, nežiūrint į tai, ar jie kur dirba, ar ne (pvz., dirbantieji prie kelių, tiltų statymo darbų, o taip pat net tie, kurie dirba vokiečių karo valdžios žinioje);

2. Ligoniams, mažiems vaikams, negalintiems eiti seniems, pakeliui nusilpusiems ir kelionėje žydų pamestiems daiktams vežti privalote numatyti ir parūpinti atitinkamą skaičių pastočių;

3. Žydams leidžiama pasiimti tik tiek daiktų, kiek kiekvienas iš jų pats gali panešti. Surinktas pakeliui žydų numestas turtas žydams negražinamas, bet parvežamas atgal į valsčių ir padedamas į bendrą sandėlį žydų turtui sudėti;

4. Žydų palikti namai ir juose esamas turtas tuojau užrakinti, užantspaudojami, langinės uždaromos ir pastatoma iš patikimų asmenų (pageidaujama, kad būtų lietuviai) sargyba. Sargybiniams, pagal reikalą, valsčiaus viršaitis gali mokėti

atlyginimą. Raktus paima valsčiaus viršaitis. Likusio žydų turto sargybinių priežiūra pavedama policijos pareigūnams;

5. Likusį žydų turtą reikia kaip galima greičiau sugabenti į vieną bei kelis sandėlius. Visą turtą, vežant į vieną vietą, reikia smulkiai surašyti, sudarant kiekvienam buvusiam turto savininkui atskirą aktą;

6. Sugabentas į sandėlius žydų turtas užrakinamas, užantspauduojamas, ir iki atskiro parėdymo pastatoma sargyba, kaip paminėta šio paliepimo 4-me punkte;

7. Žydų ūkininkų visas nekilnojamas ir kilnojamas turtas smulkiai surašomas ir iki atskiro parėdymo pavedamas patikimo asmens priežiūrai. Jo priežiūrai paliekama tik tas buv. žydo ūkininko turtas, kuris reikalingas tik ūkiui, o kitas turtas (pvz., baldai, patalynės, rūbai ir pan.) sugabenamasi į bendrus žydų turtui sudėti sandėlius. Žydams ūkininkams taip pat leidžiama pasiimti tik tiek daiktų, kiek kiekvienas iš jų galės pats panešti. Prižiūrėtojas saugo turtą ir rūpinasi gyvulių šerimu ir kitais ūkio darbais, kol bus susitarta su žemės ūkio skyriaus * pareigūnais dėl paskyrimo paliktam turtui nuolatinio valdytojo;

8. Valsčių viršaičiai ir N. Vilnios miesto burmistras griežtai prižiūri ir, vietos policijai padedant, seka, kad nepasiliktų neišgabentas nė vienas žydas. Jeigu bus surastas toks pasilikęs žydas, tuojau jį suimti ir nuvaryti į aukščiau paminėtą žydų apgyvendinimo vietą — getą;

9. Tiems gyventojams, kurie paslėptų pas save žydą bei jo turtą, surašyti protokolus ir atsiųsti nubausti man;

10. Iš valsčiaus žydų surinkimo vietos perduoti juos transportuoti vyr. palydovui, prieš tai pavardėmis patikrinus žydus pagal jų sąrašą, kurio vieną egzempliorių, pasirašytą vyr. palydovo žydų priėmimo, pasilikti valsčių savivaldybėse, o antrą egzempliorių įteikti vyr. palydovui;

11. Žydų transportavimas turi būti pradėtas tokiu laiku ir apskaičiavimu, kad jie užtikrintai skirtu laiku pasiektų jiems skirtą gyventi vietą, t. y. žydai turi būti nuvaryti į getą ne vėliau 6 val. ryto 22 rugsėjo;

12. Apie žydų surinkimą išgabanimui, kiek jų išgabenta, jų palikto turto sutvarkymą ir buv. bet kokius įvykius laike šio įsakymo vykdymo aš turiu gauti Tamstų pranešimus raštu ligi š. m. rugsėjo mėn. 23 d. 11 val.;

13. Šią įsakymą vykdykite, nuovadų viršininkams padedant ir panaudojant visus valsčių savivaldybių pareigūnus;

14. Už šio įsakymo tikslų ir griežtą išpildymą atsakomybę dedama valsčių viršaičiams ir N. Vilnios miesto burmistru.

Br. Draugelis
Apskrities viršininkas

Lietuvos TSR CVA, f. 684, ap. 1, b. 4, l. 21. Nuorašas.

* Vilniaus apskrities valdybos žemės ūkio skyrius.

Vilnius, 1941 m. rugsėjo mėn. 19 d.

Visai slaptai — asmeniškai

Vilniaus apskrities policijos N. Vilnios nuovados viršininkui
(Nuorašas N. Vilnios vls. burmistrui, viršaičiui žinoti)

Vykdamas Vilniaus srities komisaro pono Vulfo įsakymą, visi Vilniaus aps. žydai iki š. m. rugsėjo mėn. 22 d. 6 val. ryto turi būti sugabenti į atitinkamus punktus — getą. Tą uždavinį vykdo valsčių viršaičiai ir N. Vilnios burmistras, padedant vietos policijai, kuriai pridudami savisaugos bataliono kariai.

Tamstos žinion š. m. rugsėjo mėn. 20 d. 8 val. atvyksta savisaugos bataliono 40 žmonių, kurie skiriami žydų transportavimui bei jų apsaugai gete.

Tamstos nuovados žydai sugabenami į Vėliučionių dvarą. Be jų, į šią vietą dar bus sugabenti Nemenčinės, Mickūnų, Šumsko ir Rudaminos nuovados žydai.

Transportuojant ir saugojant žydus, Tamsta privalai paskirti vyr. pareigūną, kuris vadovautų apsaugai.

Transportuojant bei saugojant žydus, apsaugos dalyviai negali vartoti smurto, žiauraus elgesio, koliojimosi, savintis žydų turto; taip nusižengę bus baudžiami visu griežtumu. Jei Tamstos nuovadon su savisaugos daliniu atvyks karininkas, tai apsaugai vadovauti turi pats nuovados viršininkas. Savisaugos bataliono kariams, susitarus su vietos savivaldybe, reikia parūpinti nakvynę bei maistą. Savisaugos dalinio kariai pasilieka iki atskiro parėdymo.

Apie šio uždavinio įvykdymą ir visus atsitikimus man pranešti iki šio mėn. 25 d. 12 val.

Už Policijos vadas

[Parašas neįskaitomas]

Lietuvos TSR CVA, f. 684, ap. 1, b. 4, l. 20. Originalas.

SS ir vietos policijos vadas Vilniuje

Vilnius, 1941 m. rugsėjo 19 d.

Šiuo įgaliojumu disponuoti Vilniaus apskrities policijos nuovadų tarnautojais ir savisaugos dalių kareiviais 1941 m. rugsėjo 20—22 d. 6 val. įvyksiančioje ypatingoje akcijoje*.

Savisaugos dalių kareiviai Vilniaus apskrities nuovadoms sustiprinti išvyksta iš Vilniaus 5,00 val. ir 8,00 val. prisistato į apskrities policijos nuovadas. Aš įgalioju Vilniaus apskrities burmistrus arba valsčių viršaičius akcijai pravesti paimti į savo žinią nuovadas ir savisaugos dalių kareivius. Ryšium su akcijos vykdymu savisaugos dalių kareiviai gali būti skiriami saugoti getus.

Dalyvavimo akcijoje metu prašau savisaugos dalių kareivius apgyvendinti ir maitinti nustatyta tvarka.

SS oberšturmbanfiureris

Krieg

Ponui Vilniaus apygardos gebitskomisarui arba jo pavaduotojui.

Lietuvos TSR CVA, f. 659, ap. 1, b. 2, l. 10. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 167

**Gautų iš Vilniaus apskrities valsčių už parduotus žydų baldus
ir kitą turtą pinigų priėmimo-perdavimo
apyskaita**

Eil. Nr.	Priėmimo data	Iš ko gauta	Suma Rm.
1.	1941 m. spalio 20 d.	Nemenčinės vls. savivaldybės	1500,—
2.	„ „	Riešės „ „	4800,—
3.	„ „	Jašiūnų „ „	3898,88
4.	„ lapkričio 3 d.	Šumsko policijos nuovados viršininko	268,76
5.	„ „	Šumsko policijos nuovados viršininko	54,37

* Zr. dok. Nr. 115, p. 136.

Ein. Nr.	Priėmimo data	Iš ko gauta	Suma Rm.
6.	1941 m. lapkričio 6 d.	Šumsko policijos nuovados viršininko	21,94
7.	„ lapkričio 7 d.	Šumsko vls. savivaldybės	609,—
8.	„ „	Rudaminos „ „	1003,90
9.	„ lapkričio 11 d.	Maišiogalos „ „	4753,90
10.	„ lapkričio 13 d.	N. Vilnios miesto burmistro	3342,84
11.	„ „	„ „ „	150,—
12.	„ lapkričio 14 d.	Paberžės vls. savivaldybės	2437,20
13.	„ lapkričio 18 d.	Mickūnų „ „	133,08
14.	„ lapkričio 29 d.	Šumsko „ „	2859,82
15.	„ gruodžio 5 d.	Nemenčinės „ „	710,30
16.	„ gruodžio 6 d.	N. Vilnios miesto burmistro	1261,10
17.	„ gruodžio 9 d.	Jašiūnų vls. savivaldybės	1325,—
18.	„ gruodžio 11 d.	N. Vilnios miesto burmistro	350,51
19.	„ gruodžio 12 d.	Turgelių vls. savivaldybės	2508,—
20.	„ gruodžio 16 d.	Šumsko „ „	279,—
21.	„ gruodžio 19 d.	Rudaminos „ „	4187,60
22.	„ gruodžio 30 d.	Jašiūnų „ „	771,40
23.	„ „	Turgelių policijos nuovados viršininko	3,82
24.	1942 m. sausio 12 d.	Šumsko vls. savivaldybės	400,—
25.	„ sausio 16 d.	Nemenčinės „ „	380,—
26.	„ sausio 21 d.	Turgelių „ „	1875,—
27.	„ sausio 28 d.	Nemenčinės policijos nuovados viršininko	187,12
28.	„ vasario 10 d.	Jašiūnų vls. savivaldybės	1277,—
29.	„ vasario 12 d.	N. Vilnios miesto burmistro	83,90
30.	„ vasario 21 d.	Nemenčinės vls. savivaldybės	1600,—
31.	„ vasario 23 d.	Turgelių „ „	5466,50
32.	„ vasario 25 d.	N. Vilnios miesto burmistro	232,75
33.	„ „	Mickūnų vls. savivaldybės	829,55
Viso:			Rm. 49 562,24

Išlaidos

1. Sumokėta	N. Vilnios fabrikui „Linas“ pagal Lietuvos banko kvitą Nr. 279520 iš 1942 m. vasario 25 d. Rm.	77,03
2. „	Vežikui Šečylai už atvežimą kailinių į gebitskomisaro įstaigą pagal lapkričio 16 d. sąskaitą	5,—
3. „	Į Vilniaus aps.* gebitskomisaro kasą pagal 1941 m. gruodžio 23 d. kvitą	31 602,—
4. „	Lietuvos bankan — Kreditų kason į Vilniaus aps. gebitskomisaro einamąją sąskaitą pagal 1942 m. vasario 26 d. kvitą	12 195,62
	Viso išlaidų	Rm. 43 879,65
	Likutis	„ 5682,59

Aš, Vilniaus aps. viršininko įstaigos ūkio skyriaus vedėja Marcelė Seibutienė, perduodu įstaigos buhalteriiui surinktų už parduotus žydų baldus pinigų likutį sumoje Rm. penkis tūkstančius šešis šimtus aštuoniasdešimt dvi, Pf. 59, taip pat kvitus ir kitus pagal šią apyskaitą pateisinamuosius dokumentus.

Priėmiau: *Jonas Paškevičius*

Perdaviau: *M. Seibutienė*

P a s t a b a: Gautieji daiktai: 1 auksinis žiedas, 1 laikrodis, 5 sidabriniai arbatiniai šaukšteliai, 1 senas skustuvas ir 2 odinės piniginės įteiktos Vilniaus aps. gebitskomisarui 1942 m. kovo mėn. 10 d.

Šių daiktų priėmimo kvitą priėmiau: *J. Paškevičius*

Br. Draugelis

Vilniaus apskrities viršininkas

Lietuvos TSR CVA, f. 685, ap. 4, b. 29, l. 3. Originalas.

* Turi būti — apygardos.

BEZDONIŲ KONCENTRACIJOS STOVYKLOJE

Nr. 168

Iš V. ČIZINAUSKO * parodymų

1950 m. gegužės 1 d.

1943 metų rudenį, tiksliai kada, neprisimenu, vokiečiai likvidavo Bezdonių koncentracijos stovyklą. Saugojusi stovyklą grupė, kurią sudarė „savisaugos“ dalinių orkestro kariai, grįžo į dalį. Iš grįžusių orkestro karių Baltučio, Kazlausko-Oželio ir kitų pasakojimo man yra žinoma, kad Bezdonių koncentracijos stovykla buvo likviduota 1943 metų rudenį. Tuo metu iš Vilniaus mašinomis atvažiavo daug gestapo kariuomenės, kuri apsupo Bezdonių koncentracijos stovyklą, jos barakuose laikomus žydus. Stovyklos teritorijoje ėmė šaudyti. Buvo sušaudyti visi tos stovyklos kaliniai. Bezdonių koncentracijos stovykla tada ir buvo likviduota.

ADSR fondas, r. 68, l. 129.

Nr. 169

Iš liudininko J. MACO ** parodymų

1950 m. kovo 31 d.

1937 metų pabaigoje, kai aš su Čizinausku tarnavau 2-ro pėstininkų pulko orkestre ir gyvenau viename bendrabutyje, draugavau su juo ir jis mane mokė groti instrumentu. Čizinauskas kaip draugui man pasakojo, kad jis — pagrindžio komjaunimo organizacijos narys ir dažnai dalyvauja Kaune vykstančiuose susirinkimuose. Iš jo pasakojimų man žinoma, kad jis bendradarbiavo su Kauno saugumo policija, kuriai pranešdavo, kiek komjaunimo organizacijoje yra narių, kas jie ir kur renkasi. Pasak Čizinausko, remiantis jo surinktais duomenimis, 1937 m. buvo suimti pagrindžio komjaunuoliai Kaune ir kituose miestuose.

Vokiečių okupacijos metais kartu su Čizinausku tarnavau Vilniaus „savisaugos“ dalinių 1-mo bataliono pučiamųjų instrumentų orkestre. Iki 1943 metų Čizinauskas buvo mūsų pučiamųjų instrumentų orkestro kapelmeisterio padėjėjas, o vėliau

* ČIZINAUSKAS Vladas, Justo, gimęs 1918 m. Kauno raj., Panevėžiuko ap., Algupio k. 1936—1937 m.— saugumo policijos agentas provokatorius, jos pavedimų buvo prasiskverbęs į pagrindinę komjaunimo organizaciją. 1938—1940 m. tarnavo buržuazinės Lietuvos kariuomenėje. Vokiečių fašistų okupacijos metais — 1-mo „savisaugos“ bataliono pučiamųjų instrumentų orkestro kapelmeisterio padėjėjas. 1943 metų vasarą — Bezdonių koncentracijos stovyklos sargybos viršininkas. Tarybinių žmonių šaudymo Paneriuose ir Bezdonyse dalyvis.

** MACAS Juozas, Aleksandro, gimęs 1920 m. Silalės raj., Vyto galos ap., Vaitimėnų k. 1945 m. tarybinio teismo nuteistas.

vokiečiai jam suteikė viršilos laipsnį ir pasiuntė sargybos viršininku į Bezdonių koncentracijos stovyklą. Bezdonyse buvo durpynas. Ten Čižinauskas buvo nuo 1943 m. balandžio mėnesio iki tų pačių metų rudens. Vėliau Čižinauskas man papasakojo, kad 1943 metų rudenį, pasibaigus durpių kasimo sezonui, vokiečiai sudegino koncentracijos stovyklą kartu su žmonėmis. Barakus, kuriuose gyveno žydai, užkalė ir padegė. Žydai sudegė barakuose, o bėgančiuosius iš barakų sušaudė. Pasak Čižinausko, visa tai darė tik vokiečiai, o jis ieškojo ir atiminėjo iš žydų auksą.

ADSR fondas, r. 68, l. 140.

NEMENČINĖJE

Nr. 170

Iš A. PAUKSTĖS * parodymų

1946 m. balandžio 18 d.

1941 m., atrodo, liepos mėnesio pabaigoje, o gal rugpiūčio pradžioje, vokiečių valdžia sudarė policiją, į kurią nuėjo tarnauti žymi dalis mūsų baudžiamojo būrio narių. Mane ir kitus eigulius paleido, kad toliau dirbtume savo girininkijose.

1941 m. rugpiūčio 20 d., apvažiavęs savo eiguvą, grįžau į butą ir radau ant stalo baudžiamojo būrio vado Railos pasirašytą raštelį; man buvo siūloma atvykti į policijos nuovadą. Apie dešimtą valandą ryto nuėjau į policiją. Budintis policininkas pasiūlė paimti šautuvą, 20 šovinių ir eiti į žydų sinagogą. Atėjęs į sinagogą, pamačiau apie 600 policininkų saugomų žydų. Man vienas policininkas pasiūlė eiti sargybą. Sinagogoje žydus nurengė, atėmė iš jų gerus rūbus, vertingus daiktus, mušė ir varė į gatvę. Juos išrikiavo į koloną po keturis eilėje. Apie pirmą valandą dienos buvo įsakyta koloną varyti į Vilniaus miesto pusę. Nuėjus tris kilometrus už Nemenčinės, kolonos priešakyje ėję vokiečių karininkai (jų buvo trys) pasuko į mišką. Tada supratau, kad žydus varome šaudyti. Žydai, priartėję 300–400 m prie iš anksto paruoštų duobių ir jas pamatę, pradėjo bėgti. Į bėgančiuosius sargybiniai ėmė netvarkingai šaudyti. Ir aš iššoviau tris kartus. Tačiau vis tiek iš kolonos pabėgo apie 100 žmonių, o likusius pavyko apsupti ir sulaikyti. Vienas vokiečių karininkas sulaikytuosius rinko ir grupėmis po dešimt žmonių vėl varė prie duobių, kur šaudė. Toks konvejerinis šau-

* PAUKSTĖ Antanas, Kazimiero, gimęs 1916 m. Ignalinos raj., Ažušilės ap., Andrikavo k. Karo su fašistine Vokietija pradžioje įstojo į Nemenčinės ginkluotą nacionalistų būrį. Vėlesniais vokiečių okupacijos metais dirbo eiguliu Nemenčinės girininkijoje. 1945 m.— nacionalistų gaujos dalyvis.

dymas truko keturias—penkias valandas. Sušaudę visus žydus (apie 500), sargybiniai išsivaikščiojo po namus. Aš nešaudžiau, o tik stovėjau sargyboje; šaudė ir užkasinėjo duobes su lavonais policininkai, vadovaujami vokiečių; šaudoma buvo be vadovybės komandos.

Vėlesniais metais turėdavau vokiečių valdžiai pranešti apie tarybinių partizanų ir besislapstančių žydų pasirodymą mano saugomame miško plote. Tas pareigas ėjau stropiai, stengiausi surasti miškuose besislapstančių žydų ir tarybinių partizanų, tačiau iki pat tarybinės kariuomenės įžengimo nieko nesuradau ir nesulaikiau.

Išformavus mūsų baudžiamąjį būrį, vokiečių policija vietoj dokumentų kiekvienam to būrio dalyviui išdavė nešioti ant kairės rankovės baltus raiščius su PP¹³ raidėmis. Šie raiščiai atstojo dokumentus ir išskyrė mus iš visų kitų kariuomenės rūšių, [valdžios] organų ir vietinių gyventojų. Kiekvienas būrio dalyvis gaudavo šautuvą ir šovinių tuo atveju, jeigu eidavo vykdyti policijos funkcijų: saugoti kokį nors objektą, patruliuoti nakties metu gatvėse, išvažiuodamas į operaciją. Grįžę šautuvus paprastai atiduodavome policijos punktui.

ADSR fondas, r. 68, l. 103—105.

Nr. 171

Iš liudininkės S. RUDAŠEVSKAJOS * parodymų

1946 m. vasario 1 d.

Aš prisimenu, kad Nemenčinės ginkluoto būrio dalyviai suėmė ir kažkur išvežė buvusį NKVD darbuotoją Kušelį Gordoną, jo brolių valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininką Chaimą Gordoną, Isaką Pozniaką ir daug kitų tarybinių aktyvistų. Suimtieji į namus negrįžo.

1941 m., dabar gerai neatsimenu, rugpiučio ar rugsėjo 23 d., šeštadienį, auštant, į žydų butus atėjo ginkluoto būrio dalyviai ir įsakė nedelsiant pasiimti būtinus smulkius daiktus ir su šeimomis ateiti į Nemenčinės sinagogą. Aš su tėvais ir trim broliais į sinagogą atėjau apie 8 val. ryto. Ten susirinko daug šeimų. Sinagoga buvo apsupta ginkluotų policininkų, kurių tarpe mačiau Antaną Paukštę. Prie sinagogos buvo apie 70 iš kažkur atvykusių ginkluotų šaulių, kurie irgi saugojo sinagogą. 10—11 val. ryto į sinagogą buvo surinkti visi žydų tautybės gyventojai, daugiau kaip 700 žmonių. Kai visi suėjo, mums pranešė, kad mus tuojau varys į Vilniaus getą, ir pasiūlė šeimomis išeiti iš sinagogos. Einant pro duris, mus apieškojo, ir, kas turėjo

* RUDAŠEVSKAJA Sara, Lipo, gimusi 1922 m. Nemenčinėje.

aukso, laikrodžių, pinigų ar kitų vertingų daiktų, viską atėmė. Visus išvarė į gatvę, apsupo ginkluota sargyba ir nuvarė plentu Vilniaus link. Tuos, kurie dairėsi į šalis ar atsigreždavo atgal, mušė šautuvų buožėmis, nes dairytis buvo griežtai uždrausta.

Mus varė ne mažiau kaip 100 sargybinių. Jų tarpe aš mačiau Antaną Paukštę. Nuėjus 3 km nuo miestelio mus nukreipė į dešinę, į mišką. Tada supratome, kad mus varo ne į getą, o mirti. Paėjus 300 m nuo plento, pastebėjau šviežiai iškastą griovį. Tuo metu sargybiniai atidengė ugnį į koloną. Kai kurie pargriuvo, o kiti nubėgo į šalį. Ir aš bėgau, todėl man pavyko išsigelbėti. Vėliau sužinojau, kad mūsų tada išbėgiojo daugiau kaip 100 žmonių, o apie 600 vaikų, senelių ir moterų buvo sušaudyta. Iš mano šeimos tada sušaudė: tėvą Lipą Rudaševskį ir brolius — Leibą ir Abramą. Be to, sušaudė tetą Chaną Glaz, tetą Cilę Nemenčinską, pusseserę Rachilę Glaz, jos vyrą ir daug kitų.

ADSR fondas, r. 68, l. 111—112.

Nr. 172

Iš liudininko N. LEVITO * parodymų

1946 m. vasario 14 d.

1941 m. rugpiūčio 20 d., anksti rytą, Nemenčinės policija visiems miestelio žydų tautybės gyventojams pranešė, kad jie privalo susirinkti prie sinagogos. Ateiti reikėjo su šeimomis — vaikais, žmonomis. Buvo liepta pasiimti smulkius namų apyvokos daiktus ir brangenybes. Vykdydamas vokiečių fašistinės valdžios nurodymus, anksti rytą, 8 val., aš su šeima atvykau prie sinagogos, kur radau daug susirinkusių žydų. Būdamas prie sinagogos, mačiau Paukštę, ginkluotą šautuvu. Jis, kaip ir visi kiti mus saugoję policininkai ir jų talkininkai, kad būtų išvengta pabėgimų, vertė vaikus, senelius klauptis. Kai visi žydų tautybės gyventojai susirinko, jiems buvo pasakyta eiti į sinagogą; netrukus po vieną iš sinagogos buvo išleidžiami ir apieškomi. Iš kiekvieno atėmė pinigus, visus daiktus, brangenybes, nuo moterų rankų jėga numaustė žiedus. Apieškoję paskelbė, kad mus varys plentu į Vilnių. Išrikiavo į koloną. Vaikai, seneliai ir senutės buvo atskirti ir sustatyti kolonos viduryje. Aš ir mano senutė žmona ėjome kolonos viduryje. Žmona buvo ligota, todėl negalėjo paeiti, ir dėl jos man teko atsilikti. Tada prie manęs priėjo Paukštė ir du kartus šautuvo buožė sudavė per nugarą. Noriu pasakyti, kad Paukštė varė mus iki sušaudymo vietos. Paėjus 2,5 km į Vilniaus pusę, kolonai buvo įsakyta pasukti dešininį į mišką; už kelių šimtų metrų pasmerktieji mirti pamatė

* LEVITAS Nochumas, Motiejaus, gimęs 1888 m. Nemenčinėje.

naujai iškastas duobes ir pradėjo bėgti. Tuo pačiu metu iš abiejų pusių į minią pradėjo šaudyti iš šautuvų ir automatų. Man nuo tos baisios baismės pavyko išsigelbėti. Kaip vėliau sužinojau, iš 700 žmonių apie 100—150 išsigelbėjo, o likusieji buvo sušaudyti.

ADSR fondas, r. 68, l. 113—114.

Nr. 173

Iš liudininko ~~S.~~ BORTKEVIČIAUS * parodymų

1946 m. balandžio 11 d.

Aš noriu papasakoti apie kruvinas žydų tautybės gyventojų žudynes 1941 m. rugpiūčio mėnesį 2 km nuo Nemenčinės.

Naktį iš 19-osios į 20-ąją pas mane į namus atėjo du policininkai. Pavardžių nežinau, vienas jų dirbo Nemenčinės pašte. Jie mane prikėlė ir pasakė, kad paimčiau kastuvą ir išeičiau laukan. Iš pradžių jie užėjo pas kaimyną Janą Oповičių ir jį, kaip ir mane, privertė paimti kastuvą ir eiti. Taip policininkai surinko septynis vyrus ir nuvedė mus už Vilijos upės, aiškindami, kad kažkur miške įstrigo mašina ir ją reikės ištraukti. Kai mus atvedė į kitą upės krantą, ten jau buvo 100 vyrų, kuriuos saugojo policininkai. Netrukus mus visus nuvedė į mišką, 2 km nuo Nemenčinės, ir privertė kasti 80 m ilgio ir 3 m pločio duobes. Duobes kasėme iki dešimtos valandos ryto. Tada Raila mums liepė baigti. Mes atsisdėme pailsėti. Po kurio laiko pamatėme plentą Vilniaus link einančią koloną civilinių žmonių — moterų, vaikų, senelių. Ši kolona pasuko į mūsų pusę, į mišką. Dar nepriėjus prie duobės, tų piliečių tarpe kilo panika, daugelis metėsi į šalis, bėgo; tuoj pasigirdo šūviai. Mes, kurie kasėme duobes, gelbėdamiesi nuo mirties, pasislėpėme. Aš atsiguliau į krūmus, netoli duobės. Tuo metu iš bendros kolonos į mūsų pusę bėgo vyras, o maždaug 70 m atstumu jį vijosi ginkluotas vokiečių budelis Antanas Paukštė. Maždaug 30 m nuo manęs Paukštė bėglį nušovė. Paukštė grįžo prie kolonos. Po 15 min. už 200 m nuo mūsų visi žydai buvo suklupdyti ant kelių ir sargybos apsupti. Mus, kasčius duobes, nusiuntė į artimiausią kaimą, 1,5 km nuo šaudymo vietos. Ten būdami, girdėjome dažną šūvių pošėkimą; šaudymas truko tris valandas. Vėliau policijos ar vadovavusio šaudymui nurodymu mus, duobkasius, vėl nuvedė į šaudymo vietą užkasti lavonų. Kai mes atėjome į žiaurią žudynių vietą, mums matant, buvo sušaudyta moteris. Ją nušovė vokiečių talkininkas Kondratavičius. Likę policininkai ir jų talkininkai traukė nuo užmuštųjų geresnius rūbus ir rinko daiktus; visa tai dėjo į iš

* BORTKEVIČIUS Stanislovas, Kazio, gimęs 1915 m. Nemenčinės raj., Jotainiškių ap., Prūsųnės vnk.

anksto paruoštas mašinas ir išvežė. Aš gerai mačiau, kaip Paukštė nurenginėjo užmuštuosius, rinko daiktus ir dėjo į mašiną.

Po egzekucijos, apie 7 val. vakaro, aš ir kiti duobkasiai (penki žmonės) ėjome į namus: Prie Nemenčinės vaistinės mus aplenkė dviračiu Paukštė, kuris iš šaudymo vietos vežėsi pasigrobtų žydų daiktų. Jis buvo neblaivus.

Praėjus dviem dienoms, šaudymo dalyviai pradėjo grobstyti žydų turtą, esantį sušaudytųjų namuose. Jiems padėti — krauti daiktus į vežimus ir mašinas — prievarta buvo suvaryta kelios dešimtys vietinių gyventojų, jų tarpe ir aš. Plėšimai truko keletas dienas.

ADSR fondas, r. 68, l. 115—116.

SUMSKE

Nr. 174

Iš liudininko L. GERASIMOVICIAUS * parodymų

1950 m. spalio 22 d.

1942 metų pavasarį Martynas Januševičius ir kiti policininkai, kurių pavardžių dabar neatsimenu, suėmė apie šešis Šumsko vls. žmones: Stanislovą Pešką, Vladislovą Pešką, Boleslovą Pešką, Mikulevičių (1946 m. išvažiavo gyventi į Lenkiją) ir kitus (jų pavardžių nežinau). Visus uždarė į kamerą. Naktį mano išvardintieji pabėgo. Bet Šumsko policijos punkto policininkai surado Stanislovą Pešką ir du kitus bėglius. Juos vėl suėmė, ir po kurio laiko Šumsko policijos punkto policininkai Martynas Januševičius, Venclovas, Ankėnas ir Skablauskas, ginkluoti šautuvais ir pistoletais, pastotėmis nuvežė suimtuosius prie Kavalčiukų k. į nedidelį beržynėlį ir visus sušaudė. Kai juos varė ir šaudė, aš pats mačiau. Valstiečių minia, kurioje buvau ir aš, stovėjo maždaug už 150 m.

1943 metų rudenį Martynas Januševičius ir policininkai Jablonskas ir kiti, kurių pavardžių dabar neatsimenu, praėjo pro mano namus į Didžiosios Kuosinės k. pusę. Visi buvo ginkluoti šautuvais ir pistoletais. Vakarp tie patys policininkai grįžo, veždami vežime sužeistą Didžiosios Kuosinės valstietį Kazakevičių, kuris netrukus mirė Šumsko ligoninėje.

ADSR fondas, r. 68, l. 99.

* GERASIMOVICIUS Leonardas, Antano, gimęs 1923 m. Vilniaus raj., Šumsko miestelyje.

Nr. 175

Iš liudininko F. PEŠKOS * parodymų

1950 m. spalio 22 d.

1942 metų pavasarį Šumsko policijos punkto policininkai suėmė Stanislovą Pešką ir dar du žmones, jų pavardžių ir gyvenamosios vietos nežinau. Po kurio laiko Šumsko policijos punkto darbuotojai Januševičius, Venclovas, Ankėnas ir kiti, ginkluoti šautuvais ir pistoletais, ir vokiečiai susodino juos visus į pastotės ir nuvežė į Kavalčiukų k. pusę. Aš su vaikais nuėjau prie plento palydėti suimtųjų, nes jų tarpe buvo mano pusbrolis Stanislovas Peška. Kai pastotės privažiavo prie mūsų, du policininkai suėmė mane, nuvedė į Šumsko policijos punktą, apklausė, rūpestingai apieškojo ir paleido, o tuos tris, kuriuos nuvežė į Kavalčiukų k. pusę, iki kaimo neprivežė — visus sušaudė beržynėlyje. Saudymo vietoje nebuvau, bet buvau Stanislovo Peškos laidotuvėse.

1943 metų žiemą policininkas Paplauskas iššaukė mane į Šumsko policijos punktą ir pradėjo tardyti, o policininkas Januševičius tuo metu mušė mane pistoletu ir kumščiu, paskui įkišo į burną pistoleto vamzdį ir norėjo užmušti, bet Paplauskas neleido. Paplūdusį krauju, mane išvarė į gatvę. Januševičius privertė apsiprausti, o paskui paleido namo.

ADSR fondas, r. 68, l. 100.

Nr. 176

Iš liudininkės S. GERMANOVIČ ** parodymų

1950 m. liepos 26 d.

Mano vyras Edvardas Pesliakas buvo nužudytas 1943 m. vasario 9 d. Tuo metu gyvenau Mickūnų valsčiuje. Mano vyras Tarybų valdžios metais buvo išrinktas vietinės Tarybos deputatu. 1943 m. vasario mėnesį, apie 12 val. nakties, į mūsų vienkiemį iš Mickūnų atvažiavo du policijos punkto policininkai. Jie atsivežė ir jauną vaikiną Livarovskį, Mickūnų vls. Ignapolio k. gyventoją. Vienas policininkas užėjo pas mus į kambarį, suėmė mano vyrą, uždėjo antrankius, pasodino į roges ir nuvažiavo į Lavariškių pusę. Po kokių poros valandų pakinkiau arklį ir kartu su savo motina nuvažiavau į Lavariškes. Bet ten neradusi vyro, nuvykau į Mickūnus, nuėjau į policijos punktą ir paklausiau, kur mano vyras. Policininkai atsakė, kad jį nuvežė į Vilnių.

* PEŠKA Feliksas, Felikso, gimęs 1922 m. Vilniaus raj., Šumsko ap., Miežniūnų k.

** GERMANOVIČ Stanislava, Vitoldo, gimusi 1922 m. Vilniuje.

Tada nutariau važiuoti į Vilnių, bet, eidama gatve, pastebėjau roges, kuriomis du policininkai vežė kažkokius žmones. Pastebėjau policininkus, privažiavusius prie valsčiaus savivaldybės daržinės. Jie tuos du piliečius uždarė į daržinę. Pro duris pamačiau savo vyrą. Juos saugojo vokiečiai. Tada vėl nuėjau į policiją ir paklausiau, už ką taip pasielgė su mano vyru. Policininkas mane pasiuntė į valsčiaus savivaldybę. Nuvykau ten, bet manęs neįleido. Tada išėjau į kiemą ir laukiau. Kai žmonės išėjo iš bažnyčios (buvo religinė šventė), vokiečiai ir policininkai mano vyrą su kitais keliais suimtais vyrais išvarė į kiemą ir, dalyvaujant valsčiaus savivaldybės tarnautojams ir iš bažnyčios išėjusiems žmonėms, gestapininkas vokiečių kalba perskaitė kažkokį raštą. Jį policijos punkto vedėjas išvertė į lietuvių kalbą ir kreipėsi į dalyvaujančiuosius lenkiškai, sakydamas, kad visi keturi suimtieji pasmerkti mirti už mokesčių, kuriuos buvo uždėję vokiečių valdžia, nesumokėjimą. Ten pat, valsčiaus savivaldybės kieme, vokiečiai gestapininkas suimtiesiems įsakė atsiklaupyti ant vieno kelio ir pats iš pistoleto pradėjo šaudyti. Mačiau, kad kai vokiečiai iššovė pirmajam į galvą, mano vyras atsigrižo. Antra kulka buvo skirta mano vyrui, o vėliau sušaudė likusius. Tada vokiečiai pasisuko ir nuėjo. Mano vyras pradėjo judėti, ir tada iš minios kažkas pradėjo rodyti į mano vyrą ir šaukti, kad jis dar gyvas. Atbėgo policininkas, kuris dalyvavo, suimant mano vyrą, ir dviem šūviais iš pistoleto jį pribagė. Tą pačią dieną policininkai leido vyro lavoną nugabenti į namus. Paėmė nužudytą savo sūnų ir Livarovskis. Šaudymo vietoje paliko gulėti du lavonai. Savo vyrą palaidojau Buivydų kaimo kapinėse.

ADSR fondas, r. 68, l. 268—270.

Nr. 177

Iš liudiniuko V. LIVAROVSKIO * parodymų

1950 m. liepos 27 d.

1943 m. vasario mėnesį vokiečių baudėjai Mickūnų mieste-lyje sušaudė mano sūnų Vladislovą.

Buvo taip. Naktį pas mane į vienkiemį iš Mickūnų atvažiavo policininkai, atrodo, keturi, iš kurių vienas buvo iš Lavariškių policijos, suėmė mano sūnų ir vėl išvažiavo. Prieš išvažiudami, policininkai man liepė atvykti į Mickūnų vls. savivaldybę. Iš ryto nuvažiavau ten. Pamačiau savo sūnų ir dar tris suimtuosius, iš kurių vienas — Edvardas Pesliakas — buvo man pažįstamas, nes gyveno tik 3 km nuo manęs. Jie buvo uždaryti valsčiaus

* LIVAROVSKIS Vaclovas, Antano, gimęs 1883 m. Vilniaus raj., Mickūnų ap., Viktariškių k.

savivaldybės daržinėje. Tą pačią dieną juos išvarė į kiemą, ir vokiečiai perskaitė raštą, o kažkas jį išvertė ir paaiškino lenkiškai, kad visi suimtieji pasmerkti mirti už mokesčių vokiečių valdžiai nesumokėjimą, bet iš tikrųjų ne už tai, nes mano sūnus buvo išduotas už ryšių palaikymą su tarybiniais partizanais. Man ir kitiems matant, mano sūnų ir dar tris suimtuosius vokiečiai iš pistoleto sušaudė.

ADSR fondas, r. 68, l. 271.

Nr. 178

Iš liudininko I. PETRULEVICIAUS * parodymų

1950 m. rugsėjo 12 d.

1943 metų rudenį, ankstų rytą, į Didžiosios Kuosinės k. pas Juozą Kazakevičių atėjo grupė Šumsko miestelio policininkų. Jiems atėjus, Kazakevičiaus sūnūs Juozas, Edvardas ir Mečislovas mėgino iš namų pabėgti. Policininkai iš šautuvų ir pistoleto atidengė į bėgančiuosius ugnį. Tie atsišaudė. Bėgantį Juozą Kazakevičių sunkiai sužeidė. Jam į pagalbą atėjo brolis Mečislovas; paėmęs iš jo trumpą šautuvą, nuvilko Juozą į krūmus paslėpti. Kadangi tuo metu truputį snigo, policininkai greit rado Juozą krūmuose ir taip jį sumušė, kad netrukus Šumsko ligoninėje jis mirė. Po kelių dienų tie patys policininkai suėmė tėvą, Juozą Kazakevičių, kuris mirė Vilniaus kalėjime.

ADSR fondas, r. 68, l. 98.

* PETRULEVICIUS Ipolitas, Juozo, gimęs 1907 m. Vilniaus raj., Šumsko ap., Didžiosios Kuosinės k.

APIBENDRINTI DUOMENYS
APIE ŽUDYNES VILNIAUS APSKRITYJE

Nr. 179

Aktas

1944 m. rugpiūčio 26 d.

Mes, žemiau pasirašiusieji: VRLK Nemenčinės skyriaus apylinkės įgaliotinis M. Jemeljanovas, Bezdonių apylinkės Tarybos pirmininkas B. Gaspirovičius, apylinkės Tarybos pirmininko pavaduotojas J. Martusevičius ir tos apylinkės gyventojai liudininkai: 1) I. Lastovskis, 2) A. Mackevičius, 3) I. Rodzevičius, 4) S. Miziuta, 5) F. Brižuk, 6) L. Bukšanskis — surašėme šį aktą apie tai, kad 5 km nuo Bezdonių stoties, t. y. durpyne, buvo karo belaisvių stovykla. Apžiūrėjus šią stovyklą, rasta: 14 mažų kapų ir 4 brolių kapai. Atkasus du kapus, rasti sutrūniję lavonai. Anot liudininkų, karo belaisviai buvo laidojami be rūbų (be karinės aprangos). 1943 m. rugpiūčio mėnesį vokiečiai sudegino karo belaisvių stovyklą. Kad vokiškieji išgamos 1943 m. [nužudė] 25 000 (dvidešimt penkis tūkstančius) kareivių ir vadų, patvirtina liudininkai. Apie tai ir surašytas šis aktas.

Nemenčinės skyriaus įgaliotinis *Jemeljanov*

Bezdonių apylinkės Tarybos pirmininkas *Gaspirovič*

Liudininkai: 1. *Martusevič* 5. *Brižuk*
2. *Bukšanskij* 6. *Už* [Parašas neįskaitomas]
3. *Rodzevič* 7. *Mackevič*
4. *Miziuta*

Aktas pasirašytas 1944 m. rugpiūčio 26 d., 14,00.

TSRS CVSRA, f. 7021, ap. 94, b. 3, l. 133.

Nr. 180

Aktas

Vilnius, 1945 m. gegužės 25 d.

Mes, žemiau pasirašiusieji, komisija iš trijų asmenų: komisijos pirmininkas — Vilniaus aps. vykdomojo komiteto pirmininkas Dapkus, nariai — VRLK Vilniaus aps. skyriaus viršininko pavaduotojas milicijos majoras Varalovas, VRLK Vilniaus aps. skyriaus viršininko pavaduotojas politiniams reikalams valstybės

saugumo leitenantas Boikovas, surašėme šį aktą apie tai, kad tyrinėjant nustatyta, jog okupacijos metu Lietuvos TSR Vilniaus aps. teritorijoje vokiečių fašistiniai grobikai įvykdė šias piktadarības:

1. 1941 m. rugpiūčio 20 d. 3 km nuo Nemenčinės miestelio (Lietuvos TSR Vilniaus aps.), Vilniaus link, buvo sušaudyta 458 žydai ir 112 žydų vaiku.

Netoli Kabiškės k. (Vilniaus aps. Nemenčinės vls.) sušaudyta 18 lenkų.

1942 m. rugpiūčio mėn. Nemenčinės vls. Buivydžių vietovėje, durpyno stovykloje, sušaudyta 300 žydų ir 50 rusų karo belaisvių; 150 rusų karo belaisvių iš durpyno stovyklos išvežti į Vilnių. Tolimesnis jų likimas nežinomas.

Nemenčinės vls. Buivydžių vietovėje buvo nukankinti 3 rusų karo belaisviai.

1942 m. iš Nemenčinės vls. į vokiečių vergovę išvežta 126 žmonės.

2. Rudaminos vls. nužudyta ir Paneriuose sušaudyta 108 žmonės, į vokiečių vergovę išvežta 106.

Darželių miestelio stovykloje sušaudyta ir mirė nuo kankinimų 300 tarybinių karo belaisvių, suimti ir sumušti 7 žmonės.

3. Vilniaus aps. Riešės vls. Galinių vietovėje, netoli tarybinio ūkio „Liubov“, 1944 m. birželio mėnesį sušaudyti 55 žmonės, į vokiečių vergovę išvežta 13, vienas tarybinis karo belaisvis žuvo.

4. Vilniaus aps. Turgelių vls. sušaudyta 113 žmonių, į vokiečių vergovę išvaryti 4, suimti ir kankinti 24.

5. Vilniaus aps. N. Vilnios mieste, Vėliučionių stovykloje, sušaudyta 361 žmogus, Košarų* stovykloje nuo bado ir kankinimų žuvo 13 000 tarybinių karo belaisvių, į vokiečių vergovę išvežta 190 žmonių.

Iš viso Lietuvos TSR Vilniaus aps. sušaudyta ir nužudyta 1520 taikių gyventojų, sušaudyta, užmušta, mirė nuo bado ir kankinimų 13 354 tarybiniai karo belaisviai, suimta ir kankinta 181 žmogus, į vokiečių vergovę išvaryta 424 žmonės.

Apie tai ir surašytas šis aktas.

Komisijos pirmininkas, Vilniaus aps. vykdomojo komiteto
pirmininkas *Dapkus*

VRLK Vilniaus aps. skyriaus viršininko pavaduotojas
milicijos majoras *Varalov*

Komisijos nariai: VRLK Vilniaus aps. skyriaus viršininko
pavaduotojas politikams reikalams valstybės
saugumo leitenantas *Boikov*

TSRS CVSRA, f. 7021, ap. 94, b. 438, l. 1.

* Nei buvusioje Vilniaus aps., nei dabartiniame Vilniaus raj. tokios vietovės nėra. Koszary (lenk.) — kareivinės.

Bendros žinios *
Apie vokiečių fašistinių nusikaltėlių piktadarybes,
padarytas TSRS piliečiams Lietuvos TSR Vilniaus apskrityje

Valsčiaus pavadinimas	Sušaudyta	Pakar-ta	Mirė nuo kankinimų	Žuvo nuo bombų ir sviedinių	Žuvo karo belaisvių	Iš viso žuvo	Suimta	Išvaryta į vokiečių vergovę (pagal aktus)	Išvaryta į vokiečių vergovę (pagal sąrašus)
Nemenčinės	888			—	53	941	150	—	126
Rudaminos	103			5	300	408	7	1	105
Riešės	55			—	1	56	—	—	13
Turgelių	113			—	—	113	24	4	—
N. Vilnios	361			—	13 000	13 361	—	—	190
Iš viso:	1520			5	13 354	14 879	181	5	434
	1525							439	

Vilniaus aps. vykdomojo komiteto pirmininkas *Dapkus*

Vilniaus aps. milicijos skyriaus viršininkas. milicijos majoras *Varalov*

Vilniaus aps. milicijos skyriaus viršininko pavaduotojas politiniams reikalams valstybės saugumo leitenantas *Boikov*

TSRS CVSRA, f. 7021, ap. 94, b. 438, l. 2.

* Į šią lentelę neįtrauktas nužudytų Bezdonių stovykloje karo belaisvių skaičius.

KAUNO MIESTE

PIRMOSIOS AUKOS — TARYBINIAI AKTYVISTAI

V. MONTVILOS, J. BUDZINSKIENĖS, P. ZIBERTO
IR KITŲ NUŽUDYMAS

Nr. 182

Sargėnų tuberkuliozinė ligoninė

1941 m. birželio mėn. 26 d.

Nr. 7

Kaunas, Vilijampolė, Sargėnų g.

Nr. 24, Telef. Nr. 20204

Vilijampolės partizanų štabui

Tamstoms pristatomi iš Sargėnų tuberkuliozinės ligoninės ligoniai: 1) Kaneckis Adomas, 2) Overis Vacius, 3) Rekelevičius Antanas, 4) Saunoraitė Michalina yra pasižymėję „raudonojo teroro“ šalininkai, provokatoriai ir besikuriančios nepriklausomos Lietuvos laisvės užgniaužimo provokacijomis siekią asmens. V. Overis, A. Kaneckis, M. Saunoraitė yra viešai pasireiškę komunistais ir Lietuvos partizanus, „grįžus bolševikams“, ketinę iššaudyti žmonės. A. Rekelevičius pavojingas viešajai tvarkai kaip amžinas alkoholikas ir agitatorius.

Už Ligoninės vedėjas

[Parašas neįskaitomas]

Lietuvos TSR CVA, f. 972, ap. 1, b. 12, l. 154. Originalas.

Centriniam (NKVD) kalėjimui

Kaunas

1941 m. liepos 19 d. 17 val. vyr. kriminaliniam asistentui Francui Krichbaumui (Kriechbaum) reikia perduoti žemiau išvardintus kalinius ir jų daiktus:

1. Narvickis Janka	1900	Žr. bylą
2. Juozaitienė Aleksandrija	1918	„ „
3. Landorfas Eduardas	1887	„ „
4. Grigaliūnas Antanas	1909	„ „
5. Pekariskis Povilas	1919	„ „
6. Ambrozevičius Mykolas	1894	„ „
7. Sapavičius Mečys	1919	„ „
8. Sokolovas Sergejus	1909	„ „
9. Montvila Vytautas	1902	„ „
10. Šumauskas Kazimieras	1913	„ „
11. Segalis Jokūbas	1920	Raudonųjų studentų aktyvitas ir agitatorius
12. Černis Motelis	1923	Žinomas KP šalininkas
13. Reznikas Simonas	1872	„ „ „
14. Mandelštamas Solomas	1890	Kriminalinis nusikaltėlis, spekuliantas valiuta
15. Centeris Abramas	1893	Komunistas, raudonosios kriminalinės policijos viršininko agentas
16. Graumanas Peisachas	1904	KP narys
17. Zavackis Tuvija	1914	KP aktyvistas
18. Kolskinas Chackelis	1906	„ „
19. Šliosbergas Leiba	1922	Aktyvus komunistas
20. Rypselis Isakas	1919	Komjaunuolis, žinomas aktyvistas
21. Untaršacas Eberis	1905	Aktyvistas, dalyvavęs, nušaukiant policijos valdininką
22. Antopickis Motelis	1877	Spekuliantas valiuta
23. Portnojus Eljašas	1910	Aktyvus komunistas
24. Salitonas Peisachas	1901	Spekuliantas valiuta
25. Stasdauskis Mauša	1921	Inteligentas, KP aktyvistas
26. Pintusevičius Abramas	1911	Aktyvus komunistas
27. Videlevskis Joselis	1905	Žinomas komunistas
28. Fišas Gdalija	1905	Aktyvus komunistas
29. Klibanskis Giršas	1883	Spekuliantas valiuta
30. Lisonas Leiba	1914	Komunistas, sesuo studijuoja Maskvoje, visa šeima komunistiška

31. Gordonas Simonas 1899 Raudonoji pagalba, aktyvus narys
 32. Faktorofskis Jakobas 1821* Inteligentas, komunistas
 33. Brenerytė Taibė 1923 Komjaunuolė
 34. Klocaitė Dverė 1909 Raudonoji pagalba
 35. Budžinskienė Jadvyga 1909 Deputatė

Hamann

SS oberšturmfiureris
 ir operatyvinio būrio vadas

Paimti, išskyrus Nr. 3, 10, 17, 18, 19,
 22, 24 ir 28**.

Kauno kalėjimas

Kaunas, 1941.VII.19

Kriechbaum

G a u t a: 1941.VII.21

Nr. 116

Lietuvos TSR CVA, f. 731, ap. I, b. 3003,
 l. 4. Versta iš originalo vokiečių kalba.

J. Budžinskienė

Nr. 184***

N U T A R I M A S.

1941 m. spalio mėn. 29 d., Kaunas. Valstybės Saugumo De-
 partamento Kvotų Skyriaus Viršinininkas, turėdamas galvoje, kad
 Zibertas Pranas, s. Mykolo, gyv. Kaunas, Suonelaidžio g. 14 b, bolše-
 vikų okupacijos metu pasižymėjo aktyvia komunistine veikla,
 buvo liudies seimo narys, aukščiausio teismo narys, o, be to,
 prieš bolševikų okupaciją kalėjimo išėdėjo už komunistinį
 veikimą 20 metų, todėl

n u t a r a s

Ziberta Praną ir toliau laikyti Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo
 name šioje.

(graf. J. J. J.)
 Kvotų Skyriaus Viršinininkas

Nutarimas man paskelbtas 1941. X. 29 *(graf. Zibertof)*

Kauno S. D. Kaitė
 GAUJA

1941 m. X. 30
 2171

Nutarimą paskelbiau *(graf. J. J. J.)*
 Viršinininkas

(Stuorasof, tuncas)

Lietuvos TSR CVA, f. 731, ap 1, b. 3804, l. 5.

* Taip dokumente.

** Priešas rašytas ranka. Išvardinti numeriai sąrašė išbraukti rašalu.

*** P. Zibertas po kurio laiko iš Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo buvo paleistas.
 Tačiau netrukus, 1942 m. vasario 18 d., jis, kaip vienas antifašistinės partizaninės gru-
 pės „Kova“ organizatorių, vėl buvo suimtas ir 1942 m. kovo 10 d. nužudytas IX forte
 („Kauno tiesa“, 1958 m. rugpjūčio 17 d., Nr. 168).

Nr. 185

[Rezoliucija]

Priimtas 1942 m. vasario 28 d.

Sliesoraitis

Siunčiamų į IX fortą kalinių sąrašas

Pavardė, vardas, tėvo vardas	Kalinio Nr.	Už ką nubaustas	Bausmės pradžia	Bausmės pabaiga
Dudzinskas Vladas, Jurgio	122	Komunistų veikloje	1941.XI.15	1942.III.15

[Kauno kalėjimo] administracijos [skyriaus] viršininkas

[Parašas neįskaitomas]

1942 m. vasario 27 d.

Lietuvos TSR CVA, f. 731, ap. 4, b. 38, l. 19. Originalas. Rankraštis.

Nr. 186

Siunčiamų į IX fortą darbams kalinių sąrašas

Pavardė, vardas, tėvo vardas	Kalinio Nr.	Už ką nubaustas	Bausmės pradžia	Bausmės pabaiga
Guobis Juozas, Tomo	146	Komunistinę veiklą	1942.I.5	1942.VII.5
Nėpas Kazys, Jono	104	„	1942.IV.4	1942.X.4
Rudžianskas Pranas, Jono	149	„	1942.III.15	1942.VI.15
Naglis Jonas, Elžbietos	72	Bendras nusikaltimas	1942.IV.21	1942.X.21

Kaunas
1942 m. balandžio 21 d.

Kauno kalėjimo administracijos [skyriaus]
viršininkas

[Parašas neįskaitomas]

[Priešas]

Minimus kalinius paėmiau pristatyti į IX fortą.

1942 m. balandžio 22 d.

[Parašas neįskaitomas]

Lietuvos TSR CVA, f. 731, ap. 4, b. 38, l. 32. Originalas. Rankraštis.

ŽYDŲ NAIKINIMAS

SKERDYNĖS GARAŽO KIEME

Nr. 187

Iš liudiniuko J. VAINILAVIČIAUS * parodymų

1959 m. rugpiūčio 1 d.

Didžiajam Tėvynės karui prasidėjus, aš, kaip ir šiuo metu, gyvenau Kaune, Puškino g. Nr. 3, b. 2. Tada ta gatvė buvo kitaip vadinama — Miško g. Mūsų namas stovėjo šalia mokyklos. Jos kieme aš su vaikais dažnai žaisdavau futbolą ir kitokius žaidimus. Prie mokyklos buvo garažas (dabar tas garažas Lenino prospekte, priešais kapines, ir priklauso Lietkoopsąjungai).

Į Kauną įžengus hitlerinei kariuomenei, garažo teritorijoje apsistojo vokiečių gurguolė. Kartą, apie 1941 m. birželio mėnesio pabaigą, grįždamas iš žūklės į namus ir eidamas Lenino prospektu, garažo kieme pamačiau dirbančius civilinius žmones. Su jais vokiečiai elgėsi grubiai. Mačiau, kaip grupė žydų plikomis rankomis rinko arklių mėšlą ir nešė į vieną krūvą. Aš iš smalsumo įėjau į mokyklos kiemą ir per tvorą ėmiau stebėti, ką ten daro. Kada tie žmonės surinko mėšlą, jiems buvo įsakyta nusiprausti. Vokietis nuvarė juos prie kranų ir paleido vandenį. Prausėsi iš eilės. Kiekvieną besiprausiantįjį vertė imti į burną žarną ir, stipriai vandens srovei bėgant, skalauti burną. Kai kurie žydai tai daryti atsisakė ir bėgo į šalį. Tuo metu vienas vokiečių kareivis, norėdamas spirti žydai, užsimojo, o šis staiga atšoko, ir vokietis, netekęs lygsvaros, nukrito ant žemės. Tada ir prasidėjo skerdynės. Vokiečiai ir buvusių garaže 10—15 baltaraiščių ėmė mušti žydus. Mušė juos, kuo pakliuvo: kas — šautuvu, kas — kastuvu, kas — pagaliu ar dalba. Buvo sužeista apie 50 žmonių. Jie gulėjo ant žemės, kai kurie vaitojo ir šaukė. Tada atnešdavo žarną ir apipildavo juos vandeniu. Jeigu kas atgaudavo sąmonę, užmušdavo mirtinai.

Kada visi žydai buvo užmušti, į garažo kiemą atvažiavo sunkvežimis ir atvežė grupę žydų, kurie pakrovė į mašiną lavonus ir kažkur išvežė. Po to vokiečiai išvaikė visus stebėjusius šį įvykį. Ką dar darė garaže, nežinau, nes ir mane vokiečiai nuvijo.

ADSR fondas, r. 141, l. 44—45.

* VAINILAVIČIUS Julius, Juliaus, gimęs 1924 metais Kaune.

Iš liudininko L. SURVILOS * parodymų

1961 m. sausio 21 d.

Pirmomis karo dienomis, praslinkus savaitei nuo karo pradžios, man teko matyti, kaip buržuaziniai nacionalistai Vytauto prospekte, buvusiam „Lietūkio“ garaže, susidorėjo su žydų tautybės asmenimis. Tai įvyko sekančiomis aplinkybėmis.

Apie 10 val. aš iš „Neries“ liejyklosėjau namo Vytauto prospektu. Prie kapinių mane sulaukė man nepažįstamas ginkluotas nacionalistinės gaujos dalyvis ir įsakė eiti į kapines kasti duobių. Tuo metu jis sulaukė ir nukreipė daugiau praeivių. Kapinėse mačiau grupę piliečių, kasančių duobes. Ten buvo ir žydų tautybės piliečių. Iki duobių kasimo vietos aš nėjau. Padaręs lanką, vėl išėjau į Vytauto prospektą. Prie „Lietūkio“ garažo buvo minia žmonių, kurie, apstoję tvorą, kažką stebėjo kieme. Kadangi per minią aš nieko nemačiau, perėjau į gretimą Miško gatvę ir išėjau į buvusios lenkų gimnazijos kiemą, kuris ribojosi su garažo kiemu. Kadangi tvora buvo aklina, užlipęs ant jos, pradėjau žvalgytis po garažo kiemą. Ant tvoros buvo ir daugiau pasilipusių piliečių, kurie žiūrėjo į garažo kieme vykusias kruvinas žudynes.

Garažo kieme pamačiau 5—6 jaunus vyrus, kurie, nusivilkę švarkus, guminėmis žarnos, geležiniais laužtuvais mušė žydų tautybės vyrus, kuriuos grupėmis po du—tris žmones atsivesdavo iš gatvės, kaip aš supratau, iš priešais esančių kapinių, kur jie kasė duobes. Garažo kiemo grindinys buvo nuklotas sužalotais lavonais ir smarkiai sulaištytas krauju. Atvestuosius tie vyrai tąsė už plaukų, stumdė, daužė per galvą laužtuvais, pylė ant jų iš vandentiekio žarnos, naudojamos automobilių plovimui, vandenį. Taip kankindavo, kol aukos mirdavo. Garažo kiemo pakraštyje mačiau grupę vokiečių kareivių ir karininkų, bet jie žydų nemušė.

Iš tų vyrų, kurie kieme kankino žydų tautybės piliečius, aš nė vieno neatpažinau. Atsimenu, kad vienas jų grojo armonika. Stebėjusių tą vaizdą žmonių tarpe kalbėjo, kad tą susidorojimą surengė buvę politiniai kaliniai, kurie pirmomis karo dienomis išėjo iš Kauno kalėjimo, t. y. buvo vokiečių paleisti.

Man bežiūrint, atvažiavo dengtas sunkvežimis, į kurį atvaryti iš kapų žydai sumetė lavonus. Sunkvežimiui išvažiauvus, aš nuėjau namo ir, kas toliau ten vyko, nemačiau.

ADSR fondas, r. 141, l. 112—113.

* SURVILA Leonardas, Jono, gimęs 1920 metais Ukrainos TSR, Charkove.

GETO STEIGEJAI

Nr. 189

~~Kauno komendanto~~ ir Kauno miesto burmistro Įsakymas Nr. 15

§ 1

Visi žydų tautybės asmens, kurie iš Kauno miesto yra pabėgę, neturi teisės į Kauno miestą grįžti — sugrįžusieji bus suimti.

Namų savininkai, nacionalizuotų namų valdytojai ir kitų namų faktiniai valdytojai, kurie leis apsigyventi grįžusiems į Kauną žydų tautybės asmenims savo valdomuose namuose, bus baudžiami.

§ 2

Visi Kauno mieste gyveną žydų tautybės asmens, be lyties ir amžiaus skirtumo, š. m. liepos mėn. 12 d. pradedant, ant kairiosios krūtinės dalies nešioja šį ženklą: geltonos spalvos Dovydo žvaigždę 8—10 cm diametro. Ženklus pasirūpina patys žydų tautybės asmens.

Pastebėti be ženklo žydų tautybės asmens bus suimami.

§ 3

Žydų tautybės asmenims leidžiama vaikščioti gatvėmis ir rodytis viešose vietose nuo 6 iki 20 val. Kitu metu pastebėti viešose vietose žydų tautybės asmens bus suimami.

§ 4

Visi Kauno miesto ribose gyveną žydų tautybės asmens, be lyties ir amžiaus skirtumo, nuo š. m. liepos mėn. 15 d. iki rugpjūčio mėn. 15 d. turi persikelti gyventi į Kauno priemiestį — Vilijampolę.

Persikeliančios šeimos gauna persikėlimo orderius.

§ 5

Tvarkingam persikėlimui užtikrinti Kauno miesto Butų ūkio valdyba kartu su žydų bendruomenės atstovais nustato persikėlimo sąlygas, tvarką ir eigą.

Persikėlimo eigą prižiūri Kauno komendantūros ir Kauno miesto policijos pareigūnai. Nurodytu laiku nepersikėlusieji bus suimami.

§ 6

Persikėlimas vykdomas pačių persikeliančiųjų lėšomis.

§ 7

Vilijampolėje gyveną nežydų tautybės asmens turi teisę išsikelti gyventi į kitas Kauno miesto dalis. Apsigyvenimo vietai surasti tarpininkauja Kauno miesto Butų ūkio valdyba.

§ 8

Žydų tautybės asmens, turį nekilnojamą turtą kitose miesto dalyse, ne Vilijampolėje, tą turtą turi likviduoti, pirmoj eilėj susitardami pasikeisti su Vilijampolėje nekilnojamąjį turtą turinčiais ir iš ten išsikelti norinčiais lietuviais.

Nekilnojamo turto likvidavimui bei pasikeitimui tarpininkauja tam tikslui Kauno miesto savivaldybės įsteigtas biuras.

Nesutvarkytus tuo būdu nekilnojamuosius turtus perima Kauno miesto savivaldybė.

Žydų tautybės asmens, turį ginklus, privalo tuojuo perduoti komendantūrai (Gedimino g. 34), o radijo aparatus — Butų ūkio valdybai (Laisvės al. 9, 3 aukštas). Neišpildę šio nuostato, bus griežtai baudžiami.

§ 9

Žydų tautybės asmenims draudžiama naudotis kitų tautybių asmenų samdomuoju darbu.

Kaunas, 1941 m. liepos mėn. 10 d.

Kauno komendantas

Kauno miesto burmistras

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 6, l. 5. Patvirtintas nuorašas.

Nr. 190

Protokolas

Kaunas, 1941 m. liepos mėn. 25 d.

Kauno komendantūroje įvyko tarpžinybinis pasitarimas dėl žydų perkėlimo į Vilijampolėje skirtą rajoną.

Pasitarime dalyvavo: Kauno komendantas kpt. Kyjiecinskas, Kauno komendantų pavaduotojas plk. Kalmantas, Kauno miesto burmistras Palčiauskas, Saugumo departamento direktorius Reivytytis, Policijos departamento direktorius Taunys, Kauno policijos vadas Renigeris ir Kauno komendantūros organizacijos skyriaus viršininkas mjr. Biknaitis.

Pirmininkavo Kauno komendantas kpt. Kviecinskas, sekretoriavo mjr. Biknaitis.

Posėdis prasidėjo 17 val., baigėsi 19 val.

Svarstyta:

1. Žydų iškėlimas iš Kauno miesto ir priemiesčių į Vilijampolėje skirtą žydams rajoną.

Nutarta:

Nutarta tuo reikalu išleisti žemiau talpinamą įsakymą ir instrukciją.
Įsakymą išleis Kauno komendantas ir Kauno miesto burmistras.
Instrukciją — Kauno miesto policijos vadas.

Įsakymą ir instrukciją nutarta išleisti sekančio turinio:

Įsakymas

§ 1

Visi Kauno miesto ribose gyveną žydai turi iki nurodyto įsakyme Nr. 15 laiko persikelti į Vilijampolėje skirtą rajoną.

Žydų perkėlimą vykdo ir atskiroms žydų šeimoms persikėlimo laiką, eigą ir tvarką nustato Kauno miesto policijos vadas.

Išsikeliantiems žydams patalpas paskiria Kauno miesto savivaldybė.

§ 2

Žydams paskirtas rajonas Vilijampolėje nužymėtas tam tikrame plane.

§ 3

Žydams draudžiama pardavinėti, užstatinėti ir keisti judamąjį ir nejudamąjį turtą, o taip pat jiems draudžiama užsiimti bet kokia prekyba.

§ 4

Žydams, išsikeliantiems į Vilijampolėje skirtą rajoną, leidžiama pasiimti su savimi tik profesijos įrankius ir naujoms gyvenimo sąlygoms būtiną mantą.

Žydams leidžiami pasiimti daiktai nustatyti atskiroje instrukcijoje, kurią išsikeliantiems žydams paskelbs policija. Kitas turtas paliekamas Kauno miesto savivaldybės žinioje.

Žydų paliekamus butus ir turtą apsaugoti policija paves įpareigotiems asmenims.

Instrukcija

§ 1

Išsikeliantiems į Viliampolėje skirtą rajoną žydams leidžiama pasiimti žemiau nurodytieji daiktai:

1. Virtuvės daiktai

Visi virtuvės rakandai, išskyrus elektrinius.

2. Valgomojo kambario daiktai

Vieną valgomojo kambario stalą šeimai, be to, po vieną kėdę kiekvienam asmeniui, po dvi lėkštes, po vieną stiklinę ar puoduką gerti su lėkštele, po vieną stalo šakutę, peilį, šaukštą ir šaukštelį ir prieskonio indus.

Pastaba: indai turi būti imami tik nebrangūs.

3. Miegamojo kambario daiktai

Kiekvienam asmeniui po vieną lovą, po vieną komplektą patalynės ir po tris komplektus patalynės skalbinių.

4. Drabužiai ir avalynė

a) Vyrams po du kostiumus, žieminį ir vasarinį pal tą, po dvi poras batų, po keturis komplektus baltinių;

b) moterims po keturias sukneles, žieminį ir vasarinį pal tą, po tris poras batukų, po aštuonis komplektus skalbinių;

c) vaikams iki 14 metų amžiaus leidžiama pasiimti visus vaikiškus drabužius ir avalynę; vyresniems kaip 14 metų leidžiama imti tik suaugusiojo normą.

Be to, leidžiama pasiimti darbo įrankius, išskyrus stacionarius įrengtas mašinas ir kitus brangius aparatus (rentgeno aparatus, diatermijos ir pan.).

§ 2

Pirmame § leidžiami pasiimti daiktai turi būti paimti per nustatytą šeimai išsikelti laiką.

Nepasiimti daiktai per duotą išsikelti laiką, o taip pat pirmame § nepaminėti daiktai turi būti palikti butuose, kuriuos policijos pareigūnai įtraukia į atitinkamus sąrašus ir paveda butą ir daiktus saugoti įpareigotiems asmenims.

Daiktų sąrašai susstatomi kiekvienam butui po du egzempliorius, kurių vienas perduodamas Kauno miesto burmistrui, o antras — atitinkamos nuovados policijos nuovados viršininkui.

Sąrašams blankus pagamina Kauno miesto savivaldybė.

§ 3

Įpareigotieji asmens, be atitinkamos policijos nuovados viršininko žinios, neturi teisės saugomąjį butą ir jame esantį turtą kam nors perduoti.

§ 4

Žydų paliktą turtą likviduoja Kauno miesto burmistras, susitaręs su Kauno miesto policijos vadu.

2. Vilijampolėje žydams skirto rajono ribų nustatymas

Nustatytos Vilijampolėje žydams skirto rajono šios ribos:

Iš pietų vakarų ir vakarų:

Nuo upės Neris, perkertant Kriščiukaičio g. tarp 4-to—6-to ir 3-čio—5-to sklypų, Veliuonos g., perkertant Panerių g. tarp 5-to—7-to sklypų, į Naujalio g. tarp 6-to—8-to sklypų. Naujalio g. iki Dvaro g., Dvaro g. iki Kelmės g.

Iš šiaurės vakarų ir šiaurės:

Kelmės g. iki Goštautų g., Goštautų g. iki Stulginskio g., Stulginskio g. iki Linkuvos g., Linkuvos g. ir Žemaičių plentu iki Kaltinėnų g., Kaltinėnų g. tąsa iki susikirtimo statmens Panerių g. iš 140-to sklypo. Kuršėnų g. iki upės Neris. 14-tas sklypas Kuršėnų g. ir 21-mas sklypas Ramygalos g. į rajono ribas neįeina.

Iš rytų ir pietų rytų.

Rajono riba eina Neries upės krantu.

Pirmininkas	<i>Kviecinskas</i>
Dalyviai	<i>Kalmantas</i> <i>Palčiauskas</i> <i>Reivytis</i> <i>Taunys</i> <i>Renigeris</i>
Sekretorius	<i>Biknaitis</i>

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 6, l. 2—4. Patvirtintas nuorašas.

PERSEKIOJIMAS UŽ RASISTINIŲ NUOSTATŲ PAŽEIDIMĄ

Nr. 191

Įvykio protokolas

1941 m. liepos mėn. 21 d. 8 val. aš, Kauno miesto policijos I nuovados viršininko padėjėjas Jonas Vyšniauskas, surašiau protokolą šiuo reikalu:

Siandieną 7,35 val. policijos nuovados vachmistras Cibirka Antanas pristatė į nuovadą sulaikytą pilietį Kacą Aroną, pranešė, kad šis vaikščiojo Gardino g., neturėdamas nustatyto ženklo — Dovydo žvaigždės.

J. Vyšniauskas

I nuovados viršininko padėjėjas

Lietuvos respublika

VRM

Kauno miesto policijos

I nuovados viršininkas

1941 m. liepos 21 d.

Nr. 92

Kaunas

Saugumo policijos Kauno apygardos viršininkui

Drauge su protokolu siunčiu sulaikytą pilietį Kacą Aroną Tamstos parėdymui.

J. Vyšniauskas

Už I nuovados viršininkas

Lietuvos TSR CVA, f. 972, ap. 1, b. 66, l. 1. Originalas.

Nr. 192

Protokolas Nr...

1941 m. rugpiūčio mėn. 3 d. 21 val. 05 min. aš, Kauno miesto policijos II nuovados budintis valdininkas vachmistras K. Liaudinskis, dalyvaujant žemiau pasirašiusiems liudininkams ir sulaikytai Eugenijai Michelisaitėi, gyv. Kaune, Nemuno g., Nr. 22, surašiau protokolą šiuo reikalu: virš minėtu laiku į II policijos nuovadą pristatė vachmistras Bružas Kazys 21 val. 05 min. žydų tautybės pilietę Eugeniją Michelisaitę, kuri vaikščiojo Lukšio g. uždraustu laiku (žydų tautybės asmenims galima vaikščioti iki 20 val.), apie ką surašiau šį protokolą. Be to, patalpintoji žydė Eugenija Michelisaitė nuovados daboklėje sunaikino privalomas nešioti Dovydo žvaigždes ir kategoriškai atsisakė pasirašyti ant jai surašyto protokolo.

Protokolas surašytas nuovadoje. Vadovaujantis baudžiamojo proceso 1140 str., protokolas, jį surašant, dalyvavusiems asmenims perskaitytas.

K. Liaudinskis

II nuovados vachmistras

Lietuvos TSR CVA, f. 972, ap. 1, b. 84, l. 2. Originalas. Rankraštis.

Pranešimo protokolas

1941 m. spalio 11 d. 8 val. atvyko į žydų geto policijos IV kvartalo būstinę, Aldonos g. 16, nekviesta pilietė Fišaitė Chaja, gyv. Viliampolėj, Kulvos g., 28 nr., ir pareiškė: „Vienam bute gyvenome 5 moterys ir kūdikis, visai be vyrų. Vakar, 1941 m. spalio 10 d. 22 val. 10 min., prie mūsų buto durų pasirodė 3 asmenys — 1 kariškai apsirengęs ir 2 civiliniai ir prašė įleisti. Jie pareiškė, kad, jei mes neįleisime, tai pradės šaudyti. Mes jų neįleidome. Jie išdaužė lango stiklą. Po to mūsų kaimynė juos įleido pro duris. Kariškis turėjo rankoje pistoletą ir reikalavo atiduoti ginklą. Tas kariškis buvo girtas. Visų pirma jie reikalavo aukso ir laikrodžių ir pradėjo kratyti visą butą. Jie pasiėmė: 1) 2 moteriškus paltus, 2) apie 30 rb., 3) batų, 4) baltinių, suknelių ir kt. Jie, be to, daužė baldus ir išmėtė visus daiktus.

Kiek mes girdėjome iš balsų, tai sprendžiame, kad kieme buvo daugiau vyrų ir vežimėlis. Apie 24 val. jie pasišalino. Mes buvome užėjusios ir pas kaimynę Epelšteiniene. Pas Epelšteiniene tie 3 vyrai irgi buvo ir iš jos paėmė labai daug daiktų, baltinių, paltų, kostiumų, suknelių ir kt.

Kai jie išėjo, tai netrukus išgirdome riksmus iš kitų kaimyninių namų. Kariškis, kuris buvo pas mus prie durų, kai buvo atėjęs, kreipėsi vokiečių kalba. Vėliau jis kalbėjo lietuviškai ir lenkiškai.

Esu įspėta apie atsakomybę už melagingą pranešimą“.

Ch. Fišaitė

Tą pat parodė Fišaitės Chajos sesuo Fišaitė Jochė 1941 m. spalio 11 d. ir yra įspėta apie atsakomybę už melagingą pranešimą.

J. Fišaitė

Ta pati Fišaitė Jochė, 16 m. amžiaus, gyv. Viliampolėj, Kulvos g. 28, pareiškė, kad, „kai tik atėjo tie trys vyrai, tai du iš jų — kariškis ir jaunas civilinis — per prievartą mane išžagino, grasindami pistoletu.

Esu įspėta apie atsakomybę už šį mano pranešimą“.

J. Fišaitė

Fišaitė papildomai parodė, kad „jaunas civilinis ir antras civilinis jau kartą buvo pas mus užėję praeitą savaitę ir prašė keisti vyriškus daiktus į produktus. Tą pačią dieną praeitos savaitės buvo pas mus tas pats jaunas su kitu civiliniu, siūlydami keisti papirosus į daiktus.

Kai jie atėjo naktį, jaunasis kariškis tuojaus griebė mane ir išžagino. Vyresnysis civilinis priešinosi tam aktui, bet kariškis jam grasino pistoletu. Po to įėjo į kambarį jaunesnysis ir irgi mane išžagino. Esu įspėta apie atsakomybę už šį pranešimą. Pabrėžiu, kad kariškis po akto atlikimo pasiūlė man eiti kartu su juo, nes vis tiek visus žydus, esą, sušaudysią, gi jis patsai sušaudęs tūkstantį žydų. Aš atsisakiau eiti su juo“.

J. Fišaitė

Lietuvos TSR CVA, f. 973, ap. 2, b. 5, l. 25—26. Originalas. Rankraštis.

Nr. 194

Apsaugos atskirai transporto kuopai¹⁵

Įsakymas Nr. 15

Kaunas—Šančiai, 1941 m. spalio mėn. 17 d.

Rikiuotės sritis

§ 2

Nežiūrint mano ankstyvesnių įspėjimų bei nurodymų, dar vis pasitaiko, kad kai kurių batalionų kariai vieton saugoti — patys pasisavina svetimą turtą, plėšia gyventojus, prievartauja ir daro kitokius lietuviui, o ypačingai lietuvių kario, vardą žeminančius nusikaltimus.

Primenu, kad už plėšikavimą arba jam prilygstančius panašius nusikaltimus pagal aukščiausios karo vadovybės paskelbtą įsakymą sugauti nusikaltėliai bus vietoje sušaudyti.

Todėl dalių vadams atkreipti daugiau dėmesį į karių mokymą drausmės ir sąžiningumo, nes ateityje už karių nusikaltimus bus baudžiami ne tik nusikaltę kariai, bet ir jų tiesioginiai viršininkai.

Nusikaltusius tučtuojau suimti ir talpinti į Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą mano žinion, o kvotas tuojau pristatyti man.

§ 3

Batalionų ir atskirų kuopų kariams į Kauno priemiestį — Vilijampolę — be leidimo įeiti draudžiama.

Kariams įeiti ar pravažiuoti per Vilijampolę leidimus duoda atitinkamo bataliono ir atskiros kuopos vadas.

Kpt. Kviecinskas

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 2, b. 1a, l. 247. Patvirtintas nuorašas.

Geto sargybos vadui

I. Sargybos sudėtis:

sargybos vadas	1	karininkas
sargybos vado padėjėjas	1	puskarininkis
vedėjų	2	
sargybinių visai parai	36	eiliniai

Viso: 40 žmonių — 1 pasiuntinys

P a s t a b a: a) 3-čią — 10-tą postus išvedžioja pirmas vedėjas,
 b) 1-mą, 2-rą, 11-tą ir 12-tą postus išvedžioja antras vedėjas

II. Sargybos paskirtis ir uždaviniai

1. Geto sargyba priklauso 1-mo bataliono budinčiam karininkui ir 1-mo bataliono vadui.

2. Sargyba į Vilijampolę iš išskirstymo atvyksta rikiuotėje vienu laiku, sargybos vado vadovaujama. Taip pat kartu ir grįžta. Kam nors iš sargybos sudėties pasilikti ir grįžti atskirai draudžiama.

3. Vadas kontroliuoja, kad sargybos sudėties žmonės nepalaikytų jokio ryšio su gyventojais ir tuo labiau su žydais. Iš sargybinės nieko neišleidžia. Galima išleisti tik labai svarbiu reikalu ir tai kuo trumpiausią laiką. Tačiau ir šiuo atveju tik vedėjo ar padėjėjo akivaizdoje.

4. Griežtai seka sargybinių pasikeitimą, žymėdamas jų išvykimo ir grįžimo laiką.

5. Išsiunčiant sargybinius į postus, tikrina, kad jie nesineštų duonmaišių ar kitų nereikalingų daiktų, o jiems grįžus, patikrina, ar ko neatsinešė.

6. Laikas nuo laiko siunčia dviratininkus patikrinti, kaip sargybiniai eina pareigas, ir surinkti sulaikytuosius.

7. Visais atvejais smulkiai ištiria šaudymo priežastis ir padarinius, jeigu sargybiniai pavartojo ginklą.

8. Palaiko tamprius ryšius su vokiečių sargybos sudėtimi.

9. Sulaikytus perduoda vokiečių sargybos sudėčiai arba policijai.

10. Bendroji sargybos paskirtis — neleisti žydams (niekieno nevadovaujamiems) iš geto išeiti, neleisti gyventojams su žydais kalbėtis, prekiauti ir jiems į getą patekti bei iš ten išeiti.

* Atsiųsta 1-mo „apsaugos“ bataliono vado K. Simkaus ryšių karininkui prie 11-to rezervinės policijos bataliono S. Kviecinskui.

11. Kas dieną 08.00 val. pasiunčia su palydovu (vedėju) žydą Tempelhofą ir jo sekretorę į fabriką „Inkaras“ ir 16.30 val. iš ten aukščiau minimą žydą ir sekretorę atsiima, vėl juos uždarydamas į getą.

P a s t a b a: sulaikytuosius sargybiniai perduoda į sargybines per postus.

Lietuvos TSR CVA, f. 660, ap. 2, b. 172, l. 24. Nuorašas.

Vienas Kauno geto policijos viršininkų, žydų buržuazinis nacionalistas, gestapo agentas Tanchumas Aronštamus stovi prie geto daboklės

Nr. 196 *

[1943 m. kovo 1 d.]

4. Žydai

Skyriaus vedėjas — SS oberšturmfiureris Miuleris
Referentas — SS hauptšarfiureris Štiucas

Žydų klausimu visoje Lietuvoje esminių pakitimų nėra. Lietuvos—Baltarusijos pasienio srities valymas nuo žydų, nesilaikančių nuostatų dėl apsigyvenimo gete, dar negalėjo būti atliktas.

* Iš vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje ataskaitos Vyriausiajai reicho saugumo valdybai Berlyne apie padėtį Lietuvoje 1943 m. vasario mėn.

Apie žydų panaudojimą darbui ir sąlygas Kauno gete galima pranešti štai ką.

Kiekvieną dieną apie 9600 žydų dirba 140 darboviečių. Darbas vyksta netrukdomai. Šiuo metu geto dirbtuvėse dirba apie 1400 vyrų ir moterų. Šis skaičius 1943 m. kovo 1 d. bus padidintas dar 600 moterų, nes atskirose geto dirbtuvėse yra skubių kariuomenės užsakymų. Kad būtų išlaisvinta ši darbo jėga, bus suprastinta žydų geto įstaigų administracija ir darbingos žydės pakeistos paaugliais.

Sveikatingumas apskritai patenkinamas. Išskyrus keletą nukentėjusių nuo nelaimingų atsitikimų darbovietėse ir susirgimų dėl blogo oro, neatvykimų į darbą nebuvo. Šiuo metu mirtingumas siekia apie 50 žmonių kas savaitę.

Priklausančių maisto normų pristatymas paskutiniu metu šiek tiek pagerėjo. Sumažėjo spekuliacija ir mainai, nes imtasi dar griežtesnės kontrolės.

Pamažu ryškėja, kad gete labai trūksta apavo ir drabužių, nes kuo nors pakeisti sunęsiotą avalynę ir rūbus neįmanoma. Čia turi reikšmės ir tai, kad žydai visas turėtas iš pradžių apavo ir drabužių atsargas jau išmainė.

Žydų mišrių santuokų registravimas tebesudaro sunkumų, nes lietuvių įstaigos, kurioms pavesta jas suregistruoti, dar nėra pakankamai patyrusios spręsti šią problemą rasiniu požiūriu.

Lietuvos TSR CVA, f. 1399, ap. 1, b. 61, l. 10. Versta iš originalo vokiečių kalba.

GETO LIKVIDAVIMAS

Nr. 197 *

[1943 m. rugsėjo 1 d.]

4. Žydai

Žydų panaudojimo darbui pertvarkymas per ataskaitinį mėnesį dar negalėjo būti visiškai įgyvendintas.

Suregistruoti visus dirbančius žydus ir pasiųsti juos į koncentracijos stovyklas iki šiol buvo neįmanoma, nes nėra nė vienos koncentracijos stovyklos, o 5—6 pagalbinės stovyklos, skirtos svarbioms kariuomenės įmonėms, dar tik steigiamos arba plečiamos. Kad paniška žydų nuotaika nepasiektų aukščiausio laipsnio, kas galėtų sukelti pasipriešinimą ir visų pirma masinius bėgimus, su SS ūkio tvarkytoju prie aukštesniojo SS ir policijos vado buvo susitarta, kad pirmiausia žydus reikia išvežti iš Vilniaus. Du transportai jau pasiųsti į vietas, kur

* Iš vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje ataskaitos Vyriausiajam Reicho saugumo valdybai Berlyne apie padėtį Lietuvoje 1943 m. rugpjūčio mėn.

kasami skalūnai*. Kiti transportai bus pasiūsti rugsėjo pradžioje. Tada geto dirbtuvės turės būti perkeltos į Kauną. Kauno getas turi būti išplėstas ir paverstas koncentracijos stovykla, geto dirbtuvės irgi išplėstos, o neatidėliotiniams karinės svarbos darbams įrengtos 5—6 pagalbinės stovyklos. (Darbai aerodromuose, kariuomenės statybos, transportas, durpių gamyba, plytinė, gumos fabrikas.)

Būtinai reikia pasiūsti į Kauną ir Vilnių atsakingus [SS] fiurerius, unterfiurerius ir eilinius, kad perimtų ir prižiūrėtų užplanuotų priemonių įgyvendinimą.

Žydams griežčiausiai uždrausta vaikščioti pavieniui. Leidimai vaikščioti atimti ir paskelbti negaliojančiais, o eiti į darbus iš geto ir grįžti atgal leista tik didesnėmis kolonomis.

Apie planuojamas priemones žydai sužinojo jau seniai, ir tas sukėlė panišką nuotaiką, nes jie manė, kad bus sušaudyti. Todėl Vilniuje keli šimtai žydų mėgino pabėgti. Dalis jų kartu su šeimomis buvo sušaudyti, didesnė dalis — pagauti, kiti grįžo atgal savo noru. Tačiau 30—40 žydų pavyko pabėgti. Čia dar prisideda sunkumų, išskiriant šeimas.

Tam, kad būtų galima įgyvendinti užplanuotas priemones, reikia daugiau policijos jėgų ir sargybinių.

Lietuvos TSR CVA, f. 1399, ap. 1, b. 61, l. 213—214. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 198**

[1943 m. spalio 1 d.]

4. Žydai

Sprendžiant žydų klausimą, per ataskaitinį mėnesį pasikeitė tik tiek, kad žydų panaudojimo darbui tvarkymą perėmė ūkio tvarkytojas prie aukštesniojo SS ir policijos vado. Atsižvelgiant į didelį darbo jėgos pareikalavimą vietovėse, kur kasami skalūnai, ir dėl žinomų sunkumų*** Vilniaus gete, Vilniaus getas buvo visiškai evakuotas. Čia keletą kartų reikėjo palaužti jėga rimtą žydų pasipriešinimą. Per paskutinę akciją įstaiga**** turėjo nuostolių. Vienas unterfiureris užmuštas, kitas sužeistas.

Kaune, perimant SS ūkio tvarkytojui žydų panaudojimo darbui tvarkymą, iš Kauno miesto gebitskomisaro pusės iš pradžių buvo kliūčių, kurias, atvykus SS štandartenfiureriui Becheliui (Bechel), greit pavyko pašalinti.

* Į Estiją.

** Iš vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje ataskaitos Vyriausiajai reichs saugumo valdybai Berlyne apie padėtį Lietuvoje 1943 m. rugsėjo mėn.

*** T. y. partizaninio judėjimo gete, geto gyventojų priešinosi žudikams, masinio bėgimo pas tarybinius partizanus.

**** Vokiečių saugumo policijos ir SD Vilniaus skyrius.

Koncentruojant Kauno žydus, iki šiol buvusių 93 darbo komandų skaičius jau sumažintas iki 44. Numatyta įrengti aštuonias koncentracijos stovyklas, ir būtent. šias:

2500 žydų Aleksoto kareivinėse,
1200 žydų Kauno Šančių artilerijos kareivinėse,
1200 žydų Ežerėliuose,
600 žydų kariuomenės autoparke Petrašiūnuose,
500 žydų Palemone *,
500 žydų gumos fabrike Kaune,
400 žydų Marijampolėje (kabelis),
400 žydų Kaišiadoryse,
2000 žydų Kauno geto dirbtuvėse.

Be to, pagal galimybę numatyta pasiūsti dar 2000 darbui tinkamų žydų iš Kauno į Vaivarą **.

Lietuvos TSR CVA, f. 1399, ap. 1, b. 62, l. 60—61. Versta iš originalo vokiečių kalba.

Nr. 199

X iš B. ZACHARINOS *** parodymų

1950 m. birželio 21 d.

1941 metų rudenį gebitskomisariatas žydų seniūnų tarybai pasiūlė atrinkti 500 protinio darbo žmonių, gerai mokančių vokiečių, rusų ir lietuvių kalbas. Buvo paaiškinta, kad atrinkti žmonės tvarkys archyvus. Tiems žmonėms buvo pasiūlyta gerai apsirengti, nes juos žadėjo apgyvendinti mieste, prie archyvo. Žydų seniūnų taryba tą nurodymą pranešė visiems kaliniams ir surašė visus norinčiuosius. Jų buvo daugiau kaip 500 žmonių. Atėję paskirtą dieną ir valandą prie geto vartų, inteligentai pastebėjo, kad juos lydės ginkluoti gestapininkai. Todėl kai kurie savanoriai išlakstė po geto teritoriją. Buvo nuvaryta daugiau kaip 300 žmonių. Vėliau paaiškėjo, kad geto inteligentų atranka buvo viena iš daugelio provokacijų.

1941 m. rugsėjo mėnesį hitlerininkai apkaltino geto žydus, kad esą, iš vieno gete esančio namo buvo šauta į vokiečių kareivinę. Tą pačią dieną buvo sugaudyti visi geto pakraštyje esančių namų gyventojai, jų tarpe vaikai ir seniai. Visi jie buvo nuvaryti į IX fortą ir ten sušaudyti. Tą kartą žuvo apie 1200 žmonių.

* Orig'nale — in Panomonas.

** Estijos v'etovė.

*** ZACHARINAS Benjaminas, Markaus, gimęs 1887 m. Maskvoje, pirklio sūnus. 1912 m. baigė Maskvos universiteto medicinos fakultetą. 1937—1940 m.— šaulys-rėmėjas. Buržuazinio režimo metais — Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo vyr. gydytojas. Nuo 1941 m. rugpjūčio mėn. iki 1944 m. liepos mėn.— Kauno geto medicinos punkto vedėjas. Nuo 1944 m. rugpjūčio mėn. iki 1945 m. gegužės mėn.— Dachau koncentracijos stovyklos darbo stovyklos Nr. 1 vyr. gydytojas.

Eilinę stambią geto žydų naikinimo akciją hitlerininkai įvykdė 1941 m. spalio 4 d. Tą kartą buvo sunaikinta daugiau kaip 2000 žmonių, sudeginta infekcinė lignoninė * kartu su lignoniais ir personalu, išvežti į fortą ir sušaudyti geto vaikų namų auklėtiniai kartu su auklėtojais. Tam žudymui pateisinti hitlerininkai tada sugalvojo provokacinę versiją, esą, vienas kalinys susirgęs raupsais.

Paskutinę ir stambiausią Kauno geto kalinių naikinimo operaciją hitlerininkai įvykdė 1943 m. spalio 28 d. Išvakarėse visiems gete esantiems fašistų karinė valdžia per žydų seniūnų tarybą įsakė, kad spalio mėn. 28 d. 5 val. ryto visi kaliniai surinktų didžiojoje aikštėje (geto teritorijoje) „darbo jėgos apžiūrai“. Buvo įspėta, kad kiekvienas, kuris neatvyks, bus sušaudytas vietoje. Į aikštę buvo atvesti seniai, vaikai ir net atnešti lignoniai. Darbininkų grupės tą dieną nebuvo išvestos į darbą, nes atvyko į „patikrinimą“. Išėjo į aikštę ir man pavaldus medicinos personalas. Į geto teritoriją atėjo daug ginkluotų lietuvių būdėjų. Ginkluotoms grupėms vadovavo esenininkai. Atranką darė hitlerininkų atstovas unteršarfiureris Rauka. Atranka vyko be pertraukos nuo 7 val. ryto iki 7 val. vakaro. Rauka stovėjo ant pakulos; pro jįėjo žmonės grupėmis po penkis eilėse. Netoli Raukos stovėjo gydytojas Elkesas. Apžiūradamas praeinančiuosius, Rauka trumpai surikdavo: „Kairėn, dešinėn!“ Į kairę pusę daugiausia buvo siunčiami seniai, šeimos, asmenys su aiškiai pastebimomis tautybės žymėmis ir visi tie, kuriuos budelis norėjo atskirti. Atrinktieji buvo varomi į prieš tai ištuštintą mažąjį getą, esantį kitoje gatvėje už didžiojo geto. Žmonėsėjo nenutrūkstama vorele. Spalio mėn. 29 d., anksti rytą, visus surinktuosius mažajame gete ėmė rikiuoti į kolonas ir siųsti į IX fortą, 3 km nuo Vilijampolės. Per vieną dieną buvo sušaudyta 10–11 tūkstančių žmonių. Tuo metu, kai Rauka apžiūrinėjo koloną, kurioje buvau ir aš, gydytojas Elkesas nurodė Raukai mūsų gydytojų ir medicinos darbuotojų grupę. Visai tai maždaug 100 žmonių grupei buvo leista pasukti į dešinę pusę, prie tos grupės, kuri nebuvo skirta sušaudyti. Keturi gydytojai, kurieėjo atskirai nuo medicinos darbuotojų grupės kitose kolonose, buvo pasiųsti į kairiąją pusę ir žuvo. Žydų seniūnų tarybos nariai kartu su geto savivaldos aparato darbuotojais buvo paskirti į pirmąją koloną, todėl nebuvo sunaikinti.

1950 m. liepos 8 d.

1944 metų vasarą Kauno gete buvo likę tik 8000 žydų. Apie 1944 metų liepos mėnesio vidurį, artėjant Tarybinei Armijai, buvo gautas įsakymas, kad visi geto gyventojai turi pasiruošti vykti į Vokietiją. Buvo leidžiama pasiimti ir turtą. Buvo skleidžiami

* Iš tikrųjų buvo sudeginta lignoninė su infekciniu skyriumi.

gandai, kad, atvykus į Vokietiją, bus leista gyventi kartu su šeimomis, kaip tatai buvo Kauno gete.

Pirmoji kalinių grupė — apie 2000 žmonių — buvo įsodinta į baržas ir nuplukdyta Nemunu. Aš su žmona iš Kauno geto išvykau su antrąja, kokių 4000 žmonių, grupe. Saugoma vokiečių kareivių ir lietuvių baudėjų, grupė pėsčiomis buvo nuvaryta į geležinkelio prekių stotį, į Kauno miesto pakraštį. Tą pačią dieną visi kaliniai buvo suvaryti į vagonus. Į kiekvieną vagoną buvo suvaryta po 60 žmonių. Vagonus uždarinėjo sargybiniai iš lauko pusės, todėl iš vagono niekas negalėjo išeiti. Šekančios dienos rytą mūsų ešelonas atvyko į Tigenhofo stotį, netoli Dancigo, kur neilgam laikui sustojo. Ten paskubomis nuo vyrų buvo atskirtos moterys ir vaikai. Vyrams buvo įsakyta pasilikti tame pačiame ešeline, kuriuo atvežė iš Kauno. Atskirtos moterys ir vaikai buvo išvežti siaurąja geležinkelio atšaka atvirais prekiniais vagonėliais. Kartu su tomis žydėmis buvo pasiūsta ir mano žmona. Sugrįžęs į Tarybų Sąjungą po hitlerinės Vokietijos sutriuškini-mo, sužinojau, kad mano žmona Vokietijoje žuvo.

Gete liko maždaug 500 senių ir ligonių. Ligoninėje liko apie dešimt žmonių, kartu su jais savo noru liko gydytojai Elertas ir jo žmona. Vėliau paaiškėjo, kad likusieji gete buvo sunaikinti. Gydytojai Elertai kartu su sergančiaisiais buvo sudeginti.

Iš Kauno į Dachau mes atvažiavome po trijų—keturių parų. Atvykus į Dachau, visa mūsų 2000 žmonių grupė pateko į darbo stovyklą Nr. 1, už 3—4 km nuo geležinkelio stoties. Iki mūsų atvykimo kaliniai stovykloje Nr. 1 nebuvo laikomi. Tai nemiškin-go ploto pusės kilometro ilgio kvadratas. Šis kvartalas buvo aptvertas dviem spygliuotos vielos eilėmis. Vidine aptvara ėjo elektros srovė. Aplink stovyklą prie išorinės aptvaros ginkluotai apsaugai buvo pastatyti bokštai. Tuose bokštuose buvo prožektoriai kurie apšviestdavo stovyklos teritoriją naktį. Už 200 m nuo stovyklos vartų, ne stovyklos teritorijoje, vienaaukščiame medi-niame name, buvo stovyklos viršininkas esesininkas puskarininkis ir jo raštinė. Mus priėmė ten buvę stovyklos administracijos darbuotojai — stovyklos raštininkas, brigadininkas, seniūnai ir virtuvės vedėjas. Visi jie buvo iš kitų stovyklų perkelti kaliniai.

Mums atvykus į stovyklą, pirmąsias tris dienas niekas nebuvo siunčiamas į darbą. Tomis dienomis vokiečių administracija kruopščiai tikrino atvykusius, atiminėjo iš jų daiktus ir vertybes. Po to kalinius mokė vaikščioti rikiuotėje, kai kuriuos skirdavo tvarkyti stovyklos teritoriją. Tuo metu buvo ieškoma privati vokiečių firma, kuri sutiktų išnaudoti stovykloje esančių darbo jėgą. Po savaitės visi darbo stovyklos Nr. 1 kaliniai buvo perduoti privačiai vokiečių firmai „Leonard Mol“. Naudodama suimtyjų darbo jėgą, ši firma pradėjo statyti požeminę aviacijos gamyklą „Meseršmit“. Šios gamyklos statybai buvo naudojami ir netoli esančių stovyklų kaliniai. Darbams atlikti stovyklos kaliniai buvo paskirstyti brigadomis po 25—150 žmonių.

Už atliktus darbus firma atsiskaitydavo su stovyklos administracija. Kaliniai gaudavo tik maistą, kuris iki 1944 m. spalio mėnesio buvo pakenčiamas, vėliau buvo prastas. Pagal susitarimą firma aprūpindavo maistu darbininkus ir tik 10% ligonių ir nedarbingų. Vėliau šis procentas buvo padidintas iki 15% nuo bendro dirbančių kalinių skaičiaus. Iki 1944 m. spalio mėnesio stovykloje Nr. 1 kiekvieną dieną mirdavo po 1—2 žmones. Spalio ir lapkričio mėnesiais, prieš išsiunčiant nusilpusius į stovyklas Nr. 4 ir Nr. 7, mirdavo po 4—7 žmones. Suorganizavus nusilpusių stovyklas (vokiečiai šias stovyklas vadindavo „sveikstančiųjų“ stovyklomis), mirtingumas sumažėjo vienu—dviem žmonėmis per dieną, tačiau buvo žinoma, kad pastarosiose stovyklose kiekvieną dieną mirdavo net po 20 žmonių. Mirtingumas 1944 metų spalio ir lapkričio mėnesiais dėl blogo maisto, nepakeliamo darbo, medikamentų trūkumo, žieminių drabužių stokos ir dėl eilės kitų nenormalių gyvenimo sąlygų, kurias sudarė vokiečiai kaliniams, padidėjo.

ADSR fondas, r. 55, l. 55—57, 62—63, 65.

Nr. 200

Iš liudinininko S. ŠVARCBRAMO * parodymų

1947 m. kovo 4 d.

Dachau darbo stovykloje Nr. 1, kur buvau laikomas, buvo labai blogos sąlygos, vokiečiai versdavo dirbti sunkiausias žemės ūkio darbus beveik ištisą parą, o maitindavo labai blogai. Iš pradžių duodavo po 600 g duonos per dieną, o vėliau sumažino iki 300 g. Nesant elementarių sanitarijos-profilaktikos priemonių, stovyklos gyventojai buvo apsėsti utėlių ir plito epideminės ligos. Todėl mūsų stovykloje kasdien nuo ligų ir išsekimo mirdavo 50—60 žmonių.

Aš mačiau, kaip atrinkdavo po 80—100 žmonių, negalinčių dirbti fizinio darbo, ir siųsdavo sunkvežimiais į stovyklą Nr. 4, atseit, pasveikti ir pailsėti. Tačiau iš toje stovykloje buvusių žmonių ir vėliau pabėgusių mes žinojome, kad ji buvo ne poilsio vieta, o dirbtinio maravimo stovykla, kur vokiečiai tyčia neduodavo valgyti ir platino visokias užkrečiamąsias ligas. Todėl visi ten laikomi žmonės per trumpą laiką išmirdavo.

Vyriausias mūsų stovyklos gydytojas buvo Zacharinas. Vokiečiai juo visiškai pasitikėjo; jis mūsų stovykloje turėjo neribotas teises. Zacharinas turėjo teisę pasiųsti į maravimo stovyklą bet kurį žmogų, nes jis vadovavo žmonių atrinkimo į mirties sto-

* ŠVARCBRAMAS Samuilas, Leibas, gimęs 1895 m. Vilniuje.

vyklą komisijai. Ten pasiūstas mano geras pažįstamas Gordonas mirė.

Kartą, tai buvo 1945 m. balandžio mėn., atrinko mus, 300 žmonių, ir sustatė visus į vieną gretą. Tuo metu su vienu vokiečių karininku atėjo Zacharinas ir savo nuožiūra ėmė skirstyti. Kai atėjo mano eilė, Zacharinas prie manęs priėjo ir pasakė: „Tu jau senas žmogus, tau sunku dirbti. Aš manau, kad tau reikia nuvažiuoti į poilsio stovyklą“. Zinodamas, ką reiškia „poilsio stovykla“, ėmiau Zacharinui aiškinti, kad aš dar sveikas ir galiu dirbti bet kokį fizinį darbą. Zacharinas manimi nepatikėjo ir priverstė mane bėgti 200 m taku. Sukaupęs visas jėgas, vargais negalais prabėgau ir tik todėl nebuvau pasiūstas į mirties stovyklą. Likusius 200 žmonių įsodino į sunkvežimius ir, Zacharinui matant, išvežė į mirties stovyklą Nr. 4. Nė vieno tų žmonių daugiau nemačiau. Matyt, visi jie žuvo.

Mūsų stovyklos vyr. gydytojas Zacharinas labai blogai elgėsi su stovykloje laikomais žmonėmis, atsisakinėjo padėti ligoniams, neatleisdavo nuo sunkaus darbo nusilpusiųjų. Sakydavo: „Jeigu negali dirbti, pasiūsiu tave poilsui“. Tada jau visiems buvo aišku, apie kokį „poilsį“ kalba Zacharinas.

ADSR fondas, r. 55, l. 67—68.

T GETO GYVENTOJŲ NAIKINIMO KRONIKA

Nr. 201

Liudininkų Ch. GORDONO * ir L. OLICKIENĖS parodymai
Ypatingajai valstybinei komisijai

1944 m. rugsėjo 12 d.

Be kasdieninių atskirų žydų nužudymų gatvėse, namuose, darbovietėse, dėl įvairiausių priežasčių, taip pat ir be jokios priežasties (pvz., norėdami tik išbandyti savo taiklumą) vokiečiai suruošdavo masines žydų žudynes, vadinamąsias akcijas.

I akcija (1000 žmonių)

Pirmoji akcija Vilijampolėje, gete, buvo suruošta 1941 m. pirmomis rugpiūčio mėnesio dienomis: vyrus, vaikus, vėliau ir nepilnamečius bei senius gaudė mieste bei gete naktį ir iš ryto susodino į mašinas, ir išvežė apie 1000 žmonių. Kur jie dingo — nežinia.

* Gyvenusio trejus metus Kauno gete ir, vežant paskutinius žydus į Dancigą, pabėgusio iš traukinio.

II akcija — „inteligentų“ (530 žmonių)

Antroji — „inteligentų“ — akcija pareikalavo 530 žmonių gyvybių. Vokiečiai paskelbė, kad jiems reikalinga inteligentų brigada sutvarkyti kažkokius archyvus; daugumas ėjo savo noru (pvz., advokato Beliackino sūnus, Ožinskių du sūnūs), kiti — pagal seniūnų komiteto²⁷ pakvietimus, o nedaugelį trūkstantų surinko iš namų. Juos išvežė nežinia kur; pasakoja, kad sušaudė IV forte.

Rugpiūčio mėn. 15 d. getas buvo uždarytas, aptvertas spygliuota viela ir prie vartų pastatyta sargyba. Jis buvo padalytas į didįjį (apie 18 000 žmonių) ir mažąjį (apie 10 000 žmonių), sujungtus oro tiltu per Panerių g.

Bandomoji akcija

Bandomoji akcija buvo pravesta sekančią dieną po to, kai stovyklos viršininkas Jordanas išdavė 3000 spausdintų kortelių, kuriose buvo parašyta: „pateikėjas yra amatininkas“.

Filmavimo akcija

Ginkluoti lietuviai apsupo mažąjį getą ir įsakė visiems be išimties (gulinčius ligonius įsakė neštie atnešti) išeiti į aikštę. Žmonės, žinoma, labai jaudinosi, vaikai rėkė, verkė. Visą laiką dirbo filmavimo aparatas. Po keleto valandų atvažiavo lengvoji mašina ir išėjęs iš jos vokiečių karininkas sustabdė rengiamą išvežimą, ta proga pasakęs: „Jūs turite būti dėkingi vokiečių armijai, kuri dovanoja jums gyvybę“. Viskas buvo nufilmuota.

III akcija (3000 žmonių — 1941 m. rugsėjo mėn.)

Rugsėjo mėnesio pradžioje buvo pravesta trečia, jau tikra akcija. Iš mažojo geto (jis buvo apsuptas ginkluotų vokiečių iš visų pusių) išvedė į aikštę visus žmones; atleido tik tuos, kurie turėjo amatininkų korteles, kitus išvežė į IX fortą ir sušaudė.

Ligoninės sudeginimas

Tuo pat metu buvo sudeginta ligoninė, esą, infekcinėms ligoms sunaikinti. Ligoninėje buvo keletas skyrių: gimdyvių, vidaus ligų, chirurginis ir kt. Iš pradžių vokiečiai leido gydytojams ir personalui išnešti į kiemą neužkrečiamus ligonius, dalį jų suspėjo išnešti ir paguldyti kieme, šalia ligoninės. Ligoninė buvo vokiečių sudeginta; žuvo paraližuotas gydytojas Fainbergas, dvi seserys; ligoniai sudegė visi.

IV akcija — provokacinė (1000 žmonių)

Ties vartais į Kriščiukaičio g. pasigirdo šūvis. Vokiečiai pareiškė, kad žydas šovė į sargybos viršininką Kozlovskį. Gretimą

rajoną apsupo, gyventojus išvarė iš namų ir apie 1000 žmonių išvedė į IX fortą; niekas negrižo.

V akcija (10 000 — 1941 m. spalio 28 d.)

Dvi dienas prieš akciją seniūnų taryba iškabino skelbimą, kad spalio mėn. 28 d., 6 val. ryto, visi gyventojai turi susirinkti aikštėje. Jie buvo išrikiuoti kolonomis; pirmojoje stovėjo seniūnų taryba su šeimomis, antrojoje — policininkai, trečiojoje — žydų administracijos tarnautojai ir pagaliau — visos brigados pagal darbo vietą, visi su šeimomis. Kiekviena šeima turėjo stovėti kartu, vienoje eilėje. Buvo šalta diena; visi buvo be daiktų. Susirinkusieji nuo 6 val. ryto iki sutemų iš lėto ėjo pro komisiją. Ją sudarė: Jordanas, Stiucas, Tornbau, Rauka ir lietuvių karininkas lakūnas. Komisijos nariai atidžiai žiūrėjo į praeinančiųjų veidus ir skirstė: vienus — dešinėn — mirtis, kitus — kairėn. Mirčiai pasmerkdamo pirmiausia dideles šeimas, paskiau asmenis su ryškiausiomis „nusikaltėliškomis“ žydiškomis fizionomijomis, pagaliau varguomenę, silpnuosius, sublogusius, nusiminusius. Atrinktuosius nedidelėmis grupėmis vedė į mažąjį getą. Pasmerktieji nežinojo savo likimo. Jie manė, kad juos perkelia į kitus butus; ėjo ramiai, paklusniai. Vis dėlto buvo daug ašarų, raudojimo, klyksmų, nes dažnai vyras atsidurdavo vienoje kolonoje, o žmona — kitoje, arba vaikai dirbo skirtingose vietose, arba broliai, tėvai buvo perskirti. Kaip pasakoja liudininkai, IX forte iš anksto belaisvių buvo iškastos gilios duobės, kurios dėl rudens lietuų buvo pribėgusios vandens; pirmiausia ten sumetė gyvus mažus vaikus, paskiau prie duobių krašto varė nurengtas moteris ir ten jas pašaudavo taip, kad jos krisdavo į duobę, daugelis dar gyvos; paskiau varė vyrus. Vokiečiai slėpė šitą piktdarystę ir sakė, kad visi išvežti darbams. Sekančią dieną vienas vokiečių sargybinis asmeniškai pasakė liudininkui: „Aš vakar rašiau laišką savo žmonai, tikinčiai katalikei, ir parašiau jai, kad dabar aš žinau, jog dievo nėra, nes, jeigu jis būtų, nebūtų leidęs daryti tai, ką aš vakar mačiau“.

1942 m. vasario 19 d. — 500 žmonių į Rygą

1942 m. vasario mėnesį 500 žmonių buvo išvežti į Rygą. Jų likimas nežinomas.

1942 m. rugsėjo, spalio mėn. — 1000 žmonių į Rygą

1942 metų pabaigoje antrą kartą 1000 žmonių išvežė į Rygą. Po to iki 1943 m. rugsėjo mėn. didelių akcijų nebuvo.

Koncentracijos stovykla

1943 m. rugsėjo mėnesį getas perėjo iš štatkomisaro * žinios SS žinion ir pradėjo vadintis koncentracijos stovykla; buvo

* Stadtkomissar (vok.) — miesto komisaras.

uždrausta nešioti ilgus plaukus, namai buvo iš naujo sunumeruoti (330 bloką), kiekviename name seniūnas turėjo kasdien tikrinti gyventojų skaičių, visi turėjo apsivilkti dryžuotais drabužiais, bet juos išdavė tiktai gegužės mėn. ir tik dirbusiems Aleksote bei Šančiuose; kaip paprastai, elgėsi žiauriai, išvedė į kiamą, privertė persirengti, o tuo tarpu išnešė iš barakų visus drabužius ir mantą.

1943 m. spalio mėnesį — 3100 žmonių į Estiją

1943 m. spalio mėnesį pagal sąrašus, sudarytus [žydų seniūnų] komiteto, išvežė į Estiją 3100 žmonių; atrinko silpnuosius, sergančius, kurčius, nedarbingus, senius, dideles šeimas. Likusį skaičių vokiečiai surinko, vaikščiodami po namus. Išvežtųjų likimas nežinomas.

1944 m. kovo 26 d.— vaikų akcija

Rytą visi išėjo į darbą. Dirbtuvė, kur dirbo 2000 žmonių, buvo apsupta; gatvėmis važinėjo automobilis su garsiakalbiu, skelbdamas, kad kiekvienas, išėjęs į gatvę, bus sušaudytas vietoje. Vokiečiai su „ukrainiečiais“* vaikščiojo po namus, ėmė vaikus iki 12 metų, nedarbingus senius ir moteris, nustatydami amžių iš išvaizdos; mažus vaikus liepė nunešti prie sunkvežimių. Griežė muzika, kad nustelbtų jų verkimą. Motinas, susigrūdusias prie sunkvežimių, užsiundė šunimis, vaikus ėmė kaip pakliūva: ir apsirengusius, ir nuogus. Motinoms sakė: „Tu turi dirbti, pasilik“. Vaikų ieškojo visuose užkampiuose, rūsiuose, kiemuose, pastogėse, spintose, lentynose ir kt. Vagonus su šitais vaikais kai kurie matė geležinkelio stotyje tarp Aleksoto ir botanikos sodo. Tolimesnis jų likimas nežinomas.

Geto likvidavimas — 1944 m. liepos mėnesį 6000—7000 žmonių

Frontui artinantis, vokiečiai nutarė baigti geto „evakavimą“. Liepos mėn. 6 d. didžiulis kiekis, ištisi būriai naujos sargybos apsupo getą. Kas keli žingsniai stovėjo postai; buvo paskelbta, kad visi išvežami į Dancigą. Gestapininkai, ginkluoti granatomis, automatiniais šautuvais, revolveriais ir kt., apėjo visas gatves ir namus. Apie 800—1000 žmonių nuėjo geruoju, kiti slapstėsi. Jų rūpestingai ieškojo, pradurdami grindis ir sienas. Surastuosius arba užmušinėjo vietoje, arba nuvedavo prie vartų ir į aikštę. Liepos mėn. 12 d. pradėjo padeginėti namus. Iš liepsnos ir griuvėsių dar išbėgdavo proto netekę žmonės. Juos tuoj nužudydavo. Liepos mėn. 13 d. vaikus atskyrė nuo tėvų ir sustatė nuošaly; vaikai baisiai verkė ir šaukė, kai matė nueinančias savo motinas. Lijo, buvo šalta, davė gerti tik vandens. Suimtus, išvilktus iš slaptynių, rūsių, besislapsčiusius labai mušė odiniais

* Ukrainiečių buržuaziniais nacionalistais.

botagais; liepė gulėti ant žemės. Sargybiniai neatsitraukdami stovėjo šalia, net negalima buvo nueiti kiek į šalį atlikti gamtos reikalų. Komendantas Gekė pasakė: „Jūs panaudojote piktam mano gerumą ir už tai turėsite praleisti naktį po atviru dangumi“. Kai pajuodusius, purvinius, apiplyšusius žmones, išvilktus iš įvairių bunkerių, slaptynių, suvarė į lentpiūvę, Gekė pasityčiodamas pasakė: „So seht ihr aus, Europafreiheitskämpfer“ („Štai kaip jus atrodote, kovotojai už Europos laisvę“). Liepos mėn. 13 d. buvo išvežta paskutinė partija. Gaisrai truko iki liepos mėn. 29 d., kai paskutinė buvo padegta lentpiūvė.

Pirmą dieną išvežė baidokais maždaug 1200 žmonių (pasa-koja, kad ties Jurbarku juos išsprogdino); antrą dieną — 2500 žmonių vagonais; trečią dieną — 2000; ketvirtą dieną — 1000. Iš viso maždaug 6000—7000. Nužudė vietoje ir sudegino apie 1000. Išsigelbėjo pro tvoras ir visokias landas (kai kurie papirkę latvių sargybą, ėmusią tik auksą) apie 300—400 žmonių.

Dabar getas yra ne kas kita, kaip griuvėsiai su bestūksančiais kaminiais, apdegusiais, suanglėjusiais namų, plytų ir ap-rūkusių akmenų likučiais, krūvos išlankstytos geležies, vielos, rakandų, stiklo, krosnių ir kt. liekanos. Dar iki šiol randami nepalaidoti lavonai baisiose pozose ir juntamas puvimo ir mirties kvapas.

Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinė biblioteka, rankraščių skyrius, RKA-I, b. 25, l. 2—5.

FORTUOSE IR MICKEVIČIAUS SLĒNYJE

ISZUDZIUS TOKSTANČIUS, KILO EPIDEMIJOS PAVOJUS

Nr. 202

[1941 m. liepos mėn.]

Pakvitavimas

Iš Kauno kalėjimo į VII fortą 254 žydų tautybės moterys buvo pervežtos.

J. Senikas

Kriminalinės policijos valdininkas

Lietuvos TSR CVA, f. 731, ap. 4, b. 39, l. 2. Originalas. Rankraštis.

Nr. 203

Kauno komendantūra
Sanitarijos skyrius
1941 m. rugpiūčio mėn. 16 d.

Nr. 13
Kaunas

Kauno komendantui

Raportas

Gavęs iš VII forto rajono gyventojų pranešimą, kad forto sanitarinė būklė netvarkoje, kad iš jo kyla smarkus dvokimas, aš norėjau patikrinti šio forto sanitarinę būklę. Per dvi dienas dariau pastangas gauti autosusisiekimo priemonę fortui aplankyti, bet mašinos negavau ir savo pareigos tuo būdu atlikti negalėjau.

Atsargos sanitarijos plk. gydytojas
Sanitarijos skyriaus viršininkas

[Parašas neįskaitomas]

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 4, l. 247. Originalas.

43 J. BARKAUSKO * parodymų

1945 m. sausio 11 d.

Prisipažįstu esąs kaltas, kad 1937 metais, dirbdamas Kaune Teisingumo ministerijoje raštininku, po trijų darbo mėnesių buržuazinės Lietuvos žvalgybos buvau užverbuotas agentu.

Būdamas agentu ir vykdydamas Lietuvos žvalgybos pavedimus, išaiškinau ir išduodavau kalėjimų darbuotojus, kurie blogai atlikdavo savo pareigas, saugodami kalinius Vilkaviškio, Marijampolės, Šiaulių, Alytaus ir Vilniaus kalėjimuose.

Tariamai būdamas prižiūrėtoju, tarnavau žvalgybai iki 1940 metų, t. y. iki Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje. Visų išduotų asmenų dabar negaliu prisiminti; atsimenu šiuos: Kazį Senkevičių, Karnauską, Antaną Tišnevičių, Joną Pranaksaitį. Jie visi buvo atleisti iš darbo.

1941 m. liepos mėnesį, vokiečių kariuomenei užėmus Čekiškės valsčiaus Kairių kaimą, atvykau į Kauną. Nuo 1941 m. liepos 1 d. iki 15 d. savo noru dirbau Kauno kalėjimo prižiūrėtoju, o paskui buvau perkeltas į IX fortą ir paskirtas kalėjimo viršininko padėjėju. Tas pareigas ėjau iki 1942 m. gegužės mėnesio, o paskui buvau paskirtas durpes kasančių kalinių vyresnioju prižiūrėtoju. Ten buvau iki 1942 m. rugsėjo mėnesio, o paskui iki 1944 metų, iki tarybinės kariuomenės atėjimo, dirbau pačiame kalėjime. Pradėjęs dirbti prižiūrėtoju, iš pradžių saugojau kalinius. Nuo 1941 m. liepos 15 d., kai buvau paskirtas kalėjimo viršininko padėjėju, privalėjau kasdien patikrinti kamerose laikomus kalinius, paskirstyti juos į įvairius darbus, priimti naujus ir išskirstyti juos po kameras.

Aš retai kada sodindavau nusikaltusius kalinius į karcerį. Dažniau juos bausdavau ir mušdavau savo nuožiūra. Tai darydavau kasdien.

Kaip jau anksčiau sakiau, nuo 1942 m. gegužės mėnesio iki 1942 m. rugsėjo mėnesio buvau vyresnioju prižiūrėtoju, turėjau savo žinioje penkis eilinius prižiūrėtojus ir apie 45 kalinius, kuriuos varydavau kasti durpių. Tuo metu tiek aš, tiek ir kiti mano prižiūrėtojai labai tyčiojomės iš kalinių. Varydami juos į darbą ir atgal, pakeliui pasitaikančius akmenis spardydavome į kalinius, mušdavome juos. Jie skųsdavosi kalėjimo viršininkui, o šis mus už tai bardavo.

Man priskirti kaliniai buvo labai silpni, dirbo blogai, todėl kasdien juos mušdavau lazda ir kumščiu. Durpes kasė labai giliai, duobėse buvo šlapia (purvas ir vanduo), kaliniai nenorėjo

* BARKAUSKAS Jokimas, Kosto, gimęs 1910 m. Kauno raj., Padauguvos ap., Jaučakių k. 1937–1940 m.—šaulių sąjungos narys.

eiti dirbti. Už tai bausdavau juos savo nuožiūra, neretai jėga įstumdavau į duobes. Be to, liepdavau gerai dirbantiems kaliniams stumti į duobes visus tuos, kurie atsisakydavo ten dirbti. Taip darydavau gana dažnai. Todėl atsitikdavo, kad kaliniai susimušdavo ir aš tik su lazda galėdavau juos išvaikyti.

Kartą darbo metu vienas kalinys žydas neįvykdė mano įsakymo, atsisakė dirbti nepakeliamai sunkų darbą. Už tai nutariau jį nubausti ir smogiau du kartus lazda. Jam pargriuvus, liepiau kaliniui Jurgaičiui atnešti šiaudų. Atneštais šiaudais apdėjau gulintį žmogų ir padegiau, norėdamas sudeginti jį. Tačiau man nepavyko tai padaryti, nes kalinys atgavo sąmonę, nuo skausmo pašoko ir leidosi bėgti. Aš pavijau jį, atitempiau prie pilnos vandens duobės ir įstūmiau į ją. Jis norėjo išlipti, tačiau aš neleidau, ir jis buvo priverstas plaukti į kitą pusę.

1942 m. lapkričio 12 d., man esant kalėjimo vyresnioju prižiūrėtoju, vokiečiai atvarė sušaudyti 12 000 žydų. Mums, kalėjimo darbuotojams, buvo įsakyta padėti juos šaudyti. Aš paėmiau apie 17 kalėjimo darbuotojų ir, vokiečiams įsakius, pristačiau juos į vietą, kur turėjo būti šaudomi žydai. Po kiek laiko mes buvome atšaukti iš sargybos ir nuo 11 iki 2 val. dienos šaudėme žmones, kurių tarpe buvo moterų ir mažų vaikų. Kiek žmonių per tas tris valandas sušaudžiau, negaliu pasakyti, bet, tur būt, daug.

Kai buvo jau sušaudyta 12 000 žydų, pasiėmiau daug jiems priklausiusių vertingų daiktų: du kostiumus, aulinius batus, pusbačius, moterišką šaliką, moterišką žieminį paltą, vaikišką pūkinį paltuką šešerių metų vaikui, dvi poras moteriškų batų, dvi poras vaikiškų batukų ir kailinius.

Apie 1942 m. lapkričio mėnesį paėmiau 7 žydus ir vežėme į kalėjimą durpes. Tuomet jie užpuolė mane, perskėlė galvą, perpiovė peiliu gerklę ir pabėgo. Į ligoninę manęs aplankyti atėjęs kalėjimo viršininkas papasakojo, kad už tai sušaudė 45 kalėjimo žydus.

1943 m. kovo ar balandžio mėnesį dalyvavau, sušaudant 30 tarybinių mokslininkų. Tąkart paleidau penkis šuvis į viršų. Tą patį mėnesį kartu su vokiečiais sušaudžiau šešis civilinius žmones. Tada šoviau į juos penkis kartus.

Iš liudininko B. GRIGARAVIČIAUS * parodymų

1944 m. rugsėjo 18 d.

Kauno IX forte buvau laikomas apie metus ir pats mačiau, kad Barkauskas aktyviai dalyvavo, vokiečiams žudant žydus ir politinius kalinius.

Į tą fortą vokiečiai atvažiuodavo mašinomis ir vykdavo nuosprendžius žydams ir politiniams kaliniams. Vokiečių žandarmerijos karininkai, nulipę nuo arklio arba išlipę iš mašinos, draugiškai sveikindavo Barkauską. Šis dėvėjo kalėjimo darbuotojo uniformą ir antpečius su viena žvaigždute. Dažnai vokiečiai pavesdavo jam prižiūrėti IX forto kalinius, kasančius durpes. Kaip jau sakiau, į IX fortą atvažiuodavo vokiečių gestapininkai ir šaudydavo žydus bei politinius kalinius. Žudynės vyko netoli IX forto, ir aš pats daug kartų mačiau, kai atvesdavo prie to griovio žmones ir sušaudydavo.

Mes, kaliniai, dirbdavome netoli tos vietos, maždaug už 60 m, kur gestapininkai šaudė žmones. Gerai prisimenu, kad Barkauskas, ginkluotas pistoletu ir automatu, varė politinius kalinius ir žydus ten, kur juos šaudė. Mums, suimtiesiems, dirbusiems netoli, jis liepdavo nususukti į kitą pusę, kad nematytume, kaip vokiečiai šaudė žydus ir politinius kalinius.

Prisimenu tokį faktą, kuris įrodo Barkauską buvus labai žiaurų budelį. Jis dalyvavo, sušaudant 30 mokslinių darbuotojų.

1943 m. balandžio mėnesį, dienos gerai neprisimenu, naktį budėjau IX forto virtuvėje. Rytą atvedė 30 mokslinių darbuotojų, kurie jau antrą parą dirbo kalėjime. Antrą dieną, vienam prižiūrėtoji išvedus juos į darbą, atvažiavo vokiečių gestapininkai ir išbarė Barkauską, sakydami, kad tuos 30 žmonių turėsią sušaudyti, todėl nedera jų varyti į darbą.

Vykdydamas vokiečių gestapininkų įsakymą, Barkauskas tuoju atšaukė iš darbo tuos žmones. Kameroje visi jie buvo ruogai nurengti, nuvaryti prie griovio ir sušaudyti. Šaudant aktyviai dalyvavo pats Barkauskas. Dirbdamas virtuvėje, išėjau ant įrengto paaukštinimo ir mačiau, kaip Barkauskas, apie 12 gestapininkų ir 6 prižiūrėtojai sušaudė tuos žmones. Jų dokumentus sudegino. Po kelių minučių kieme, kur buvo deginami dokumentai, radome apdegusių dokumentų likučių. Rusų kalbą mokantieji kaliniai ėmė skaityti juos. Ten buvo parašyta: „Baigė Leningrado... institutą“, „Kijevo observatorija“, „profesorius“ ir pan.

ADSR fondas, r. 110, l. 181—182.

* GRIGARAVIČIUS Bronius, Igno, gimęs 1915 m. Kauno raj., Panevėžiuko ap., Vikūnų k.

Iš J. BARANAUSKO * parodymų

1947 m. rugpiūčio 28 d.

1940 metais Lietuvoje įsikūrus Tarybų valdžiai, gyvenau Kaune, dirbau juodadarbiu ir tuo pat metu mokiausi fotografo amato. 1941 m. sausio mėnesį pradėjau dirbti sargybiniu Nemuno laivybos sukarintoje apsaugoje. Tose pareigose dirbau iki vokiečių kariuomenės atžygiavimo į Kauną. Pirmomis dienomis gyvenau Žemaičių g., pas Praną Baranauską. Kartu su juo gyveno Kazys Kuprėnas, kuris man pasakė, kad iš lietuvių organizuojamas būrys ir kad man reikia stoti į tą būrį, nes gali suimti už tai, kad Tarybų valdžios metais tarnavau Nemuno laivybos sukarintoje apsaugoje. Bijodamas arešto, nutariau sužinoti, ar tikrai tas būrys yra Gedimino g. Ten atėjęs, sutikau Kazį Levandauską, kuris buvo to būrio organizatorius. Aš ir įstojau į tą būrį. Po dviejų—trijų dienų mus visus 1-mos kuopos būrio dalyvius aprūpino apranga, išdavė aulinius batus, kelnes ir kitelius, apginklavo šautuvais. Mes buvome kareivinėse. Ant kairiosios kitelio rankovės buvo išsiuvinėtos trys raidės — TDA, tai reiškė „Tautinio darbo apsauga“. Mūsų kuopa ėmė vykdyti įvairias užduotis. Kasdien 25—30 žmonių važiuodavo į VII fortą, kur buvo laikomi žydai. Ten buvo daugiau kaip 5000 žmonių. Grupė forte šaudydavo žydus. Mūsų kuopa buvo suorganizuota žydams ir partiniam tarybiniam aktyvui naikinti. Kaune buvo sukomplektuotos ir kitos kuopos, kurios gaudė žydų tautybės gyventojus ir partinį-tarybinį aktyvą. Tuos žmones siuntė į VII fortą, į Žaliakalnį, o mūsų kuopa juos šaudė. Tokią užduotį kuopa vykdė kasdien.

Ypatingosios, 1-mos, kuopos būrio organizatorius buvo Lietuvos kariuomenės kpt. Kazys Levandauskas, 1940—1941 metais tarnavęs Nemuno laivybos sukarintoje apsaugoje.

Būrį sudarė 150 šautuvais ginkluotų žmonių. Tas būrys buvo vadinamas 1-ma kuopa. Kuopos vadas buvo Lietuvos kariuomenės kpt. Pūkys. Jis dėvėjo Lietuvos kariuomenės kapitono uniformą.

Mūsų kuopa buvo suorganizuota pirmoji ir buvo vadinama ypatingąja, be to, į jokią batalioną ji neįėjo. Ji vykdė specialias užduotis — saugojo ir varė į šaudymo vietą suimtuosius bei dalyvavo, šaudant žydų tautybės gyventojus.

1941 m. liepos mėnesį iš mūsų kuopos paėmė maždaug 30 žmonių, jų tarpe ir mane, susodino į mašiną ir nuvežė į VII fortą, kur buvo laikomi žydai. Atvažiavus į vietą, mus išrikiavo ir pranešė, kad vykdysime užduotį, t. y. šaudysime žydus. Mums

* BARANAUSKAS Jonas, Kazio, gimęs 1911 m. Zarasuose. Prasidėjęs karui su fašistine Vokietija, įstojo į 1-mą (13-tą) „apsaugos“ batalioną, vėliau buvo perkeltas į 2-ąjį (12-ąjį).

vadovavo buvęs Lietuvos kariuomenės leitenantas, kurio pavardės nežinau. Jis pasakė, kad tie, kurie šaudys, turi išeiti iš rikiuotės. Išėjo 6—8 žmonės, o mus paskirstė grupėmis apsaugai; jeigu kartais kuris suimtas mėgintų bėgti, mes jį turėjome nudėti. Pirmoje atvartų žydų grupėje buvo apie 30 žmonių. Į juos šaudėme iš 20 m. Mūsų grupė tą kartą sušaudė apie 300 žmonių, daugiausia vyrų. Ėmėme sušaudytų žydų daiktus. Aš paėmiau du lagaminus, kuriuose buvo du vyriški kostiumai, vienas vyriškas paltas, chromo auliniai batai, moteriškų suknelių, vyriškų viršutinių ir apatinių baltinių, atraižų moteriškiems paltais, du laikrodžiai — vienas rankinis ir vienas kišeninis — ir kiti daiktai, kuriuos nuvežiau namo.

ADSR fondas, r. 67, l. 63—65.

Nr. 207

Iš K. ŪZO * parodymų

1947 m. rugpiūčio 30 d.

1941 m. liepos 7 d. laisvu noru įstojau į 2-ą „apsaugos“ batalioną. Batalione sutikau pažįstamą Baranauską. Pagal specialybę jis buvo fotografas. Pirmą kartą su juo susipažinau pirmomis 1941 m. liepos mėnesio dienomis. Tada aš dirbau vežiku, į VII forto teritoriją savo arkliu vežiau stulpus tvorai aptverti. Stovykloje buvo laikoma daug žydų. Ten ir sutikau Baranauską. Jis paprašė mane nuvežti daiktus į jo butą. Jis atnešė du maišus daiktų ir vieną lagaminą. Pakeliui jis paklausė mane, ar man nereikia grūdų arkliui. Aš atsakiau, kad reikia. Tada jis, kai mes ėmėme krauti jo daiktus, paimtus iš sušaudytų žydų, įdėjo į vežimą du maišus grūdų. Atvažiavus į jo butą Žaliakalnyje, paklausiau, kur galima gauti degtinės. Baranauskas nuvažiavo su manimi. Pridursiu, kad su manimi važiavo ir Vincas Girzevičius. Mes važiavome dabartiniu Tarybinės Armijos prospektu. Vienoje prospekto užkandinėje jis paėmė du litrus degtinės, kurią mes trise ten išgėrėme. Baranauskas išgėrė tik vieną stiklinę degtinės ir išėjo, sakydamas neturys laiko, nes einąs į VII fortą vykdyti užduotį.

„Apsaugos“ batalione su Baranausku buvau apie dešimtį dienų, o vėliau jis kažkur dingo. Spalio mėnesį mūsų batalioną išsiuntė į Minską. 1942 metais grįžau į Kauną. Ten sutikau jį turguje, kur jis pardavinėjo rankinius ir kišeninius laikrodžius, auksinius žiedus, parkerius, vyriškus marškinius, moteriškas sukneles ir kitokius daiktus. Be to, jis turėjo privačią foto ateljė.

ADSR fondas, r. 67, l. 53.

* ŪZAS Kazys, Motiejaus, gimęs 1908 m. Prienų raj., Išlaužo ap., Rutkiškių k. Voicėčių fašistų okupacijos metais — 2-ro (12-to) „apsaugos“ bataliono karys.

IŠ I. VELAVIČIAUS-VYLIAUS * parodymų

1946 m. sausio 12 d.

Kauno kalėjimo viršininku manęs niekas nepaskyrė. Kada aš su Tauniu 1941 m. birželio 28–29 d. atėjau į Kauno kalėjimą, ten radome tik 10–15 prižiūrėtojų, kurių dalis buvo Smetonos laikų, atleisti Tarybų valdžios organų iš darbo, 2–3 prižiūrėtojai, dirbę kalėjime prie Tarybų valdžios ir pasilikę Kaune, ir keli jų buvo iš pačių kalinių, išėjusių iš kalėjimo 1941 m. birželio 23 d. Vadovavo tiems prižiūrėtojams kapitonas Audronis**, Tarybų valdžios organų suimtas ir kalėjęs tame kalėjime. Audroniui pareiškiau, jog būsiu kalėjimo viršininku. Jis neprieštaravo, perdavė man kalėjimą ir pats išvyko pas gimines į Alytaus miestą.

1945 m. gruodžio 24 d.

Masiniai šaudymai prasidėjo pirmomis vokiečių okupantų kariuomenės įsiveržimo į Lietuvą dienomis. Pirmieji šaudymai vyko IV forto (Kauno priemiestyje Panemunėje) ir VII forto (apie 5 km nuo Kauno, Kalniečių k.) teritorijoje. Šaudė „aktyvistai“, kurie, besitraukiant Raudonajai Armijai iš Lietuvos, pasiskelbė valdžia Kaune. Jiems vadovavo buvę Lietuvos kariuomenės kariškiai — ltn. Prapuolenis, plk. Mačiokas ir mjr. Ferensas, dabar vadovaujantys nelegaliai LLA organizacijai.

„Aktyvistai“ 1941 m. liepos mėnesį Kauno mieste vaikščiojo po gyvenamuosius namus, suiminėjo žydus, varė juos į IV ir VII fortų teritoriją ir ten šaudė. Jie sušaudė kelis šimtus žmonių. Šaudė buvę Lietuvos kariuomenės leitenantai Barzda ir Klimavičius.

1942 metais, kai kartu su Klimavičiumi buvau IV forto teritorijoje, jis man parodė tranšėjų vietas, kur jie sušaudė ir užkasė daugiau kaip 200 žmonių. Žemė ten buvo puri ir dar neapžėlusi žole, todėl kapas buvo gerai matomas. Jis tada papasakojo, kad šitaip buvo šaudoma ir VII forte.

Klimavičius man pareiškė, kad „aktyvistai“ šaudė visų pirma turtingus žydus, grobė jų turtą ir niokojo butus. Be to,

* VELAVIČIUS-VYLIUS Ignas, Antano, gimęs 1906 m. Telšių raj., Pavardenio miestelyje, Dvarininko sūnus. Buržuazinės Lietuvos kariuomenės aviacijos kapitonas. Aktyvus Kubiliūno pučo (1934 m.) dalyvis. 1938–1939 m.—lietuvių nacionalistų (tautininkų) partijos²² narys. Priklausė voldemarininkų „Geležinio vilko“ organizacijai. Nuo 1941 m. birželio mėn. iki 1943 m. sausio mėn.—Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo viršininkas. Aktyvus Lietuvių nacionalistų partijos organizatorius ir masinio tarybinių žmonių šaudymo okupacijos metais IX forte dalyvis. 1942–1943 m. užmezgė glaudžius ryšius su nelegaliomis nacionalistinėmis organizacijomis—Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga²⁰ ir VLK'u³¹, 1944–1945 m. kartu su hitlerine karo žvalgyba organizavo ginkluotas buržuazinių nacionalistų gaujas. 1945 m. gegužės mėn. su grupe žmonių, paruoštų hitlerinėje žvalgybos-diversijos mokykloje, buvo sulaikytas, pereinant Lietuvos respublikos sieną.

** Tai Krasnicko, buržuazinės kariuomenės aviacijos kapitono, pakeista pavardė. Krasnickas-Audronis — lenko dvarininko sūnus, kilęs iš Alytaus aps., Miroslavo vls., vokiečių fašistų okupacijos metais masiškai žudęs tarybinius aktyvistus ir žydus.

„aktyvistai“ užpuldinėjo atskiras besitraukiančių raudonarmiečių grupes.

1941 m. lapkričio mėnesį, kurią dieną tikrai nepamenu, pagal Kauno gestapo standarteniurerio Jegerio patvarkymą naujai suimtiesiems IX forte buvo paruošta vieta. Todėl visi IX forte buvę kaliniai buvo išgabenti į centrinį Kauno kalėjimą. Kitą dieną gestapo darbuotojai ir specialūs „aktyvistų“ būrys, vadovaujamas mjr. Kazio Simkaus, varė šimtus senių, moterų bei vaikų ir grūdo į perpildytą kalėjimą. 1941 m. lapkričio mėnesį per kelias dienas į IX forto kalėjimą suvarė daugiau kaip 10 000 žmonių, apie pusę jų gyveno po atviru dangumi, kalėjimo kieme. Kaliniams duonos visiškai nebuvo duodama. Jie kartą per dieną buvo maitinami skysta nevalytų bulvių sriuba.

Tuo metu gavau kalėjimų departamento direktoriaus Broniaus Aušroto patvarkymą tučiuojau kelioms dienoms vykti į IX forto teritoriją ir, kol ten bus vykdomos žudynės, palaikyti tvarką ir suorganizuoti apsaugą. Iš tikrųjų kalėjimų departamento direktoriaus Broniaus Aušroto patvarkymu aš masinių žudynių metu IX forte buvau vyriausias, ir visi forto tarnautojai, jų tarpe ir forto viršininkas Sliesoraitis, man asmeniškai buvo pavaldūs. Atvykęs į IX fortą, tuojau ėmiausi organizuoti sustiprintą kalinių apsaugą, pastačiau papildomai du sargybinius, sustiprinau sargybą kituose apsaugos bokštuose.

Suimtųjų pavardės nebuvo registruojamos. Iš kalėjimo juos atiduodavau sąsaudyti be jokios apskaitos.

Keletą dienų prieš šaudymą buvo atvesta 200 karo belaisvių, kurie IX forto teritorijoje, apie 300 m į vakarus nuo kalėjimo, iškasė keturias dideles tranšėjas. Šitos tranšėjos buvo 50 m ilgio, 2 m gylio ir 2 m pločio. Tranšėjų dugne buvo apie 20–30 cm vandens. Kada viskas buvo paruošta, 1941 m. lapkričio 25 d., ankstų rytą, į IX forto teritoriją atvyko 80 gestapininkų būrys, vadovaujamas gestapo viršininko Jegerio. Kartu su jais atvyko apie 50 žmonių „aktyvistų“ būrys, vadovaujamas mjr. Simkaus ir lttn. Barzdos.

Gestapo viršininkas Jegeris davė įsakymą būriams užimti paskirtas vietas. Pusę gestapo ir pusę „aktyvistų“ būrio pastatė vienoje tranšėjos pusėje šaudymui. Dalis gestapininkų buvo paskirti palydovais, vedant žmones iš kalėjimo prie tranšėjų, o likusieji „aktyvistų“ būrio žmonės buvo paskirti saugoti forto teritoriją ir apylinkes.

1941 m. lapkričio 25 d., apie 7 val., prasidėjo masiniai šaudymai. Būrys gestapininkų sargybinių, apie 10 žmonių, ateidavo pas mane į kalėjimo kiemą, kur išdavinėčiau po 100 žmonių — senių, moterų ir vaikų, — nesidomėdamas nei jų pavardėmis, nei vardais. Jie po keturis žmones buvo rikiuojami į koloną, vedami nuo kalėjimo vartų apie 150 m tranšėjų kryptimi. Įsakius nusi- rengti viršutinius rūbus, buvo vedami prie tranšėjų, suvaromi į duobes, guldomi kniūbsti ir šaudomi. Pirmosios grupės gulė

į vandenį, o kas priešinosi, buvo mušami lazdomis, šautuvų buožėmis, verčiami įėga gulti eilėmis. Taip 1941 m. lapkriėio 25 d. buvo sušaudyta daugiau kaip 10 000 žmonių.

Žiaurumas šaudymo metu buvo neregėtas. Sargybiniai tyėiojosi, nepaklusnius užmušinėjo lazdomis ir šautuvų buožėmis dar pakeliui į tranšėjas. Per visą dieną IX forto teritorijoje sklido dejavimai, verkė moterys ir vaikai, motinos kūdikius nešė ant rankų, o vyresnius vaikus vedėsi, lipo ant sušaudytųjų lavonų, gulė eilėmis ir laukė sušaudymo. Sušaudytieji nebuvo užkasami, todėl kiti privalėjo gulti ant mirusiųjų, o tada buvo šaudoma į juos.

Kalėjimo teritorijoje, kieme, vyko mitingai. Vieni kalbėtojai kvietė žydus būti ramiais ir mirti iškelta galva, kiti šaukė šūkius už revoliuciją, už laisvę. Šitie mitingai padėjo man, kaip viršininkui, palaikyti tvarką, nes vieni žmonės klausėsi kalbėtojų, kiti, didesnioji dalis, meldėsi, nors dejavimai ir verksmas nesiliovė. Kas dešimt minučių sargybiniams atiduodavau iš kiemo po 100 žmonių.

Vakare, kada jau sutemo, masinis žudymas pasibaigė. Trys tranšėjos buvo visiškai pilnos. Sušaudytieji nebuvo užkasti, tranšėjose sušaudytųjų tarpe buvo dar gyvų vaikų, vyrų ir moterų. Jie gulėjo po lavonais ir dejavo. Man matant, iš tranšėjų daug sužeistų, kruvinų vyrų ir moterų lipo lauk ir bandė bėgti. Bet sargyba, gestapo kareiviai gaudė juos, mušė ir įsakinėjo vėl gulti ant lavonų, ir iš naujo juos šaudė.

Pasibaigus šaudymui, dalis gestapo bei Šimkaus būrio kareivių pakrovė į automašinas geruosius rūbus ir išvežė. Likusius rūbus kitą dieną mašinomis išvežė nacionalsocialistų partijos darbuotojai. Jų pavardžių nežinau. Šaudomųjų tarpe sutikau pažįstamų, buvusių Kauno miesto gyventojų, bet jų pavardžių nežinau.

1941 m. lapkriėio 26 d. į IX fortą prie tranšėjų atvežė iš gestapo 30 žydų, kuriems įsakė išsirinkti iš krūvos rūbus ir avalynę, apsirengti, paskui davė jiems kastuvus ir privertė sušaudytuosius užkasti. Kai jie šitą darbą baigė, gestapo kareiviai visus juos sušaudė, paliko neužkastus IX forto teritorijoje ir išvažiavo. Ir vėliau buvo šaudoma, bet iki 1941 m. gruodžio mėnesio nebuvau ten siunčiamas.

Antrą kartą, 1941 m. gruodžio 10 d., mane telefonu išsikvietė kalėjimų departamento direktorius Aušrotas ir įsakė gruodžio 11 d., 6 val. ryto, su patikimais tarnautojais atvykti į IX forto teritoriją. Jis dar pridūrė: „Pats žinai, kokiam reikalui“. Vykdydamas įsakymą, 1941 m. gruodžio 11 d., 5 val. ryto, į IX fortą atvažiavau kartu su kalėjimo prižiūrėtoju Bardausku, kur buvo ruošiamasi sušaudyti 3000 žydų, atvežtų iš Austrijos. Ten buvo tik seniai, moterys ir vaikai (nuo dvejų metų ir vyresnio amžiaus).

Nuo 6 iki 7 val. ryto organizavau sustiprintą IX forto teritorijos apsaugą, paskirsčiau į postus ir kalėjimo apsaugos bokš-

tus. Vieta šaudymui buvo paruošta prieš kelias dienas. Karo belaisviai iškasė dvi po 50 m ilgio, 2 m gylio ir 2 m pločio tranšėjas.

Šaudė vėl tas pats gestapo būrys, vadovaujamas gestapo viršininko Jegerio, ir Šimkaus bei Barzdos vadovaujamas „aktyvistų“ būrys. Šaudoma buvo taip pat, kaip ir anksčiau.

Uždarytiems kamerose žmonėms aš ir vokiečių kareivis pranešinėjome, kad 100 žmonių nusirengtų ir apatiniais baltiniais išeitų į kiemą — į pirtį. O iš tikrųjų tuos žmones vertė per šaltį bėgti iki tranšėjų, nusileisti į jas, gulti kniūbsčia. Ten jie buvo šaudomi. Kad nesigirdėtų šūvių, riksmo ir dejonių, prie kalėjimo buvo paleistas sunkvežimio motoras be duslintuvo.

Tokiu apgaulingu būdu kas 10—15 min. aš atiduodavau nuogus ir basus žmones — senius, moteris ir vaikus — vokiečių kareiviams, vertusiems juos bėgti prie tranšėjų, kur jie sužinodavo, jog čia bus šaudomi.

Prie tranšėjų kildavo riksmas, triukšmas, motinų ir vaikų verksmas. Atsisveikino vaikai su motinomis ir, ginklu verčiami, gulė eilėmis ant sušaudytųjų lavonų. Po to juos šaudė.

Turiu pasakyti, kad to masinio šaudymo metu buvo sunaikinti Austrijos ir Vokietijos politiniai kaliniai. Prieš jų sušaudymą mus, visus IX forto tarnautojus, gestapo valdininkas įspėjo, kad niekam apie tai nepasakotumėm, nes priešingu atveju būsime sušaudyti. Šitie politiniai kaliniai — daugiau kaip 1000 žmonių — kalėjime buvo griežtai izoliuoti, visiems tarnautojams buvo uždrausta su jais kalbėtis. Juos sušaudžius, buvo duotas įsakymas kamerose surinkti visus jų dokumentus, nuotraukas ir kalėjimo kieme sudeginti. Deginant kontroliavo gestapo kareivis.

Ši masinė operacija įvyko labai greitai. Per kelias valandas buvo sušaudyta daugiau kaip 3000 žmonių, o duobės su lavonais užkastos. Tranšėjose dar buvo daug gyvų, bet ir jie buvo palaidoti. Visi sušaudytųjų rūbai buvo „aktyvistų“ išvežti.

1941 m., maždaug gruodžio 17 d., kalėjimų departamento direktoriui Aušrotui įsakius, trečią kartą buvau masinio žudymo IX forte dalyvis. Tą kartą apie 1800 žydų buvo surinkta Kauno priemiesčiuose, Vilijampolėje ir gete.

Aš užmiršau papasakoti, kad prieš sušaudymą kareiviai nuo pirštų numaudavo auksinius žiedus, apyrankes, atiminėjo rankinukus ir visus vertingus daiktus pasiimdavo sau. Kai kurios moterys priešinosi, neduodavo numauti žiedų. Tokiais atvejais gestapo kareiviai ir „aktyvistai“ žiedus maudavo prievarta, nunerdami pirštų odą kartu su žiedais. Nepaklusnūs buvo užmušami pakeliui, o jų lavonus žmonės turėjo nešti į tranšėjas.

Masinio šaudymo metu, 1941—1942 metais, IX forte saugojo suimtuosius ir forto teritoriją šaudymo metu šie asmenys:

- 1) IX forto viršininkas Juozas Sliesraitis, kokių 45 metų, gyvenęs forto teritorijoje, gimęs Mauručiuose;
- 2) IX forto viršininko padėjėjas Melišiūnas, 27 metų, gimęs Biržuose, gyveno forto teritorijoje;

Žuvusi liepsnose Kauno geto gyventoja

3) antras viršininko padėjėjas Pušinskas, 25 metų, gyvena IX Iorto teritorijoje;

4) centrinio kalėjimo budintysis Kazys Žukaitis, 30 metų, gyvena kažkur Kauno apylinkėse;

5) kalėjimo viršininko padėjėjas Juozas Marma, 40 metų, gyvena centriniam kalėjime, gimęs Vilkijos apylinkėse;

6) IX forto prižiūrėtojas Pranas Milkevičius, kokių 25 metų, gimęs Lazdijų miestelyje;

7) prižiūrėtojas Kazys Balčiūnas, 25—27 metų, gimęs Garliavos apylinkėse;

8) Povilas Etneris, 45 metų, turėjo savo namus Vilijampolėje, šaudymo metu buvo vertėju;

9) vyr. kalėjimo prižiūrėtojas Kazys Vištakis, 40—45 metų, gyveno Kaune, Basanavičiaus g.;

10) IX forto vyresnysis prižiūrėtojas Brauskis, 30 metų, aršus banditas ir vokiečių gestapo agentas;

11) VI forto vyresnysis prižiūrėtojas Prušinskas, 45 metų, gyveno forto teritorijoje.

Pavardžių kitų asmenų, dalyvavusių šaudant, nežinau.

1944 m. gegužės ir birželio mėnesiais, prieš pasitraukiant vokiečių kariuomenei iš Lietuvos, gestapui įsakius, vėl buvo vykdomi masiniai žydų šaudymai Kauno priemiestyje Vilijampolėje. Žmonės priešinosi, užsisklėsdavo namuose, neįsileisdavo gestapininkų. Pastarieji mėtė granatas pro langus, padeginėjo medinius namus, o mūrinius sprogdino, degino gyvus žmones. Tuo metu buvo daug gaisrų, buvo girdėti mirštančių ugnyje žmonių šauksmai.

Kiek man žinoma, masiškai žudyti tarybinius žmones 1941—1942 metais IX forto teritorijoje įsakė šie asmenys:

1) Kauno miesto gestapo viršininkas Jegeris, apie 50 metų;

2) jo pagalbininkas gestape hauptsturmfüreris Šmicas, apie 35 metų;

3) gestapo karininkas untersturmfüreris Šveiceris, 32 metų, gimęs Kybartuose, buv. Lietuvos pilietis;

4) gestapo puskarininkis šarfiureris² Rauka, apie 40 metų.

Šie asmenys oficialių dokumentų vykdyti masines žudynes nedavė, telefonu įsakinėjo mums šaudymo metu užtikrinti tvarką ir sustiprinti šaudymo teritorijos apsaugą.

ADSR fondas, r. 1, l. 85—114.

Nr. 209

Iš J. SURMO * parodymų

1946 m. birželio 20 d.

Prasidėjus karui, po penkių dienų, į stovyklą, kur mane laikė suimtą, mašinomis atvažiavo vokiečių kareiviai ir karininkai, kurie mums pareiškė, kad dabar visus suimtuosius išves į Kauną, kur aprūpins apranga ir geru maistu. Mus susodino į mašinas

* SURMAS Juozas, Jono, gimęs 1913 m. Vilkaviškio raj., Totorkiemio ap., Rėčiūnų k. Vokiečių fašistų okupacijos pradžioje — 1-mo (13-to), vėliau — 2-ro (12-to) „apsaugos“ batalionų karys.

po 50 žmonių ir ėmė vežti į Kauną. Apgyvendino IV gimnazijoje, Miško g. Siame pastate sutalpino apie 250 žmonių. Vėliau mus pradėjo po vieną šaukti į raštinę, kurioje buvo lietuvių ir vokiečių karininkų. Mus klausinėjo, už ką nuteisti, o paskui pasakė, kad būsime įtraukti į Kauno miesto apsaugą. Suskirstė mus į kuopas, būrius ir skyrius, išdavė batus ir ginklus. Mane paskyrė į 1-mo bataliono 2-ros kuopos 2-ro būrio 1-mą skyrių, apginklavo šautuvu. Mūsų būrį paskyrė saugoti kalėjimą Mickevičiaus g. Nr. 9. Kalėjimo sargyboje išstovėjau savaite, o gal ir daugiau. Kartą, kai stovėjau poste, pakeisti atėjo 1-mo būrio kareiviai, visi girti. Jie mums pasakė: „Eikit, pasilinksminkit, mes jau pasilinksminom“.

Būrio vado nurodymu mes buvome atšaukti iš postų ir atėjome į bendrabutį. Kai atėjome, mūsų būrį pakvietė į valgyklą, kur buvo apdengti stalai, buvo degtinės ir užkandžių. Po išgeruvių išrikiavo mus po keturis ginkluotus vyrus ir, mjr. Impulevičiui komanduojant, atvedė prie kalėjimo. Jau buvo naktis. Iš kalėjimo pradėjo vesti po vieną kalinį ir išrikiavo eilėmis po keturis. Kai buvo surinkta 30—40 žmonių grupė (tikslaus skaičiaus dabar jau neprisimenu, be to, buvo naktis, ir mes patys buvome girti), mūsų būrys nuvarė juos į Mickevičiaus slėnį, kur buvo iškastos duobės. Visą grupę atvedėme prie duobės, priekyje esantieji sargybiniai pasitraukė, o mūsų būrys, karininkams sukomandavus, atidengė ugnį. Ir aš šaudžiau. Per kokias penkias minutes visus sušaudėme, sumetėme į duobę, kad nesimatytų lavonų, užpylėme truputį žemės ir visu būriu vėl nuėjome prie kalėjimo, iš kur tokia pat tvarka atvarėme kitą 30—40 žmonių grupę ir taip pat sušaudėme. Užkasę lavonus, grįžome į gimnazijos bendrabutį ir girtavome ligi ryto.

Saudyme dalyvavo visas mūsų 50 žmonių būrys. Visų dabar negaliu prisiminti. Prisimenu šiuos:

Joną Žurinską, gimęs ir gyvenęs Vilkaviškio vls., Gižų k.; už muštynes buvo nuteistas 1,5 m. kalėti.

Vincą Bogvilą, sėdėjo kalėjime už muštynes ar už naminės varymą, tiksliai nežinau; buvo nuteistas, rodos, dvejiems metams.

Praną Endruševičių, buvo nuteistas, rodos, šešiams mėnesiams kalėjimo už muštynes su vienu leitenantu; gyveno Marijampolės aps., kokiame valsčiuje ir kaime, nežinau.

Antaną Bagdoną, gyveno Gedimino g. Nr. 30, šoferis, sėdėjo Kauno kalėjime už tai, kad vežiojo žmones į pasienį, į Kybartus.

Bataliono vadas buvo mjr. Impulevičius. Batalionui vadovavo ir vokiečių kpt. Reichertas. Antrosios kuopos vadas buvo Pūkys. Lietuvos kariuomenės kpt., 45—50 metų, nuplikęs. Antrojo būrio vadas — Lietuvos kariuomenės lttn. Meliukas. Pirmojo skyriaus vadas — Varnas, pusk. iš Panemunės miestelio. Į bataliono sudėtį įėjo, rodos, penki būriai po 50 žmonių, kurie sudarė tris kuopas.

Mums išdavė karišką aprangą — buv. buržuazinės kariuomenės uniformą.

Vokiečių policija ir mūsų bataliono žmonės rankiojo mieste žydus, žinomus komunistus, partinius-tarybinius darbuotojus ir kitus aktyvistus, kurie Tarybų valdžios metais tarnavo įstaigo-se; iš pradžių juos sodino į kalėjimą, o paskui šaudė.

Ir be bataliono vado parėdymo į tarybinių žmonių šaudymo vietą galėjo eiti kiekvienas norintis ir kasdien, nes prieš šaudymą ir po jo duodavo daug degtinės ir užkandžių, būdavo nesi- baigiančios išgertuvės.

Batalionui vadovavo SS atstovai. Esesininkai dalyvavo šau- dant, t. y. komandavo mums arba stovėjo apsupę, o šaudė lietuviai.

1946 m. birželio 21 d.

Šaudymas vykdavo naktį; naktys buvo šviesios. Būdavo at- vejų, kai iš karto nenušaudavo. Tada tekdavo šauti antrą kartą, pribaugti. Prieš šaudymą žmonių nenurengdavo. Jie nežinojo, kur juos veda. Kai atvesdavo prie duobės, tada jie suprasdavo, kad bus sušaudyti, ir imdavo verkti, šaukti, prašyti, bet mes juos šaudėme. Šaudėme tik vyrus, nes moterų tada nebuvo. Šaudymas prasidėjo, praėjus vienai—dviem savaitėms nuo karo pradžios, 1941 m. liepos mėnesio pradžioje.

1946 m. liepos 11 d.

Kai aš atėjau į IV gimnaziją, Lietuvos kariuomenės ltn. Pau- lauskas, rodos, iš Šiaulių, irgi sėdėjęs kalėjime, užrašė mane į kažkokį sąrašą. Jis pasakė, kad aš dabar saugosiu Kauno mies- tą ir kad savavališkai pasitraukti negalėsiu. Tą pačią dieną mums išdavė kremu spalvos raiščius su įrašu, kurio pirmoji rai- dė buvo „T“. Apačioje smulkiu šriftu kažkas buvo parašyta vo- kiškai. Šį raištį, einant į miestą, reikėjo užsidėti ant dešinės rankos. Tokie pat raiščiai buvo išduoti ir kitiems. Buvo pasirū- pinta ir mūsų maitinimu. Ketvirtą dieną man, taip pat ir kitiems, išdavė aprangą: batus, kelnes, baltinius, palaidinę. Kepurių ne- davė. Penktą dieną mus pradėjo skirstyti į skyrius, būrius ir kuopas. Tą dieną buvo paskirti skyrių, būrių ir kuopų vadai. Bataliono formavimas vyko, rodos, ištisą savaitę. Mums išdavė likusią aprangą: kariškus švarkus, kepure ir ginklus. Aš gavau šautuvą. Išdavė patalynę ir lovas. Kai buvo suformuoti ir ap- ginkluoti būriai, kuopos ir visas batalionas, skyrių ir būrių vadai ėmė mus skirstyti į tarnybą saugoti daiktų ir maisto sandėlių, radijo stoties, sargybai patalpose ir kalėjime, kur buvo laikomi suimtieji. Aš pats keletą kartų ėjau saugoti sandėlių, radijo sto- ties, buvau ir mūsų užimamų patalpų sargybiniu. Kalėjimui sau- goti buvo skiriamas visas būrys. Aš stovėjau prie kalėjimo arba sargybos bokštelyje. Eiti sargybą kalėjimo viduje mums nerei- kėjo. Ten buvo specialiai išskirti civiliniai žmonės. Be to, mūsų

būrys dalyvavo, šaudant tarybinius piliečius; dalyvavau ir aš. Kartą mūsų būriui grįžus iš sargybos prie kalėjimo, buvome pakviesti iškilmingų pietų. Skyrių vadams nurodžius, mes skyriais nuėjome į valgyklą. Ten jau buvo paruošti stalai, o už atskiro stalo sėdėjo bataliono vadovybė ir kiti vokiečių karinės valdžios atstovai. Mus visus pakvietė prie stalo. Ant jo buvo sudėta daug visokiausių užkandžių ir įvairių rūšių vyno. Prieš prasidedant pietums, kalbėjo vadai karininkai — ir vokiečiai, ir lietuviai. Jie mus ragino šaudyti žmones, sulaikytus ir uždarytus į kalėjimą. Tuo metu atėjo dar vokiečių kareivių. Mes girtavome, kol sutemo. Kai jau sulaukėme tamsos, visas mūsų būrys išėjo šaudyti. Mums šaudant žmones Mickevičiaus slėnyje, buvo už muštas atsisakęs šaudyti vienas lietuvių kareivis.

ADSR fondas, r. 65, l. 37—39, 42—43, 46—47.

Nr. 210

Iš liudininkės J. JURGILEVIČIUTĖS * parodymų

1946 m. kovo 25 d.

Tarybų valdžios metais Juozas Surmas buvo VRLK organų suimtas ir pasodintas į kalėjimą. Kai vokiečiai okupavo Lietuvos TSR teritoriją, jį paleido. 1942 metų pavasarį, mėnesio dabar negaliu prisiminti, jis grįžo į Pajevonio vls. Dobrovolės k. apsirengęs esesininko uniforma. Ant kepurės buvo kaukolės ženklas.

1942 metais Juozas Surmas užsuko į mūsų namus ir pašnekesio metu pareiškė: „Kai vokiečiai paleido mane iš kalėjimo, padėjau jiems susidoroti su komunistais. Man dabar visiškai nieko nereikia užmušti žmogų“. Tada aš Surmo paklausiau, ką gi jis užmušė. Juozas Surmas atsakė: „Aš užmušinėjau komunistus“. Į mano klausimą, kur juos užmušė, jis atsakė: „Kur užmušiau, ne tavo reikalas“.

Kai Juozas Surmas atėjo pas mus, tuo metu gyvenusios mūsų name Polios (jos pavardės dabar neatsimenu), rusų karininko pasieniečio žmonos, vaikai žaidė kambaryje. Pamatęs juos, Juozas Surmas paėmė diržą ir pradėjo mušti. Tai pamačiusi paklausiau, kodėl jis toks piktas. Jis atsakė: „O tu išei, nes ir tave nudėsiu. Man užmušti žmogų nieko nereikia. Aš sušaudžiau daugiau kaip 3000 žmonių — vaikų ir komunistų“.

Aš noriu dar pridurti, kad Juozas Surmas buvo labai žiaurus žmogus. Rusų karininko pasieniečio žmoną Polią Juozas Surmas vertė sunkiai dirbti. Būdavo atsitikimų, kai Surmas Polią muš-

* JURGILEVIČIUTĖ Janina, Andriaus, gimusi 1927 m. Vilkaviškio raj., Pavištyčio ap., Bakšiškių k.

davo. Aš pati mačiau, kaip ji vaikščiodavo su mėlynėmis ir pasakodavo, kad ją sumušė Surmas. Be to, jis Poliai neduodavo valgyti, mušdavo ir jos vaikus. Neprisimenu tiksliai, kada tai buvo, bet jis labai smarkiai sumušė Polios vaiką, ir tas sunkiai susirgo. Pas Surmą Polia dirbo apie tris mėnesius, o paskui išėjo, nes jis ją labai mušdavo ir tyčiodavosi iš jos.

ADSR fondas, r. 65, l. 51—52.

Nr. 211

Iš S. NENIAUS * parodymų

1947 m. rugpiūčio 14 d.

Tarybinių teismo organų sulaukytas, pasivadinau išgalvota Čepkausko pavarde, nes neturėjau jokių dokumentų ir, be to, mane pažinojo kaip Čepkauską, o ne kaip Nenių, nes gyvenau nelegaliai. Nelegaliai gyvenau dėl to, kad okupacijos metais tarnavau vokiečių armijoje.

Maždaug 1941 m. liepos mėnesį savo noru atėjau į Kauno vokiečių karo komendantūrą ir pareiškiau sutinkąs tarnauti vokiečiams. Anksčiau, tarnaudamas buržuazinėje kariuomenėje, turėjau grandinio laipsnį ir todėl tikėjau vokiečių kariuomenėje užimti vadovaujantį postą. Lankydamasis komendantūroje, kalbėjau su vokiečių komendantu majoru, kurio pavardės dabar neprisimenu. Mūsų pasikalbėjimas ilgai neužtruko. Aš buvau paskirtas 3-čios kuopos 4-to būrio 4-to skyriaus skyrininku. Šias pareigas ėjau apie penkias savaites. Per tą laiką teko dalyvauti, suimant ir šaudant tarybinius piliečius.

Man dirbant komendantūroje, mūsų 3-čia kuopa, 1-ma ir 2-ra kuopos iš vokiečių kariuomenės vadovybės gavo įsakymą atlikti operaciją Vilijampolėje, t. y. suimti visus žydų tautybės gyventojus ir lojalius Tarybų valdžiai asmenis. Ta operacija prasidėjo 1941 m. rugpiūčio mėnesį ir truko daugiau kaip mėnesį. Tuo laikotarpiu žydų gyvenamojoje vietoje prie Neries vokiečiai suorganizavo getą. Kai kuriuos gyventojus varydavo į getą, o kai kuriuos tuoj pat nuvedavo į VII fortą ir ten sušaudydavo. Šaudymui atveždavo 100—300 žmonių. Atvežtuosius į VII fortą suvarydavo į duobes ir ten šaudydavo. Aš duodavau komandą šaudyti, be to, pats šaudydavau iš savo šautuvo.

Gaudant ir suimant žydų tautybės gyventojus, pasitaikė atvejų, kai buvo nušauti mėginantys bėgti asmenys. Tada ir aš šaudžiau, tačiau, kiek žmonių taip nušoviau, pasakyti sunku.

* NENIAUS Stasys. Stasio, gimęs 1888 m. Kauno raj., Rinkūnų ap., Teleičių k. Fašistinės okupacijos metais — 2-ro (12-to) „apsaugos“ bataliono karys. Tarybinių piliečių šaudymo Kauno IV, VII fortuose ir Minske dalyvis.

Mes ir mušdavome suimtuosius, kurie nenorėjo eiti arba prašėsi paleidžiami. Visiems žydų tautybės gyventojams, prieš suimant, buvo įsakyta ateiti į getą. Tuos, kurie atėjo laisvu noru, išrikiavo po 100—200 žmonių ir nuvarė į VII fortą šaudyti. Senius ir vaikus, kurie negalėjo eiti, susodino į mašinas ir nuvežė į fortą. Į šį fortą mes vežėme tik tuos, kurie gyveno Kaune ir Šančiuose. Iš viso VII forte buvo sušaudyta apytikriai 7000—8000, o IV forte — 2000—3000 žmonių.

Areštams, kurie užtruko daugiau kaip mėnesį ir kuriuose aktyviai dalyvavau, pasibaigus, mus perdavė į reguliarią vokiečių kariuomenę. Tada iš Kauno mes perėjome į Šančius, kur saugojome vokiečių sandėlius ir patruliavome. Maždaug po mėnesio mes su 12-tu batalionu automašinomis išvažiavome į Mogiliovą.

Masiškai suimant ir šaudant žmones, dalyvavo šie asmenys:

Marcinkus, rodos, iš Vilkijos vls. Jis buvo vokiečių karo komendantūros 12-to bataliono 3-čios kuopos vadas, turėjo jaun. ltn. laipsnį. Jis dalyvavo suimant ir pats šaudė iš pistoleto žydų tautybės gyventojus IV ir VII fortuose. Be to, jis buvo ir Mogiliove.

Stasys Povilaitis iš Žemaitijos. Jis buvo vokiečių karo komendantūros 12-to bataliono 3-čios kuopos 4-to būrio vadas, turėjo vyr. ltn. laipsnį. Aktyviai dalyvavo, masiškai suimant ir šaudant tarybinius piliečius Vilijampolėje ir Kaune, taip pat IV ir VII fortuose.

Juodis dabar būtų maždaug 28—31 metų, kilęs iš Garliavos vls. Birutės II k. Jis buvo vokiečių karo komendantūros 12-to bataliono 3-čios kuopos kareivis. Aktyviai dalyvavo, suimant ir šaudant tarybinius piliečius.

Kazys Uzas šiuo metu gyvena Kaune, dirba kanalizacijos įmonėje. Jis tarnavo vokiečių karo komendantūros 12-to bataliono 3-je kuopoje. Dalyvavo, suimant tarybinius piliečius. Suimdamas smarkiai mušdavo ir daug sušaudė žmonių, ypač aktyviai pasižymėjo, šaudydamas žmones IV ir VII fortuose. Dalyvavo tarybinių partizanų gaudynėse Mogiliovo miesto rajone. Norėdamas nuslėpti savo nusikalstamą veiklą, 1944 metais išėjo į Tarybinę Armiją, vėliau buvo demobilizuotas.

1947 m. rugsėjo 26 d.

Kai įstojau į baudžiamąjį būrį, mūsų kuopa, vokiečių policijos vadovaujama, dvi dienas Kaune suiminėjo žydų tautybės gyventojus. Aš suėmiau daug žydų, 30—40 žmonių. Suimant žmones, kartu su manim dalyvaudavo 2—3 žmonės iš mūsų kuopos ir vienas vokiečių. Per tas dvi dienas mūsų kuopa suėmė apie 500 žydų tautybės gyventojų, jų tarpe vaikų ir senių. Visus suimtuosius suvarė į VII fortą, kur tuo metu buvo laikoma daug žydų. Po dviejų dienų pas mus, į Miško g., atvažiavo du sunk-

vežimiai. Į tuos sunkvežimius susodino visą mūsų ginkluotą kuopą ir nuvežė į VII fortą. Ten mums liepė saugoti žydus, kurių buvo daugiau kaip 2000. Be to, mums buvo pasakyta, kad reikia šauti, jeigu kas nors mėgintų bėgti. Aš tada su šautuvu stovėjau poste. Tuos žydus saugojome dvi dienas, o vėliau atvažiavo kita man nežinoma kuopa, o mes išvažiavome į savo kareivines, į Miško g.

Kitą dieną vėl atvažiavo dvi mašinos, kurios turėjo mus nuvežti į VII fortą. Kai atvažiavome į VII fortą, mūsų kuopą suskirstė į keturis būrius. Vėliau vokiečių majoras įsakė kiekvienam būriui iš eilės prieiti prie žydų laikymo vietos, atskaičiuoti po 60 žmonių, neatsižvelgiant nei į asmenis, nei į amžių, nuvesti į pakalnę, maždaug už 200 m, ir sušaudyti. Mūsų ir kiti būriai ėmė po 60 žmonių, nuveddavo juos į nurodytą vietą ir, vokiečių majorui sukomandavus, šaudė. Tą dieną mūsų būrys sušaudė 180 žydų, o iš viso kuopa sušaudė 600—700 žmonių.

Ir aš šaudžiau. Kiek sušaudžiau, sunku pasakyti, nes į žmonių minią šaudė iš karto visas būrys. Prieš vesdami šaudyti, daiktus liepdavome palikti atskiroje krūvoje, o kai atveddavome prie šaudymo vietos, liepdavome nusirengti ir palikdavome juos tik su apatiniais baltiniais, o paskui sušaudydavome. Po šaudymo grįžome į savo kareivines ir keletą dienų patruliavome Kaune.

Po 5—7 dienų į mūsų kuopą atvažiavo vokiečių karininkas, kuris pranešė, kad rytoj visa kuopa eis į Viliampolę, į žydų getą, kur turės patikrinti, kiek yra žydų. Kitą dieną nuvykome į getą, kur saugojome gete laikomus žydus, o vokiečiai tuo metu rūšiavo juos. Sveikus žydus palikdavo gete, juos varydavo dirbti. Visus likusius — vaikus ir senius, luošus ir kitokius, negalinčius dirbti, — susodino į mašinas ir nuvežė į IX fortą, kur visus sušaudė.

Be to, mūsų kuopa dalyvavo, sulaikant žydus Kauno kryžkelėse. Visiems sulaikytiesiems liepdavome atvykti į VII fortą, kur juos suimdavome.

Kartu su savo kuopa buvau Aleksote, prie malūno, kur buvo laikoma apie 200 žydų. Iš ten mes juos nuvarėme į IV fortą, į šaudymo vietą, tačiau šaudė juos ne mūsų kuopa, o kita, man nežinoma. Vėliau mūsų kuopą pervedė į Šančius, kur mes saugojome karinius objektus. Aš saugojau sandėlius Šančiuose ir Panemunėje, benzino cisternas geležinkelio prekių stotyje, patruliavau ir Kaune.

1947 m. rugsėjo 27 d.

Man, kaip 12-to bataliono kariui, gerai pažįstami šie asmenys:

Jonas Baranauskas, maždaug 30 metų. Pagal specialybę fotografas. Kada įstojo į vokiečių policijos baudžiamąjį būrį, nežinau. Su juo tarnavau 1-je kuopoje: aš buvau 4-me būryje, o Baranauskas — 1-me ar 2-me. Toje kuopoje kartu su Baranausku tarnavau iki mūsų kuopos persikėlimo į Kauno priemiestį

Sančius, vėliau su juo nesusitikdavau. Kai mes su juo kartu tarnavome, jis aktyviai dalyvavo visose baudžiamojo būrio vykdomose priemonėse. Gerai prisimenu, kai mūsų visa kuopa važiavo į VII fortą šaudyti žydų tautybės gyventojų, kartu su manimi vienoje mašinoje važiavo ir Baranauskas, kuris dalyvavo, šaudant žydus. Tą dieną mūsų kuopa sušaudė apie 600 žmonių. Mūsų kuopa važiavo ir į Kauno priemiestį Vilijampolę. Ten vokiečiai atrinkdavo žydų tautybės gyventojus — senius, vaikus ir negalinčius dirbti invalidus,— susodindavo į mašinas ir nuveždavo į IX fortą, kur juos sušaudydavo. Tuo metu mes saugojome geto žydus.

Kada mus atvežė į VII fortą, pusė mūsų kuopos žmonių buvo paskirta turto ir šaudymo vietos apsaugai, o kiti šaudė. Apsaugai buvo išskiriami žmonės iš kiekvieno būrio. Kai kiekvienas būrys sušaudydavo keletą grupių žydų, pasikeisdavo su apsauga. Todėl šaudant dalyvavo visa kuopa.

Kazys Uzas, maždaug 37 metų. Su juo susipažinau, įstojęs į baudžiamąjį būrį. Kartu su juo tarnavau vienoje kuopoje ir būryje. Jis buvo eilinis. Nuo 1941 m. liepos mėnesio iki 1942 m. sausio mėnesio dažnai mums teko dalyvauti baudžiamojo būrio vykdomuose veiksmuose. Jis dalyvavo, suimant ir šaudant tarybinius piliečius Kaune ir Baltarusijoje, išskyrus vieną atvejį, kai mūsų kuopa iš Aleksoto atvarė į IV fortą šaudyti apie 200 žydų tautybės gyventojų. Tada Ūzo nebuvo, matyt, budėjo kuopoje.

Kazys Adomaitis, maždaug 33—35 metų. Su juo aš susipažinau baudžiamajame būryje. Būdami vienoje kuopoje Kaune ir Minske, kartu aktyviai dalyvavome, suimant ir šaudant tarybinius piliečius.

ADSR fondas, r. 67, l. 36—38, 40—41, 45—46.

Nr. 212

Iš liudininkės A. KETURAITIENĖS * parodymų

1947 m. balandžio 24 d.

Stasį Nenių pažįstu kaip antitarybiškai nusiteikusių žmogų ir kaip aktyvų vokiečių okupacinės valdžios talkininką.

Stasys Nenius pirmomis vokiečių okupacijos dienomis buvo „partizanų“ grupėje. Aš mačiau, kaip 1941 metų vasarą jis iš pistoleto sušaudė kokių septynerių metų žydų tautybės berniuką. Tai įvyko Garliavoje, prie Jono Skučo namo ir prie namo, kuriame aš gyvenau. Dieną per bulvių lauką bėgo žydų tautybės berniukas. Paskui jį su pistoletu rankoje bėgo Nenius ir šaudė į ber-

* KETURAITIENĖ Agota, Antano, gimusi 1896 m. Kauno raj., Ilgakiemio ap., Rašnavos k.

niuką. Bėgdamas berniukas pargriuvo ar paslydo. Tuo metu pribėgo prie jo Nenius. Paskui Nenių prie gulinčio berniuko pribėgau ir aš. Išsigandęs, dusdamas berniukas prašė Nenių leisti jam šiek tiek pailsėti. Matydama Neniaus rankose pistoletą, prašiau, kad jis nenušautų to berniuko. Tada jis atsuko pistoletą į mane ir sušuko: „Nesimaišyk, nes ir tave nudėsiu!“ Aš pasitraukiau, ir tada jis keliais šūviais nušovė berniuką, palikdamas lavoną gulėti toje pačioje vietoje. Nenius nužingsniavo toliau į miestelį, o lavonas gulėjo bulvių lauke iki vakaro. Vėliau kažkas lavoną paėmė.

Užmušto berniuko pavardės nežinau, tik žinau, kad jis gyveno Garliavoje, mediniame namelyje, prie mūrinio Bekerio namo.

ADSR fondas, r. 67, l. 66.

Nr. 213

Iš liudininkės A. MAJAUSKIENĖS * parodymų

1947 m. gegužės 6 d.

Apie Stasį Nenių galiu papasakoti štai ką. Smetoninio režimo metais Nenius buvo šaulių sąjungos narys. 1941 metais, kai prasidėjo Didysis Tėvynės karas su vokiškaisiais grobikais, Nenius buvo baltuoju partizanu ir šaudė besitraukiančius Raudonosios Armijos dalinių karius. Aš pati mačiau, kaip 1941 m. birželio mėnesį Nenius, užsimaskavęs žole, su šautuvu rankoje Garliavos vls. Pavytės k. stovėjo po Jiesios upelio tiltu. Per tą tiltą traukėsi Raudonoji Armija.

Vokiečių kariuomenei užėmus Garliavos valsčių, ten buvo šaudomi žydų tautybės gyventojai. Saudant žydus, dalyvavo ir Stasys Nenius. Aš pati mačiau, kaip vokiečiai varė šaudyti žydus, kurie nešė raudonarmiečių lavonus. Žydų buvo maždaug 500. Jie buvo nurengti iki apatinių baltinių. Tuos žydus saugojo ginkluotas Stasys Nenius.

Prieš sušaudant 500 žydų, vokiečiai išvedė 10 vyrų duobėms iškasti, o vėliau ir juos sušaudė. Tuos 10 žydų vyrų saugojo Stasys Nenius.

1941 metais mačiau, kaip Nenius mušė vieną kokių 15 metų berniuką žydą. Po to tą berniuką įsodino į mašiną ir nuvežė sušaudyti.

Tais pačiais metais mačiau, kaip Stasys Nenius sušaudė vieną 7–8 metų berniuką žydą. Jis gyveno Garliavoje. Jo tėvai buvo sušaudyti prieš tris dienas, todėl berniukas nuėjo į Garliavos policiją paklausti, kur yra jo tėvai. Tada Nenius paėmė jį ir pasakė: „Eime, aš tau parodysiu, kur yra tavo tėvai“. Ir nusivedė jį

* MAJAUSKIENĖ Anelė, Juozo, gimusi 1921 m. Kauno raj., Garliavoje.

Garliavos stoties link. Tačiau, nepasiekęs Keturakio sodybos, lauke dviem šūviais iš pistoleto nušovė jį. Aš tuo metuėjau iš darbo ir mačiau Nenių, varantį tą berniuką.

ADSR fondas, r. 67, l. 67—68.

Nr. 214

Iš J. NAUDŽIŪNO * parodymų

1949 m. kovo 16 d.

1941 m. gruodžio mėnesį, apie 20 d., gestapininkai į IX fortą atgabeno apie 200 vyrų ir moterų; jų tarpe buvo Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatas Zibertas, Kauno darbininkas pirmūnas Ščerbakovas ir daugelis kitų, kuriems šaltyje buvo įsakyta nusirengti nuogai. Suvarius į griovį, buvo įsakyta atsigulti. Gestapininkai, apipylę juos degalais, padegė gyvus. Lipančius iš degančio griovio gestapininkai apmėtė granatomis.

Po šaudymų IX forto viršininkas Juozas Sliesoraitis ir jam pavaldūs prižiūrėtojai šaudėme ir užmušinėjome sužeistuosius, senius, moteris ir vaikus. Dažnai, kai sužeistuosius užkasdavome iš po žemės buvo girdėti jų dejavimai.

Mes naikino me sušaudytųjų dokumentus, norėdami paslėpti nusikaltimų pėdsakus.

Vieną kartą, 1942 metų pradžioje, gestapininkai į IX fortą atgabeno nužudyti apie 50 žmonių grupę. Sliesoraitis joje atpažino vieną komunistą. Nelaukdamas, kol bus šaudoma visa grupė, jis, gestapininkui leidus, tuoj pat nuvedė jį į griovį ir iš pistoleto nušovė.

Be to, kada gestapininkai į IX fortą atgabendavo į Sliesoraičio žinią 200—300 piliečių, iki jų sunaikinimo Sliesoraitis nuo moterų ir vyrų pirštų numaustydavo auksinius žiedus, atiminėjo apyrankes, laikrodžius ir kitus vertingus daiktus, kuriuos dažniausiai pasisavindavo.

Po to, kai Sliesoraitis 1943 metais pasitraukė iš IX forto, jis už prisiplėštą auksą ir sušaudytų piliečių daiktus nusipirko ūki su namais, ūkiniais pastatais ir galvijais.

1944 m. rugpiūčio 12 d.

1941 m. birželio mėnesį į IX fortą vokiečiai atvarė 500 rusų karo belaisvių. Jie kasė griovius vakarinėje forto pusėje. Kiek žinau, buvo iškasta dvylika 250 m ilgio ir 2—3 m pločio griovių. Jie buvo iškasti 250 m ilgio ir 200 m pločio aikštėje.

Karo belaisviai dirbo nuo 6 val. ryto iki 7 val. vakaro. Valgyti jiems duodavo du kartus per dieną: rytą — arbatos be duonos ir

* NAUDŽIŪNAS Justinas, Jurgio, gimęs 1913 m. Ukmergės raj., Jauniūnų ap., Grauzių k. Kilęs iš buožių. Vokiečių fašistų okupacijos metais — Kauno sunkiųjų darbų kalinimo filialo — IX forto — prižiūrėtojas.

per pietus — supuvusių bulvių arba lupenų. Bulvės buvo supuvusios, nevalytos. Visi belaisviai buvo išbadėję, sulyšę ir masiškai sirgo. Daugelis jų negalėjo net vaikščioti. Juos mušė lazdomis, šautuvų buožėmis, o tuos, kurie nebegalėdavo paeiti, sušaudydavo.

Patekę į IX fortą, iš ten nebeišeidavo. Man ten dirbant, atsitiko toks įvykis. Iš gestapo atvažiavo vokiečiai. Vienas jų liepė belaisviui, pavardės neprisimenu, Anatolijui, kuris dirbo mano prižiūrimas, užnešti ant kalno daugiau kaip keturių pūdų akmenį. Šis atsakė, jog nepajėgsias. Tada tas vokietis pastatė jį prie sienos ir ėmė šaudyti į jį iš automato.

Gerai žinau, kaip gyveno ten karo belaisviai. Man teko maitinti, kaip, kasdami griovius, jie gaudydavo varles ir ten pat jas valgydavo; be to, jie rinkdavo ir valgydavo įvairias šaknis.

Be eilinių karo belaisvių, ten buvo majorų, papulkininkų ir karo gydytojų. Visi jie buvo sušaudyti IX forte. Jie buvo maitinami ir prižiūrimi taip pat, kaip ir eiliniai. Man teko kalbėtis su vienu majoru. Jis man papasakojo, kad sužeistas pakliuvo į apsuptį ir buvo paimtas į nelaisvę.

Jokia medicinos pagalba sužeistiesiems ir ligoniams nebuvo teikiama, žaizdos nebuvo perrišinėjamos. Sužeistieji, ligoniai ir sveiki buvo laikomi forto kameroje drauge.

Du kartus per mėnesį atvarydavo po 150—200 rusų karo belaisvių. 1941 m. lapkričio mėnesio pradžioje grioviai buvo baigti kasti. Per tą laiką, nuo birželio iki lapkričio mėnesio, į fortą buvo atvežta daugiau kaip 1000 rusų karo belaisvių. Baigus kasti griovius, apie 200 stipriausių belaisvių buvo palikti, o visi kiti sušaudyti ir užkasti griovyje.

Baigus forte tą darbą, prasidėjo masinis civilinių žmonių — taikių Kauno gyventojų — naikinimas. Pirmuosius žydus, 2000 žmonių, atvežė į IX fortą lapkričio mėnesį. Tai buvo vaikai, seneliai, moterys. Juos visus nurengė ir sušaudė grioviuose. Sušaudytus ir tik sužeistus užpildavo kalkėmis, o ant viršaus — plonu žemės sluoksniu. Buvo girdėti užkastų žmonių dejavimai, šauksmai.

Tą patį mėnesį atvarė dar 5000 žydų, kuriuos sušaudė ir užkasė toje pačioje duobėje, kaip ir pirmuosius. Tikslaus sušaudytųjų skaičiaus vokiečiai nežinojo, vaikų, kurių buvo labai daug, neskaičiavo.

1941 m. gruodžio mėnesį į IX fortą atvarė 10 000 žydų. Visi jie buvo sušaudyti per vieną dieną; vieną grupę atvarydavo, o kitą tuo metu jau šaudydavo grioviuose.

Po 10—15 dienų ten vėl atvarė 12 000 žmonių ir sušaudė. Šešių kilometrų keliu nuo Kauno iki IX forto ėjo varomi į fortą žydai, surikiuoti į koloną po keturis žmones. Laukuose stovėjo vokiečių sargyba.

Vėliau į IX fortą atvarė užsieniečių — austrų, čekų, prancūzų. Pirmoji jų grupė, 4000 žmonių — suaugusių, senelių, moterų ir vaikų — atvyko 1941 m. gruodžio mėnesį. Man teko kalbėtis su

viena mergina, kuri sakė, kad juos, esą, vežė į Rusiją dirbti ir niekas jų negalvojo, jog bus sušaudyti. Kad žmonės priprastų prie šūvių, kelias dienas iš eilės atvažiuodavo gestapininkai, pašaudydavo iš kulkosvaidžių ir vėl išvažiuodavo.

Apie 1941 m. gruodžio 10 d. prasidėjo užsieniečių naikinimas. Jiems liepė nusirengti, pasiraitoti rankoves „skiepijimui“ ir eiti iš forto grupėmis po 100 žmonių. Taip visi 4000 buvo sušaudyti.

1941 m. gruodžio 15 d. buvo atvežta antra grupė, maždaug 3000 užsieniečių, kurie visi, kaip ir pirmieji, buvo sušaudyti.

Vėliau atveždavo mašinomis po 100–150 žmonių. IX fortas buvo žmonių naikinimo vieta. Šaudydavo kiekvieną mėnesį.

1941 m. gruodžio mėnesį buvau tokio įvykio liudininku. Iš kalėjimo į IX fortą mašinomis atvežė daugiau kaip 100 politinių kalinių — rusų ir lietuvių. Trečioje duobėje juos visus apliejo benzinu ir gyvus padegė. Užgesus ugniai, buvo girdėti, kaip vaitojo ir šaukė apdegę, dar gyvi žmonės. Tuomet vokiečiai ėmė ten mėtyti granatas.

1943 m. spalio 20 d. mes visi buvome išsiusti iš IX forto, o mūsų vietas užėmė tik gestapininkai. Visiems anksčiau ten dirbusiems užėti buvo draudžiama. Nuo to laiko IX forte ėmė kasti lavonus iš žemės ir deginti juos laužuose.

Man pasakojo tokį įvykį. Į IX fortą atvežė iš kalėjimo apie 30 žmonių. Iš pradžių vokiečiai sušaudė 25, o penkis paliko gyvus, liepė jiems sunešti į vieną vietą lavonus ir sudeginti. Po to sušaudė keturis, palikę vieną. Pastarasis sunešė į ugnį tuos keturis lavonus. Tada gestapininkai sumušė jį lazdomis ir gyvą įmetė į ugnį.

Kai buvo deginami lavonai, jau nedirbau forte, tačiau žinau, kad aikštė, kur vokiečiai juos degino, buvo aptraukta 2,5–3 m aukščio brezentu. Arti prieiti buvo uždrausta, tuo metu buvo neleidžiama net važiuoti keliu, einančiu 400 m nuo forto. Lavonai buvo deginami nuo 1943 m. spalio iki 1944 m. birželio mėnesio.

ADSR fondas, r. 1, l. 144–145; r. 86, l. 25–27.

Nr. 215

Iš P. SIDEKERSKIO * parodymų

1951 m. spalio 13 d.

IX forte, šaudant žydų tautybės gyventojus, dalyvavau tik vieną kartą. Į šaudymo vietą žmones vežiojau daug kartų, ta-

* SIDEKERSKIS Pranas, Stasio, gimęs 1912 m. Kauno raj., Kulautuvos miesto tipo gyvenvietėje, Jučionių k. Prasidėjęs karui su fašistine Vokietija, įstojo į Kulautuvos ginkluotą nacionalistų būrį. Nuo 1941 m. liepos mėn. iki 1942 m. rugsėjo mėn. — 1-mo (13-to) „apsaugos“ bataliono kareivis. Nuo 1942 m. rugsėjo mėn. iki 1943 m. gruodžio mėn. dirbo policininku Kauno miesto policijos VII nuovadoje.

čiau kiek, nepamenu. Mūsų pristatomas piliečių grupes priimdavo ypatinga šaudytojų grupė.

Žydų tautybės gyventojai iš geto buvo pristatomi ne tik į IX, bet ir į IV ir VII fortus. Tuose fortuose buvo šaudomi ir kiti piliečiai. Į VII fortą vežiau žmones tik vieną kartą. Iš Vilijampolės geto keliomis mašinomis nuvežėme žmones į VII fortą ir ten juos perdavėme ypatingai komandai. Į IV fortą gabenau žmones keletą kartų. Kartą į IV fortą pristatėme eilinę pasmerktųjų grupę. Ypatinga komanda juos šaudė, o mes saugojome atvežtuosius. Pamatę šaudant, pasmerktieji neištvėrė — puolė „apsaugos“ bataliono kareivius, norėdami pabėgti. Kareiviai atidengė į juos ugnį. Vienas žydas puolė mane, todėl aš jį nušoviau ir šaudžiau į minią. Kiek nužudžiau žmonių ir kiek iššoviau sovinių, nežinau. Visi mūsų pristatyti piliečiai buvo sušaudyti.

Šaudant kareiviai buvo girdomi degtine. Kai dalyvavau, šaudant žmones IX forte, ir aš gėriau degtinę. Degtinės duodavo šaudymo vietoje.

1941 m. spalio mėnesio pradžioje pirmąjį „apsaugos“ batalioną ruošė frontui. Bijodamas, kad fronte galiu žūti, pažeidinėjau darbo drausmę ir spalio 10–11 d. buvau iš bataliono pašalintas.

Norėdamas lengvai gyventi, 1942 m. rugsėjo mėnesį savanoriu įstojau į Kauno miesto policiją ir buvau paskirtas į VII nuovadą Vilijampolėje.

1951 m. spalio 15 d.

Maždaug 1941 m. liepos mėnesio antroje pusėje prasidėjo priėmimas į „apsaugos“ batalionus. Aš niekieno nekviečiamas atėjau į Raudondvario vls. savivaldybę ir pareiškiau norą tarnauti „apsaugos“ daliniuose. Valsčiaus savivaldybėje gavau charakteristiką, kurioje buvo pažymėta, kad tarnavau buržuazinės Lietuvos kariuomenėje. Atvykęs į Kauną, charakteristiką pristaciau į pirmojo „apsaugos“ bataliono štabą. Mane paskyrė į to bataliono 3-ąją kuopą eiliniu, davė šautuvą. Formuojant „apsaugos“ batalioną, skelbė, kad jis kuriamas „tvarkos palaikymui“. Aš tada nepagalvojau, kaip bus „palaikoma tvarka“. Vokiečiams įsakius „apsaugos“ bataliono kareiviai rugpiučio mėnesį rinko žydų tautybės gyventojus į Vilijampolės (Kauno priemiesčio) getą. Gyvenančios Kaune žydų šeimos buvo įkurdinamos gete. Aš ir kiti kareiviai patruliuavome Lukšio (dabar K. Poželos) ir Valančiaus gatvėmis, sodinome į mašinas arba vežimus žydų šeimas ir vežėme į Vilijampolę. Mes nuvežėme daug šeimų, sunku pasakyti kiek. Nežydų tautybės gyventojai iš Vilijampolės persikėlė į miestą, į žydų butus. Kai visi žydai buvo suvaryti į getą, jų apsaugai ėmė skirti bataliono kareivius. Aš, ginkluotas šautuvu, daug kartų stovėjau sargyboje.

1941 metų rudenį bataliono kareiviai vežiojo šaudyti į IX fortą žydus. Šaudymui buvo skiriama ypatinga bataliono kareivių

viena mergina, kuri sakė, kad juos, esą, vežė į Rusiją dirbti ir niekas jų negalvojo, jog bus sušaudyti. Kad žmonės priprastų prie šuvių, kelias dienas iš eilės atvažiuodavo gestapininkai, pašaudydavo iš kulkosvaidžių ir vėl išvažiuodavo.

Apie 1941 m. gruodžio 10 d. prasidėjo užsieniečių naikinimas. Jiems liepė nusirengti, pasiraitoti rankoves „skiepijimui“ ir eiti iš forto grupėmis po 100 žmonių. Taip visi 4000 buvo sušaudyti.

1941 m. gruodžio 15 d. buvo atvežta antra grupė, maždaug 3000 užsieniečių, kurie visi, kaip ir pirmieji, buvo sušaudyti.

Vėliau atveždavo mašinomis po 100—150 žmonių. IX fortas buvo žmonių naikinimo vieta. Šaudydavo kiekvieną mėnesį.

1941 m. gruodžio mėnesį buvau tokio įvykio liudininku. Iš kalėjimo į IX fortą mašinomis atvežė daugiau kaip 100 politinių kalinių — rusų ir lietuvių. Trečioje duobėje juos visus apšaudė benzinu ir gyvus padegė. Užgesus ugniai, buvo girdėti, kaip vaitojo ir šaukė apdegę, dar gyvi žmonės. Tuomet vokiečiai ėmė ten mėtyti granatas.

1943 m. spalio 20 d. mes visi buvome išsiusti iš IX forto, o mūsų vietas užėmė tik gestapininkai. Visiems anksčiau ten dirbusiems užėti buvo draudžiama. Nuo to laiko IX forte ėmė kasti lavonus iš žemės ir deginti juos laužuose.

Man pasakojo tokį įvykį. Į IX fortą atvežė iš kalėjimo apie 30 žmonių. Iš pradžių vokiečiai sušaudė 25, o penkis paliko gyvus, liepė jiems sunešti į vieną vietą lavonus ir sudeginti. Po to sušaudė keturis, palikę vieną. Pastarasis sunešė į ugnį tuos keturis lavonus. Tada gestapininkai sumušė jį lazdomis ir gyvą įmetė į ugnį.

Kai buvo deginami lavonai, jau nedirbau forte, tačiau žinau, kad aikštė, kur vokiečiai juos degino, buvo aptraukta 2,5—3 m aukščio brezentu. Arti prieiti buvo uždrausta, tuo metu buvo neleidžiama net važiuoti keliu, einančiu 400 m nuo forto. Lavonai buvo deginami nuo 1943 m. spalio iki 1944 m. birželio mėnesio.

ADSR fondas, r. 1, l. 144—145; r. 86, l. 25—27.

Nr. 215

Iš P. SIDEKERSKIO * parodymų

1951 m. spalio 13 d.

IX forte, šaudant žydų tautybės gyventojus, dalyvavau tik vieną kartą. Į šaudymo vietą žmones vežiojau daug kartų, ta-

* SIDEKERSKIS Pranas, Stasio, gimęs 1912 m. Kauno raj., Kulautuvos miesto tipo gyvenvietėje, Jučionių k. Prasidėjus karui su fašistine Vokietija, įstojo į Kulautuvos ginkluotą nacionalistų būrį. Nuo 1941 m. liepos mėn. iki 1942 m. rugsėjo mėn.—1-mo (13-to) „apsaugos“ bataliono kareivis. Nuo 1942 m. rugsėjo mėn. iki 1943 m. gruodžio mėn. dirbo policininku Kauno miesto policijos VII nuovadoje.

čiau kiek, nepamenu. Mūsų pristatomas piliečių grupes priimdavo ypatinga šaudytojų grupė.

Žydų tautybės gyventojai iš geto buvo pristatomi ne tik į IX, bet ir į IV ir VII fortus. Tuose fortuose buvo šaudomi ir kiti piliečiai. Į VII fortą vežiau žmones tik vieną kartą. Iš Vilijampolės geto keliomis mašinomis nuvežėme žmones į VII fortą ir ten juos perdavėme ypatingai komandai. Į IV fortą gabenau žmones keletą kartų. Kartą į IV fortą pristatėme eilinę pasmerktųjų grupę. Ypatinga komanda juos šaudė, o mes saugojome atvežtuosius. Pamatę šaudant, pasmerktieji neištvėrė — puolė „apsaugos“ bataliono kareivius, norėdami pabėgti. Kareiviai atidengė į juos ugnį. Vienas žydas puolė mane, todėl aš jį nušoviau ir šaudžiau į minią. Kiek nužudžiau žmonių ir kiek iššoviau šovinių, nežinau. Visi mūsų pristatyti piliečiai buvo sušaudyti.

Šaudant kareiviai buvo girdomi degtine. Kai dalyvavau, šaudant žmones IX forte, ir aš gėriau degtinę. Degtinės duodavo šaudymo vietoje.

1941 m. spalio mėnesio pradžioje pirmąjį „apsaugos“ batalioną ruošė frontui. Bijodamas, kad fronte galiu žūti, pažeidinėjau darbo drausmę ir spalio 10—11 d. buvau iš bataliono pašalintas.

Norėdamas lengvai gyventi, 1942 m. rugsėjo mėnesį savanoriu įstojau į Kauno miesto policiją ir buvau paskirtas į VII nuvadą Vilijampolėje.

1951 m. spalio 15 d.

Maždaug 1941 m. liepos mėnesio antroje pusėje prasidėjo priėmimas į „apsaugos“ batalionus. Aš niekieno nekviečiamas atėjau į Raudondvario vls. savivaldybę ir pareiškiau norą tarnauti „apsaugos“ daliniuose. Valsčiaus savivaldybėje gavau charakteristiką, kurioje buvo pažymėta, kad tarnavau buržuazinės Lietuvos kariuomenėje. Atvykęs į Kauną, charakteristiką pristačiau į pirmojo „apsaugos“ bataliono štabą. Mane paskyrė į to bataliono 3-ąją kuopą eiliniu, davė šautuvą. Formuojant „apsaugos“ batalioną, skelbė, kad jis kuriamas „tvarkos palaikymui“. Aš tada nepagalvojau, kaip bus „palaikoma tvarka“. Vokiečiams įsakius, „apsaugos“ bataliono kareiviai rugpiučio mėnesį rinko žydų tautybės gyventojus į Vilijampolės (Kauno priemiesčio) getą. Gyvenančios Kaune žydų šeimos buvo įkurdinamos gete. Aš ir kiti kareiviai patruliuojome Lukšio (dabar K. Poželos) ir Valančiaus gatvėmis. sodinome į mašinas arba vežimus žydų šeimas ir vežėme į Vilijampolę. Mes nuvežėme daug šeimų, sunku pasakyti kiek. Nežydų tautybės gyventojai iš Vilijampolės persikėlė į miestą, į žydų butus. Kai visi žydai buvo suvaryti į getą, jų apsaugai ėmė skirti bataliono kareivius. Aš, ginkluotas šautuvu, daug kartų stovėjau sargyboje.

1941 metų rudenį bataliono kareiviai vežiojo šaudyti į IX fortą žydus. Šaudymui buvo skiriama ypatinga bataliono kareivių

grupė. Man, geto sargybiniui, buvo nurodyta gabenti žmones į šaudymo vietą. Aš į šaudymo vietą lydėjau mašinomis gabenamus žydų tautybės piliečius. Kaip ir kiti sargybiniai, pristatydavau grupę į šaudymo vietą ir grįždavau į getą naujos grupės. Pamenu, vieną rugpiūčio mėnesio dieną man įsakė šaudyti, ir tada šaudžiau. Mes pristatėme į IX fortą eilinę žydų grupę. Duobes kasė karo belaisviai. Mes laukėme, kol jos bus iškastos. 3-čios kuopos vadas, leitenantas, lietuvis, pavardės nepamenu, įsakė man šaudyti. Aš pareiškiau esąs tik sargybinis, tačiau kuopos vadas atsakė, kad nesvarbu, ir pakartojo, kad privalau šaudyti. Netoli duobės, prie kurios stovėjau aš ir kiti kareiviai (iš viso apie 50 žmonių) nurenginėjo žydus. Nuogus žydus varė prie duobės, statė juos nugara į kareivius, veidu į duobę. Vokiečiai komandavo šauti, ir visi kareiviai šaudė. Šaudžiau ir aš į stovėjusių prieš mane žydų nugaras, iššaudžiau šovinius. Visi pamerktieji buvo nušauti. Kiek užmušiau žmonių, negaliu pasakyti. Dalyvavau šaudant vieną grupę. Joje buvo apie 100 žmonių. Sušaudžius tą grupę, mane paskyrė saugoti atvestuosius šaudyti. Tada nešaudžiau, stovėjau forto teritorijos sargyboje. Šaudymas truko iki vakaro.

ADSR fondas, r. 1, l. 302—306.

Nr. 216

Iš liudininko V. STANKEVIČIAUS-STANKAUS * parodymų

1951 m. rugsėjo 8 d.

Aš pažįstu Praną Sidekerskį nuo 1942 metų. Mes drauge tarnavome vokiečių policijoje, Kauno geto apsaugoje. Iki 1943 metų Pranas Sidekerskis, kaip ir aš, stovėdavo poste, saugant getą, buvo ginkluotas šautuvu, vilkėjo pagalbinio policininko uniformą. 1943 m. rugsėjo mėnesį vokiečiai Sidekerskį pasiuntė į Vilnių mokytis policijos mokykloje. Į policijos mokyklą vokiečiai siųsdavo itin jiems pasitarnavusius policininkus. Maždaug 1944 m. vasario mėnesį Sidekerskis grįžo į Kauno policiją vachmistru. Tada jis man pasakė: „Aš baigiau policijos mokyklą ir dabar būsiu viršininkas“. Atvykęs į Kauną, kurį laiką jis vilkėjo policijos kursanto uniformą, turėjo pistoletą ir buvo stovyklos, įkurtos VI forte, sargybos viršininko padėjėju. 1942 m. gruodžio mėnesį Pranas Sidekerskis ir policininkas Jurgis Paškevičius varė žydus į darbą. Jie abu susitarė, kad Sidekerskis parduos žydai (pavardės neminėjo) septinto kalibro pistoletą, o Jurgis Paškevičius tą pistoletą iš jį pirkusio žydo atims. Taip jie ir

* STANKEVIČIUS-STANKUS Viktoras, Martyno, gimęs 1902 m. Kaune. 1951 m. tarybinio teismo nuteistas.

padarė. Sidekerskis pardavė tą pistoletą Joseliui Sudarskiui už tūkstantį markių, o sugrįžus iš darbo į getą, Jurgis Paškevičius pareikalavo iš Sudarskio pistoleto. Sudarskis ginklo nenorėjo atiduoti, priešinosi. Tada Paškevičius šovė į Sudarskį ir sužeidė jam koją.

1942 m. gruodžio 25 d. aš ir kiti policininkai sėdėjome Kauno geto budinčiųjų patalpose. Pranas Sidekerskis valgydamas kalbėjo: „Blogas dabar gyvenimas. Karo pradžioje buvo kitaip. Galima buvo gerai išgerti, užkąsti ir įsigyti kai ką“. Jis parodė tris laikrodžius (vieną rankinį ir du kišeninius). Tęsdamas pokalbį, Sidekerskis pasakė: „Prasidėjus karui tarp TSRS ir Vokietijos, dirbau Zapyškio durpyne. Vokiečiams atėjus į Kauną, įstojau į „apsaugos“ dalių 2-ąją kuopą. Mums teko šaudyti daug žmonių. Būdavo šaudai šaudai, pakeiti diskus su šoviniais, išgeri degtinės, užkandi dešros ir vaikštai, išraudęs it ispaniškas bulius,— nè nežinai, ką darai. Tada mes šaudėme Kauno IV forte (gal fortas ir ne IV, nes tiksliai neprisimenu). Tada tai buvo bent gyvenimas, suprantu! O dabar — gyvenk iš algos“,— užbaigė Pranas Sidekerskis.

Nr. 217 *

Aktas

Apie vokiečių fašistinių grobikų pasibaisėtinas piktadarybes
Kauno mieste ir jo apylinkėse

II. Tarybinių piliečių ir karo belaisvių masinis naikinimas

Miesto okupacijos metu hitleriniai budeliai sunaikino daugiau kaip 120 tūkstančių tarybinių žmonių ir karo belaisvių. Iš jų 70 tūkstančių sušaudyta ir sudeginta laužuose IX forte, daugiau kaip 35 tūkstančiai karo belaisvių mirė badu ir nuo kankinimų VI forte, apie 10 tūkstančių karo belaisvių gyvi užkasti stovykloje į pietvakarius nuo aerodromo ir daugiau kaip 8 tūkstančiai tarybinių žmonių žuvo liepsnose Vilijampolėje.

a) IX fortas — mirties fortas

IX fortas yra 6 km į šiaurvakarius nuo Kauno miesto. Tai senas gelžbetoninis tvirtovės pastatas. Forto viduje yra ilgas koridorius, abipus kurio daug kazematų ir požeminių praėjimų. Šiuos kazematus vokiečiai ir panaudojo kaip kameras kaliniams. Iš visų pusių fortas aptvertas gelžbetonine siena ir spygliuota viela.

Užėmę Kauną, hitlerininkai jau pirmomis dienomis suvarė į IX fortą apie 1000 tarybinių karo belaisvių, kuriuos privertė kasti griovius didesniame negu 5 ha lauke prie forto vakarinės sienos. Griovių paruošimas rodo, kad nuo pat okupacijos pradžios hitlerininkai buvo užsibrėžę masiškai naikinti tarybinius žmones. 1941 m. liepos—rugpiūčio mėnesiais buvo iškasta apie 14 griovių 3 m pločio, daugiau kaip 400 m ilgio ir daugiau kaip 2 m gylio kiekvienas. Kai grioviai buvo baigti kasti, hitlerininkai pradėjo masiškai žudyti tarybinius žmones. Visi, kurie patekdavo į IX fortą, žūdavo. Aplinkinių kaimų gyventojai bijojo prisarti prie IX forto ir jį praminė „mirties fortu“.

Tūkstantines moterų, vaikų, paauglių ir senių voras hitlerininkai varė į IX fortą šaudyti ir deginti. Pilietis S. Michailovskis

* Verčiant šį aktą, tekste minimos pavardės, remiantis kitais šaltiniais, patikslintos.

iš Kumpių k. papasakojo: „Pats mačiau, kaip 1941 metų rudenį hitlerininkai varė tarybinių žmonių voras į IX fortą. Voros buvo didelės. Vieną kartą mačiau vorą nuo forto iki Kauno. Be to, vokiečiai vežė žmones ir dengtais sunkvežimiais. Suvarytus žudymui ir kankinimui tarybinius žmones vokiečiai nurengdavo nuogai forto sode, iš kur būriais po 300 žmonių varydavo į iškastus griovius ir ten sušaudydavo iš automatų ir šautuvų. Pasmertieji, laukdami mirties, po kelias valandas nuogi išstovėdavo šaltyje“.

Pilietis D. Sčestnas iš Giedraičių k. pasakoja: „Paruošus griovius, į IX fortą vokiečiai pradėjo varyti dideliais būriais taisybinius žmones iš Kauno miesto ir kitų vietų. Iš pradžių žmones sode išrengdavo, o po to grupėmis po 300 ir daugiau žmonių varydavo į griovius ir sušaudydavo. Tarp sušaudytųjų buvo daug vaikų. Daugelis vaikų buvo užkasti gyvi kartu su motinomis. Buvo girdėti baisus vaikų ir moterų verksmas ir dejavimas“.

IX forte buvo naikinami darbininkai, valstiečiai, tarnautojai, studentai, inteligentai, prekybininkai, dvasininkai. Čia buvo sušaudyti įvairių tautybių žmonės: rusai, ukrainiečiai, baltarusiai, lietuviai, lenkai, žydai, prancūzai, austrai ir kt. Šiame forte buvo sušaudyta TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatė Budžinskienė*, darbininkas stachanovininkas Ščerbakovas su žmona bei tik ką gimusiu kūdikiu ir dešimtys tūkstančių kitų tarybinių žmonių.

Pil. L. Kunigėlis (gyv. Kauno mieste, Gedimino g., Nr. 42) sako: „Kai aš buvau kalėjime, nebuvo dienos, kad nevarytų žmonių šaudyti į IX fortą. Vesdavo vyrus, moteris su naujagimiais“.

Buvęs IX forto prižiūrėtojas pil. Naudžiūnas papasakojo, kad IX forte buvo sušaudyti 3 katalikų kunigai, iš kurių vieną sušaudė už tai, kad jis pamokslo metu pareiškė: „Neišmintingai elgiasi vokiečių valdžia, naikinama taikūs tarybinius gyventojus. Jeigu jie kliudo, juos galima iš miesto išvežti į kitą vietą, ir tegul žmonės gyvena“.

IX forte kasdien sunaikindavo tūkstančius tarybinių žmonių. Tik per dvi 1941 m. lapkričio mėnesio dienas čia buvo sušaudyta 7 tūkstančiai taikių tarybinių žmonių, o 1941 m. gruodžio mėnesį per dvi dienas — 22 tūkstančiai žmonių. Hitlerininkai ne tik šaudydavo, bet ir degindavo gyvus žmones. Pil. Naudžiūnas pasakoja: „1941 m. gruodžio mėnesį mačiau, kaip mašinomis iš kalėjimo atvežė į IX fortą daugiau kaip 100 kalinių. Juos suvarė į duobę, apipylė benzinu ir uždegė. Iš ugnies ir liepsnos buvo girdėti degančių žmonių širdį veriantys dejavimai ir šauksmai. Hitlerininkai tyčiodamiesi mėtė į laužą granatas ir šaudė iš automatų“.

IX forto kaliniai buvo sistemingai kankinami. Juos marino badu, muše, naudojo kaip gyvus taikinius: ant galvos pastatydavo

* Iš dok. Nr. 115, p. 132 ir dok. Nr. 183, p. 228–229 galima padaryti išvadą, kad J. Budžinskienė ir V. Montvila buvo nužudyti VII forte.

butelius, į kuriuos hitlerininkai praktikuodamiesi šaudė iš šautuvų. Kai kada kulkos pataikydavo į butelius, bet dauguma — į žmones.

Be tarybinių žmonių, IX forte hitlerininkai naikino žmones iš Prancūzijos, Austrijos, Čekoslovakijos, Lenkijos. Šaudymų liudininkas, buvęs forto prižiūrėtojas Naudžiūnas, pasakoja: „Pirmoji 4000 svetimšalių grupė atvyko į fortą 1941 m. gruodžio mėnesį. Aš kalbėjau su mergina, kuri sakė, kad juos vežė į Rusiją, neva, darbams ir niekas nepagalvojo, kad veža mirti. 1941 m. gruodžio 10 d. prasidėjo svetimšalių žudymas. Jiems buvo liepta eiti iš forto grupėmis po 100 žmonių, neva, skiepijimui. Visi išėję „skiepytis“ daugiau negrižo. Visi 4 tūkstančiai buvo sušaudyti. 1941 m. gruodžio 15 d. buvo atvežta dar viena apie 3 tūkstančių žmonių grupė, kuri buvo sunaikinta taip pat, kaip ir pirmoji“.

1943 m. spalio mėnesį visi grioviai į vakarus nuo IX forto buvo pilni lavonų. Kiekviename tų griovių buvo daugiau kaip po 3 tūkstančius lavonų. Iki 1943 m. spalio mėnesio hitlerininkai sunaikino iš viso daugiau kaip 50 000 žmonių, iš jų daugiau kaip 40 000 tarybinių piliečių ir apie 10 000 svetimšalių.

Kad nuslėptų savo nusikaltimų pėdsakus, nuo 1943 m. spalio mėnesio hitlerininkai nužudytųjų žmonių lavonus pradėjo deginti specialiuose laužuose. Šiam tikslui vokiečių barbarai aptvėrė žudynių vietą iki 3 m aukščio brezentine tvora, atgabeno kasimo mašiną grioviams atkasti, paruošė malkų ir gerai degančio skysčio, uždraudė vietos gyventojams pasirodyti forto rajone ir patatė gestapininkų sargybą.

Nuo 1943 m. spalio mėn. iki 1944 m. kovo mėn. karo belaisviai ir taikūs gyventojai fašistų įsakymu dieną ir naktį atkasinėjo griovius, išimdavo iš jų lavonus, sudėdavo rietuvėmis, apdėdavo malkomis, apipildavo degiu mišiniu ir padegdavo. Kasdien degdavo du didžiuliai laužai, kuriuose buvo sudeginama ne mažiau kaip 600 lavonų.

Pil. Gelbtrunkas, 6 savaites dalyvavęs kaip kalinys, deginant lavonus, pasakoja štai ką: „Per dieną mes atkasdavome ir sudegindavome 600 lavonų. Tai buvo vokiečių nustatyta norma. Kiekvieną dieną degė du dideli laužai po 300 lavonų kiekviename. Iškastieji lavonai buvo apdedami malkomis ir apipilami degiu mišiniu. Sudeginus lavonus, kaulai buvo susmulkinami metaliniais įrankiais ir užkasami į žemę. Per šešias savaites mes atkasėme pusketvirto griovio, iš kurių buvo išimta ir sudeginta 12 tūkstančių lavonų; dar liko neatkasta pusdešimto griovio ir daug mažų duobių. Juose yra ne mažiau kaip 40 tūkstančių lavonų“.

Tuo pat metu, kai buvo deginami užkasti IX forte lavonai, hitlerininkai čia atveždavo ir degindavo lavonus ir iš kitų vietų. Vėliau IX forto laužuose vokiečiai degino ir gyvus žmones. Tai

buvo naujas naikinimo būdas. Pil. Gelbtrunko parodymu. 1943 m. gruodžio 16 d. IX forte buvo sudeginta gyva docento Šapiros 5 asmenų šeima. Giedraičių k. gyventojas N. Korolkovas pasakoja: „Aš mačiau, kaip dienos metu prie laužo privažiudavo dengtos mašinos, iš kurių buvo sumetami į ugnį žmonės. Dažnai pasigirdavo klyksmas ir šūviai. Aplinkui buvo daug dūmų ir labai dvakė“.

Sudeginę visus lavonus, hitlerininkai griovius sulygino, lauką suarė ir užsėjo. Nuo 1943 m. balandžio mėnesio tarybiniai žmonės jau buvo naikinami forto kieme, griovyje, prie vakarinės sienos, kur irgi buvo laužas gyviems žmonėms ir sušaudytųjų lavonams deginti. Šiame griovyje rasta malkų likučių, 8 statinės degaus mišinio ir didelio laužo vieta.

Pil. M. Nikitinas ir Vladislavas Bliumas, pabėgusieji iš kaulėjimo, papasakojo: „Forto komendantas kasdien išrikiudavo kalinius po 16 žmonių. Išrikiuotuosius priversdavo nuogai nusiirengti, kas nesuspedavo, mušdavo lazdomis, paskui išvesdavo pro sargybines, vesdavo grioviu ir ten sušaudydavo ir degindavo. Tokias grupes rikiudavo vieną po kitos ištisas dienas. Per dieną sušaudydavo apie 250 žmonių“.

Iš viso per savo šeiminkavimo laiką hitlerininkai IX forte sunaikino daugiau kaip 70 000 taikių gyventojų. Tai buvo ne kas kita, kaip iš anksto apgalvotas ir planingas tarybinių žmonių naikinimas.

b) VI fortas — tarybinių karo belaisvių naikinimo mašina

Hitlerininkai VI fortą pavertė milžiniška tarybinių karo belaisvių naikinimo mašina. Iš vietinių gyventojų parodymų ir rastų dokumentų matyti, kad per šį fortą perėjo daugiau negu 35 tūkstančiai karo belaisvių. Išliko gyvi tik paskiri asmenys. Šią baisią vietą vokiečiai pavadino stovykla Nr. 336. Karo belaisviams taikydavo pačias baisiausias, pačias žiauriausias kankinimo ir pasityčiojimo priemones. Vokiečių kareiviai sargybiniai galėjo savo nuožiūra disponuoti ne tik karo belaisvių turtu, bet ir jų gyvybe.

VI forte rastuose „Nurodymuose darbo komandų vadovams ir sargybiniams“, pasirašytuose stovyklos Nr. 336 komendanto pulkininko Gerharto (Gerhardt), rašoma: „Kiekvienas karo belaisvis laikomas priešu“. Tuo vadovaudamiesi, hitlerininkai karo belaisvių naikinimui ruošė kvalifikuotus budelius.

Sąlygos, kuriomis gyveno VI forte tarybiniai karo belaisviai, buvo pasibaisėtinos. Dauguma belaisvių gyveno tvirtovės griovyje po atviru dangumi, dalis belaisvių — forto kazematuose, be apšildymo ir jokio apšvietimo. Karo belaisviai buvo pasmerkti nusilpimui ir bado mirčiai. Jie gaudavo per dieną 100—200 gramų duonos surogato, iškepto iš visų prasčiausios rūšies miltų

ir medžio piuvenų mišinio. Retkarčiais išvirdavo buzos iš bulvių lupenų arba supuvusių burokų. Dažniausiai karo belaisvius maitino supuvusiomis bulvėmis arba burokais, kuriuos atveždavo vežimais ir suversdavo į griovį kaip kiaulėms.

Buvęs IX forto prižiūrėtojas pil. Naudžiūnas Justinas pasakoja: „Man tekdavo matyti, kaip karo belaisviai, kasdami apkasus, gaudė ir valgė varles, ieškojo ir graužė įvairias šakneles“. Petrašiūnų k. pil. Mediševskaja Rozalija, 63 metų, sako: „Karo belaisviai baisiai badavo; aš mačiau, kaip jie rovė piktžoles ir valgė“.

Kauno miesto gyventojas Interesovas Dimitrijus savo parodymuose pasakoja: „Gyvendamas nuo 1943 m. gruodžio 24 d. arti VI forto, keletą kartų turėjau progos pasikalbėti su rusų karo belaisviais. Jie pasakojo, kad gyveną drėgnuose ir niūriuose tvirtovės požemiuose, bet kadangi ir tų patalpų toli gražu neužtenka, todėl daugelis guli tvirtovės griovyje po atviru dangumi. Jų maistas — žali runkeliai, bulvių lupenos ir kitokių daržovių liekanos, o apie duoną, druską ir kitus produktus netenka ir svajoti“.

Vietos gyventojams, grasinant mirties bausme, buvo uždrausta teikti karo belaisviams bet kokią pagalbą. Pulkininko Gerhartho instrukcijos § 9 sakoma: „Visokiems pasikalbėjimams su civiliniais gyventojais turi būti griežčiausiu būdu užkirstas kelias. Per vertėjus belaisviams pranešama apie tokį uždraudimą ir apie tai, kad nepaklusus bus šaudoma“. Prie įėjimo į VI forto stovyklą išliko lenta, kurioje yra toks skelbimas vokiečių, lietuvių ir rusų kalbomis: kas palaikys ryšius su karo belaisviais, ypač kas jiems duos maisto atsargų, civilinių drabužių, tučtuojau bus suimtas, o bėgimo atveju — sušaudytas.

Badas, šaltis, mušimai ir sunkus nepakeliamas darbas greit išsekindavo belaisvių organizmą. Trumpą laiką išbuvęs stovykloje, belaisvis jau negalėdavo pasikelti. Tačiau vokiečiai ir netekusius jėgų varė į darbus.

„Kartą mieste aš mačiau karo belaisvį gruziną,— pasakoja gydytoja Buivydaitė-Kutorgienė,— jis vežė vežimėlį su kroviniu ir buvo taip nusilpęs, kad pargriuvo ant grindinio“.

Kaip smarkiai buvo nusilpę VI forto karo belaisviai liudija pabėgusio iš to forto Vinogradovo Vasilijaus pasakojimas. „Kartą atėjo vokiečiai sargybinis ir pradėjo skaičiuoti karo belaisvius daržo darbams,— pasakoja Vinogradovas.— Jis ėmė į darbą tuos, kurie galėjo užbėgti laipteliais į viršų 10 pakopėlių. Laiptai stovėjo prie VI forto vartų, ant tvirtovės griovio šlaito. Dauguma kalinių negalėjo įveikti šitų 10 pakopėlių“.

VI forto stovykloje vokiečiai įsteigė karo belaisviams ligoninę. Iš tikrųjų ši ligoninė veikiausiai buvo pereinamasis punktas iš stovyklos į kapus. Susirgę ir netekę jėgų žmonės čia labai

dažnai negaudavo maisto, nes pagal ligoninėje nustatytą tvarką tokiu būdu bausdavo už dainavimą, rūkymą, kalbėjimąsi balsu ir pan.

Šių nurodymų § 10 kiekvienam vokiečių kareiviui buvo suteikta teisė šauti į ligonį, išdrįsusį priėti prie sodo tvoros arba prie stovyklos mūrinės sienos.

Karo belaisvis, įmestas į ligoninę, tuo pačiu iš esmės buvo pasmerkiamas mirti. Tai patvirtina ligoninėje rasti pačių vokiečių surašyti dokumentai. Uždarytų VI forte karo belaisvių susirgimų mėnesinės suvestinės rodo, kad nuo 1941 m. rugsėjo mėn. iki 1942 m. liepos mėn., t. y. per 11 mėnesių, į ligoninę buvo priimta 36 473 tarybiniai karo belaisviai. Iš jų 13 936 žmonės, arba 40%, mirė.

Komisija stovyklos kieme surado 67 standartinius kapus, kiekvieną 5 m×2,5 m dydžio. Atkastuose kapuose Nr. 1, 9, 12 ir 16 buvo aptiktos atskiros griaučių ir kiaušų dalys. Kapo Nr. 1 vieno kvadratinio metro plote buvo rasta 6 kiaušai ir griaučių kaulų, išdėstytų rietuve. Tas pats aptikta ir kituose kapuose. Nustatyta, kad į kiekvieną kapą buvo užkasta ne mažiau kaip 50 žmonių. Stovyklos raštinėje rastame kapinių Nr. 5 plane yra tiksliai pažymėti kapai ir nurodytas jų lavonų skaičius. Iš to plano matyti, kad kapinėse Nr. 5 palaidoti 7708 žmonės. Iš viso, kaip nurodyta vokiečių dokumente, stovyklos kapinėse buvo palaidota apie 35 000 karo belaisvių.

c) Užkasta 10 tūkstančių gyvų žmonių

Stovykla be numerio buvo Kauno aerodromo pietvakariniame pakraštyje, sodininkystės-daržininkystės mokykloje. Mokyklos pastatą vokiečiai pavertė kalėjimu. Į visus langus įstatė geležines grotas. Kiemą aptvėrė dviem eilėmis spygliuotos vielos tvora, o kampuose įrengė stebėjimo bokštelius.

1941 m. liepos mėnesį vokiečių iš anksto paruoštoje stovykloje kalėjime buvo apgyvendinti pirmieji tarybiniai karo belaisviai. Jie atvykdavo partijomis po 100—200 žmonių, ir juos panaudavo įvairiems sunkiems darbams aerodrome. Šioje stovykloje, kaip ir fortuose, siautė badas, vokiečių rimbas ir lazda. Bleimanas, gyvenantis Kauno mieste, Stalino prospekte, Nr. 37, kuriam teko dirbti aerodrome kartu su kaliniais karo belaisviais, pasakoja: „Stovyklos komendantas, vokietis, kurio pavardės nežinau, kiekvieną rytą ateidavo girtas. Rankose jis visada laikė lazda, kuria mušdavo kalinius. Kartą karo belaisvių grupė dirbo prie kelio. Komendantas prie jų priėjo ir vieno paklausė: „Nori valgyti?“ Tas atsakė: „Noriu“. Vokietis užsimojo lazda ir, šaukdamas: „Še, valgyk!“, ėmė mušti karo belaisvį. Paskui jis, to pat klausdamas, priėjo prie kito karo belaisvio. Šis belaisvis atsakė, kad nenorįs valgyti. Tada vokietis suriko: „Kodėl meluojai,

biaurybe!“ Ir tą sumušė. Po to komendantas priėjo prie manęs. Aš nežinojau, ką atsakyti, ir klausiamas tylėjau. „Kodėl tyli?“— sušuko vokiečiai ir ėmė mane mušti. Tokios komendanto „pramogos“ kartojoši kasdien“.

Dėl nuolatinio badavimo, kasdieninio mušimo, sunkaus varginančio darbo karo belaisviai greit netekdavo jėgų, dešimtys ir šimtai nesilaikydavo ant kojų. Pirmųjų Berlošių kaimo, esančio netoli stovyklos, gyventojai I. Gontovnikas, J. Giedrys, B. Juozaitis pasakoja, kad visiškai netekusius jėgų belaisvius, kurie nebeįstengdavo vaikščioti, vokiečiai kasdien išgabendavę už stovyklos, sumesdavę į iškastas iš anksto duobes ir užpildavę žemėmis.

Tai patvirtina ir pil. S. Bleimanas. „Kai mes eidavome į darbą,— pasakoja jis,— dažnai sutikdavome grįžtančius namo karo belaisvius. Vokiečiai juos varydavo kaip galvijus, užpakaly važiuodavo vežimas pilnas priverstas kaip malkų nusilpusių žmonių. Aš mačiau, kaip vokiečiai išmesdavo juos iš vežimo į paruoštas iš anksto duobes ir užkasdavo“.

Netoli stovyklos komisija aptiko dideles kapines. Jos užima 1000 m² plotą su daugeliu laukine žole apaugusių kapų kauburių.

Iš viso rasta 13 kapų 25 m×2 m dydžio
5 „ 12 m×2 m „
1 „ 15 m×15 m „

Kapai buvo atkasti, ir juose, 3—4 m gylyje, rasta žmonių laonų su pilkomis milinėmis ir chaki spalvos uniformomis.

Remdamasi kasinėjimais, dokumentais ir gyventojų parodymais, komisija nustatė, kad aerodromo rajone užkasta daugiau kaip 10 000 tarybinių karo belaisvių.

d) Hitlerininkai — budeliai ir vaikų žudikai

Kai buvo numarinti visi rusų karo belaisviai, 1943 metų pabaigoje į stovyklą prie aerodromo buvo atvaryti civiliniai gyventojai. Čia buvo įvairaus amžiaus vyrai, moterys ir vaikai. Kalinamųjų skaičius nebuvo pastovus, jis svyravo nuo 1200 iki 1500 žmonių. Iš rasto vokiečių koncentracijos stovyklos raštinėje rikiuotės raporto matyti, kad 1944 m. sausio 3 d. stovykloje buvo:

darbingų vyrų 433, nedarbingų 26,
„ moterų 737, „ 42,
vaikų 253.

O iš viso tą dieną stovykloje buvo 1491 žmogus.

Vietiniai gyventojai pasakoja, kad 1944 metų pradžioje vokiečiai prievarta atiminėjo iš motinų 6—12 metų vaikus ir išveždavo iš stovyklos.

Kauno miesto gyventojas Vladislovas Bliumas papasakojo: „Man matant vyko klaikios scenos. Vokiečiai atiminėjo iš motinų vaikus ir nežinia kur išsiųsdavo. O daugumas vaikų buvo sušaudyti kartu su motinomis“. Apie tai liudija baisūs įrašai stovyklos viduje ant pastato sienų. Štai kai kurie jų: „Atkeršykite už mus! Težino ir teprisimena visas pasaulis, kaip žvėriškai naikino mūsų vaikus. Mūsų dienos jau suskaičytos, sudie!“ „Tegul visas pasaulis žino ir neužmiršta atkeršyti už mūsų nekaltus vaikus. Viso pasaulio moterys! Prisiminkite ir supraskite visus žvėriškumus, kurie buvo įvykdyti XX amžiuje mūsų nekaltiems vaikams. Mano kūdikio jau nebėra, ir man viskas vis tiek“. Šie įrašai parodo baisią tragediją moterų, iš kurių žvėriškam sunaikinimui buvo atimti vaikai.

Nujausdami savo pražūtį, vokiečiai susodino į specialias baržas visus išlikusius stovykloje vyrus ir moteris, aklinais uždare visus įėjimus ir išvežė nežinoma kryptimi.

III. Piktadarybių kaltininkus atsakomybėn!

Šiurpą keliančios piktadarybės, kurias įvykdė hitlerininkai Kauno mieste ir apylinkėse, buvo atliktos, [remiantis] betarpiškais hitlerinės vyriausybės nurodymais, o tiesioginiai vykdytojai buvo:

Kauno apskrities * komisaras Lencenas,
Kauno miesto komisaras SS pulkininkas Krameris,
Gestapo viršininkas Kauno mieste Fuksas **,
Pabaltijo gestapo viršininkas, štandartenfiureris Jegeris ***,
Lietuvos stovyklų komendantas papulkininkis Gekė,
Karo belaisvių skyriaus viršininkas prie vyriausiojo kariuomenės vado Ostlande generolas majoras Veningas,
336 stovyklos komendantas papulkininkis Ziberis (iki 1942 metų), pulkininkas Gerhartas (nuo 1942 metų),
336 stovyklos komendanto pavaduotojai — kapitonas Heimanas, majoras Šnitmacheris,
336 stovyklos komendanto adjutantas kapitonas Breningas,
VI forto stovyklos viršininkas leitenantas Zingas,
gestapininkai Rauka, Šmicas, Kitelis, SS puskarininkiai Pilgramas, Firgeris, Pičas, butų skyriaus viršininkas SS puskarininkis Ridelis, SS puskarininkis Gaperis,
Aleksoto stovyklos viršininkas puskarininkis Misas ir kiti, kurių pavardės dar neišaiškintos.

* Turi būti — apygardos.

** Turi būti — saugumo policijos ir SD vadas Lietuvoje.

*** Turi būti — saugumo policijos ir SD vadas Lietuvoje (žr. komentarą Nr. 5).

Šie pasityčiojimų ir masinių tarybinių civilinių gyventojų ir karo belaisvių žudynių konkretūs kaltininkai turi būti griežčiausiai nubausti, remiantis tarptautiniais žmogaus laisvės ir gyvybės gynimo įstatymais.

Aktas surašytas dviem egzemplioriais rusų kalba. Vienas jų lieka Kauno miesto komisijos vokiečių piktadarybėms tirti ir nustatyti bylose, kitas — 5-tos armijos Karinėje taryboje.

Aktą pasirašė:

1. Lietuvos [TSR] Aukščiausiosios Tarybos deputatas
Grigalavičius
2. Kauno miesto Darbo žmonių deputatų tarybos pirmininkas
Rutkauskas
3. Profesorius *Mažylis*
4. Gydytojas *Tiknius*
5. Kunigas *Klovas*
6. Gydytojas *Gurauskas*
7. Gydytoja *Lašienė*
8. Gydytojas *Gurevičius*
9. Studentas *Ažukaitis*
10. Rašytoja *Felicitija Bortkevičienė*
11. Majoras *Frančuk*
12. Majoras *Rumiancev*
13. Gydytoja *Buioydaitė-Kutorgienė*
14. Fotografas *M. Prancūkūnas*

Kaunas, 1944 m. rugpiūčio 23 d.

TSRS CVSRA, f. 7021, ap. 94, b. 2, l. 32—43.

KAUNO APSKRITYJE

NACIONALISTŲ TERORAS

Nr. 218

Lietuvos respublika
VRM
Kauno aps. viršininkas
1941 m. liepos 17 d.
Kaunas

Slaptai

Kauno miesto ir apskrities komendantui

Vizituojant apskritį, teko išgirsti iš vietinių gyventojų nusi-
skundimų dėl partizanų sauvaliavimų.

Rumšiškėse, teko girdėti, dauguma žydų apiplėšti, be to,
13—14 d. liepos mėn. sušaudyti moteris ir du vaikai 5 ir 7 metų
amžiaus. Žmonės labai pasipiktinę.

Kruonyje apiplėšti žydai ir kai kurie lietuviai. Kruonio gy-
ventojai terorizuoti ir apie plėšimus bijo nusiskųsti, kad išveng-
tų keršto. Vietiniai gyventojai Šeštakai (du broliai), būk tai, ir
anksčiau užsiiminėjo vagystėm, o dabar vienas iš jų yra parti-
zanas ir plėšinėja. Pas juos namuose, būk tai, yra daug priplėšto
turto. Be to, yra nusiskundimų, kad daug dingsta lietuvių ir rusų
tautybės jaunuolių 16—18 metų amžiaus, kitaip sakant, sušau-
domi.

Apie tai pranešu Tamstai ir prašau atitinkamo patvarkymo.

L. e. Kauno miesto ir aps.
viršininko padėjėjo p.

[Parašas neįskaitomas]

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 14, l. 26. Originalas.

Kaunas, 1941 m. rugpiūčio mėn. 7 d.

Lietuvos respublika
VRM
Kauno aps. viršininkas
Bendrasis skyrius
Nr. 445

Visiems valsčių viršaičiams
Policijos nuovadų viršininkams

Pavedu Tamstoms, bendrai veikiant, ligi š. m. rugpiūčio 15 d. žydų getams atskirti nuošalinę miestelio dalį, aptverti ją jų lėšomis ir apgyvendinti visus valsčiaus žydus.

Kitų rasių asmenys, kurie gyvena su žydais ar žydėmis kaip sutuoktiniai, turi tokius ryšius nutraukti. Tokių ryšių nenutraukę arba kad ir nutraukę, bet palaiką su antra puse fizinius ar medžiaginius ryšius, traktuojami kaip žydai ir uždaromi getuose. Į getus talpinami ir jų vaikai.

Getų tvoras galima daryti iš vielos, lentų ir karčių. Tvorų sandarumas iš viešųjų pravažiavimų pusės būtinas, o iš kitur nebūtinas.

Išorinė getų apsauga organizuojama iš partizanų kariniais pagrindais. Apsaugos tikslas — kad žydai sauvališkai nesišalintų iš getų ir kad pašaliniai asmenys nepalaikintų ryšių su getuose gyvenančiais.

Sutalpinus getuose žydus, įspėti juos, kad bandantis sauvališkai išeiti už geto ribų apsaugos pareigūnų be įspėjimo bus šaudomas.

Getų viduje tvarkai palaikyti iš žydų tarpo suorganizuoti policiją, žiūrint reikalo, iš 5—15 asmenų. Žydų policistus apginkluoti medinėmis kuokelėmis, kurias jie gali vartoti tvarkos palaikymo reikalui. Kur dar nėra žydų komitetų, įpareigoti juos griežtai aprežtu laiku tokius komitetus sudaryti. Komitetų sudėtis — 12 žmonių. Komiteto asmeninės sudėties sąrašai įteikiami po vieną viršaičiui ir policijos nuovados viršininkui.

Dėl kurių nors priešasčių komiteto nariui išvykus, jo vieton per 24 val. turi būti išrinktas kitas ir apie tai pranešta viršaičiui ir policijos nuovados viršininkui.

Per šį komitetą tvarkomi visi žydiškojo geto reikalai.

Žydai getuose maitinasi savo pačių lėšomis, sumažintomis maisto normomis ir be teisės gauti šiuos produktus: mėsos ir jos gaminių, pieno ir jo gaminių, riebalų ir kiaušinių. Žydams tenkan-

tis maisto davinys perduodamas komitetui, kuris pats ir paskirstymu rūpinasi. Ligi žydai bus suvaryti į getus, t. y. iki š. m. rugpiūčio 15 d., ten, kur nėra atskirų žydams krautuvių, nustatyti jiems atskirą paros valandų laiką, reikalingą prekėmis apsirūpinti.

Getuose gyvenantiems žydams vyriškosios lyties 12—60 metų amžiaus turi būti sudaryti sąrašai jų specialybėmis, kurių vienas egzempliorius laikomas valsčiaus savivaldybėje, vienas policijos nuovadoje ir vienas siunčiamas man. Šių sąrašų sudarymą reikia pavesti getuose esantiems inteligentinių profesijų žydams. Pagal tuos sąrašus bus galima tikslingiau naudoti žydus darbams.

Siuos nuostatus vykdo viršaitis ir policijos nuovados viršininkas sutartinai, ir jie abu už tai atsakingi.

Apskritis viršininkas

[Parašas neįskaitomas]

Lietuvos TSR CVA, f. 1534, ap. 1, b. 186, l. 37. Spausdinta hektografu.

BABTUOSE

Nr. 220

Iš liudininko V. ŽLOBECKIO * parodymų

1944 m. rugpiūčio 10 d.

Vokiečiams okupavus Babtų miestelį, gyvenau savo sodyboje ir dirbau krosnininku.

Babtus vokiečiai okupavo 1941 m. birželio 24 d. Tą pačią dieną mane, kaip tarybinį aktyvistą, suėmė ir du mėnesius išlaikė kalėjime. Grįžęs iš kalėjimo, vėl apsigyvenau savo sodyboje Babtų miestelyje ir dirbau pagal specialybę.

Babtų miestelio seniūno padėjėjui Vladislovui Čepavičiui įskundus, 1943 m. gegužės 15 d. mane suėmė antrą kartą ir pasiuntė į Virbalio koncentracijos stovyklą, kurioje buvau kalinamas iki tų pačių metų rugpiūčio mėn. 2 d. Dėl blogos sveikatos mane paleido, bet buvau laikomas policijos priežiūroje. 1944 m. birželio mėnesį vėl norėjo mane suimti, bet aš slapsčiausi už trijų kilometrų nuo Babtų esančiame miške; buvau miške, kol atėjo Raudonosios Armijos daliniai.

Aš žinau šiuos aktyvius vokiškųjų okupantų pagalbininkus:

Justiną Janušauską, 45—46 metų, gyvena Babtų vls., Sitkūnų k., buv. šaulių sąjungos narys, Smetonos valdymo metais jis dirbo valsčiaus viršaičiu, bet Tarybų valdžios Lietuvoje metais iš tų pareigų buvo pašalintas. Vokiečiams atėjus, Janušauskas

* ŽLOBECKIS Vytoldas, Jono, gimęs 1896 m. Kėdainiuose.

vėl buvo paskirtas valsčiaus viršaičiu ir asmeniškai dalyvavo, suimant tarybinius aktyvistus ir jų šeimas. 1941 m. rugsėjo mėnesį aš pats mačiau Janušauską, dalyvaujantį šaudant žydų tautybės gyventojus. Kaip ir kiti Babtų miestelio gyventojai, turėjau kasti duobes, kurios paskui tapo sušaudytų žydų kapais. Janušauskas su rimbu rankoje varė žydus į sušaudymo vietą, nurodinėjo policininkams telkti juos į vieną vietą, įsakinėjo nurenginėti. Tą dieną, kada man teko būti liudininku, iš Babtų ir Vandžiogalos miestelių buvo sušaudyta 316 žydų. Iš Babtų miestelio gyventojų Donato Sutkaus pasakojimo man žinoma, kad prieš tai žydai jau buvo kartą šaudomi; ir tąsyk Janušauskas aktyviai pasireiškė. Be to, žinau, kad prieš kruvinąjį susidorojimą su žydais Janušauskas jiems buvo paskelbęs: „Sudėkite 9000 Rb., tada paslėpsiu nuo sunaikinimo“. Žydai surinko pinigų ir atidavė Janušauskui, bet šis kitą dieną suėmė juos. Jie buvo apgauti. Savo namuose Janušauskas vokiškiesiems okupantams ir šauliams rengdavo vaišes.

Vladislovą Čepavičių, 35—36 metų, gyvena Babtuose, buv. šaulys, žydų pogromų dalyvis, vėliau buvo Babtų miestelio seniūno padėjėju. Čepavičius buvo mano kaimynas. Pas jį dažnai užeidavau ir atvirai kalbėdavomės. Iki mane suimant, sakydavau Čepavičiui: „Vis vien vokiečiai neilgai bus Lietuvoje, grįš Tarybų valdžia ir blogai bus tiems, kurie dabar tyčiojasi iš žmonių, už kraują teks užmokėti krauju“. Kalbėdavomės, tik esant mano žmonai ir Čepavičiui. Greit po to mane suėmė ir tardant primetė tą pokalbį; aš supratau, kad Čepavičius pranešė policijai.

Buvo dar toks atsitikimas. 1943 m. balandžio mėnesį, eidamas darban į Gailiušių dvarą, miške sutikau žmogų, vilkintį raudonarmietišką milinę, su civiline kepure. Jis paprašė užrūkyti. Daviau. Eidamas į darbą kitą kartą, netoli tos vietos vėl sutikau tą patį žmogų, bet su juo buvo dar du asmenys. Tada jiems daviau duonos. Kas tie žmonės, nežinau. Draugiškai besikalbėdamas su Čepavičiumi, jam papasakoju tą atsitikimą. Tardymo metu mane apkaltino, kad slepiu tarybinius parašutininikus ir nešioju jiems į mišką duoną. Išskyrus Čepavičių, aš niekam apie tai nepasakojau, todėl supratau, kad ir šį kartą policijai mane jis apskundė.

1941 m. gruodžio mėnesį, per kalėdas, pro mano namą Vladislovo Čebatarovskio vežimu nuvežė komunisto Kazimiero Sirtauto lavoną. Paties Čebatarovskio vežime nebuvo; ten sėdėjo Vaclovas Venckus, Jónas Liaudanskis, Juozas Škėma, Vladislovas Čepavičius, Vaclovas Šimanskas ir kt. Visi jie buvo ginkluoti. Tos dienos vakare užėjau pas Čepavičių ir paklausiau jį: „Kokia eisena šiandien buvo?“ Jis atsakė: „Šiandien sunaikinome dar vieną priešą — sučiupome Kazimierą Sirtautą. Jis slapstėsi Antaginės kaime, pirtyje. Kai mes apsupome pirtį, Sirtautas atsišaudė. Tuomet padegėme pirtį ir ištraukėme Sirtautą jau negyvą“.

Vaclovą Šimanską, 42—43 metų, gyveno Babtų miestelyje, kaimynystėje su Juozu Chatkevičiumi, šaulys. Atėjus vokiečiams,

dirbo policijoje. 1941 m. birželio 24 d. Šimanskas išdavė vokiečiams buv. Babtų apylinkės pirmininką komunistą Šaltį, dalyvavo, jį suimant. Šaltis buvo kalinamas šešis mėnesius. Šaltį paleidus, Šimanskas vėl jį įskundė vokiečių valdžios organams ir atgabeno į policiją. Šaltis, išvežtas į Kauną, nebegrižo. Iš Šalčio žmonos, kuri pastaruosius pusantų metų gyveno su Šimansku, pasakojimo man žinoma, kad Šaltis sušaudytas. Šimanskas dalyvavo, nužudant komunistą Kazimierą Sirtautą. 1941 m. rugsėjo mėnesį dalyvavo, šaudant žydus. Tada jis pasigrobė daug sušaudytų žydų daiktų.

Be to, iš Gaižuvėlės kaimo gyventojų pasakojimų man žinoma, kad tame kaime Šimanskas nušovė belaisvį raudonarmietį. Paskutiniu metu Šimanskas buvo Antaginės seniūnu. Vokiečiams traukiantis, Šimanskas išvažiavo kartu su policija, o jo sugyventinė, buvusi Šalčio žmona, gyvena Antaginės kaime.

Jurgį Laurynaitį, 49—50 metų, gyvena Varekonijų kaime, šaulys. Vokiečiams okupavus Lietuvą, jis buvo ginkluoto būrio, veikusio prie vokiečių policijos, narys. Dalyvavo, šaudant žydus, komunistus ir tarybinius aktyvistus. Buvo paskirtas raudonarmiečių karo belaisvių stovyklos, įkurtos Gailiušių dvare, viršininku. Aš mačiau, kaip Laurynaitis ir dar kažkoks vokietis 1942 metų pavasarį nušovė keturis karo belaisvius, bandžiusius iš stovyklos pabėgti. Tada aš dirbau tos stovyklos arklidėje. 1943 m. Laurynaitis dalyvavo baudžiamojoje ekspedicijoje prieš partizanus. Vokiečiams traukiantis, Laurynaitis pasišalino.

ADSR fondas, r. 2, l. 184—195.

Nr. 221

Iš liudininko A. LINIOVO * parodymų

1944 m. rugpiūčio 14 d.

1941 m. birželio mėnesį, Raudonajai Armijai traukiantis, iš Tarybų Lietuvos į šalies gilumą išvažiuoti nespėjau, nes iki paskutinės minutės budėjau Panevėžiuko miestelio telefono stotyje.

Vokiečiams okupavus mūsų vietovę, pirmus tris mėnesius slapsčiausi Babtų miškuose ir palaikiau ryšius su šeima, kuri tebegyveno namie. Sustiprinus miškų apieškojimą, buvau priverstas palikti Babtų valsčių ir apsigyvenau Kaišiadorių rajono miške. Ten įstojau į partizanų būrį Nr. 2, veikusį prieš vokiškuosius okupantus Jonavos, Rumšiškių ir Kaišiadorių valsčiuose.

Užėmę Babtų miestelį, vokiškieji okupantai sudarė vietinę valdžią iš valsčiaus viršaičio Janušausko, policijos nuovados

* LINIOVAS Arsenijus, Jermolajaus, gimęs 1885 m. Kauno raj., Geranonių ap., Ibenų k.

viršininko Trebunevičiaus, vietinio buožės buv. buržuazinės Lietuvos kariuomenės karininko Jono Chatkaus ir valsčiaus veterinarijos felčerio Grigalavičiaus. Ši saujelė žmonių vadovavo visoms represijoms prieš komunistus, tarybinius žmones, žydus ir jų šeimas. Praktiškai smurto vykdytojai ir pagalbininkai buvo banditinės gaujos dalyviai, pasivadinę „partizanais“. Gauja buvo suorganizuota iš buv. šaulių sąjungos narių. Be šaulių, joje dalyvavo ir savanoriai, priešiški Tarybų valdžiai. Šios gaujos štabas buvo Babtų miestelyje ir veikė, policijos ir valsčiaus viršaičio Janušausko vadovaujamas. Gaujai komandavo buv. šaulys ir būrio vadas Stanislovas Aniulis iš Babtų valsčiaus Varekonių kaimo.

Slapstydamasis miške ir palaikydamas ryšius su šeima, žinojau apie visas Babtų valsčiuje vykdomas represijas, iš dalies buvau ir jų liudininku. Maždaug 1941 m. liepos mėnesio viduryje buvo sušaudyta mano duktė Stepanida Patyševa ir du jos sūnūs — 17 metų Leonidas ir 15 metų Pimenas. Janušausko nurodymu juos sušaudė be tardymo ir be teismo banditinės grupės dalyviai: Duoba („Duobiukas“), gyvenantis Varekonių kaime, Vladislovas Chatkevičius ir Vacys Venckus, gyvenantieji Babtų miestelyje. Sušaudžius mano dukterį ir anūkus, Janušauskas įsakė konfiskuoti jų turtą. Greit po dukters ir anūkų sušaudymo mano žmona Ana Liniova buvo iškviesta į valsčiaus savivaldybę, kur Janušauskas kartu su atvažiavusiu Kauno apskrities gaujos vadu Sutkumi ėmė mušti mano žmoną, klausinėdami, kur aš slapstausi.

Slapstydamasis miške, buvau tarybinių partizanų ir komunistų gaudynių liudininku. Pats mačiau tose gaudynėse dalyvavusius Babtų miestelio gyventoją Vacį Šimanską, Taujanskį, gyvenantį netoli Babtų miestelio ir dirbantį eiguliu, Vacį Venckų, Vladislovą Chatkevičių, Duobą, Stanislovą Aniulį, Viktorą Ramanauską ir kitus, kurių jau nepamenu.

Aš mačiau, kaip 1941 m. rugsėjo mėnesį į šaudymo vietą varė žydus. Iš viso buvo apie 400 žmonių, sugaudytų Babtų, Vandžio galos ir kituose valsčiuose. Ginkluotų prižiūrėtojų, kurie varė žydus šaudyti, tarpe mačiau anksčiau suminėtus asmenis, be to, Joną Liaudanskį, Kazimierą Venckų, Jonaitį, batsiuvį Joną Kružikauską. Visi jie yra iš Babtų miestelio. Mačiau, kaip į šaudymo vietą jojo su rimbu rankoje Babtų valsčiaus viršaitis Justinas Janušauskas. Tai buvo klaukus reginys. Daugelis ginkluotų prižiūrėtojų buvo girti ir šaukė: „Genam girdyti gyvulius!“ Zydų tarpe buvo senių ir vaikų. Vaikai šaukė ir verkė. Žiūrint man spaudė širdį, ir aš verkiau.

Iš liudininkės A. LINIOVOS * parodymų

1944 m. rugpiūčio 15 d.

Vokiečių okupacijos metais gyvenau Babtų miestelyje ir dirbau padiene darbininke pas įvairius šeiminkus.

Aš pažįstu Justiną Janušauską. Jis buvo Babtų valsčiaus viršaitis. Vokiečių okupacijos metais jis iš manęs tyčiojosi. 1941 m. liepos mėnesį Babtų miestelyje buvo sušaudyta mano duktė Stepanida Patyševa ir jos du sūnūs — Leonidas ir Pimenas, o po kurio laiko Janušauskas atsiuntė savo darbuotoją derlių nuimti nuo to sklypo, kuris priklausė mano dukteriai. Aš paprašiau Janušauską, kad jis duotų man dukters pasėtų grūdų ir bulvių. Janušauskas man pasakė, kad nedirščiau kasti bulvių iš Patyševos lauko. Tada nuėjau pas Kauno miesto komendantą ir papasakojau jam, kad sušaudyti mano duktė ir anūkai, o dabar neleidžia man nuimti ne tik grūdų, bet ir bulvių nuo lauko, kuris priklausė mano dukteriai ir kuriame aš dirbau. Komendantas man atsakė, kad jis atvyks į Babtų miestelį ir išsiaiškins vietoje. Rugsėjo mėnesį gyvenau Ibėnų kaime, nes tuo metu buvo suimami žydai, ir aš bijojau, kad suims ir mane. Nepamenu dabar, kurią dieną Ibėnų kaime mane suėmė Vandžiogalos policija ir kartu su suimtais žydais pristatė į Babtų miestelį. Babtų miestelyje mane laikė suimtą keturias paras, kol sušaudė visus žydus. Tada iškvietė į policiją, kur buvo atvažiavęs asmuo, kurio pavardės nežinau, ir viršaitis Janušauskas. Man įsakė nusivilkti palatą ir pradėjo mušti. Iš pradžių mušė rimbu nepažįstamasis, sakydamas: „Kodėl tuėjai skūstis į Kauną?“ Aš pasakiau, kadėjau prašyti duonos kąsnio. Tada prie manęs priėjo Janušauskas, smogė kumščiu į veidą ir pasakė: „Mes sušaudysime tave kartu su žydais. Jeigu tavo senis pabėgo, tai tu nuo mūsų niekur nedingsi“. Atvykėlis tarė: „Siai dienai užteks, tegul eina namo“. Mes kartu su dukterimi Valentina Liniova nuėjome namo. Grūdų ir bulvių, žinoma, man nedavė, ir aš daugiau niekuomet nesikreipiau į Janušauską ir slėpiau si nuo jo.

ADSR fondas, r. 2, l. 166—167.

Iš liudininkės M. KOVALEVSKAJOS ** parodymų

1944 m. rugsėjo 10 d.

1941 m. rugsėjo mėnesį, kaip komunistų seserį ir žmoną, mane suėmė Babtų policijos punkto policininkas Bironas. Suėmimo

* LINIOVA Ana, Vavilo, gimusi 1882 m. Kauno raj., Beržų ap., Praulių k.

** KOVALEVSKAJA Marija, Prano, gimusi 1905 m. Kauno raj., Babtų miestelyje.

dieną mane iškviatė į policiją tardymui. Tardė policijos punkto vedėjas Trebunevičius. Tardant dalyvavo kriminalinės policijos viršininkas, kurio pavardės nežinau, ir valsčiaus viršaitis Janušauskas. Tardydami reikalavo pasakyti, kur yra mano vyras komunistas, ir prisipažinti, jog esu partijos narė. Tardymo smulkmenų neprisimenu, nes buvau smarkiai sumušta. Janušauskas mušė mane gumine lazda. Mušė taip, kad iš galvos pasipylė kraujas. Mušė ir per krūtinę. Kraujas prasiveržė ir iš gerklės. Buvau jau septintą mėnesį nėščia. Mušimas sukėlė priešlaikinį gimdymą — kūdikis buvo negyvas.

Kelias dienas iki mano suėmimo buvo suimtas mano tėvas Pranas Šaltis, kuris, išėjęs iš kalėjimo, pasakojo, kad tardant jį mušęs kažkoks kriminalinės policijos darbuotojas ir viršaitis Janušauskas. Tėvas apkurto. Jam taip perkirto skruostą, kad randas išliko iki šiol. Man matant, tėvą suėmė Ignas Jurkšys su man nepažįstamu policininku. 1941 m. rugpiūčio mėnesį Jurkšys suėmė ir mano brolių komunistą Joną Šaltį.

1941 metų rudenį nuėjau į Babtų daboklę aplankyti suimtos komunistės Stėfanijos Dorofejevos. Tuo metu policininkai ir šauliai Taujanskis, Vacys Venckus išsivarė iš daboklės Dorofejevų sūnus ir nuvarė juos už miestelio. Susidomėjusi juos pasekiau. Dorofejevus varė pro jų gimtąjį namą. Tai pamačiusi vaitodama ir šaukdama iš trobos išbėgo Dorofejevų močiutė Areselkienė. Aš priėjau prie jos, ir abi ėjome iš paskos. Neužilgo prie policininkų prisijungė ginkluotas šautuvu Jonas Liaudanskis. Mes sekėme juos iki Dobkevičiaus sodyboje sargyba sustojo. Mes prislinkome arčiau ir girdėjome, kai Vacys Venckus pasakė, kad tuoj šaudys. Venckus ir Taujanskis iššovė į Dorofejevus, ir šie krito negyvi. Aš nugriuvau, nes negalėjau daugiau žiūrėti. Mudvi su senute Areselkiene ilgai verkėme, o kai ėjome namo, žudikų nebuvo.

ADSR fondas, r. 2, l. 202—203.

JONAVOJE

Nr. 224

Iš J. LUKSINO * parodymų

1944 m. lapkričio 20 d.

Pirmomis karo dienomis aš, Vilkaičio ir Žalnieriūno įsakymu, įstojau į jų gaują, gavau šautuvą ir šovinių. Mes apšaudėme besitraukiančias Raudonosios Armijos dalis, nuginklavome vieną

* LUKSINAS Jonas, Antano, gimęs 1921 m. Šiaulių raj., Bazilionų ap., Maksvytės k. Karui su fašistine Vokietija prasidėjus, įstojo į Užusalių k. (Kauno raj.) ginkluotą nacionalistų būrį.

kareivį Kalnėnų stotyje ir patraukėme į Užusalius. Užusaliuose aš ir kiti gaujos nariai apšaudėme Raudonosios Armijos kareivį ir leitenantą. Kareivį sužeidėme; leitenantas, nors ir sužeistas, atšaudė iš pistoleto ir sužeidė vieną mūsų — Venckūną. Prisimenu, jį mes nunešėme pas Užusalių daktarę. Leitenantas, turėdamas granatą ir pistoletą, užlipo į palėpę, ir mes jo paimti negalėjome. Todėl apsupome namą ir šaudėme į palėpę, norėdami jį užmušti. Bet greit raudonieji kavaleristai mus užpuolė ir išvaikė. Mūšyje krito viršila ir dar du mūsų kariai, kurių pavardžių neprisimenu. Mes pasitraukėme į stotį. Venckūną vėliau raudonarmiečiai nušovė.

Liepos mėn. 18 d. aš su gaujos nariais Ivanu ir Aleksandru Orlovais ir kitais, kurių pavardžių neprisimenu, Kungušių kaime suvarėme visus to kaimo gyventojus prie Ivanovos namų. Juos tardė leitenantas, kurio pavardės neprisimenu. Išardžius visus sustatėme prie tvoros. Nikita Zujevas po apklausos pasislėpė, bet aš jį suradau, sudaviau šautuvo buožę ir atvilkau prie visų. Iš suvartytųjų atskyrėme Feodosijų ir Nikoną Goršanovus, Nikitą Zujevą ir Čestovą, sustatėme ant kelio ir leitenanto įsakymu apsupome. Leitenantas gyventojams perskaitė protokolą ir, rodydamas į atskirtuosius, įspėjo, kad visi kaimo gyventojai bus sušaudyti, jei slėps, kaip tie, kurie tuoj sau išsikas duobę, komunistus. Feodosijus Goršanovas į tai atsakė: „Užmuškite mane vietoje, tyčiokitės kaip norite, o duobės sau nekasiu“. Mes visus paleidome, o tuos keturis nuvedėme į mišką ir sušaudėme. Aš stovėjau sargyboje; šaudė kiti, o kas — nemačiau.

Rugpiūčio mėnesį visus Užusalių gyventojus, apie 300 žmonių, neišskiriant nei senelių, nei vaikų, suvarėme prie mokyklos. Mūsų susirinko daug, be to, buvo kareivių lietuvių ir vokiečių iš mirties bataliono*. Iš mano pažįstamų buvo: Jonas Lopata, Vilkaitis, Malinauskas, Krukauskas ir kt. Mes privertėme juos eiti aplink mokyklą su raudonu skuduru ir dainuoti „Katiušą“ bei kitas tarybines dainas. Be to, juos mušėme. Mušiau ir aš. Mušiau kaip pakliuvo. „Demonstracijos“ metu po vieną vedė į mokyklą, ten smarkiai mušė ir tardė. Sumušę mokykloje, visus išvedė ir, suklupdę ant kelių prieš bažnyčią, privertė melstis, o iš užpakalio šaudė iš kulkosvaidžių tuščiais šoviniais, ragindami visus apsigalvoti ir išduoti komunistus.

Apklausos metu aš ir kiti būrio nariai, vieno leitenanto vadovaujami,ėjome į mišką, į gaudynes, bet nieko nesuradome. Mums grįžus, buvo atrinkti 48 pasmerkti sušaudymui žmonės; viena moteris buvo mušama kieme. Tą grupę mūsų kariai, jų tarpe ir aš, nuvarėme į Užusalių kapines, prie duobės. Krukauskas, Malinauskas ir Jusekevičius su automatais atsistojo prie duobės, vokiečiai pagal sąrašą žmones šaukė prie duobės, o tie šaudė iš automatų

* 1962 m. spalio 10–20 d. Vilniuje, teismo proceso metu, teisiant 2-ro (12-to) „apsaugos“ bataliono dalyvius, išaiškėjo, kad Užusalių gyventojus šaudė A. Impulevičiaus batalionas ir vietiniai nacionalistai.

ir vertė į duobę. Stovėjau prie duobės apstulbęs. Aš privalėjau užmušti tą, kuris bandys bėgti. Buvo sušaudyti 48 žmonės.

1943 metų vasarą į Kalnėnų stotį atvažiavo Jonavos policijos punkto vedėjas ir policininkai. Su jais buvo Krukauskas, Daulevičius. Vedėjas pakvietė mane parodyti Paskutiškių kaimą. Aš juos atvedžiau į kaimą pas Krugliakovą; ten buvo Malinauskas. Man leido eiti į stotį, nes dirbau iešmininku. Tą kartą Daulevičius ir policininkai sušaudė 13 žmonių.

Tų pačių metų rugpiūčio mėnesį kartu su Pijumi, pavardės nežinau, ir Jonu Bagdonu nuėjau į Rudmenų kaimą, kur buvo jaunimo vakarėlis. Kai vakarėlis prasidėjo, mes paėmėme šautuvus, pašaukėme kitus mūsiškius iš stoties ir užpuolėme jaunimą. Į tuos, kurie bandė bėgti, šaudėme. Sugavome aštuonis žmones. Jų tarpe buvo Jefremas Voronenkinas. Sugautuosius pradėjome mušti ir vertėme juos, vaikščiojant keliais, dainuoti „Katiušą“. Aš mušiau Voronenkiną šautuvo buožė. Jūs nuvarėme į stotį, suklupdėme priešais Vilkaitį ir privertėme keliais vaikščioti aplink jį. Vėliau suvarėme į namą ir saugojome. Naktį leitenantas, pavardės nežinau, įsakė juos paleisti. Mes išleidome, po vieną mušdami.

ADSR fondas, r. 65, l. 4—6.

PETRAŠIŪNUOSE

Nr. 225

Iš V. NEFIODOVO * parodymų

1944 m. spalio 15 d.

„Aktyvistų“ būrį suorganizavau 1941 m. birželio 25 d. iš buvusių Petrašiūnų miestelio popieriaus fabriko šaulių sąjungos narių. Įsakymą sudaryti būrį gavau iš Lietuvos kariuomenės pulkininko, jo pavardės nežinau. Šį įsakymą man perdavė buvęs Petrašiūnų popieriaus fabriko direktorius Stepas Malinauskas. Pagrindinis būrio uždavinys buvo ginklu išvalyti Petrašiūnų miestelio teritoriją nuo Raudonosios Armijos dalių. Tuo tikslu aš, kaip būrio vadas, dalyviams daviau nurodymą apšaudyti pro Petrašiūnus besitraukiančius mažus Raudonosios Armijos dalinius, nuginkluoti ir imti į nelaisvę Raudonosios Armijos kareivius ir vadus, be to, gaudyti komunistus, tarybinius aktyvistus, sulaikyti žydų tautybės asmenis, kurie nespėjo evakuotis. Tuo tikslu suorganizavau gaudynes Pažaislio miške ir Petrašiūnų rajone.

Mano vadovaujamas būrys nuo 1941 m. birželio 25 d. iki birželio 29 d. kovėsi prieš Raudonąją Armiją, o vėliau, atėjęs vokie-

* NEFIODOVAS Vladimiras, Aleksandro, gimęs 1909 m. Silutės raj., Gorainių ap. ir k. 1930—1932 m. tarnavo buržuazinės Lietuvos kariuomenėje puskarininkiu. 1938—1940 m.— šaulių sąjungos narys.

čiams į Petrašiūnų miestelį, buvo paleistas; ginklus atidaviau į Kauno karo komendantūrą.

Mano būrys, veikęs nurodytu laiku, paėmė į nelaisvę 30 Raudonosios Armijos kareivių; penki žmonės buvo užmušti. Be to, sulaukė apie 50 pastočių žydų ir jas pasiuntė į Kauno karo komendantūrą.

ADSR fondas, r. 65, l. 16—17.

Nr. 226

Iš J. PASKEVIČIAUS * parodymų

1944 m. rugsėjo 12 d.

1941 m. birželio 24 d. Nefiodovo įsakymu su aštuoniais šauliais, taip pat būrio nariais, ėjau į Varnių k., į žvalgybą. Kartu su manimi į žvalgybą ėjo šie šauliai: Jeronimas Matusevičius, Jonas Klikna, Aleksas Rutkauskas, Mikas Kondratas, Jurgis Grenvičius, Petras Ancevičius, Petras Janavičius ir Viktoras Mileiris. Prieš išvykdami į žvalgybą, gavome tokį Nefiodovo įsakymą: jei puls bolševikai ir kareiviai, juos paimti į nelaisvę, o jei nepasiduos — sušaudyti. Dar neprieję Varnių k., už krūmų rugiuose pastebėjome tris raudonarmiečius. Mūsų grupės vyresnysis šaulys Klikna šūktelėjo jiems pasiduoti į nelaisvę, bet jie pradėjo į mus šaudyti. Tada Klikna įsakė mums nušauti tuos kareivius. Taip mes ir padarėme. Užmuštų raudonarmiečių šautuvus atidavėme tiems, kurie neturėjo ginklų. Toliau eidami, sutikome du raudonarmiečius, kuriems irgi pasiūlėme pasiduoti į nelaisvę, bet jie nepasidavė ir pradėjo į mus šaudyti. Mes juos užmušėme. Po to jau už Varnių k. sutikome grupę raudonarmiečių — penkis žmones, — kuriuos užmušėme. Iš viso užmušėme dešimt raudonarmiečių, besitraukiančių Petrašiūnų link. Vėliau pasidalijome į smulkesnes grupes ir išsivaikščiojome po laukus. Aš, Klikna ir Matusevičius sutikome vieną raudonarmietį su rankiniu kulkosvaidžiu, paėmėme jį į nelaisvę ir nuvarėme į Nefiodovo būrio štabą. Ten pačiam Nefiodovui perdavėme belaisvį, kulkosvaidį ir užmuštų rusų kareivių šautuvus.

1941 m. birželio 25 d. mane, Matusevičių, Rutkauską ir dar du šaulius, kurių pavardžių dabar neprisimenu, Nefiodovas pasiuntė į Pažaislio mišką, kad išvalytume jį nuo bolševikų. Miške nieko neradome ir likome saugoti karinį valstybinį archyvą, esantį vienuolyne.

ADSR fondas, r. 65, l. 18—19.

* PASKEVIČIUS Jonas, Petro, gimęs 1897 m. Kauno raj., Karmėlavos ap., Girstupio k. 1938—1940 m.—šaulių sąjungos narys. Karui su fašistine Vokietija prasidėjus, įstojo į Petrašiūnų miestelio ginkluotą nacionalistų būrį.

Iš P. DANAČIO * parodymų

1953 m. spalio 6 d.

1941 m. liepos mėnesio pabaigoje (jau paleistas iš daboklės), kurią dieną neprisimenu, iš ryto nuėjau į „aktyvistų“ būrio štabą užsiregistruoti. Paleistas iš daboklės, tai dariau kiekvieną dieną. Veliuonos „aktyvistų“ būrio štabe mane priėmė ir užregistravo „aktyvistas“ Justinas Karalius. Karalius davė parėdymą išduoti „šautuvą, kad padėčiau varyti ir saugoti suimtus žydų tautybės piliečius. Karaliui pasakiau, kad tokiam darbui neturiu laiko. Jis man atrėžė, kad reikia vykdyti, jeigu įsakyta. Aš paėmiau šautuvą, užtaisytą šovininiais. Įteikęs man šautuvą, nepažįstamas „aktyvistas“, Karaliui įsakius, nuvedė mane prie žydų sinagogos. Prie tos sinagogos „aktyvistai“ rikiavo į koloną suimtus žydų tautybės vyrus. Rikiuojant koloną, stovėjau sargyboje. Baigus rikiuoti koloną, kažkuris „aktyvistas“ atnešė ir išdalijo kastuvus. Po to „aktyvistų“ vyresnieji — Žilinskas ir Jasinskas — paliepė varyti žydus; mes ir nuvarėme juos. „Aktyvistų“ buvo apie 15 žmonių. „Aktyvistų“ tarpe, kiek aš prisimenu, buvo Veliuonos miestelio gyventojai Antanaitis, Bronius Žilinskas, Kazanovas, prie Gystaus dvaro gyvenęs Jasinskas. Suimtuosius varėme į Gystaus dvaro pusę. Aš iš tikrųjų maniau, kad mes juos varome į darbą. Dar nežinojau, kad jie bus sušaudyti. Bevarant suimtuosius per Antkalnės kaimą, iš kažkur išėjo Pranas Užupis su vienu piliečiu, kurį pažinojau, tačiau jo pavardės neprisimenu. Jiems liepė eiti kartu su mumis. Suimtuosius nuvarėme į miškelį, prie Gystaus upelio, į pakilią vietą, kur jau stovėjo anksčiau atvykę „aktyvistai“. Atvedus suimtuosius į minėtą vietą, „aktyvistai“ liepė sumesti kastuvus į vieną krūvą. Tik tada supratau, kad suimtuosius atvarė ne į darbą, tačiau šaudys juos ar ne, nežinojau. Suimtųjų buvo apie 40 žmonių. Sumetus kastuvus į vieną krūvą, „aktyvistai“ išrikiavo žmones į dvi eiles taip, kad stovintis antroje eilėje buvo prisiglaudęs prie stovinčio pirmoje eilėje. Be to, tie žmonės stovėjo vienas prieš kitą. „Aktyvisto“ Žilinsko nurodymu visi „aktyvistai“ atsistojo tų žmonių užpakalyje, irgi išsirikiavę gretomis už dešimties metrų nuo šaudomųjų. Aš stovėjau dešiniajame sparne, tačiau ne paskutinis, o už kelių žmonių, į eilės vidurį. Tada Žilinskas ar Jasinskas sukomandavo užtaisyti šautuvus. Vėliau, vienam iš tų dviejų „aktyvistų“ sušukus „viens, du, trys“ ar pasakius „pradėti“, mes šovėme į suimtuosius, kurie visi krito negyvi. Aš iššoviau du ar tris sykius į prieš mane stovinčius žmones; kas jie buvo, nežinau, nes mes šaudėme į nugaras, o, be to,

* DANAČIUS Pranas. Onos, gimęs 1920 m. Kauno raj., Veliuonos ap., Pakalniškių k.

bijojau šuvių ir šaudydamas užsimerkdavau. Pataikiau ar nepataikiau į prieš mane stovinčius žmones, nežinau. Tuos, kurie dar judėjo, pribaižė iš pistoletų „aktyvistai“ Žilinskas, Jasinskas ir kt. Mums sušaudžius atvarytuosius, Užupiui ir kitiems piliečiams „aktyvistai“ liepė kasti duobę. Tiems piliečiams kasant duobę sušaudytiesiems palaidoti, į šaudymo vietą kažkuris „aktyvistas“ atvedė dar vieną žydą, kurį pažinojau kaip buvusį Veliuonos miestelio gyventoją, tačiau jo pavardės nežinau. „Aktyvistas“ Bronius Mickūnas man liepė sušaudyti jį. Aš užėjau iš užpakalio ir, stovėdamas už 5—6 m, iššoviau. Pataikiau jam į galvą, ir jis krito negyvas. „Aktyvistas“ Žilinskas man, Kazanovui, Antanaičiui ir dar kažkuriam liepė pasilikti šaudymo vietoje, kol bus iškasta duobė ir užkasti lavonai. Užkasus sušaudytųjų lavonus, mes su Antanaičiu nuėjome į Veliuoną ir „aktyvistų“ štabui atidavėme šautuvus.

ADSR fondas, r. 80, l. 5—7.

Nr. 228

Iš liudininko P. UŽUPIO * parodymų

1953 m. liepos 31 d.

Pirmomis liepos mėnesio dienomis kartu su piliečiu Šliževičiumi stovėjau ant Veliuonos kalno prie bažnyčios ir gerai mačiau, kaip Jurgis Antanaitis, Pranas Danaitis ir „aktyvistai“, apsiginklavę šautuvais, gatve pro bažnyčią varė į Nemuną maudyti žydų tautybės piliečius. Mes buvome netoliese (už 100—150 m) ir gerai matėme, kaip visus žydus su drabužiais jie suvarė į Nemuną ir, palaikę vandenyje apie pusvalandį, atgal varė gatve į kitą miestelio pusę. Žydų buvo apie 15—20 žmonių. Maždaug po dviejų dienų, vėl jiems varant maudyti žydus, mačiau, kaip ginkluoti šautuvais, Pranas Danaitis ir Jurgis Antanaitis Vytauto g. varyte varė žydus Jurbarko link. Kai kurie žydai buvo seni ir negalėjo bėgti, krito gatvėje, atsilikdami nuo kitų. Tuo metu buvau kieme prie savo namų, Vytauto g., ir gerai mačiau, kaip jie varinėjo tuos žmones. Kartu su manimi stovėjo ir žiūrėjo Jonas Šliževičius, gyvenantis tame pačiame bute.

Liepos mėnesį, eidamas per Veliuoną, mačiau, kaip ginkluotas Pranas Danaitis varė iš buto du žydus — Melamedą ir Panemunskį — į tą vietą, kur buvo laikomi visi žydai. Be to, tą patį mėnesį, kurią dieną jau neprisimenu, aš su piliečiu Šliževičiumi dirbau kalvėje prie kelio, einančio iš Veliuonos į Gystaus kaimą, į Jurbarko pusę. Mes, išgirdę žmonių balsus, išėjome pažiūrėti. Atsistoję prie kelio, pamatėme, kaip „aktyvistai“ Antanaitis,

* UZUPIS Pranas, Prano, gimęs 1923 m. Kauno raj., Veliuonos miestelyje.

Žilinskas, Jasinskas, Kazanovas ir Pranas Danaitis, ginkluoti šautuvais, varė žydus iš Veliuonos į Jurbarko pusę. Tuo metu prie mūsų priėjo Antanaitis ir liepė mums eiti kartu su jais, o kokiam tikslui, nesakė.

Nuėję apie 1–1,5 km už Veliuonos ir perėję Gystaus upelį, mes pasukome į dešinę, perėjome duburį ir nuėjome į miškelį, esantį netoli Gystaus dvaro. Pakeliui į šaudymo vietą sutikome pilietį Joną Grybą. „Aktyvistai“ jį sulaukė ir liepė eiti kartu. 50 m nuo šaudymo vietos „aktyvistai“ mus visus paliko, o žydus nuvarė toliau. Po kelių minučių išgirdome šaudant. Po 20–25 min., pasibaigus šaudymui, prie mūsų priėjo kažkoks nepažįstamas „aktyvistas“ ir liepė eiti kartu su juo. Jis mus atvedė į tą vietą, kur buvo šaudomi tarybiniai piliečiai. Atėję pamatėme sušaudytus žydus. Jų tarpe buvo dar ir gyvų. Tuos žydus „aktyvistai“ Žilinskas ir Jasinskas pribagė iš pistoleto. Tuo metu kažkuris „aktyvistas“, rodos, Kazanovas atvarė suimtus Naujokų k. gyventojus Juozą Cibulskį ir Stasį Bartušį. Jiems liepė kartu su mumis kasti duobę. Mums bekasant, visi „aktyvistai“ išsiskirstė. Liko tik Antanaitis, Danaitis, Žilinskas, kurie ginkluoti vaikščiojo šalia lavonų. Tuo metu šlubas „aktyvistas“ Ragnaitis atvedė Veliuonos miestelio gyventoją Meiškę Teitelį, kurį Pranas Danaitis, man, Šliževičiui, Jonui Grybui, Juozui Cibulskiui, Stasiui Bartušiumi matant, nušovė iš šautuvo. Be to, jis juokėsi, sakydamas: „Žiūrėkite, kaip gerai aš pataikysiu“. Mums iškasus duobę, visi sušaudyti žydai buvo užkasti. „Aktyvistai“ mus paleido namo.

ADSR fondas, r. 80, l. 12–14.

Nr. 229

Iš liudininko J. ANTANAIČIO * parodymų

1953 m. rugpjūčio 26 d.

Aš žinau, kad pirmomis vokiečių okupacijos dienomis suėmė komjaunuolį Danaitį ir jis kartu su manimi buvo pasodintas į Veliuonos vls. daboklę. Daboklėje mes išbuvome visą mėnesį. Po kelių dienų, man ir Danaičiui išėjus iš daboklės, pas mane į namus atėjo policijos pasiuntinys ir įsakė atvykti į Veliuonos policijos būstinę. Ten atvykęs pamačiau Kazanovą, kuris anksčiau sėdėjo kartu su manimi ir Danaičiu daboklėje. Policijos nuovados viršininkas Kazanovą paklausė, kodėl neatvyko Danaitis. Kazanovas jam atsakė, kad Danaitis netoli policijos stato Veliuonos miestelio gyventojui Stygai namą. Nuovados viršininkas Karalius įsakė man pašaukti Danaitį. Aš nuėjau pas Stygą. Danaitis iš tikrųjų padėjo Stygai statyti namą. Aš Danaičiui perdaviau Karaliaus įsakymą, ir mes su Danaičiu nuėjome į policiją. Policijos

* ANTANAITIS Jurgis, Juozo, gimęs 1909 m. Kauno raj., Pelučių ap., Parevių k.

nuovados viršininkas, „aktyvistams“ Žilinskui, Jasinskui ir Mickūnui girdint, pasakė: „Jeigu jūs norite gyventi, šiandien padėsite mums varyti žydus“. Kazanovas, aš ir Danaitis sutikome. Kartu su „aktyvistais“ mes nuėjome prie sinagogos. Sinagogoje buvo apie 50 žydų tautybės piliečių.

Kazanovas, aš, Danaitis ir „aktyvistai“, kurių buvo apie 15 žmonių, gavome neužtaisytus šautuvus, be šovinių. Tarybinius piliečius varėme į Gystaus upelio daubą. Netrukus į tą vietą atvažiavo lengvoji mašina. Iš jos išlipo žemo ūgio vokiečių karininkas ir įsakė pradėti šaudyti. Policininkas Tautkus liepė man eiti į dešinę tarybinių piliečių kolonos pusę ir nieko neleisti prie šaudymo vietos, o Kazanovas buvo pasiūstas į kairiąją. Danaitis buvo paliktas šaudymo vietoje kartu su „aktyvistais“. Vokiečių karininkui sukmandavus, „aktyvistai“ sušaudė visą tą 50 tarybinių piliečių koloną. Ką tuo metu veikė Danaitis, iš susijaudinimo nemačiau. Sušaudžius tuos žmones, vokiečių karininkas „aktyvistams“ lietuviškai pasakė, kad greičiau baigtų, nes, esą, šiandien reikės kitose vietose atlikti dar tris tokias operacijas.

Vokiečių karininkui išvažiavus, į šaudymo vietą atvedė dar vieną žydų tautybės pilietį Teitelį, kurį pažinojau kaip Veliuonos gyventoją. Kreipdamasis į Danaitį, Žilinskas liepė sušaudyti tą žmogų. Danaitis atsakė, kad neturi šovinių. Tada Žilinskas davė Danaičiui šovinių. Danaitis užtaisė šautuvą ir šovė į Teitelį, kuris stovėjo maždaug 15 m nuo jo. Teitelis buvo užmuštas ir užkastas kartu su visais sušaudytais žmonėmis. Sušaudytuosius užkasinėjo vietiniai gyventojai. Išvykdami iš žudynių vietos, „aktyvistai“ man, Kazanovui ir Danaičiui liepė prižiūrėti, kad būtų užkasti visi lavonai. Mes ir saugojome šaudymo vietą, kol visi lavonai buvo užkasti į bendrą kapą. Tada mes atėjome į policiją ir atidavėme šautuvus.

Policijos viršininkas Karalius ir „aktyvistai“ sakė, kadangi Danaitis, aš ir Kazanovas, būdami komjaunuoliai, padėjome Tarybų valdžiai Lietuvoje, tai dabar turėsime išpirkti savo kaltę — padėti „aktyvistams“.

ADSR fondas, r. 80, l. 15—17.

Nr. 230

Iš liudininkės M. MICKUTĖS * parodymų

1953 m. spalio 13 d.

Vokiečiams okupavus Veliuoną, 1941 metų vasarą, kartą dienos metu dirbau kepykloje, esančioje netoli Nemuno, ir mačiau, kaip „aktyvistai“ Jurgis Antanaitis, Vladas Tomkus ir dar vienas

* MICKUTĖ Marijona, Jono, gimusi 1911 m. Raseinių raj., Juodaičių ap., Pagausančių k.

nepažįstamas užėjo į netoli kepyklos gyvenusio žydų tautybės piliečio Orenkės namą. Mačiau, kaip jie išvedė Orenkę su ant kaklo užnerta ilga virve, nuvarė ją prie Nemuno ir pradėjo iš jos tyčiotis. Jie įstūmė Orenkę su drabužiais į Nemuną. Kai Orenkė atsidūrė iki kaklo vandenyje, Antanaitis traukė virvę ir vilko ją į krantą, tada vėl varė į vandenį ir vėl traukė virvę. Tai jie pakartojo keletą kartų. Vėliau priištą Orenkę nuvarė atgal namo ir uždarė jo namo langus ir duris.

ADSR fondas, r. 80, l. 24—25.

Nr. 231

Iš B. MICKŪNO * parodymų

1959 m. gegužės 14 d.

Trečią okupacijos dieną aš nuėjau į miestelį, kur sutikau buv. Seredžiaus girininkijos girininką Milių ir buv. policijos darbuotoją, Klangių k. gyventoją Kazį Ramoną. Jie paragino mane įstoti į jų organizuojamą ginkluotą būrį. Kartu su jais nuėjau į buv. Veliuonos policijos nuovados būstinę, kur daviau savo sutikimą. Į tą būrį įstojo ir daug kitų Veliuonos miestelio ir aplinkinių kaimų gyventojų, buv. šaulių sąjungos narių. Veliuonos miestelyje veikusiam būriui priklausė šie žmonės:

Milius, buvo būrio organizatorius ir vadas;

Bronius Žilinskas, Veliuonos miestelio gyventojas, buržuazinės Lietuvos kariuomenės atsargos viršila, buvo būrio vado padėjėjas;

Kazys Ramonas, buvo būrio vado padėjėjas;

Benadas Cvirka, buv. Veliuonos valsčiaus viršaitis;

Kazys Tautkus, buv. policijos darbuotojas, gyveno Veliuonos miestelyje;

Pampalas, vardo neprisimenu, buvo policijos vachmistras, gyveno Veliuonos miestelyje, vyresnis būryje. Ir daug kitų.

Visi būrio dalyviai ant rankos nešiojome raiščius su užrašu „partizanas“ lietuvių ir vokiečių kalbomis.

Būrys savo veiklą pradėjo maždaug po savaitės nuo okupacijos pradžios. Pirmiausia suėmėme ir suvarėme į daboklę visus partijos narius, komjaunuolius ir kitus tarybinius aktyvistus. Aš dalyvavau, suimant Veliuonos miestelio gyventoją komjaunuolį Praną Danaitį. Su būrio nariais Kaziu Ramonu, Antanu Velička ginkluoti šautuvais nuvykome į Klangių kaimą, kur suėmėme tarybinį aktyvistą Kazį Staniulį.

* MICKONAS Bronius, Petro, gimęs 1911 m. Kauno raj., Veliuonos ap., Antkalnės k.

1959 m. gegužės 14 d.

Pirmomis okupacijos dienomis kartu su partijos nariais, komjaunuoliais ir tarybiniais aktyvistais buvo suimti ir keturi Veliunos miestelio žydų tautybės piliečiai.

Aš, Žilinskas, Bronius Ramonas ir Henrikas Jasinskas išėjome iš štabo. Žilinskas ėjo į daboklę ir išvedė minėtus keturis žydų tautybės piliečius. Žilinskas atvedė juos į štabą. Netrukus Žilinskas išėjo iš štabo ir atvedė prie pat štabo gyvenusį žydą Gerškę. Jį palikęs stovėti lauke, ėjo į štabą ir išvarė keturis suimtuosius. Juos išvedė jau išrengtus, tik su apatiniais baltiniais, be batų. Aš, Žilinskas, Henrikas Jasinskas ir Bronius Ramonas nuvarėme suimtuosius link žydų kapinių, esančių ant Nemuno kranto, apie 1,5 km nuo Veliunos į Jurbarko pusę. Nusivarėme ir Gerškę. Žilinskas įsakė suimtiesiems atsisėsti, o Gerškei pagilinti ten buvusią duobę. Mes stovėjome ir saugojome, kad nepabėgtų. Gerškei pakasus kokią dešimt minučių, Žilinskas liepė jam baigti. Žilinskas liepė nuvesti jį į šalį. Aš, laikydamas rankoje pistoletą, liepiau jam eiti priekyje. Paėjęs apie dešimt žingsnių, pasigirdo šūviai, kurie truko neilgai. Paėjęs dar toliau, sustojau. Prie manęs priėjo visi trys būrio dalyviai, ir Žilinskas liepė Gerškei eiti užkasti sušaudytųjų lavonus. Aš pamačiau, kad duobėje gulėjo trys lavonai. Žilinskas pradėjo keiktis, sakydamas, kad jie paliko keturis lavonus, o dabar žydo, atvykusio į Veliunos miestelį iš Jurbarko, nebuvo. Jis nebuvo nušautas ir pabėgo. Juos užkasus, aš ir Ramonas nuvarėme Gerškę prie šaltinėlio nusiplauti rankų, kurias jis buvo susikruvinęs, tvarkydamas duobėje sušaudytųjų lavonus. Jam plaunantis rankas, Ramonas gąsdindamas pradėjo šaudyti iš pistoleto virš jo galvos.

1959 m. gegužės 20 d.

1941 m. liepos mėnesį dalyvavau, suimant žydų tautybės tarybinius piliečius. Tuomet buvo suimami visi žydai, gyvenę Veliunos miestelyje. Tai truko dvi dienas. Abi dienas kartu su kitais gaujos dalyviais variau žydus iš jų gyvenamųjų namų į sinagogą.

1944 metų vasaros pabaigoje, bijodamas atsakomybės už įvykdytus nusikaltimus, kartu su besitraukiančia vokiečių fašistine kariuomene pabėgau į Vokietiją. 1945 m. vasario mėnesį vietovė, kurioje aš gyvenau, buvo Tarybinės Armijos užimta. Tarybinės Armijos atstovų man buvo įsakyta važiuoti namo. Privažiavęs Lenkijos teritoriją, toliau nebevažiauvau. Po kurio laiko įsigijau lenkų pilietybę ir pasilikau gyventi Lenkijos Liaudies Respublikoje. Gyvenau Dancigo rajone. 1948 metų rudenį, gal apie gruodžio mėnesį, norėdamas pabėgti iš Lenkijos Liaudies Respublikos į JAV, bandžiau išplaukti Švedijos laivu, bet Lenkijos valdžios organų buvau sulaikytas ir perduotas TSRS

valdžios organams. Vengdamas atsakomybės už savo nusikalstamą veiklą vokiečių fašistų okupacijos metais, viską nusiėpiau ir baudžiamojon atsakomybėn nebuvau patrauktas. Iki suėmimo iš pradžių gyvenau Krasnojarsko srityje, vėliau — Lucko mieste.

ADSR fondas, r. 2, l. 117—123.

Nr. 232

Iš liudininko J. GRYBAUSKO * parodymų

1959 m. gegužės 25 d.

1941 m. liepos mėnesio pabaigoje, apie pietus, ėjau į Veliuonos miestelį užsiregistruoti. Ėjau iš Parevių kaimo vieškeliu nuo Jurbarko link Veliuonos. Pamačiau ateinantį iš miestelio didelį apie 50 žmonių būrį. Visi jie buvo vidutinio amžiaus vyrai. Juos varė apie 15—20 ginkluotų vyrų — Veliuonos miestelio nacionalistų gaujos dalyvių. Iš jų atpažinau Bronių Mickūną.

Prigulęs mačiau, kaip žydų tautybės piliečius nuvarė toliau į duobę, apie 50 m nuo manęs. Tuoj pasigirdo šūviai ir šauksmai. Ten mačiau ir Mickūną. Ginkluoti gaujos dalyviai, priėję arčiau, šaudė iš šautuvų ir pistoletų į sužeistuosius. Mačiau, kaip, laikydamas rankoje pistoletą, prie sužeistųjų priėjęs, Bronius Mickūnas šaudė į juos.

ADSR fondas, r. 2, l. 126—127.

* GRYBAUSKAS Jonas, Prano, gimęs 1924 m. Raseinių raj., Juodaičių ap., Skardinės k.

UŽ LIETUVOS RIBŲ

P. KUBILIONAS LAIMINO IŠVYKSTANČIUOSIUS ŽUDYTI

Nr. 233

2-ram pagalbinės policijos tarnybos batalionui

Įsakymas Nr. 42

Kaunas, Šančiai, 1941 m. spalio mėn. 6 d.

Rikiuotės sritis

§ 1

Skelbiu Kauno komendantūros š. m. spalio mėn. 4 d. įsakymą Nr. 44.

„§ 1. Kariai, ponas pirmasis generalinis tarėjas gen. Kubiliūnas prašė manęs, išvykstant jums į garbingą žygį, perduoti, kad Rytuose dabar vyksta pasaulyje negirdėti, priešą triuškinantieji veiksmai, kad, didžiojo reicho vadui vadovaujant, Europos pertvarkymas įvyks, sunaikinus didžiausią visos žmonijos priešą — bolševizmą, ir kad tautos Europoje gaus vietas pagal savo nuopelnus, kokius jos įsigis dabartiniuose žygiuose, vadovaujamoose didžiojo vado Adolfo Hitlerio.

Be to, ponas generolas jūsų žygiui palinkėjo geriausių pasiekimų.

Galingajai didžiosios Vokietijos armijai vežant bolševikus iš mūsų krašto, daugumas jūsų jau buvot kaip partizanai prisidėję prie to darbo. Prie galutinio sunaikinimo bolševizmo, kuris grėsė visai kultūringai Europai, mums ir toliau reikia prisidėti visomis savo išgalėmis.

Išvykstantieji kariai, pavestas jums pareigas atlikite su ryžtinga valia, sąžiningai ir garbingai. Visur ir visada pasirodykite verti kilnaus lietuvių kario vardo, nes jūs reprezentuosite visą lietuvių tautą.

§ 2. Įsakau 2-ro PP tarnybos bataliono vadui pagal gautą iš 11-to rezervinės policijos bataliono vado 1941 m. spalio mėn. 3 d. įsakymą 1941 m. spalio mėn. 6 d. 05,00 val. išvykti į Minsko—Borisovo—Slucko sritis valymui plotų nuo ten užsilikusių bolševikų kariuomenės likučių ir bolševikų partizanų.

Nuo išvykimo momento 2-ras PP tarnybos batalionas pereina betarpiškon 11-to rezervinės policijos bataliono vado mjr. Lechtalerio žinion ir vykdo visus jo įsakymus.

Visus išvykstančius bataliono karius paskelbti įsakyme batalionui.

Apie išvykimą pranešti man.

Pasirašė kpt. *Kviecinskas*
Kauno komendantas“.

§ 2

Šiandien 05,00 val. Kauno komendanto įsakymu su bataliono daliniais išvykstu komandiruotėn į Minsko—Borisovo—Slucko sritis.

Likusiujų karių nuolatinėje stovėjimo vietoje bendrą priežiūrą ir vadovavimą pavedu Ūkio komandos vadui kpt. Šližiui.

Impulevičius

Generalinio štabo * mjr.
Bataliono vadas

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 3, l. 159, 163. Spausdinta šapirografu.

POLICINIŲ BATALIONŲ KRUVINI DARBAI BALTARUSIJOJE

Nr. 234

Aukštesnysis SS ir policijos vadas
prie Ostlando reichskomisarų
BdO I^a skyrius 174/41. Sl.

Ryga, 1941 m. spalio 25 d.

Slaptai

Ponui Ostlando reichskomisarui gauleiteriui Lozei
arba jo pavaduotojui

Ryga

Dėl pranešimo apie ypatingosios užduoties vykdymą Minske

Persiunčiu operatyvinį pranešimą, gautą iš veikiančio šiuo metu apie Minską 11-to rezervinės policijos bataliono (nuolatinė buveinės vieta Kaunas), ir prašau susipažinti.

Remdamasis čia gautais pranešimais apie sustiprėjusią partizanų veiklą ir t. t., įsčiau panaudoti arba parengti panaudojimui ir kitas tvarkos policijos pajėgas.

* Buržuazinės Lietuvos kariuomenės.

Pridėtą pranešimą prašau susipažinus grąžinti, nes jis čia reikalingas dokumentacijai ir karo veiksmų žurnalams papildyti.

Einąs pareigas
Vyriausiasis tvarkos policijos vadas
Policijos generolas majoras
ir SS brigadefiureris
Jedicke

Nr. 176/41. Sl.
11-tas rezervinės policijos
batalionas

Minskas, 1941 m. spalio 21 d.

Operatyvinis pranešimas

Apie ypatingos užduoties vykdymą Minske nuo 1941 m. spalio 14 iki 21 d.

1. Bendra padėtis: Apskritai gyventojai baltarusiai laikosi ramiai. Tik kartkartėmis suimami buvę komunistai, kurie užmezga ryšius su tarybinės vyriausybės agentais ir partizanais. Retkarčiais taip pat gaunami pranešimai iš kaimų gyventojų apie partizanus, kurie ginklu atiminėja iš kaimiečių maisto produktus. Žydai, priešingai, simpatizuoja partizanams ir, kiek galėdami, remia juos. Visur, kur žydai buvo padaryti nekenksmingais, atrodo, pasidarė ramu.

2. Jėgos:

a) ištisi daliniai

Dalinys	Buveinės vieta	Gatvė	Karininkų	Nuovados karininkų	Administracijos valdininkų	Gydytojų	Meisterių ir vachtmeisterių
1	2	3	4	5	6	7	8
Štabas	Minskas	Vakarų kareivinės	2	—	1	—	3
Ryšių būrys	„	„	—	—	—	—	13
Autoskyrius	„	„	—	—	—	—	22

1	2	3	4	5	6	7	8
Sanitarijos skyrius	Minskas	Vakarų kareivinės	—	—	—	1	1
2-ra kuopa	„	„	2	1	1	—	124
4-ta kuopa	„	„	2	—	1	—	122
Nacionalsocialistų transporto korpuso kuopa	„	„	—	—	—	—	20
2-ras lietuvių apsaugos batalionas							
Štabas	„	Pietų kareivinės	4	—	5	1	9
Autoskyrius	„	„	—	—	—	—	18
1-ma kuopa	„	„	4	—	—	—	139
2-ra kuopa	„	„	5	—	—	—	141
3-čia kuopa	„	„	4	—	—	—	129

b) Miestų policijos ir žandarmerijos pavienė tarnyba /.*

c) Pavaldžios kitų organizacijų įėgos /.

3. Štabai: 11-to rezervinės policijos bataliono štabas, Minskas, Vakarų kareivinės; 2-ro apsaugos bataliono štabas, Minskas, Pietų kareivinės.

4. Ryšiai: Savo lauko radijo stotimi su likusios bataliono dalies štabu Kaune, telefono ryšys per Minsko karinės įgulos komutatorių.

5. Pranešimas apie veiklą:

a) Ištisių dalinių veikla

1941 m. spalio 14 d. 2-ra ir 4-ta kuopa ir dvi apsaugos kareivių kuopos išvalė Smolevičių vietovę (apie 35 km į pietryčius nuo Minsko) nuo žydų, komunistų ir vokiečiams priešišku elementų ir likvidavo 1300 žmonių. Buvo paimta apie 1000 Rb. pinigais, keletas sidabrinių, misinginių, nikelinių daiktų ir sudėvėtų drabužių ir perduota SS ir policijos vadui Baltarusijoje.

1941 m. spalio 15 ir 16 d. buvo grąžinta rimtis vietovėse apie Logoiską (apie 40 km į šiaurryčius nuo Minsko).

1941 m. spalio 15 d. buvo apieškota Logoiskas (žemėlapis 334a, 1:100 000, apie 40 km į šiaurryčius nuo Minsko, plentas

* Tokiu ženkle buvo žymimos neužpildytos grafos.

Minskas—Lepelis), Ponizoviai (apie 5 km į rytus nuo Logoisko, žemėlapis tas pats), Jukovičiai (apie 13 km į šiaurryčius nuo Logoisko, žemėlapis 330a, 1:100 000), Pleščenicai (apie 25 km į šiaurę nuo Logoisko, žemėlapis tas pats, plentas Minskas—Lepelis), Okolovas (apie 33 km į šiaurę nuo Logoisko, žemėlapis

A. Impulevičiaus bataliono pakarti tarybiniai patriotai
Minskas, 1941 m. spalio 26 d.

tas pats, plentas Minskas—Lepelis), Kurenas (apie 60 km į šiaurvakarius nuo Logoisko, žemėlapis tas pats, prie vakarų kelio Logoiskas—Pleščenicai), Jakubovičiai (apie 14 km į šiaurvakarius nuo Logoisko, žemėlapis tas pats, kelias per Hainą) ir Sucha Gora (apie 17 km į vakarus nuo Logoisko, žemėlapis 334a, 1:100 000).

Logoiske buvo sušaudyti 6 partizanai ir vienas komunistas, Pleščenicuose — 52 žydai ir 2 partizanai, Sucha Goroje — 1 vyras, slėpęs šaudmenis. Kitose vietose minėtų elementų nerasta.

Dvi lietuvių apsaugos dalių kuopos, vadovaujamos nuovados karininko, buvo pasiūstos ištuštinti civilinių belaisvių stovyklą Minske ir likvidavo 625 komunistus.

Pernakvojus Logoiske, 1941 m. spalio 16 d. buvo apieškotos vietovės: Begolinas* (apie 65 km į šiaurryčius nuo Logoisko, žemėlapis 330a, 1:100 000, plentas Minskas—Lepelis), Berezina (apie 21 km į šiaurryčius nuo Begolino, žemėlapis U 55 Vileika, 1:100 000, prie Berezinos upės), Volčia (apie 5 km į pietryčius nuo Begolino, žemėlapis 330a, 1:100 000), kelias Begolinas—Zembinas (apie 30 km į šiaurryčius nuo Logoisko, žemėlapis tas pats). Volčioje buvo nušautas 1 partizanas, sutiktas gatvėje. Kitose vietose akcija buvo be rezultatų (žydus jau likvidavo Borisovo SD).

1941 m. spalio 17 d. 1-moji lietuvių apsaugos kuopa buvo priskirta prie slaptosios lauko policijos, kuri iškrėtė Kaikovo kaimą (apie 20 km į pietryčius nuo Minsko, žemėlapis 338a, 1:100 000, apie 4 km į vakarus nuo geležinkelio Minskas—Rudenskas). Visi kaimo gyventojai buvo suvaryti, apklausti ir patikrinti jų dokumentai.

Akcija nedavė jokių rezultatų.

1941 m. spalio 18 d. buvo išsiųsti 4 operatyviniai būriai būtent:

1. Viena apsaugos dalių kuopa ištuštino civilinių belaisvių stovyklą Minske ir likvidavo 1150 komunistų.

2. Kadangi baltarusių Tvarkos tarnyba pranešė, kad Savski Boro apylinkėse (apie 35 km į pietvakarius nuo Lepelio) yra apie 3000 ginkluotų rusų partizanų, kurie, esą, skriaudžia ir apiplėšia vietinius gyventojus, buvo pasiūstas mišrus vokiečių policininkų ir lietuvių apsaugos dalių kareivių būrys, kuris, pasiskirstęs į sustiprintus žvalgybos patrulius, turėjo iširti tenykščias pelkėtas vietoves. Užduoties vykdymas nedavė rezultatų. Vietiniai gyventojai vieningai patvirtino, kad ten jau 14 dienų yra visiškai ramu.

3. Vienai mišriai kuopai, vadovaujamai policijos kapitono Papenkorto (Papenkort), buvo pavesta dar kartą išvalyti apie Muchos ežerą (apie 43 km į pietryčius nuo Minsko) vietoves ir apylinkes, kurios jau praėjusią savaitę buvo kruopščiai apieškotos, kad sulaikytų vėl pasirodžiusius ten partizanus. Partizanų nebuvo sutikta, tačiau visi Volosačiaus kaimo (apie 4 km į vakarus nuo Muchos ežero) gyventojai sako, kad didelėse pelkėse ir miškuose apie 8—15 km į vakarus nuo Muchos ežero esanti gausenė ginkluota gauja, kurią sunaikinti, tiesa, bus galima tik stipriau pašalus ir su didesnėmis jėgomis (apie 3 batalionus).

* Zr. p. 137.

4. Kita mišri kuopa buvo pasiūsta prie plento Minskas—Sluckas tikrinti visus įtartinus keleivius, ar jie turi tinkamus pasus, kad būtų sulaikyti pabėgę belaisviai ir plėšikai. Čia buvo sušaudyti 3 žydai, kurie slėpė jiems nustatytus atpažinimo ženklus, ir vienas rusas, raginęs valstiečius nevykdyti vokiečių potvarkių.

1941 m. spalio 20 d. teko nutraukti numatytą Kaidanove (apie 40 km į pietvakarius nuo Minsko) akciją, nes dėl smarkaus lietaus mašinos negalėjo pravažiuoti pabirusiais keliais.

1941 m. spalio 21 d. 2-ra, 4-ta kuopos ir dvi apsaugos dalių kuopos buvo komandiruotos patikrinti ir išvalyti Kaidanovą (apie 40 km į pietvakarius nuo Minsko).

Buvo likviduota 1000 žydų ir komunistų.

b) Pavienės tarnybos veikla ./.

c) Pavaldžių jėgų veikla ./.

d) Rimties atstatymo eiga ir išdavos: Jei įvykdytos akcijos tik atskirais atvejais davė laukiamų rezultatų, tai jos vis dėlto bent paveikė gyventojus morališkai. Po operacijų kaip tik iš tų vietovių ir apylinkių negauta jokių pranešimų apie neramumų židinius. Taigi, išskyrus sritis į vakarus nuo Muchos ežero, galima laikyti, kad 707 apsauginės divizijos žinioje esančioje Baltarusijos teritorijoje rimtis yra grąžinta.

e) Artimiausiu laiku užsibrėžta tęsti rimties atstatymą mums skirtame plote. Tačiau tam tikslui apsauginė divizija reikalauja daugiausia tik lietuvių apsaugos dalių kareivių, todėl vokiečių jėgos beveik nereikalingos.

6. Transportas: Nepilna motorizacija ir reikalingas mašinoms einamasis remontas jaučiami vis labiau ir nemaloniau. Todėl platesnio masto akcijos niekaip negali įvykti staigiai, ir jų pasisekimas visuomet bus abejotinas. Rusų vieškeliais bataliono mašinos šiuo metu visiškai negali pravažiuoti, ir todėl vis daugiau jų sugenda. Šiuo metu remonto dirbtuvėse yra 8 mašinos, kurioms tikriausiai negalima bus gauti atsarginių dalių.

7. Ūkio aprūpinimas: Didelių sunkumų sudaro malkų, bulvių ir daržovių atvežimas. Šie produktai kaip tik turi būti vežami apie 60 km blogiausiais keliais. Kadangi paskutiniu metu kasdien lyja, keliai pabiuro, todėl mašinos įstringa ir jas reikia traukti buksyru.

Iš lietuvių apsaugos dalių kareivių tenka nugirsti atskirų nuskundimų dėl mažų atlyginimų. Daugelis apsaugos kareivių pareiškia, norį išeiti iš apsaugos dalinių, kad galėtų civiliniame gyvenime daugiau uždirbti.

Bataliono užimtos laikinos patalpos yra visiškai netinkamos ilgiau gyventi, nes jau kuris laikas vanduo iš kanalizacijos sunkiasi per lubas ir sienas į kai kuriuos kareivių kambarius. Be to,

patalpos šaltos, todėl praėjusią savaitę daug kareivių peršalę susirgo.

8. Savisauga: 7/.

9. Apsaugos dalys: 7/.

10. Kiti: 7/.

11. Nuostoliai, nelaimingi atsitikimai, ligoniai:

a) nuostoliai: nėra,

b) nelaimingi atsitikimai: nėra,

c) ligoniai: 2-ra kuopa	= 10	vachtmeisterių,
4-ta kuopa	= 9	„
Autoskyrius	= 3	„
2-ras apsaugos batalionas	= 12	„

12. Kareivių nuotaika: gera.

Baltarusijos TSR CVSRA, f. 378, ap. 14, b. 544, l. 2—7. Versta iš patvirtinto nuorašo vokiečių kalba.

Nr. 235

Slucko gebitskomisararas

Slaptai

Sluckas, 1941 m. spalio 30 d.

Ponui generaliniam komisarui Minske

Dėl žydų akcijos

Remdamasis savo 1941 m. spalio 27 d. pranešimu telefonu, dabar raštu pranešu štai ką:

Spalio 27 d., apie 8 val. ryto, iš Kauno (Lietuva) atvyko 11-to policijos bataliono vyresnysis leitenantas, kuris prisistatė kaip saugumo policijos bataliono vado adjutantas. Vyresnysis leitenantas pareiškė, kad policijos batalionas gavęs užduotį čia, Slucko mieste, per dvi dienas likviduoti visus žydus. Atvykstant bataliono vadas su batalionu iš 4 kuopų, iš kurių 2 kuopos lietuvių partizanų, ir akcija turinti prasidėti nedelsiant. Į tai vyresniajam leitenantui atsakiau, kad dėl visa ko turėčiau iš pradžių aptarti akciją su vadu. Maždaug po pusės valandos policijos batalionas atvyko į Slucką. Tik bataliono vadui atvykus, mano pageidavimu, su juo buvo pasikeista nuomonėmis. Visų pirma bataliono vadui pareiškiau, kad, iš anksto nepasiruošus, negalima būti gerai įvykdyti akcijos, nes visi išsiųsti į darbus ir pasidarysianti baisi maišatis. Jo pareiga buvusi pranešti nors

prieš dieną. Todėl prašiau akciją vienai dienai atidėti. Jis tai atmetė, pažymėdamas, kad turįs vykdyti akcijas visur, visuose miestuose, ir Sluckui esą skirta tik dvi dienos. Per šias dienas Slucko miestas turįs būti visiškai išvalytas nuo žydų. Aš tuojau pat griežčiausiai užprotestavau, pabrėždamas, kad žydų likvidavimas neturįs būti vykdomas savavališkai. Didelę dalį dar esančių mieste žydų sudarą amatininkai arba amatininkų šeimos. Ir be šių amatininkų žydų tiesiog negalima būtų apsieiti, nes jie būtinais reikalingi gamybos palaikymui. Toliau nurodžiau, kad amatininkų baltarusių, tiesą pasakius, kaip ir nėra, todėl visos gyvybiškai svarbios įmonės turėsiančios iš karto nutraukti darbą, jei bus likviduoti visi žydai. Mūsų pokalbio pabaigoje aš dar užsiminiau, kad visi amatininkai ir specialistai, kurie būtinais reikalingi, turi pažymėjimus ir kad jų negalima paimti iš įmonių. Be to, buvome susitarę, kad visus dar esančius mieste žydus, ypač amatininkų šeimas, kurių aš irgi nenorėjau leisti likviduoti, reikia iš pradžių suvaryti į getą suskirstymui. Suskirstymas turėjo būti pavestas dviem mano tarnautojams. Vadas mano nuomonei nė kiek neprieštaravo, taigi aš buvau visiškai įsitikinęs, jog akciją šitaip ir bus vykdoma. Bet, akciją pradėjus, jau po kelių valandų buvo susidurta su didžiausiais sunkumais. Teko konstatuoti, kad vadas iš viso nesilaiko mūsų susitarimo. Nepaisant susitarimo, visi be išimties žydai iš įmonių ir dirbtuvių buvo paimti ir išvežti. Tiesa, dalis žydų buvo vežama per getą, kur aš pats dar nemažai jų radau ir suskirsčiau, tuo tarpu kai didžioji jų dalis buvo susodinti tiesiai į sunkvežimius ir, nieko nelaukiant, už miesto likviduoti. Tuojau po vidurdienio iš visų pusių pasipylė nusiskundimai, kad įmonės nebegali veikti, nes paimti visi amatininkai žydai. Kadangi vadas buvo išvykęs toliau, į Baranovičius, po ilgo ieškojimo susirišau su vado pavaduotoju, kapitonu, ir pareikalavau tuojau nutraukti akciją, nes ji vykdoma, nesilaikant mano nurodymų, ir iki šio laiko ekonominiu požiūriu padarytų nuostolių iš viso negalima atitaisyti. Kapitonas labai nustebo dėl mano pareikštos nuomonės ir pasakė, kad jis gavęs iš vado užduotį visą miestą be išimties išvalyti nuo žydų, kaip jie tai darę ir kituose miestuose. Šis valymas turįs būti atliktas dėl politinių priežasčių, o ekonominiai sumetimai dar niekur nevaidinę jokio vaidmens. Tačiau, man primygtinai reikalaujant, pavakare jis vis dėlto akciją nutraukė.

Kai dėl akcijos vykdymo būdų, tai, labai apgailestaudamas, turiu pripažinti, kad jie buvo beveik tolygūs sadizmui. Akcijos metu pats miestas atrodė siaubingai. Neapsakomai žiauriai vokiečių policijos pareigūnai, o ypač lietuvių partizanai, iš namų varė žydus, jų tarpe ir baltarusius, ir grūdo į vieną vietą. Visur mieste poškėjo šūviai, o kai kuriose gatvėse atsirado ištisos sušaudytų žydų lavonų krūvos. Baltarusiams tik per didžiausią vargą pavykdavo išstrukti iš apsupimo. Jau nekalbant apie tai, kad žydai, jų tarpe ir amatininkai, baltarusiams matant, buvo

baisiai žiauriai mušami, baltarusius taip pat daužė guminėmis lazdomis ir šautuvų buožėmis. Apie žydų akciją negalėjo būti daugiau ir kalbos; tai buvo daugiau panašu į revoliuciją. Aš pats su visais savo darbuotojais ištisą dieną be pertraukos buvau ten, kad išgelbėčiau, ką dar buvo galima gelbėti. Dažnai, tiesiog išsitraukęs revolverį, turėjau varyti iš įmonių vokiečių policijos pareigūnus, taip pat ir lietuvių partizanus. Man pavaldi žandarmerija irgi darė tą patį, bet dažnai dėl pašėlusio šaudymo turėjo pasitraukti iš gatvių, kad nenušautų jų pačių. Bendras vaizdas iš viso buvo daugiau, negu pasibaisėtinas. Popiet gatvėse stovėjo daug su arkliais vežimų, palikusių be šeiminių, todėl aš turėjau pavesti miesto valdybai tuojau jais pasirūpinti. Kaip vėliau paaiškėjo, tai buvo žydų vežimai, kuriais kariuomenės pavedimu turėjo būti vežami šaudmenys. Juos tiesiog ištempė iš vežimų ir nuvarė, visai nepasirūpinę vežimais.

Kai vyko šaudymas už miesto, aš nedalyvavau. Todėl apie žiaurumą nieko negaliu pasakyti. Pakaktų tačiau pažymėti, kad, praėjus nemaža laiko nuo griovių užkasimo, sušaudytieji vis dar išsikapstydamo.

Kai dėl ekonominių nuostolių, turiu pasakyti, kad labiausiai nukentėjo odų dirbtuvė. Čia dirbo 26 specialistai. Vien tik jų sušaudyta 15 geriausių specialistų. Kiti 4 iššoko iš mašinų vežant ir pabėgo, tuo tarpu kai 7 iš viso nepavyko pagauti. Įmonė dabar dirba tik su dideliu vargu. Ratų dirbtuvėje dirbo 5 račiai; 4 iš jų — sušaudyti, ir įmonė tuo tarpu turi veikti, turėdama vieną račių. Trūksta ir kitų amatininkų: stalių, kalvių ir kt. Tačiau iki šios dienos aš negalėjau susidaryti tikslesnio vaizdo. Kaip jau minėjau pradžioje, amatininkų šeimos irgi turėjo būti paliktos gyvos. Bet dabar atrodo, kad beveik visose šeimose trūksta po keletą ašmenų. Iš visur gaunami pranešimai, iš kurių matyti, kad vienoje šeimoje pasigendama paties amatininko, kitoje — žmonos, o dar kitoje — vaikų. Tuo būdu išardytos beveik visos šeimos. Ar tokiomis aplinkybėmis likę amatininkai dar turės noro dirbti ir atitinkamai stengtis, aš labai abejočiau, juo labiau, kad dalis jų dar ir šiandien vaikščioja krauju aptekusiais nuo žiauraus mušimo veidais. Baltarusiai, kurie visiškai pasitikėjo mumis, yra visai sutrikę. Nors jie įbauginti ir nedrįsta atvirai pareikšti savo nusistatymo, tačiau jau tenka išgirsti nuomonių, kad Vokietijai ši diena nedaranti garbės ir kad ji nebus užmiršta. Manau, kad ši akcija didele dalimi sunaikino tai, ką mes pasiekėme paskutiniais mėnesiais, ir kad praeis daug laiko, kol vėl atgausime prarastą gyventojų pasitikėjimą.

Baigdamas esu priverstas pažymėti, kad akcijos metu batalionas negirdėtu mastu apiplėšė ne tik žydų, bet lygiai taip pat ir baltarusių namus. Viską, kas tik galėtų praversti — batus, odą, medžiagas, auksą ir kitas vertybes, — jie pasiėmė. Vermachto kareivių pasakojimu, žydams viešai gatvėse buvo nuimami nuo rankų laikrodžiai, brutaliausiai nuo pirštų nutraukiami žiedai.

Vienas obercalmeisteris * praneša, kad policija pareikalavusi iš vienos mergaitės žydės tuojau atnešti 5000 rublių, tada jos tėvą paleisią. Ir iš tikrųjų ši mergaitė visur bėgiojusi, kad gautų pinigų.

Ir gete atskirus barakus, kuriuose buvo žydų daiktai ir kurias užkalė civilinė valdžia, policija išlaužė ir apiplėšė. Net kareivinėse, kur buvo apsistojęs dalinys, buvo išversti langų rėmai ir durys stovyklos laužui kurenti. Nors antradienį prieš pietus apie plėšimą kalbėjau su vado adjutantu ir pokalbio metu man buvo pažadėta, kad ateityje į miestą neišeisias nė vienas policininkas, bet po kelių valandų buvau priverstas suimti du lietuvių partizanus pilna kautynių apranga, nes jie buvo užtikti plėšiant. Naktį iš antradienio į trečiadienį batalionas paliko miestą ir išvyko Baranovičių kryptimi. Aišku, kai ši naujiena pasklido mieste, gyventojai tik apsidžiaugė.

Tiek apie tai pranešime. Greit atvyksiu į Minską aptarti šį įvykį. Šiuo metu žydų akcijos tęsti negaliu. Pirma turi vėl viskas aprinti. Tikiuosi galėsiąs kuo greičiau sugrąžinti ramybę ir, nepaisant sunkumų, vėl atgaivinti ūkį. Prašau išpildyti tik vieną mano pageidavimą: ateityje būtinai apsaugokite mane nuo šio policijos bataliono!

Carl

TSRS CVSRA, f. 7445, ap. 2, b. 144, l. 415—419. Versta iš nuorašo vokiečių kalba.

2-ro pagalbinės policijos tarnybos (12-to „apsaugos“) bataliono kareivos kaltinamųjų suole 1962 m. spalio 10—20 d. Vilniuje įvykusio teismo metu. Pirmoje eilėje (iš kairės į dešinę) kaltinamojo A. Impulevičiaus vieta, J. Uselis, J. Knyrimas, P. Plančiūnas, L. Kolka, už jų — Z. Kemzūra, B. Gaižauskas, J. Stankaitis ir P. Tinteris

* Oberzahlmeister (vok.) — vyresnysis išdininkas.

Slaptai

1-mo apsaugos bataliono
Jaun. ltn. Sutkaitis Stasys
1941 m. gruodžio mėn. 11 d.

Registruota Kauno komendantūroje
1941 m. gruodžio mėn. 12 d.
Nr. 3150

Nr...

[P r i e r a š a s]

1-mųjų lietuvių apsaugos dalių vadui
1941.XII.11 kpt. Gasėnas

Bataliono vadui

Raportas

Pranešu Tamstai apie savo komandiruotę prie vokiečių saugumo policijos (SD) Baranovičiuose sekantį:

Komandiruotėn vykdamas š. m. rugsėjo mėn. 17 d., turėjau laiko pasirengti tik pusę valandos. Vykstant buvo priskirti man žmonės ne iš savos kuopos, bet iš 3-čios kuopos. Vykdamas nebuvau painformuotas, kur ir kuriam uždaviniui vykstu. Iš bataliono rajono SS unteršturmführeris ltn. Ameliungas mane paėmė lengva mašina, bet prie SD įstaigos turėjau persėsti į nedengtą sunkvežimį pas kareivius. Važiuojant naktį, buvo labai šalta, tuo tarpu pas šoferį sunkvežimyje buvo pasodintas paimitas pavežti iki Vilniaus vienas vokiečių karys. Nuvykus naktį į Vilnių, buvo paskirtas man ir žmonėms SD įstaigoje kambarys pernakti, ir jame nakvoti prisiejo ant plikų grindų. Nuvykę į Baranovičius, buvome nuvežti į Raudonojo kryžiaus patalpas nakvoti ir ten teko man ant skiedrų kartu su kareiviais miegoti tris naktis. Kai buvo mums paskirtas namas apsigyventi, dar savaitę laiko teko nakvoti lovoje ant plikų lentų. Vėliau, nors patalpose įsikūrėm jau visai patogiai, mano kambario apstatymu niekas nesirūpino, kai tuo tarpu šoferiams ir virtuvės tarnaitėms buvo parūpinti įvairūs baldai.

Tarnyba daugiausia buvo Saugumo policijos ypatingų uždavinių vykdymas ir sargybos. Kartais tekdavo išvažiuoti į apylinkes ieškoti pasislėpusių ginkluotų raudonarmiečių. Vykdamas akcijas, kurios būdavo pavestos grynai mano būriui, vokiečių SD uniformuoti pareigūnai visada kiekvienas imdavo komanduoti mano būrio žmonėms pagal savo nuožiūrą ir mano bei kitų būrio žmonių, turinčių tokių uždavinių vykdyme užtenkamai prityrimo, nuomonę ignoruodavo. Parengiamieji akcijoms darbai, pvz., kasimas griovių, tekdavo atlikti patiems kareiviams.

Aprūpinime ir mažiausias smulkmenas reikdavo vis „derėte išsiderėti“, pvz., iš karto rūkalai būdavo duodami nereguliariai ir mažai. Tik kai, būdamas Minske, sužinojau, kad II-tam batalionui duodamas davinys reguliariai ir nustatytas kiekis, pareikalavau ir mums duoti pagal normą. Tada jau gaudavom normą, bet cigarečių davė tik vieną syki, o papirosus duodavo pačios blogiausios rūšies. Ilgą laiką maitinomės restorane, kur duodavo nepakenčiamus pusryčius, ir, nuėję rytą pusryčiauti, restoraną rasdavome dar užrakintą. Tik kai pareiškiau, jog visai atsiskome nuo pusryčių, pradėjo kavą duoti prie SD įstaigos virtuvės.

Algos klausimas irgi buvo išspręstas tik po dviejų mėnesių. Mundiruotės aptvarkyme paramos mums davė atvykęs į Baranovičius lietuvių bataliono vadas generalinio štabo kpt. Levickis.

Bendrai, Baranovičiuose SD šefas ltn. Ameliungas su visa komanda ir su manim asmeniškai elgėsi visai nenuoširdžiai, nors uždavinius atlikdavome be priekaištų. Pvz., grįždamas į Kauną, paprašiau mašinos su bagažu į geležinkelio stotį nuvažiuoti; buvo atsakyta (ltn. Ameliungas tada buvo išvykęs), kad mašina važiuosianti kažko į miestą. Tuo tarpu anksčiau su mašina būdavo išvežiojamos į namus virtuvės tarnaitės. Kai teko susidurti su SD įstaigomis Vilniuje, Kaune ir Minske, visur su aprūpinimu ir su elgesiu būdavo traktuojama visai tinkamai.

Jaun. ltn. S. Sutkaitis

Lietuvos TSR CVA, f. 1444, ap. 1, b. 5, l. 193. Originalas.

PAMALDOS ŽMOGŽUDŽIAMS

Nr. 237

Mūsų gyvenimas

10 val. Minsko katedroje buvo pamaldos ir žuvusių kovose su bolševizmu karių pagerbimas. Pamaldas atlaikė lietuvių batalionų Rytuose kapelionas kun. Ignatavičius. Per pamaldas Minsko katedra aidėjo lietuviškom giesmėm. Pamaldos buvo baigtos tautos himnu. Vakare kareivinėse buvo bendras su mūsų K batalionu draugiškumo vakaras-minėjimas, kuriame dalyvavo ir vokiečių policijos kpt. Noimanas (Neumann) ir keliolika vokiečių karininkų. Pirmiausia kalbėjo mūsų batalionų vadai. Į jų žodį atsakė kpt. Noimanas. Jis savo kalboje, tarp kitko, pabrėžė, kad lietuvių sargybos esančios tvarkoje ir lietuviai kariai mieste elgiasi gerai.

Tešiant programą, bataliono choras padainavo keletą lietuviškų dainų. Bataliono kariai padeklamavo savo sukurtų ir kai

kurių mūsų poetų eilėraščių. Paskui buvo suvaidintas ltn. Juo-
džio parašytas vaizdelis „Tėvynės aidai“. Programa buvo baig-
ta kupletais „Minsko dzinguliukais“, kuriuose užkabino būdin-
gesnius lietuvių batalionų gyvenimo nutikimus.

.....

St. Širvyš

„Karys“, 1942 m. kovo 14 d., Nr. 12.

Nr. 238

N batalioną aplankė kapelionas

Rugpiūčio 3 d. esantį Rytuose N batalioną aplankė karo ka-
pelionas kun. Juozas Lukošiušas. Po išvykimo iš tėvynės batalio-
no kariams jo apsilankymas sudarė seniai bepajausią šventišką
nuotaiką ir paslaugą.

Iš turimų patalpų tą patį vakarą buvo parinkta ir įrengta pa-
maldoms vieta. Laisvesnieji nuo tarnybos kariai susirinko iškla-
syti pamaldų. Pradžioje kapelionas pasakė pamokslą, apibūdin-
damas šio karo su bolševizmu prasmę, kuris yra ne tik kova už
tautų egzistenciją, žmogaus laisvę,— jis kartu yra ir kryžiaus
karas, karas už dvasinius žmogaus įsitikinimus ir jo sąžinės
laisvę... Po pamokslų daugelis priėmė šv. komuniją, nes jie, be
pertraukos tarnaudami kariuomenėje dar ir bolševikų laikais, ne-
turėjo progos pasinaudoti šia prievole ir atlikti atgailą. Po ko-
munijos kapelionas atlaikė už bataliono karius pamaldas, kurių
metu pusk. Kartenio vadovaujamas choras, visiems kariams prita-
riant, pagiedojo „Pulkim ant kelių“, „Jėzau, pas mane ateiki“ ir
kitas giesmes.

Šiuo kapeliono apsilankymu Lietuvos karys turėjo progos,
nors būdamas skirtingose sąlygose, negu tėvynėje, atsitraukti nuo
pilkų kasdieninių pareigų ir išklaudyti sąžinės balso — pasimels-
ti. Pamaldos buvo baigtos tautos himnu.

Šioms apeigoms iš vokiečių pareigūnų pusės, kiek sąlygos lei-
džia, buvo parodyta palankumo, ir keli buvo atsilankę pasiklaudyti
pamaldų.

Bataliono kariai kun. Lukošiušui už suteiktą paslaugą yra dė-
kingi, tik gaila, kad ne visi turėjo galimumų pasinaudoti šiuo
dvasiniu patarnavimu. Rytojaus dieną kapelionas turėjo išvykti
aptarnauti kitus batalionų dalinius (nes batalionai stovi ne vie-
noje vietoje).

Eug. Bliudnikas

„Karys“, 1942 m. rugpiūčio 22 d., Nr. 35.

CIA SIAUTĖJO IR ŽUDĖ POLICINIAI BATALIONAI

5-tas policinis batalionas pasiruošęs išvykti į frontą: batalioną išlydinti kalba buvęs buržuazinės kariuomenės atsargos plk. D. Steponaitis, kairėje — bataliono vadas mjr. J. Kriščiūnas, viduryje — Lietuvos nacionalistų partijos vyriausiosios vadovybės kultūros-propagandos valdybos viršininkas J. Vokietaitis, dešinėje — bataliono karininkas kpt. V. Narbutas

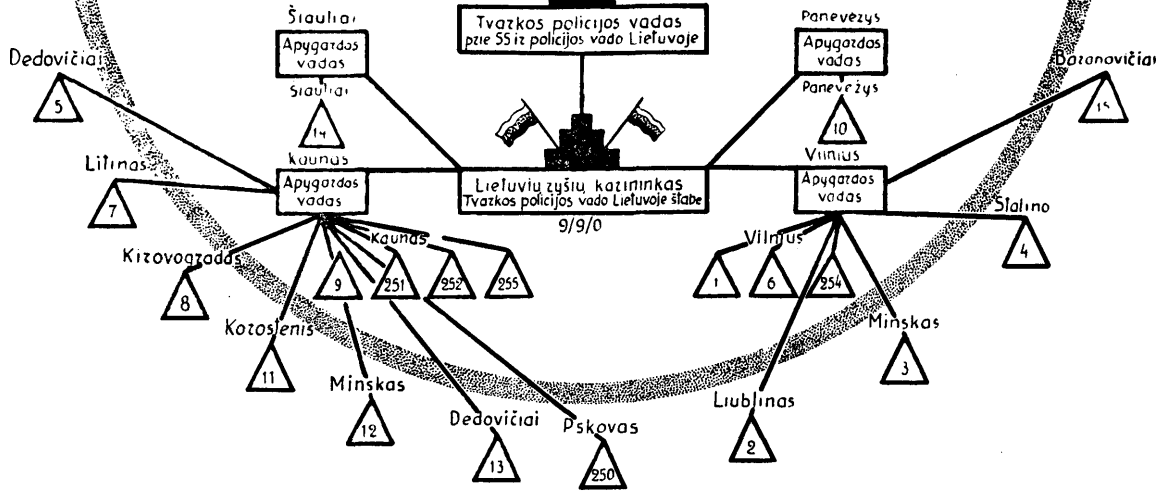
1942 VIII. 26

LIETUVIŲ POLICINIŲ BATALIONŲ

DISLOKACIJA IR PAVALDUMAS

SS ir policijos vadas
Lietuvoje

Tvarkos policijos vadas
prie SS ir policijos vado Lietuvoje

1	26/136/280	3	24/77/421	5	13/93/210	7	9/164/304	9	28/163/356	11	15/99/326	13	20/67/300	15	16/99/521	251	9/76/205	254	15/27/184
2	14/61/292	4	13/57/418	6	20/71/309	8	15/52/416	10	21/135/204	12	21/118/336	14	13/85/234	250	5/42/260	252	21/88/402	255	14/70/297

341/772/6275
8388

KOMENTARAI

¹National-Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei — NSDAP (vok.) — nacionalsocialistinė vokiečių darbininkų partija. Įkurta 1919 metais. Taip hitlerininkai pavadino savo fašistinę partiją, norėdami apgauti liaudies mases, kurios kovojo už socializmo įgyvendinimą Vokietijoje.

Aukščiausia NSDAP instancija, be fiurerio Hitlerio, buvo Vyriausioji partijos vadovybė (Reichsleitung der Partei). Šią vadovybę sudarė aukštieji nacių valdininkai, vadinamieji reichsleiteriai, pvz., reicho reikalų tvarkytojas, Hitlerio kanceliarijos viršininkas Bouleris, SS vadas Himleris ir kiti.

NSDAP, kaip politinė organizacija, teritoriniu atžvilgiu skirstėsi į sritis (Gaue), rajonus (Kreise), vietines grupes (Ortsgruppen), celes (Zellen) ir blokus (Blocks). Teritorinis nacių partijos padalijimas dažniausiai atitiko valstybės administracinį paskirstymą. Šių teritorinių vienetų NSDAP politiniai vadovai vadinosi gauleiteriais, kreisleiteriais, ortsgrupenleiteriais ir pan., t. y. sričių, rajonų, vietinių grupių vadovais.

NSDAP, be politinės organizacijos, turėjo ir kitas formuotes: SA (Sturmabteilungen), SS (Schutzstaffeln), Nationalsocialistų autokorpusą (Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps — NSKK), Hitlerio jaunimą (Hitlerjugend) ir kt.

²Schutzstaffeln — SS (vok.) — apsaugos būriai. Iš pradžių, 1925 metais, tai buvo Himlerio suorganizuotos Vokietijoje teroristų grupės tariamai Hitlerio apsaugai, o iš tikrųjų darbininkų organizacijoms pulti ir fašizmo priešams terorizuoti. Iš tų vadinamųjų bendrų SS būrių vėliau išsivystė SS kaukolių daliniai (Totenkopfverbände) ir SS kariuomenė. Esesininkai dėvėjo specialią juodą uniformą. Himlerio vadovaujamos, esesininkų gaujos vykdė masines žudynes ne tik Vokietijoje, bet ir hitlerininkų okupuotuose kraštuose. 1946 metais Tarptautinis tribunolas Niurnberge SS pripažino nusikaltėliška organizacija.

Esesininkai turėjo specialius laipsnius, kurie apytikriai atitiko šiuos karinius laipsnius:

- SS-Mann — eilinis
- Sturmann — grandinis
- Rottenführer — jaun. puskarininkis
- Unterscharführer — puskarininkis
- Scharführer — vyr. puskarininkis
- Oberscharführer — viršila
- Hauptscharführer — vyr. viršila
- Sturmscharführer — štabo viršila
- Untersturmführer — leitenantas
- Obersturmführer — vyr. leitenantas
- Hauptsturmführer — kapitonas
- Sturmbannführer — majoras

Obersturmbannführer — pulkininkas leitenantas
 Standartenführer { — pulkininkas
 Oberführer
 Brigadeführer — generolas majoras
 Gruppenführer — generolas leitenantas
 Obergruppenführer — generolas

Reichsführer der SS und Chef der deutschen Polizei — SS ir vokiečių policijos vadas, t. y. aukščiausias SS laipsnis; jį turėjo Himleris.

3 Generalinis ir apygardų komisarai. 1941 m. liepos mėnesį hitlerininkai įkūrė Ostlando reichskomisariatą, į kurį įėjo keturios „generalinės sritys“ — Estija, Latvija, Lietuva ir Baltarusija. Ostlando reichskomisarų buvo paskirtas Lozė. 1941 m. liepos 17 d. Lietuvos generaliniu komisaru Hitleris paskyrė Teodorą Adrianą fon Rentelną. Rentelnas, liepos 28 d. atvykęs į Lietuvą, paskyrė gebitskomisarais: Kauno miestui (Gebietskommissar Kauen-Stadt) — Kramerį; Kauno apygardai (Gebietskommissar Kauen-Land) — Lenceną; Vilniaus miestui (Gebietskommissar Wilna-Stadt) — Hingstą; Vilniaus apygardai (Gebietskommissar Wilna-Land) — Vulfą; Šiaulių apygardai (Gebietskommissar Schaulen) — Gevekę (Gewecke). Vėliau, 1941 m. lapkričio mėnesį sudarytos Panevėžio apygardos komisaru (Gebietskommissar Panewesch) buvo paskirtas Noimas (Neum).

Komisarai turėjo neribotą valdžią ir, panaudodami vokiečių saugumo policiją, SS bei lietuviškuosius buržuazinius nacionalistus, vykdė masines gyventojų žudynes, grobė krašto turtą, prievarta siuntė žmones į Vokietiją dirbti karo pramonėje, ėmė vyrus į hitlerinę kariuomenę, kolonizavo Lietuvą.

4 Generalinis planas „Ost“. Be žinomų hitlerininkų planų — „Barbarosos“, t. y. slapto Hitlerio direktivos Tarybų Sąjungai užpulti („Barbarosos“ sritis — hitlerininkų okupuota pagal šį planą teritorija), Geringo „Zaliosios papkės“, t. y. apie ekonominį TSRS apiplėšimą — ir kitų, kuriuose buvo išreikšti hitlerininkų kėslai išnaikinti, iškeldinti, išvaryti į vergovę milijonus Rytų Europos gyventojų, o likusius — germanizuoti, ypatingą vietą užima generalinis planas „Ost“. Pastarasis buvo sudarytas hitlerinės Vokietijos Vyriausiojoje saugumo valdyboje, buvusioje Himlerio žinioje, praėjus keliems mėnesiams po to, kai hitlerinė Vokietija užpuolė TSRS.

Sis planas — plati vokiško imperializmo šeiminkavimo Rytų Europoje programa — numatytas 30-čiai metų. Pats planas „Ost“ iki šiol nesurastas, tačiau yra išlikęs tą planą liečiąs susirašinėjimas, iš kurio matyti, ką ketino padaryti hitlerininkai užgrobtuose Rytų Europos kraštuose. Generaliniame plane „Ost“ buvo numatyta per trisdešimt metų iš Lenkijos ir vakarinės TSRS dalies iškeldinti 31 milijoną gyventojų (80–85% lenkų, 65% vakarinės Ukrainos, 75% Baltarusijos bei didelę dalį Lietuvos, Latvijos ir Estijos gyventojų) ir jų vietoje apgyvendinti 10 milijonų vokiečių. Likę vietiniai gyventojai (15 milijonų) turėjo būti palaipsniui suvokietinti.

Rozenbergo Rytų ministerija savo pastabose dėl plano „Ost“ pareiškė, kad numatytas iškeldinti vietinių gyventojų skaičius per mažas, ir pasiūlė jį padidinti iki 51 milijono. Be to, Rozenbergo ministerija siūlė kiršinti tarpusavyje Rytų Europos tautas, reikalavo išnaikinti inteligentiją, palikti visus vietinius gyventojus bemokslus (nemokyti net rašto), dirblinai mažinti gyventojų prieauglį ir kt.

Himleris savo pastabose dėl šio plano išreiškė nuomonę, kad Rytus suvokietinti galima būsia žymiai greičiau — per dvidešimt metų.

5 Policijos struktūra ir pavaldumas. Kartu su įsiveržusiais į Lietuvą hitlerinės kariuomenės daliniais atvyko hitlerininkų saugumo policijos operatyvinės grupės A būriai. Iš šios grupės operatyvinio būrio 3 narių buvo sudarytos vokiečių saugumo policijos įstaigos Lietuvoje. Vėliau atvykę iš Vokietijos viešosios policijos tarnautojai suorganizavo okupantų viešosios policijos įstaigas Lietuvoje.

Okupacijos metais Lietuvoje veikė:

1. Vokiečių saugumo policija ir saugumo tarnyba (Deutsche Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst). Ją sudarė slaptosios valstybės policijos (Gestapo), saugumo tarnybos (SD) ir kriminalinės policijos (Kripo) valdininkai.

Be centrinės įstaigos Kaune — Saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje, — šios policijos skyriai buvo Vilniuje, Šiauliuose, Panevėžyje, Kretingoje ir Marijampolėje (dabar Kapsukas).

1943—1944 m. centrinėje įstaigoje Kaune buvo šie svarbiausieji skyriai:
III — SD (visų žinių rinkimas, kartotekų sudarymas)*.

IV — Gestapo (konkretus priešų išaiškinimas ir susidorojimas su jais).

V — Kriminalinės policijos (kova prieš nusikalstamumą).

Pirmus dvejus okupacijos metus vokiečių saugumo policijos ir SD vadu Lietuvoje buvo Jegeris. Jis kartu buvo ir saugumo policijos ir SD operatyvinio būrio 3/A vadu. 1943 m. Jegerį pakeitė Fuksas, o Fuksą okupacijos pabaigoje — Biomé (Böhme).

2. Vokiečių tvarkos (viešojo) policija (Deutsche Ordnungspolizei). Viešąją policiją sudarė miestų policija (Schutzpolizei**), buvusi tik Kaune ir Vilniuje, ir apskrityse veikusi žandarmerija (Gendarmerie).

Viešosios policijos vadu Lietuvoje pirmaisiais okupacijos metais buvo Engelis, po jo — Denikė, vėliau — Muzilis (Musil).

Be šių policijos įstaigų, Kaune dar buvo SS ir policijos štabas Lietuvoje bei SS ir policijos Vilniaus ir Kauno miestų vadų štabai. SS ir policijos vado Lietuvoje žinioje buvo jau minėta vokiečių policija ir esenininkai.

SS ir policijos vadu Lietuvoje iš pradžių buvo Vysokis, po jo — Harmas (Harm), galiausiai — Hincė (Hintze).

3. Slaptoji lauko policija (Geheime Feldpolizei — GFP). Ji buvo karo komendantūrų žinioje.

Visos šios hitlerininkų policijos įstaigos buvo pavaldžios atitinkamiems centrinėjų įstaigų Rygoje ir Berlyne policijos vadams ir vykdė jų nurodymus bei įsakymus. Lietuvoje jos, išskyrus slaptąją lauko policiją, buvo, be to, pavaldžios generaliniam bei apygardų komisarams.

Hitlerininkų policijos įstaigos turėjo vadovaujantį vaidmenį. Joms buvo pavaldį lietuvių buržuazinių nacionalistų policija, kuri pirmomis okupacijos dienomis vadinosi pagalbine policija, pagalbine saugumo policija. Vėliau šią policiją sudarė:

1. Lietuvių saugumo ir kriminalinė policija. Iš pradžių aukščiausia jos instancija buvo Valstybės saugumo departamentas, kuriam vadovavo grįžę iš Berlyno buvę buržuazinės Lietuvos saugumo departamento valdininkai. Jie vykdė hitlerininkų saugumo policijos nurodymus, nors formaliai priklausė LAF „laikinosios vyriausybės“ Vidaus reikalų ministerijai (VRM). Okupacinė valdžia vietoj Valstybės saugumo departamento įsteigė Lietuviškąjį saugumo policijos skyrį prie vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje. Lietuvių saugumo ir kriminalinės policijos įstaigų tinklas buvo labiau išsišakojęs, negu hitlerininkų saugumo policijos. Visa Lietuva buvo suskirstyta į 6 (Kauno, Vilniaus, Šiaulių, Panevėžio, Marijampolės ir Ukmergės) saugumo ir kriminalinės policijos apygardas, o atskiros apygardos — į rajonus.

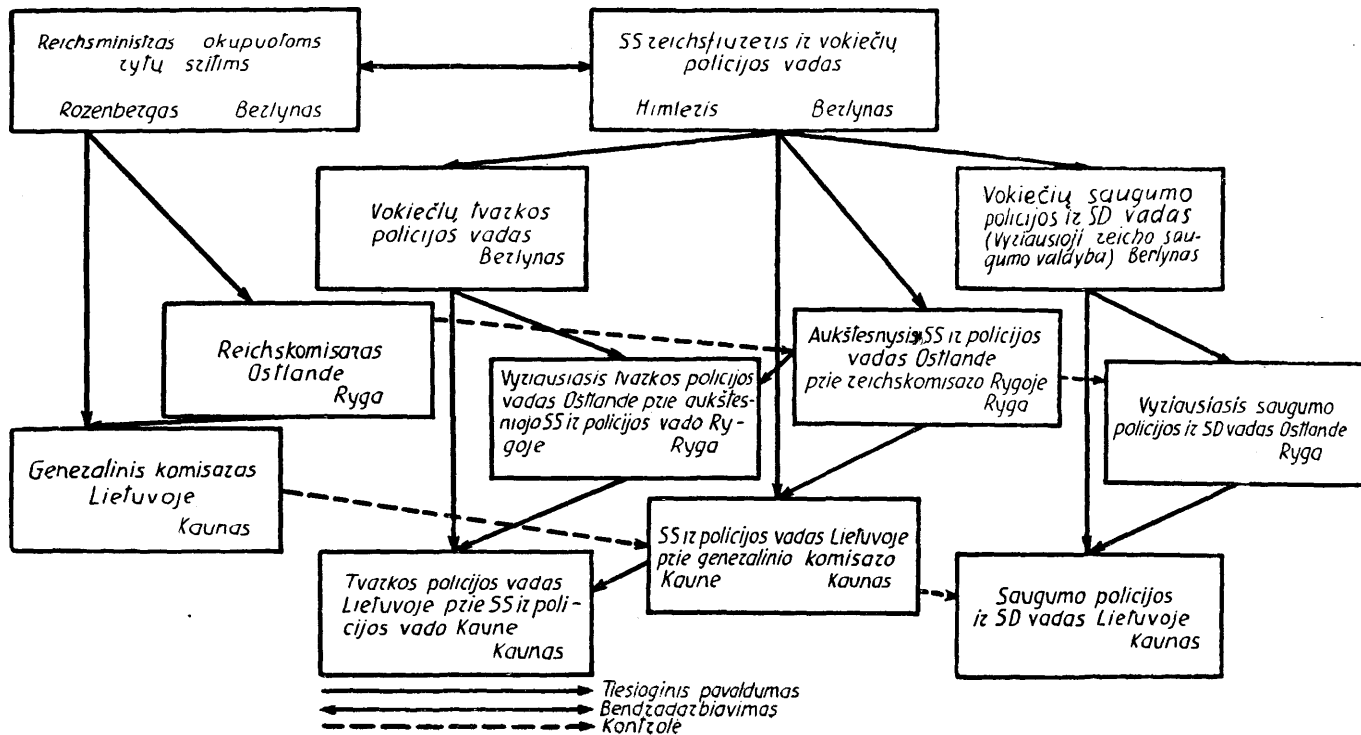
Valstybės saugumo departamento direktoriumi iš pradžių buvo Reivytis, po jo — Cenkus; pastarąjį okupacinė valdžia paskyrė Lietuviškojo saugumo policijos skyriaus viršininku.

2. Pavienė policijos tarnyba (viešojo policija). Iš pradžių jai vadovavo LAF „laikinosios vyriausybės“ VRM policijos departamentas, o vė-

* Formaliai SD darbuotojai turėjo rinkti žinias apie nusikaltusius asmenis, o gestapininkai — vykdyti bausmę. Tačiau akcijų metu SD karininkai vadovavo gestapininkams.

** Dokumentuose verčiama — policija.

OKUPACINĖS VALDŽIOS IR POLICIJOS PAVALDUMO SCHEMA

liau — Lietuvos pavienės policijos tarnybos ryšių karininko štabas prie vokiečių tvarkos (viešosios) policijos štabo. Policijos departamento direktoriumi buvo Taunys, po jo — Reivytiš; pastarasis vėliau buvo ryšių karininko štabo viršininkas.

Kiekviena apskritis turėjo apskrities policijos vado įstaigą, apskrities policijos nuovadą ir valsčių policijos nuovadas. Pastarosios nuo 1941 m. spalio 1 d. buvo pavadintos policijos punktais. Vilniuje ir Kaune atitinkamai buvo miesto policijos vadų įstaigos ir keletas nuovadų (Vilniuje I—VII, Kaune I—VIII).

3. Geležinkelių policija.

4. Policiniai batalionai.

Ryšiams palaikyti tarp SS ir policijos Lietuvoje štabo ir buržuazinių nacionalistų pavienės policijos tarnybos bei policinių batalionų buvo paskirtas majoras Songinas.

Nors formaliai buvo daug policijos įstaigų, visos jos veikė drauge. Jos organizavo ir vykdė masines žmonių žudynes, persekiojo pasipriešinimo okupantams dalyvius, gaudė ir gabenó žmones į Vokietiją darbams, trėmė valstiečius iš jų ūkių ir juose apgyvendino hitlerinius kolonistus, grobstė krašto materialinius resursus ir gabenó į reichą.

***Sturmabteilungen — SA** (vok.) — smogiamieji būriai. 1921 m. lapkričio mėnesį Vokietijoje hitlerinių fašistų buvo suorganizuotos mušeikų ir žudikų gaujos susidorojimui su kitomis, ypač darbininkų, organizacijomis. SA nariai dėvėjo specialią rudą uniformą. Vėliau SA vadovavo žudynėms ir jas vykdė hitlerininkų okupuotoje Europoje. 1946 metais Tarptautinis tribunolas Niurnberge SA pripažino nusikaltėliška organizacija.

***Getas** — miestų rajonai, kvartalai, skirti prievarta kuriai nors rasinei arba religinei gyventojų grupei apgyvendinti. Viduramžiais getų buvo Europoje ir Artimuosiuose Rytuose. Hitlerio viešpatavimo laikais į getus suvarydavo žydus, kur juos naikindavo.

Pirmaisiais hitlerinės okupacijos mėnesiais getai buvo įsteigti visuose Lietuvos miestuose ir didesniuose miesteliuose. Vėliau, išžudžius daugumą žydų, buvo palikti tik stambūs getai Kaune, Vilniuje, Siauliuose. Po eilės akcijų ir daug žydų išvežus į Latvijos ir Estijos mirties stovyklas, 1943 m. rugsėjo—spalio mėnesiais buvo likviduotas Vilniaus getas, o Kauno ir Siaulių getai, įvedus dar griežtesnę režimą, pertvarkyti į koncentracijos stovyklas. 1944 metais, bėgant hitlerininkams iš Lietuvos, žydai buvo gabenami į Dachau, Osvencimą ir kitur, o kurių nesuskubo išvežti, naikino vietoje.

***Ypatinga akcija, ypatingai sutvarkyti, pasielgti pagal įsakymą.** Hitlerininkai, norėdami nuslėpti savo nusikaltimus, žodžius *sušaudymas, sunaikinimas, sušaudyti, sunaikinti* oficialiuose įsakymuose ir potvarkiuose pakeisdavo žodžiais *ypatinga akcija* (Sonderaktion), *ypatingas pasielgimas, ypatingas sutvarkymas* (Sonderbehandlung), *padaryti nekenksmingu* (unschädlich machen), *ypatingai pasielgti, ypatingai sutvarkyti* (sonderbehandeln, besondersbehandeln), *pasielgti pagal įsakymą* (befehlsgemäss behandeln). Žodžius *besondersbehandeln* ir *befehlsgemäss behandeln* sutrumpintai rašydavo b. b.

Buržuaziniai nacionalistai hitlerininkų pavyzdžiu vietoj žodžių *sušaudyti, sunaikinti* dažnai vartojo žodžius *paimama (siunčiama, išvedama) darbams*. Okupacijos pradžioje, kol jie buvo įsitikinę, kad neteks atsakyti už savo nusikaltimus, prie žodžių *paimama darbams* skliaustuose rašydavo *sušaudyti* (pvz., Lietuvos TSR CVA, f. 730, ap. 2, b. 36, l. 80).

***Einsatzgruppe** (vok.) — Operatyvinė (speciali) grupė. 1941 metų pradžioje, dar prieš užpuolant hitlerinei Vokietijai Tarybų Sąjungą, iš gestapo, SD ir SS pareigūnų buvo sudarytos keturios operatyvinės grupės (A, B, C, D), gavusios karo pradžioje užduotį TSRS teritorijoje žudyti komunistus, po-

litinius vadovus, partizanus, pasipriešinimo okupantams dalyvius, žydus, čigonus ir ligonius.

Operatyvinė grupė A veikė šiaurinėje fronto dalyje — Pabaltijyje, B — centre — Baltarusijoje, RTFSR ir užnugaryje — Lenkijoje, grupės C ir D — fronto pietuose — Moldavijoje, Ukrainoje, Kaukaze. Grupės skirstėsi į operatyvinius būrius (Einsatzkommando), o pastarieji — į ypatingus būrius (Sonderkommando).

Pabaltijyje veikusiai hitlerininkų operatyvinei grupei A iš pradžių vadovavo SS brigadefiureris Valteris Stalekeris (Stahlecker), nuo 1942 m. kovo 24 d. — SS brigadefiureris ir policijos generolas majoras Heincas Jostas. Šios grupės operatyvinis būrys 3, kuriam vadovavo SS štandartenfiureris Jegeris, 1941 m. liepos 2 d. perėmė saugumo policijos funkcijas Lietuvoje. Pagrindinės žudikų būrio 3/A jėgos ir Jegerio štabas apsisotojo Kaune, o į Vilnių, Šiaulius, Daugpilį ir Minską atvyko operatyvinio būrio 3/A padaliniai. Vilniuje iki 1941 m. rugpjūčio 2 d. žudynes vykdė ir operatyvinis būrys 9/B (vėliau išvyko į Pskovą), o Šiauliuose iki 1941 m. spalio 1 d. — operatyvinis būrys 2/A (vėliau žudė Latvijoje). Hitlerininkų operatyviniai būriai 9/B, 2/A, o ypač būrys 3/A masiniam gyventojų žudymui plačiai panaudojo ginkluotus lietuvių buržuazinių nacionalistų būrius.

Operatyvinio būrio 3/A vadovybė Kaune sudarė skrajojančią žudikų komandą, kuri, vadovaujama SS oberšturmfiurerio Hamano, 1941 m. liepos — lapkričio mėnesiais važinėjo po visas Lietuvos apskritis ir drauge su lietuvių buržuaziais nacionalistais išžudė šimtus tūkstančių žmonių.

Hitlerininkų operatyvinės grupės A padalinys Vilniuje jau 1941 m. liepos mėnesį suorganizavo lietuvių buržuazinių nacionalistų ypatingą būrį, vėliau pavadintą Vilniaus SD ypatingu būriu. Vilniaus ypatingame būryje buvo 43 žmonės. Būrys iš pradžių vykdė hitlerininkų operatyvinės grupės A viršininkų įsakymus, o vėliau — vokiečių saugumo policijos ir SD Lietuvoje Vilniaus skyriaus nurodymus. Pirmaisiais okupacijos metais būriui vadovavo buvęs buržuazinės kariuomenės vyresnysis leitenantas Juozas Sidlauskas, po jo — buržuazinės kariuomenės leitenantas Balys Norvaiša. (Vėliau vadai dažnai keitėsi.) Vilniaus ypatingo būrio šefu būdavo vienas iš Vilniuje tarnaujusių gestapininkų.

Vilniaus ypatingo būrio nariai buvo etatiniai Panerių budeliai. Kasdien jie varė šimtus žmonių iš Lukiškių kalėjimo, iš getų, tiesiog iš gatvių į Panerius ir ten šaudė. Be to, Vilniaus ypatingo būrio nariai buvo komandiruojami žudyti į Kauno fortus.

Hitlerininkams sudarius Ostlando reichskomisariatą, operatyvinės grupės A vadas V. Stalekeris buvo paskirtas vyriausiuoju vokiečių saugumo policijos ir SD vadu Ostlande, palikus jį ir ankstesnėse pareigose. Lietuvoje atitinkamai vokiečių saugumo policijos ir SD vado bei operatyvinio būrio 3/A vado pareigas ėjo Jegeris.

¹⁰Lietuvių aktyvistų frontas — LAF — 1940 m. lapkričio 17 d. Berlyne įsteigta organizacija. Jos steigėjai — buržuazinių nacionalistų vadeivos, pabėgę į hitlerinę Vokietiją, nuvertus Lietuvoje kapitalistinę santvarką, ir hitlerinę karinę žvalgybą (Abwehr). LAF steigimo iniciatorius buvo buržuazinės Lietuvos pasiuntynys Vokietijoje, senas hitlerininkų agentas Kazys Škirpa. Į LAF įėjo visų politinių stovių vadeivos: tautininkai, voldemarininkai, krikščionys demokratai, liaudininkai, socialdemokratai. LAF organizacinė struktūra buvo panaši į vokiečių ir italų fašistinių organizacijų struktūrą: visose organizacijos grandyse vadai buvo skiriami iš viršaus.

Besiruošiantiems karui prieš Tarybų Sąjungą hitlerininkams tokia nacionalistų organizacija buvo naudinga. Abveras panaudojo LAF narius žvalgybos žinioms rinkti, diversijos ir teroro aktams vykdyti ir nacionalistų antitarybinėms organizacijoms steigti Tarybų Lietuvoje. Ši buržuazinių nacionalistų ir hitlerinės žvalgybos veikla turėjo palengvinti fašistinei vokiečių armijai įsiveržti į Tarybų Lietuvą. Už teikiamą pagalbą hitlerininkams buržuaziniai nacionalistai tikėjosi iš jų paramos, atstatant kapitalistinę santvarką Lietuvoje.

Iki karo LAF kartu su vokiečių karine žvalgyba ir gestapu į Tarybų Lietuvą slapta siuntinėjo agentus, kurie šnipinėjo hitlerininkų naudai, vykdė diversijos ir teroro aktus, steigė nelegalias ginkluotas organizacijas, turėjusias, karui prasidėjus, žudyti tarybinį aktyvą ir užpuldimėti Tarybinės Armijos karius.

Hitlerininkams okupuojant Tarybų Lietuvą, susidarė LAF „laikinoji vyriausybė“, įsisteigė LAF štabai. Jų suorganizuoti ir vadovaujami ginkluoti buržuazinių nacionalistų būriai masiškai žudė tarybinius aktyvistus, naujakurius bei tarybinei santvarkai prijauciančius žmones. Vėliau tuos būrius hitlerininkai panaudojo žydu tautybės žmonėms apiplėšti ir masiškai žudyti. LAF „laikinoji vyriausybė“ sudarė ir administracinį aparatą, kuris tarnavo okupantams iki jų išvijimo iš Tarybų Lietuvos.

Hitlerininkai, turėję skirtingus, negu buržuaziniai nacionalistai, tikslus, LAF, kai šis atliko okupantams reikalingą darbą, išvaikė.

¹¹**Nacionalistų laikraščiai.** Hitlerininkams okupavus Tarybų Lietuvą, LAF ir LNP ėmė leisti visą eilę laikraščių: Kaune — „I laisvė“, Vilniuje — „Naująją Lietuvą“, Siauliuose — „Tėvynė“, Panevėžyje — „Išlaisvintą panevėžietį“ („Panevėžietį“), Telšiuose — „Žemaičių žemė“ ir kt. Juose buvo liaupsinamas fašizmas, kurstoma žudyti ir persekioti tarybinius žmones, remti karines reichs priemonės. Vėliau okupacinė valdžia vienus tų laikraščių uždarė, kitus, pakeitusi jų pavadinimus, paliko. Lietuviškieji buržuaziniai nacionalistai laikraščius redagavo ir juose rašė reikiama okupantams dvasia.

¹²**Feldkommandantur** (vok.) — Karo lauko komendantūra. Hitlerininkai, okupuodami svetimas teritorijas, visų pirma įvesdavo okupacinę karinę valdžią. Pirmiesiems vermachto (ginkluotųjų pajėgų) daliniams praėjus, į Lietuvą atvyko dvi hitlerininkų kariuomenės grupės.

Kaune savo būstinę turėjo 821 karo lauko komendantūra. Ji suorganizavo vietos komendantūras Marijampolėje, Vilkaviškyje, Jonavoje, Ukmergėje, Utenoje ir Panevėžyje. Kauno miesto karo komendantu buvo Ropas. Kita Lietuvos dalis buvo pavaldi hitlerininkų 403 apsauginės divizijos 749 karo lauko komendantūrai. Šios divizijos buveinė buvo Vilniuje. Divizijai vadovavo fon Dittfurtas. Vėliau Vilnius perėjo į 814 karo lauko komendantūros žinią. Jai priklausė vietos komendantūros Vilniuje, Alytuje, Svenčionyse bei gretimuose Baltarusijos miestuose. Vilniaus miesto karo komendantas (karo vadas) buvo fon Ostmanas, po jo — Cēnpfeningis (Zehnpfening).

Pirmomis okupacijos dienomis Lietuvos karo komendanto Polio (Pohl) buveinė buvo Kaune. Bet buvusi fon Dittfurto apsauginės divizijos žinioje Lietuvos teritorija jam nebuvo pavaldi. Tik vėliau, 1941 m. gruodžio 1 d., pakeitus Polį nauju vyriausiuoju karo komendantu buv. hitlerinės Vokietijos karo atašė buržuaziniėje Lietuvoje E. Justu, į jo žinią perėjo abi Lietuvos teritorijoje buvusios karo lauko komendantūros, vadovaujamos Ropo ir Cēnpfeningio. Jos vadinosi Lietuvos apsauginės srities (Sicherungsgebiet Litauen) karo komendantūromis. Karo komendantai buvo ir didesniuose periferijos miestuose.

Prie karo lauko ir vietos komendantūrų buvo slaptoji lauko policija (lauko žandarmerija).

Šios visos karinės policinės instancijos turėjo užtikrinti hitlerininkų užnugario rimtį ir saugumą, kovoti prieš pasipriešinimo okupantams dalyvius, partizanus, sabotazą, maksimaliai išnaudoti okupuotos Lietuvos ūkį hitlerininkų karo poreikiams (pastaroji funkcija, įvedus civilinę okupantų administraciją, atkrito).

Pirmaisiais okupacijos mėnesiais karinės valdžios teisės buvo neribotos: karo komendanto nurodymais slaptoji lauko policija, vermachto apsauginių divizijų kareivių padedama, glaudžiai bendradarbiaudama su operatyvinių būrių budeliais bei lietuvių buržuaziniais nacionalistais, masiškai suiminėjo ir žudė gyventojus, plėšė kraštą.

¹³**Tautinė darbo apsauga — TDA.** LAF vadovybė, norėdama Lietuvoje nuversti Tarybų valdžią ir grąžinti fašistinį režimą, dar 1941 m. kovo mėnesį Berlyne numatė organizuoti panašius į SS ir SA Vokietijoje karinius dalinius — Tautinę darbo apsaugą (vadinta dar ir Tautos darbo apsauga, Tautinio darbo apsauga). Kai kurie LAF nariai jau Berlyne pasirašė pasižadėjimus stoti į TDA.

Ne visi buržuaziniai nacionalistai, nelegaliai veikę Tarybų Lietuvoje, buvo gavę LAF direktyvą vadintis TDA, todėl pirmosiomis hitlerinės okupacijos dienomis skirtingose Lietuvos vietovėse ginkluoti nacionalistų būriai vadinosi įvairiai: „aktyvistų“, „partizanų“, apsaugos būriais, pagalbinė policija (PP) ir tik kai kur — Tautinės darbo apsaugos būriais. Daugelis tų būrių narių, hitlerininkų nurodymu, ant rankovių nešiojo baltus raiščius. Gyventojai juos vadino baltaraiščiais, žydamušiais.

Hitlerininkų įsakymu tie ginkluoti nacionalistų būriai turėjo būti perorganizuoti į reguliarius policinius dalinius. Todėl 1941 m. liepos 26 d. LAF „laikinosios vyriausybės“ karo ministras, buržuazinės Lietuvos kariuomenės generolas S. Raštikis išleido įsakymą paleisti „aktyvistų“ būrius. Faktiškai pirmomis okupacijos dienomis aukščiausios nacionalistų karinės instancijos — Kauno karo komendantūros, organizavusios ir vadovavusios žudynėms didžiojoje Lietuvoje dalyje, komendantas J. Bobelis paleido „aktyvistų“ ginkluotus būrius Kaune dar 1941 m. birželio mėnesį ir birželio 28 d. ėmė organizuoti pirmąjį policinį batalioną Kaune, kuris iš pradžių (iki 1941 m. rugpjūčio 7 d.) vadinosi 1-mu TDA batalionu.

¹⁴**Voldemarininkai.** Tautininkų partija 1927 metais, užgrobusi po fašistinio persiversmo valdžią Lietuvoje, įsteigė „Geležinio vilko“ organizaciją. Ji buvo sudaryta iš kraštutinių fašistų, kurie turėjo sektį ir terorizuoti valdančios tautininkų partijos priešus. Voldemarininkais „Geležinio vilko“ organizacijos nariai buvo praminti todėl, kad jais rėmėsi tuometinis ministras pirmininkas A. Voldemaras, stiprindamas Lietuvoje fašistinę ir savo asmens diktatūrą.

„Geležinis vilkas“, juridiškai įteisintas kaip sporto organizacija, faktiškai buvo karinė organizacija, turėjusi net sunkiuosius ginklus. „Geležinio vilko“ vadovybė turėjo paruošusi operatyvinius planus revoliuciniam judėjimui Lietuvoje malšinti. Smetona, tuometinis respublikos prezidentas, buvo „Geležinio vilko“ šefas, o vyriausiasis vadas — Voldemaras.

Kai 1929 metais Smetona pašalino Voldemarą iš valdžios, „Geležinio vilko“ nariai kelis kartus bandė įvykdyti pučą ir priversti Smetoną atstatyti Voldemaro valdžią. „Geležinio vilko“ organizacija, kaip nepaklusni Smetonai, buvo tautininkų uždaryta. Tada ji ėmė veikti nelegaliai. 1934 metais „Geležinio vilko“ organizacijos nariai, palaikysieji ryšius su fašistinės Vokietijos žvalgyba, vadovaujami buržuazinės kariuomenės generalinio štabo viršininko generolo P. Kubiliūno, sukėlė pučą, kurį tautininkų valdžiai pasisėkė likviduoti.

Voldemaras buvo Lietuvos glaudžių santykių su hitlerine Vokietija šalininkas. Jis net buvo pasirošęs Lietuvą atiduoti hitlerinės Vokietijos globai, kad pats patektų į valdžią ir sustiprintų fašistinę diktatūrą Lietuvoje. Voldemarininkai, pešdamiesi dėl valdžios su tautininkais, buvo remiami hitlerininkų ir finansškai. 1938—1939 metais, kai iškilo pavojus, kad hitlerininkai užgrobs ne tik Klaipėdos kraštą, bet ir okupuos Lietuvą, voldemarininkai, hitlerininkų finansuojami, Klaipėdoje įsteigė „Aktyvistų sąjungą“, su kurios pagalba norėjo priversti tautininkų valdžią išleisti Voldemarą į vyriausybę. Vėliau „Aktyvistų sąjungoje“ dalyvavo ir reakcingieji krikščionių demokratų bei liaudininkų vadeivais.

Hitlerinės okupacijos pradžioje voldemarininkai įsteigė Lietuvos nacionalistų partiją (LNP) ir įkūrė jos smogikų štabą — „Geležinį vilką“. Tai buvo reakcingiausia, hitlerininkų organizacijų pavyzdžiu besitvarkanti, nacionalistų organizacija, kuriai priklausė seniausi ir nuosekliausi bendradarbiavimo su hitlerine Vokietija šalininkai, uoliausi okupantų talkininkai. Jie žudė tarybinę aktyvą, žydų tautybės gyventojus, vadovavo policiniams

batalionams, okupantų įstaigoms. Vienas jų vadeivų — P. Kubiliūnas — okupacinės valdžios buvo paskirtas pirmuoju generaliniu tarėju. Gestapas voldemarininkams, kaip ištikimiausiems savo agentams, pavedė išvaikyti LAF „laikinąją vyriausybę“. Hitlerininkai voldemarininkų organizacijai leido veikti tik iki tol, kol ji jiems buvo reikalinga, o vėliau, 1941 m. gruodžio 17 d., LNP uždarė. Tačiau voldemarininkai ir vėliau buvo ištikimi okupantų talkininkai.

¹⁵Policiniai batalionai. Nacionalistai, vykdydami hitlerininkų nurodymą išformuoti LAF ginkluotus būrius ir jų vietoj įsteigti nuolatinius policinius dalinius, ėmė organizuoti policinius batalionus. Periferijoje nacionalistų ginkluotų būrių išformavimas užtruko apie mėnesį. Kauno karo komendantanto (hitlerininkų dar vadinto lietuvių miesto komendantu) Jurgio Bobelio įsakymu 1941 m. birželio 28 d. buvo pradėtas formuoti policinis batalionas Kaune, kuris buvo pavadintas 1-mu TDA batalionu. Į batalioną savanoriškai stojo nacionalistų ginkluotų gaujų dalyviai, fašistinio režimo policininkai ir kriminalinis elementas. Bataliono vadu buvo paskirtas buvęs buržuazinės kariuomenės pulkininkas Andrius Butkūnas, jo pavaduotoju — buržuazinės kariuomenės majoras Antanas Impulevičius.

Kauno karo komendantūros žinioje buvę policiniai batalionai įskėdė hitlerininkų operatyvinės grupės A ir vermachto karo komendantų įsakymus. 1941 m. liepos 24 d. Kauno karo komendantūrai, gestapui įsakius, ėmė vadovauti voldemarininkai. Kauno karo komendantanto J. Bobelio postą užėmė Stasys Kviecinskas, o 1-mo TDA bataliono vadu buvo paskirtas buržuazinės Lietuvos kariuomenės majoras Kazys Simkus.

1941 m. liepos 30 d. hitlerininkų kariuomenės Ostlande įsakymu visiems nacionalistų ginkluotiems būriams vadovauti buvo paskirtas hitlerininkų 11-to rezervinės policijos bataliono vadas majoras Francas Lechthaleris. Iš 1-mo bataliono septynių kuopų Kaune 1941 m. rugpiūčio 7 d. buvo sudaryti du batalionai ir pavadinti Pagalbinės policijos tarnybos batalionais. 1-mo bataliono vadu liko K. Simkus, 2-ro bataliono vadu buvo paskirtas A. Impulevičius, po savaitės suformuoto 3-čio bataliono vadu — buržuazinės kariuomenės kapitonas Antanas Švilpa.

1941 m. rugpiūčio 15 d. visi Kaune buvę nacionalistų kariniai daliniai Lechthalerio įsakymu buvo suskirstyti į 5 batalionus. Be to, buvo sudarytos atskiros stovybos, sporto ir technikos kuopos. 1941 m. rugpiūčio 25 d. 4-to bataliono vadu buvo paskirtas buržuazinės Lietuvos kariuomenės kapitonas Viktoras Klimavičius, o 1941 m. rugpiūčio 28 d. 5-to bataliono vadu — buržuazinės kariuomenės kapitonas K. Kriščiūnas.

Vilniaus kraštas buvo kitos vermachto grupės žinioje, todėl Vilniuje buvę nacionalistai neturėjo ryšių su Kaunu. Čia iš patekusių į hitlerininkų nelaisvę Raudonosios Armijos karių lietuvių (grasinant išsiųsti juos į belaisvių stovyklas) bei iš buržuazinių nacionalistų ginkluotų gaujų narių 1941 m. liepos pradžioje buvo sudarytos Lietuvių savisaugos dalys (trys apsaugos pulkai, geležinkelių apsaugos batalionas ir kt.), kurios dislokavosi Vilniuje, Pabradėje ir Varėnoje. 1941 m. liepos 21 d. Lietuvių savisaugos dalys Vilniaus krašte buvo išformuotos, o jų vietoj laisvanorišku pagrindu (daugiausia iš buvusių Lietuvių savisaugos dalių) buvo suorganizuota Vilniaus atstatymo tarnyba.

Vilniaus atstatymo tarnyba skirstėsi į Saugos, Tvarkos ir Darbo tarnybas.

Vilniaus atstatymo tarnybos viršininkas buvo buržuazinės Lietuvos kariuomenės generalinio štabo pulkininkas Antanas Spokevičius, o štabo viršininkas — buržuazinės kariuomenės pulkininkas Karolis Dabulevičius.

1941 m. rugpiūčio 1 d. Vilniaus atstatymo tarnyba buvo pavadinta Savisaugos tarnyba, o atskiros tarnybos — batalionais: Saugos — 1-mu, Tvarkos — 2-ru, Darbo — 3-čiu.

Išformuotų nacionalistų ginkluotų būrių dalyviai periferijoje perėjo į policiją, o dalis jų įstojo į organizuojamus policinius batalionus, kurie dar buvo Panevėžyje, Šiauliuose ir kitur.

1941 m. liepos mėnesio pabaigoje, sudarius Lietuvoje hitlerininkų okupacinę valdžią ir pastovias policines įstaigas, vyriausioju nacionalistų policijos ir policinių batalionų vadu tapo vokiečių SS ir policijos vadas Lietuvoje. Policinius batalionus tvarkė jam pavaldus vokiečių tvarkos policijos vadas. Kaune ir Vilniuje policiniai batalionai vykdė ir vietinių SS bei policijos vadų užduotis. Policiniams batalionams buvo priskirti hitlerininkų priežiūros (ryšių) karininkai, kurie faktiškai vadovaudavo batalionų vadams. 1-mas, 2-ras, 3-čias batalionai Kaune ir pertvarkius pasiliko Lechthalerio žinioje.

1941 m. rugsėjo 15 d. vokiečių tvarkos policijos vadas Lietuvoje Engelis paskyrė visų policinių batalionų, išskyrus pavaldžius Lechthaleriui, reikalų tvarkytoju buvusį Vilniaus savisaugos dalių vadą A. Spokevičių. 1941 m. spalio 1 d. buvo suorganizuotas Lietuvių savisaugos dalių štabas (nuo 1941 m. lapkričio 3 d. pavadintas Lietuvių savisaugos dalių inspektoriaus štabu).

Savisaugos dalys Lietuvoje skirstėsi į Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Panevėžio apygardas, turėjusias atskirus štabus.

Likę Lechthalerio žinioje 3 Pagalbinės policijos tarnybos batalionai 1941 m. spalio 8 d. buvo pavadinti Apsaugos batalionais, o Kauno karo komendantūra — Ryšių karininko prie 11-to rezervinės policijos bataliono štabu. Ryšių karininku buvo S. Kviecinskas, o nuo 1941 m. lapkričio 25 d. — K. Simkus. 1-mo apsaugos bataliono vadu vietoj K. Simkaus buvo paskirtas buržuazinės Lietuvos kariuomenės kapitonas Norbertas Gasėnas. 1941 m. gruodžio 10 d. Ryšių karininko prie 11-to rezervinės policijos bataliono štabas pavadintas 1-mųjų lietuvių apsaugos dalių štabu. 1941 m. gruodžio 22 d. Lechthaleriui pavaldūs batalionai perėjo į Engelio žinią ir buvo pernumeruoti. Hitlerininkų 11-tas rezervinės policijos batalionas išvyko žudyti į Baltarusiją. K. Simkaus štabas kurį laiką buvo paliktas „ypatingiems reikalams“, t. y. vadovauti žudynėms Kaune.

Lietuvių savisaugos dalių inspektoriaus štabas 1942 m. birželio 1 d. buvo pavadintas Lietuvių savisaugos dalių ryšių karininko prie vokiečių tvarkos policijos vado Lietuvoje štabu. Jis vadovavo visiems „savisaugos“ ir „apsaugos“ batalionams.

Batalionų ir batalionams vadovavusių štabų pavadinimų keitimasis paaiškinamas tuo, kad nacionalistai ir hitlerininkai, norėdami apgauti gyventojus, tikrąją batalionų paskirtį maskavo įvairiais pavadinimais. Hitlerininkai šiuos batalionus iš pradžių vadino Tvarkos tarnyba (Ordnungsdienst), Savisauga (Selbstschutz), Pagalbinės policijos tarnybos batalionais (Hilfsspolizeidienstbataillone), Vilniaus atstatymo tarnyba (Wilnaer Aufbaudienst), o nuo 1941 m. rugsėjo mėnesio pabaigos — policiniais batalionais (Schutzmannschaftsataillone), o nacionalistai nuo to laiko — savisaugos arba apsaugos batalionais. Vietiniai gyventojai juos pravardžiaavo savismaugos batalionais.

Dėl tokio pavadinimų įvairavimo dokumentuose yra nevienodumų. Pvz., hitlerininkai, rašydami apie policinių batalionų kareivas, vartojo policijos, o nacionalistai — kariuomenės laipsnius.

1942 m. rugpiučio mėnesį iš viso buvo 20 policinių batalionų. Juose tarnavo 341 karininkas, 1772 puskarininkiai, 6275 eiliniai — iš viso 8388 žmonės. Batalionų ir tarnavusių batalionuose žmonių skaičius nuolat keitėsi, nes, kovodami prieš Tarybinę Armiją ir tarybinius partizanus, žūdavo ištisi batalionai, o paskutiniaus karo metais batalionų dalyviai, matydami, kad teks atsakyti už savo nusikaltimus, pradėjo masiškai dezertyruoti (iki 1944 m. kovo 17 d. dezertyravo 2300 žmonių).

Batalionai, atskiros jų kuopos, būriai beveik kasdien vykdavo šaudyti žmonių. Stambių akcijų metu į Kauno fortus ir Panerius būdavo siunčiami žudyti net keli batalionai vienu metu.

Be to, pirmaisiais okupacijos metais buvo sudarytas hitlerininkų operatyvinio būrio 3/A skrajojantis būrys, kuriam vadovavo esesininkas Hamanas. Jame, be kelių gestapininkų, būdavo iš Kaune stovėjusių policinių batalionų parenkama kelios dešimtys nacionalistų. Šis būrys važinėjo

po Lietuvą ir kartu su vietiniais ginkluotais nacionalistais išžudė tūkstančius žmonių. Vilniaus policinių batalionų dalyviai su hitlerininkų operatyvinio būrio Vilniaus padalinio tarnautojais vykdavo šaudyti žmonių į Vilniaus krašto apskričių centrus ir miestelius.

Tarnavę policiniuose batalionuose buržuaziniai nacionalistai masiškai žudė ne tik Lietuvoje, bet ir Baltarusijoje, vakarinėse RTFSR srityse, saugojo hitlerininkų mirties stovyklas, karinius objektus, dalyvavo kautynėse prieš Tarybinę Armiją ir tarybinius partizanus.

¹⁶**Lietuvos šaulių sąjunga** — buržuazinė karinė organizacija, įkurta 1919 metais kovai prieš revoliucinį darbininkų judėjimą Lietuvoje. Į šią organizaciją buvo verčiami stoti valstybinių įstaigų, įmonių tarnautojai bei darbininkai. Tautininkai, būdami valdžioje, sparčiai fašizavo šaulių sąjungą, valė ją nuo nepatikimų asmenų.

Šaulių sąjungos nariai padėjo policijai suiminti darbininkus, daryti kratas, vaikyti demonstracijas, sekti komunistus. Nuvertus fašistų valdžią Lietuvoje, šaulių sąjunga buvo uždaryta.

¹⁷**Partizanai, aktyvistai.** Okupantų ir nacionalistų dokumentuose šitaip vadinami LAF ginkluotų būrių dalyviai ir žudikai. Kad nebūtų painiojama su tarybiniais partizanais ir aktyvistais, kaltinamųjų ir liudininkų parodymuose šie žodžiai rašomi kabutėse („partizanai“, „aktyvistai“).

¹⁸**Laikinoji vyriausybė.** LAF ir jo vadovas K. Škirpa, užsibrėžę su hitlerininkų pagalba Lietuvoje atkurti kapitalistinę santvarką, dar prieš karą Berlyne sudarė vadinamąją „laikinąją vyriausybę“. Toje „vyriausybėje“ K. Škirpa turėjo užimti ministro pirmininko, o kiti LAF vadeivos — jo pavaduotojo ir ministrų postus.

Prasidėjus karui, hitlerininkai K. Škirpai ir kitiems būsimosios „laikinosios vyriausybės“ nariams neleido išvykti iš Berlyno į Lietuvą. Okupuotoje Lietuvoje buvo sudaryta kitos sudėties „laikinoji vyriausybė“ su ministru pirmininku klerikalu J. Ambrazevičiumi priešakyje. Maždaug mėnesį laiko „laikinosios vyriausybės“ ministrų kabinetas ir jos ministerijos, ypač Vidaus reikalų ministerija (VRM) su saugumo, policijos ir kalėjimų departamentais bei Krašto apsaugos ministerija (KAM) su Lietuvos ginkluotųjų pajėgų štabu, Teisingumo ministerija (TM), stengėsi įsiteikti hitlerininkams. Buržuaziniai nacionalistai įsteigė žudikų dalinius — policinius batalionus, suorganizavo tarybinio aktyvo, raudonarmiečių, žydų persekiojimą ir žudymą, atkūrė buržuazinės Lietuvos valdžios aparatą. Aukščiausiąją valdžią tuo laiku turėję hitlerininkai karo komendantai naudojosi „laikinosios vyriausybės“ paslaugomis.

Jau 1941 m. liepos 1 d. hitlerininkai pasiūlė „laikinajai vyriausybei“ persitvarkyti į okupacinės valdžios patariamąją tarybą arba komitetą. „Laikinoji vyriausybė“ su tuo nenorėjo sutikti. Tada Lietuvos nacionalistų partijos vadeivos, gestapai pavedus, ėmė vadovauti Kauno karo komendantūrai, o vėliau jie išvaikė „laikinąją vyriausybę“.

1941 m. liepos mėnesio pabaigoje, „laikinosios vyriausybės“ administracinis aparatas su apskričių viršininkais, burmistras, viršaičiais, policijos pareigūnais buvo perimti okupacinės valdžios, o po kelių dienų trys „laikinosios vyriausybės“ ministrai — J. Matulionis, B. Vitkus ir M. Mackevičius — paskirti generaliniais tarėjais.

¹⁹**Vietinė rinktinė.** 1944 m. pradžioje, kai Tarybinė Armija visuose fronto baruose triuškinę hitlerinę kariuomenę, o tarybinis partizaninis judėjimas nepaprastai išsiplėtė, lietuvių buržuaziniai nacionalistai, susitarę su hitlerininkais, ėmė organizuoti lietuvių karinius dalinius. Norėdami užmaskuoti jų paskirtį ir privilioti į juos daugiau žmonių, buržuaziniai nacionalistai vadino juos Vietinė rinktinė (esą, veiksianti tik Lietuvos teritorijoje), o hitlerininkai — policiniais batalionais. Vietinė rinktinė buvo sudaryta kovai prieš tarybinius partizanus ir pasipriešimo okupantams dalyvius. Buržuazinių nacionalistų vadeivos hitlerininkams pažadėjo per Vietinės rinktinės apskričių komendantūras ir mobilizacinius punktus įvykdyti vi-

suotinę mobilizaciją — pašaukti 200 000 Lietuvos vyrų, kurie pagal susitarimą turėjo būti pasiųsti į frontą arba prieš tarybinius partizanus. Už visas šias paslaugas buržuaziniai nacionalistai prašė perduoti jiems krašto tvarkymo reikalus. Hitlerininkai nė nemanė daryti kokių nors nuolaidų; jie tikėjosi gauti rezervų savo kariuomenei. Be to, buržuaziniai nacionalistai slapta puoselėjo viltis, kad Vietinę rinktinę, jei pralaimėtų Vokietijai, bus galima panaudoti kaip ginkluotą jėgą kovai prieš Tarybinę Armiją ir Tarybų valdžią.

Vietinei rinktinei vadovavo pagarsėjęs revoliucinio judėjimo slopintojas Zemaitijoje ir vienas fašistinio perversmo 1926 metais Lietuvoje organizatorių generolas P. Plechavičius. Vietinė rinktinė buvo pavaldi SS ir policijos vadovybei Lietuvoje.

P. Plechavičiui nepavyko įvykdyti sumanytos visuotinės mobilizacijos, nes Lietuvos gyventojai į mobilizacines komisijas nevyko. Vietinės rinktinės kariai po pirmų nesėkmingų kautynių Vilniaus krašte, pamatę, kad jiems reikia kovoti prieš pasipriešinimo okupantams dalyvius, ir sužinoję apie hitlerininkų planus pasiųsti juos į frontą, subruzdavo ir ėmė masiškai bėgti.

SS ir policijos vadovybė, supratusi, kad su Vietinės rinktinės pagalba nepavyks mobilizuoti lietuvių į kariuomenę, ir gavusi pranešimų apie anti-vokiškas nuotaikas joje, Vietinės rinktinės vadovybę nušalino, o ją perėmė į savo žinią. Tarp esesininkų ir Vietinės rinktinės karių įvyko susirėmimų, kurių metu buvo aukų iš abiejų pusių. Hitlerininkai, nuginklavę Vietinę rinktinę, apie 100 jos karių, norėdami įbauginti kitus, sušaudė, o likusius išskirstė po įvairius hitlerinės kariuomenės priešlėktuvinės apsaugos dalinius.

²⁰**Statybos batalionai.** 1943 metų pradžioje, hitlerininkams nepavykus sumobilizuoti lietuvių į vadinamąjį SS legioną, turėjusį kovoti fronte prieš Tarybinę Armiją, buvęs Lietuvos apsauginės srities karo komendantas E. Justas, norėdamas suvilioti vyrus, tų pačių metų kovo 23 d. paskelbė atsišaukimą apie organizuojamus inžinerijos (statybos) batalionus. Nesant savanorių, vyrai į statybos batalionus buvo imami prievarta ir išsiunčiami į pafrontę ar į frontą, kur vermachtso buvo panaudojami fortifikacijos darbams bei įvairiems kariniams objektams statyti. Statybos batalionus hitlerininkai panaudodavo ir fronto kautynėse.

²¹**Lietuvos laisvės armija — LLA** — buržuazinių nacionalistų karinė organizacija, įsteigta hitlerinės okupacijos metais.

LLA steigėjas, pasiskelbęs jos vadu, buvo Kazys Veverskis. Buržuazinėje Lietuvoje jis vadovavo klerikalinėms jaunimo organizacijoms. Bijodamas atsakomybės už antiliaudinę veiklą, 1940 metais pabėgo į Vokietiją. Berlyne K. Veverskis gavo hitlerinės žvalgybos užduotį — organizuoti Lietuvoje LLA, kuri, hitlerininkų manymu, turėjo nepatenkintus okupaciniu režimu asmenis atitraukti nuo kovos ir mobilizuoti gyventojus kovai prieš Tarybų valdžią. 1941 m. lapkričio mėnesį K. Veverskis grįžo į Lietuvą ir netrukus įsteigė LLA.

Į LLA buvo verbuojami buržuazinės kariuomenės karininkai, policinių batalionų kariai, nacionalistų policijos tarnautojai ir kiti okupantų talkininkai.

LLA okupacijos metais tariamai veikė nelegaliai, tačiau jos vadeiva K. Veverskis palaikė glaudžius ryšius su hitlerine žvalgyba. 1944—1945 metais hitlerinė žvalgyba apginklavo LLA gaujas, ruošė joms kadrus savo žvalgybos-diversijos mokyklose ir siuntė į išlaisvintą Tarybų Lietuvą šnipinėti, vykdyti diversijas ir organizuoti ginkluotus būrius kovai prieš Tarybų valdžią. Pokario metais LLA palaikė ryšius su JAV, Anglijos bei kitų imperialistinių valstybių žvalgybomis, ruošė dirvą amerikiečių ir anglų intervencijai, su kurios pagalba norėjo Lietuvoje atstatyti kapitalistinę santvarką. LLA gaujos nužudė daug tarybinių žmonių, terorizavo ir plėšė gyventojus. LLA gaujos, aktyviai padedančios plačioms liaudies masėms, buvo likviduotos.

²²Lietuvių tautininkų sąjunga — stambiosios miesto ir kaimo buržuazijos bei dvarininkų partija. 1917—1924 metais vadinosi Lietuvių tautos pažangos partija, nuo 1924 metų — Lietuvių tautininkų sąjunga. Savo veikloje ji vadovavosi itališkojo, o vėliau — vokiškojo fašizmo ideologija. 1926 metais tautininkai drauge su krikščionių demokratų partija įvykdė fašistinių perversmą. Pasigrobė valdžią, jie panaikino demokratines laisves, savavališkai pakeitė konstituciją, leido įstatymus, vis labiau varžančius pilietines teises, žiauriai persekiojo darbo žmones, kovojusius prieš išnaudotojus. Dėl savo antiliaudinės ideologijos ir politikos Lietuvių tautininkų sąjunga buvo negausi organizacija; ją rėmė tik nedidelė išnaudotojų grupė. Per visą savo viešpatavimo laikotarpį iki Tarybų valdžios įkūrimo tautininkai valdė Lietuvą fašistinės diktatūros metodais, be gyventojų rinkto parlamento. 1927 m. Lietuvių tautininkų sąjunga įsteigė fašistinę jaunimo organizaciją „Jaunoji Lietuva“.

²³Vilniaus miesto ir srities piliečių komitetas buvo buržuazinių nacionalistų įsteigtas pirmomis okupacijos dienomis. Komitetas padėjo okupantams terorizuoti ir plėsti Vilniaus krašto gyventojus, organizavo tarybinių aktyvistų bei žydų persekiojimą ir žudymą. Jo žinioje buvo Vilniaus miestas, Vilniaus, Trakų, Svenčionių, Utenos ir Alytaus apskritys. Komitetas vykdė hitlerininkų karo komendantūros Vilniuje nurodymus. Vėliau, 1941 m. rugpiūčio mėnesį, sudarė hitlerininkų okupacinę valdžią, komitetas buvo pertvarkytas į Vilniaus komisarinio tarėjo įstaigą. Komiteto pirmininkas buvo S. Žakevičius, o jo nariai, vadinti valdytojais, — aukšti buržuazinės Lietuvos valdžios pareigūnai.

²⁴Generaliniai tarėjai. 1941 m. rugpiūčio mėnesio pradžioje generalinis komisaras Lietuvoje Rentelnas iš pačių reakcingiausių lietuvių buržuazinių partijų atstovų tarpo parinko sau pagalbininkus ir pavadino juos generaliniais tarėjais. Generaliniai tarėjai vadovavo Vidaus reikalų (VRV), Teisingumo (TV), Švietimo (ŠV) ir kitoms vadyboms, kurių žinioje buvo nacionalistų administracijos įstaigos ir dalis ūkinių bei kultūrinių organizacijų.

Pirmuoju generaliniu tarėju buvo senas hitlerininkų agentas volde-
marininkas generolas P. Kubiliūnas.

Generalinių tarėjų veikla okupantams buvo naudinga, nes jie padėjo plėsti mūsų krašto ekonomiką, gaudyti ir vežti gyventojus darbams į Vokietiją, kolonizuoti mūsų žemę, organizuoti policinius batalionus, kovoti prieš tarybinius partizanų ir pasipriešinimo okupantams dalyvius.

1942 metų pradžioje Rozenbergui demagogiškai paskelbus, kad Pabaltijo tautoms suteikiama savivalda (sudaryti okupacinį valdžios aparatą be vietinių tarnų hitlerininkams neužteko jėgų), generaliniai tarėjai su jiems pavaldžiomis įstaigomis buvo pavadinti Lietuvių savivalda.

²⁵Organizacija „Todt“ — karinė statybos organizacija hitlerinėje Vokietijoje, pavadinta jos vadovo, karo inžinieriaus Frico Toto vardu. Ji veikė ir okupuotose kraštuose.

²⁶Geheime Statspolizei — Gestapo (vok.) — slaptoji valstybės policija hitlerinėje Vokietijoje. Į Lietuvą gestapininkai atvyko kaip operatyvinių grupių nariai. Okupantams organizavus pastovias policines įstaigas, Lietuvoje, kaip ir kitose hitlerininkų okupuotose šalyse, gestapininkai priklausė vokiečių saugumo policijai ir SD, todėl gyventojai visus vokiečių saugumo policijos ir SD darbuotojus vadino gestapininkais, o pačią įstaigą — gestapu.

²⁷Žydų seniūnų taryba, komitetas. Taip buvo vadinamos miestuose, o vėliau getuose veikusios tarybos, komitetai, į kuriuos hitlerininkai paskirdavo rabinus, advokatus, gydytojus ar šiaip iš žydų buržuazijos tarpo, okupantų nuomone, autoritetingesnius asmenis. Jie turėjo pranešinėti gyventojams žydams hitlerininkų ir nacionalistų įsakymus, organizuoti geto gyven-

tojus darbams, paskirstyti maistą, spręsti geto gyventojų skundus ir kt. Getų seniūnų tarybos, komitetai hitlerininkams sudarydavo žudytinų gyventojų sąrašus, į kuriuos jie visų pirma įrašydavo varguomenę ir pažančius žmones.

²⁸**Ypatingoji valstybinė komisija** — vokiečių fašistinių grobių ir jų bendrininkų piktadarybėms nustatyti bei jų padarytiems nuostoliams TSRS piliečiams, kolūkiams, visuomeninėms organizacijoms, valstybinėms įmonėms ir įstaigoms tirti, sudaryta TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1942 m. lapkričio 28 d. Įsaku. Komisijos pirmininkas buvo N. Svernikas. Tarybinei kariuomenei išvadavus okupuotas hitlerininkų vietas, jose buvo sudaromos miestų, rajonų, apskričių, sričių, respublikinės komisijos, kurių surinkta kaltinamoji medžiaga apie hitlerininkų ir jų bendrininkų piktadarybes buvo siunčiama į Maskvą centrinei komisijai. Lietuvos TSR respublikinės komisijos pirmininkas buvo A. Sniečkus.

Komisija nustojo veikusi 1945 metais.

²⁹**Geto policija** — policija, į kurią hitlerininkai parinkdavo patikimus asmenis iš žydų buržuazinių nacionalistų, kriminalistų tarpo. Getų policininkai buvo ginkluoti guminėmis lazdomis, rimbais, kuokomis, o vadai — net pistoletais ir rankinėmis granatomis.

Getų policija padėjo hitlerininkams ir lietuvių buržuaziniams nacionalistams tvarkyti getų gyventojus, varyti juos į darbą, saugoti darbovietėse. Getų policininkai persekiojo pasipriešinimo okupantams dalyvius, komunistus, komjaunimo bei kitų nelegalių organizacijų narius, padėjo budeliams varyti žydus į žudynių vietas.

³⁰**Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga — LLKS** — buržuazinių nacionalistų organizacija, įsteigta 1942 metais, hitlerininkams uždarus Lietuvii nacionalistų partiją. Jos steigėjai ir vadovai — LNP ir „Geležinio vilko“ vadovaujantieji asmenys. 1943 metų pabaigoje LLKS buvo priimta į VLIK'ą.

Kadangi daugelis LLKS narių buvo gestapo agentais ir aktyviais okupantų talkininkais, gestapas gaudavo tikslią informaciją apie jos tariamai nelegalią veiklą. Hitlerininkai LLKS veiklos netrukėdė, nes ši organizacija bandė Lietuvos gyventojus įtraukti į kovą prieš Tarybų valdžią.

³¹**VLIK'as — Vyriausias Lietuvos išlaisvinimo komitetas.** Tai buržuazinių nacionalistų 1943 metų pabaigoje įsteigtas organas vadovauti ir koordinuoti visoms jų „nelegalioms“ organizacijoms. Šį komitetą sudarė buvusių buržuazinės Lietuvos tautininkų, voldemarininkų, krikščionių demokratų, liaudininkų ir socialdemokratų partijų vadeivos. VLIK'o pirmininku buvo ilgametis dešiniųjų socialdemokratų lyderis Steponas Kairys.

VLIK'as neragino, neorganizavo gyventojų kovoti prieš hitlerinius okupantus, bet skleidė antitarybinę propagandą ir rėmė okupantų karines priemones prieš Tarybinę Armiją ir tarybinius partizanus. Hitlerininkai VLIK'ui netrukėdė veikti, nes jo „pogrindinis“ antitarybinis melas buvo veiksmingesnis, negu vieša okupantų bei jų talkininkų buržuazinių nacionalistų propaganda. Hitlerininkams VLIK'as buvo vertingas pagalbininkas, kurį jie panaudojo antivokiškoms nuotaikoms nukreipti nepavojinga kryptimi, šmeižti ir trukti tikrąją pasipriešinimo kovą.

Griūvant hitlerinei Vokietijai, VLIK'as užmezgė ryšius su anglų ir amerikiečių žvalgybomis. Už tai keliolika VLIK'o narių buvo hitlerininkų suimti.

1945 metais amerikiečių žvalgyba surinko pabėgusius į Vakarų Vokietiją nacionalistų vadeivas ir vėl atgaivino VLIK'ą. VLIK'as naujiems šeiminkams verbavo agentus ir siuntė juos į Tarybų Lietuvą šnipinėti, vykdyti diversijų, steigti banditinių gaujų.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

- ADOMAUSKAS** Liudas, gimęs 1880 m.,—revoliucinio judėjimo Lietuvoje dalyvis. 1940 m.—Liaudies seimo pirmininkas. 1941 m. rugpjūčio 16 d. sušaudytas Paneriuose.
- AMBRAZEVIČIUS** Juozas, gimęs 1903 m.,—klerikalinių organizacijų buržuazinėje Lietuvoje vadovaujantis veikėjas, jų spaudos aktyvus bendradarbis. LAF narys, LAF „laikinosios vyriausybės“ švietimo ministras ir l. e. ministro pirmininko pareigas. Organizavo su hitlerininkais tarybinio aktyvo ir žydų persekiojimą bei masines žudynes. 1944 m. iš Lietuvos pabėgo. Šiuo metu gyvena JAV Brazilijoje.
- AUSROTAS** Bronius, gimęs 1909 m.,—buržuazinės kariuomenės generalinio štabo žvalgybos leitenantas, hitlerinės žvalgybos agentas. 1939—1940 m. teikė hitlerininkams žinias apie Raudonosios Armijos įgulus Lietuvoje. 1940 m., kuriant Tarybų valdžią Lietuvoje, pabėgo į Vokietiją, dirbo hitlerinės kariuomenės žvalgyboje. Okupacijos metais—kalėjimų departamento direktorius, organizavęs masines žmonių žudynes, vėliau—vyriausiojo hitlerininkų karo komendanto Lietuvoje E. Justo kontržvalgybos karininkas, rinkęs žinias apie pasipriešinimo okupantams judėjimo dalyvius.
- BARZDA** Juozas, gimęs 1910 m.,—buržuazinės kariuomenės leitenantas. Okupacijos pradžioje 1-mo policinio bataliono Kaune, masiškai žudžiusio žmones Kaune ir provincijoje, kuopos vadas, vėliau—2-ro (12-to) policinio bataliono, žudžiusio Lietuvoje ir Baltarusijoje, vado padėjėjas. J. Barzda šaudė žmones Kauno fortuose ir kitose Lietuvos vietose. Priklausė LLA organizacijai, veikė „Klevo“ slapyvardžiu. 1944 m. Telšių apskrityje verbavo LLA narius į hitlerininkų žvalgybos-diversijos mokyklas ir buvo vienos tokios mokyklos Troigenhofo (Vokietijoje) instruktorius. 1944 m. gruodžio 13 d., hitlerininkams permetant jį į Tarybų Lietuvą, su paraištu nuskendo ežere Kretingos apskrityje.
- BOBELIS** Jurgis, gimęs 1895 m.,—buržuazinės kariuomenės pulkininkas. 1927—1935 m.—karininkas ypatingiems reikalams prie krašto apsaugos ministro ir karinių įstatymų redakcinės komisijos pirmininkas, 1926—1940 m.—Kauno miesto ir apskrities karo komendantas. Okupacijos pradžioje LAF „laikinosios vyriausybės“ buvo paskirtas Kauno karo komendantu, 1941 m. birželio—liepos mėn. vadovavo buržuazinių nacionalistų ginkluotoms gaujoms Kaune ir jo apylinkėse, vienas 1-mo policinio bataliono ir masinių žudynių Kaune organizatorių. 1942 m. padėjo okupantams kolonizuoti Lietuvą, buvo lietuviškos kolonizavimo komisijos vadovas, o vėliau—Vyriausiosios butų valdybos (daugiausia nužudytų asmenų paliktų butų) viršininkas. 1944 m. pabėgo į Vokietiją. 1947 m.—JAV

armijos štabo Vokietijoje vertimų skyriaus viršininkas. Nuo 1948 m. gyveno JAV, miręs.

BRIZGYS Vincentas, gimęs 1903 m.,— klerikalinių organizacijų buržuazinėje Lietuvoje vadovas, katalikų akcijos valdybos narys, vyskupas, hitlerininkų agentas. 1940—1941 m.—buržuazinių nacionalistų nelegalios veiklos Tarybų Lietuvoje kurstytojas. Okupacijos metais — kandidatas į pirmojo generalinio tarėjo postą, vienas antitarybinės propagandos organizatorių. 1944 m. pabėgo su hitlerininkais. Šiuo metu gyvena JAV.

BUDŽINSKIENĖ Jadvyga, gimusi 1909 m.,— „Kauno audinių“ spartuolė, brigadininkė, TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatė. 1941 m. liepos 19 d. sušaudyta Kauno VII forte.

BULOTA Andrius, gimęs 1872 m.,—advokatas, lietuvių visuomenės ir kultūros veikėjas, 1905 m. revoliucinių įvykių dalyvis. 1940—1941 m.—Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo juridinio skyriaus vedėjas. 1941 m. rugpiučio 16 d. nužudytas Paneriuose kartu su žmona.

BUTKŪNAS Andrius, gimęs 1890 m.,—buržuazinės kariuomenės pulkininkas, 8-to pėstininkų pulko vadas. Okupacijos metais (nuo 1941 m. birželio 28 d. iki 1941 m. liepos 24 d.) 1-mo policinio bataliono Kaune, masiškai žudžiusio žmones Kaune ir provincijoje, vadas.

CENKUS Stasys, gimęs 1901 m.,—buržuazijos valdymo metais policijos valdininkas, persekiojęs revoliucinio judėjimo dalyvius. 1940 m., atkuriant Tarybų valdžią, pabėgo į hitlerinę Vokietiją, iš kur, gestapai pavedus, siuntinėjo į Tarybų Lietuvą šnipus ir diversantus. Okupacijos metais — hitlerininkų saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje vadinamojo Lietuviškojo saugumo policijos skyriaus, kurio svarbiausias uždavinys buvo parengti ir organizuoti žudynes bei persekioti pasipriešinimo okupantams dalyvius, viršininkas.

DABULEVIČIUS Karolis, gimęs 1898 m.,—buržuazinės kariuomenės pulkininkas leitenantas, okupacijos pradžioje buvęs Vilniaus policinių batalionų štabo viršininkas, vėliau — Vilniaus miesto burmistras bei Vilniaus miesto gebitskomisaro patarėjas, policinių batalionų ir tarybinių žmonių persekiojimo bei žudynių Vilniuje organizatorius. Pabėgo su hitlerininkais. Šiuo metu gyvena JAV.

DITFURTAS Volfgangas, gimęs 1879 m.,—hitlerinės kariuomenės generolas leitenantas. Okupacijos pradžioje buvo 403-čios apsauginės divizijos vadas, vėliau —Kursko miesto komendantas. Masinių žudynių Alytuje ir Vilniuje organizatorius. 1946 m. Karinio tribunolo Rygoje nuosprendžiu pakartas.

DRAUGELIS Bronius, gimęs 1896 m.,—buržuazinės kariuomenės karininkas, buvęs įvairiu laiku kelių apskričių viršininkas ir Marijampolės bei Raseinių apskričių policijos vadas. „Geležinio vilko“ organizacijos narys. Okupacijos metais — Vilniaus ir Trakų apskričių viršininkas, organizavo tarybinių piliečių persekiojimą ir masines žudynes.

GERINGAS Hermanas, gimęs 1893 m.,—nuo 1922 m. NSDAP narys ir Vokietijos SA vadas. Hitlerio padėjėjas politiniais klausimais, hitlerinės Vokietijos karinių oro pajėgų vadas, gestapo ir pirmųjų koncentracijos stovyklų organizatorius. Jo žinioje buvo Vokietijos bei okupuotų kraštų ekonomikos tvarkymas. 1946 m. spalio 15 d., prieš įvykdant Tarptautinio tribunolo Niurnberge nuosprendį pakarti, nusinuodijo.

HEIDRICHAS Reinhardas — SS obergruppenfiureris, Hitlerio patikėtinis, vienas artimiausių Himlerio pagalbininkų; ilgą laiką vadovavo Vyriausiajai reicho saugumo valdybai — buvo vokiečių saugumo policijos ir SD vadas. Vėliau Hitlerio paskirtas okupuotos Čekijos valdytoju. Už masinių žudynių organizavimą užkariautose Europos kraštuose, už pasipriešinimo kovos žiaurų slopinimą čekų patriotai 1942 m. gegužės 27 d. jį nukovė.

HIMLERIS Heinrichas, gimęs 1900 m.,—nuo 1929 m. Vokietijos SS vadas. 1936 m. Hitlerio paskirtas SS ir vokiečių policijos vadu. Gestapo organizatorius ir vadovas, parėngė ir suorganizavo teroristinę koncentracijos stovyklų bei masinių žudynių sistemą.

IMPULEVICIUS Antanas, gimęs 1907 m.,—buržuazinės kariuomenės generalinio štabo 2-ro (žvalgybos ir kontržvalgybos) skyriaus majoras. Pirmomis okupacijos dienomis 1-mo policinio bataliono Kaune vado padėjėjas, vėliau—2-ro (12-to) policinio bataliono vadas, masinių žudynių Kauno fortuose, Užsaliuose ir Baltarusijos TSR organizatorius bei dalyvis. Pabėgo kartu su hitlerininkais. Dabar gyvena JAV. TSRS vyriausybė 1962 m. birželio 18 d. nota pareikalavo jį, kaip karinį nusikaltėlį, atiduoti tarybiniam teismui. Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo kolegija 1962 m. spalio mėnesį už akių jam paskelbė mirties nuosprendį. 1964 m. vasario mėnesį Filadelfijos federalinis teismas Impulevičiui suteikė JAV pilietybę. Jo dabartinė pavardė—Impulionis.

ISKAUSKAS Antanas, gimęs 1898 m.,—buržuazinės kariuomenės leitenantas, įvairiu laiku buvęs kelių apskričių policijos vadu, Kauno miesto bei Vilniaus miesto ir apskrities policijos vadų padėjėjas. „Geležinio vilko“ organizacijos narys. Okupacijos metais buržuazinių nacionalistų Vilniaus miesto ir apygardos viešosios policijos vadas, organizavęs tarybinių piliečių persekiojimą ir jų masines žudynes.

JAGOMASTAS Endzys—pažangus lietuvių visuomenės veikėjas, spaustuvininkas. Carinės priespaudos laikais E. Jagomasto spaustuvėje Tilžėje buvo spausdinami nelegalūs lietuviški laikraščiai bei knygos ir slapta gabenami į Lietuvą. 1933 m., Hitleriui atėjus į valdžią, E. Jagomasto spaustuvė buvo uždaryta. 1941 metų pavasarį su šeima įvykė persikėlė į Tarybų Lietuvą ir apsigyveno Vilniuje. E. Jagomastas ir jo šeima karo pradžioje, 1941 m. rugpjūčio 23 d., buvo nužudyti Paneriuose.

JODLIS Alfredas, gimęs 1890 m.,—1932—1945 m. buvo Vyriausiosios vermachto vadovybės operatyvinio skyriaus viršininkas, vermachto operatyvinio vadovavimo štabo viršininkas, generolas pulkininkas. Tarptautinio tribunolo Niurnberge nutarimu 1946 m. pakartas.

KALENDRA Kostas, gimęs 1898 m.,—baltagvardietis, buržuazinės kariuomenės pulkininkas, teisininkas, dirbęs buržuazinės Lietuvos teismo organuose, buvęs įvairiu laiku kelių apskričių viršininkas. Okupacijos metais—vadnamojo Vilniaus miesto ir srities piliečių komiteto vidaus reikalų valdytojas, Vilniaus apygardos gebitskomisaro patarėjas, organizavęs tarybinių piliečių persekiojimą ir masines žmonių žudynes. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, iš kur emigravo į Kanadą.

KALMANTAS-KALMANTAVICIUS Mykolas, gimęs 1895 m.,—buržuazinės kariuomenės pulkininkas. 1925—1935 m.—šaulių sąjungos štabo viršininkas, 1935—1936 m. dirbo kariuomenės generaliniame štabe. Tarybų valdžios metais šnipinėjo ir rinko žinias hitlerinės Vokietijos naudai, organizavo ginkluotas nacionalistų gaujas. Okupacijos pradžioje buvo Kauno karo komendanto, vadovavusio visiems nacionalistų žudikų daliniams Kaune, pavaduotojas. Aktyvus hitlerininkų talkininkas visą okupacijos laikotarpį. Šiuo metu gyvena JAV.

KEITELIS Vilhelmas, gimęs 1882 m.,—1935—1938 m. buvo hitlerinės Vokietijos ginkluotųjų pajėgų štabo viršininkas, 1938 m. Hitlerio buvo paskirtas ginkluotųjų pajėgų vyriausiojo štabo viršininku. Generolas feldmaršalas, vienas artimiausių Hitlerio bendradarbių kariškių. Tarptautinio tribunolo Niurnberge nutarimu 1946 m. pakartas.

KIPAS Johanas, gimęs 1884 m. Vokietijoje,—jėzuitų ordino buržuazinėje Lietuvoje steigėjas. Per pirmąjį pasaulinį karą tarnavo kaizerinėje kariuomenėje karininku, karo kapelionu, buvo apdovanotas dviem Geležiniais kryžiais ir kitais ordiniais. Hitlerinės žvalgybos rezidentas, verbavo dvasi-

ninkus šnipinėti hitlerininkų naudai. 1940 m., atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, pabėgo į Vokietiją.

KNYVA Valerijonas, gimęs 1909 m.,— žurnalistas, 1940—1941 m. buvo Lietuvos TSR Komunalinio ūkio liaudies komisaras. Okupacijos pradžioje, 1941 m. spalio 2 d., sušaudytas Paneriuose.

KRAUNAITIS Izidorius, gimęs 1899 m.,— buržuazinės kariuomenės pulkininkas. Okupacijos pradžioje buvo policinių batalionų štabo viršininkas, vėliau — Vilniaus apygardos policinių batalionų vadas. Vienas LLA vadovų, verbavęs šios organizacijos narius į hitlerininkų žvalgybos-diversijos mokyklas, jų lektorius ir instruktorius, po karo Anglijos ir JAV žvalgybų agentas, verbavęs ir siuntęs žmones į Tarybų Lietuvą šnipinėti bei organizuoti ginkluotų gaujų.

KUBILIŪNAS Petras, gimęs 1894 m.,— buržuazinės kariuomenės generolas, generalinio štabo viršininkas, hitlerinės Vokietijos šalininkas, „Geležinio vilko“ organizacijos narys, 1934 m. voldemarininkų pučo inspiratorius. Okupacijos metais vienas LNP vadeivų, pirmasis generalinis tarėjas, padėjęs jiems organizuoti masines žmonių žudynes, plėšti krašto turtus, gabenti žmones katargos darbams į Vokietiją, kovoti prieš pasipriešinimo okupantams dalyvius.

KVIECINSKAS Stasys, gimęs 1900 m.,— buržuazinės kariuomenės kapitonas, karo policijos mokyklos viršininkas, aktyvus voldemarininkas. Okupacijos metais gestapo paskirtas Kauno karo komendantu, policinių batalionų Kaune viršininkas, organizavęs masines žudynes Kauno fortuose ir siuntęs policinių batalionų dalyvius žudyti į įvairias Lietuvos vietas bei Baltarusijos TSR, hitlerininkų pakeltas į majorus.

LAMERSAS Hansas Heinrichas, gimęs 1879 m.,— juristas, 1933—1945 m. buvęs reicho kanceliarijos viršininkas. 1949 m. Niurnberge nuteistas 20 metų kalėti, bet 1951 m. amerikiečių paleistas.

LECHTHALERIS Francas — hitlerininkų 11-to rezervinės policijos bataliono vadas, majoras. 1941 m. liepos mėnesį paskirtas visų lietuvių nacionalistų ginkluotų dalinių viršininku. Vadovavo masinėms žudynėms Lietuvoje ir Baltarusijos TSR teritorijoje. 1962 m. Vakarų Vokietijoje už žudynes Slucko mieste nuteistas lygtinai 3,5 metų kalėti.

LILEIKIS Aleksandras, gimęs 1907 m.,— buržuazinės Lietuvos valstybės saugumo policijos valdininkas. Tarybų valdžios atkūrimo išvakarėse, 1940 m., pabėgo į hitlerinę Vokietiją, tarnavo gestape, į Tarybų Lietuvą siuntinėjo šnipus. Okupacijos metais — Lietuvių saugumo policijos Vilniaus apygardos viršininkas, organizavęs tarybinių žmonių persekiojimą ir masines žudynes Vilniaus krašte.

LOŽE Henrikas, gimęs 1896 m.— 1925 m. buvo Šlezvigo—Holšteino srities NSDAP vadovas. 1933 m.— Šlezvigo—Holšteino ir Prūsijos žemių tarybos vyr. prezidentas. Okupacijos metais Hitlerio paskirtas Ostlando reichskomisaru.

MIRONAS Vladas, gimęs 1880 m.,— kunigas, vienas tautininkų lyderių ir „Geležinio vilko“ organizatorių buržuazinėje Lietuvoje. 1929—1938 m.— vyriausias kariuomenės kapelionas, 1938—1939 m.— tautininkų vyriausybės ministras pirmininkas. Mirė 1953 m.

MONTVILA Vytautas, gimęs 1902 m.,— lietuvių tarybinis poetas. 1941 m. liepos 19 d. sušaudytas Kauno VII forte.

PALČIAUSKAS Kazys, gimęs 1907 m.,— tautininkas, hitlerinės okupacijos metais Kauno miesto burmistras ir Kauno miesto gebitskomisarso patarėjas, vienas iš Kauno žydų apiplėšimo ir geto organizatorių. Pabėgo su hitlerininkais. Dabar gyvena JAV.

- PLECHAVICIUS** Povilas, gimęs 1890 m.—buržuazinės kariuomenės generolas, 1919 m. žiauriai persekiojęs revoliucinio judėjimo dalyvius Zemaitijoje, 1926 m. vadovavęs fašistiniam perversmui. 1940 m., Tarybų valdžios atkūrimo išvakarėse, pabėgo į Vokietiją. Okupacijos metais — hitlerininkų viešosios policijos štabo karininkas ryšiams su policiniais batalionais, organizavęs vadinamąją Vietinę rinktinę kovai prieš tarybinius partizanus ir pasipriešinimo okupantams dalyvius. Pabėgo su hitlerininkais. Nuo 1949 m. gyvena JAV.
- RAUSNINGAS** Hermanas, gimęs 1887 m.—nuo 1933 m. buvo Dancigo senato pirmininkas. Hitlerio bendramintis, vėliau atsimetė ir ėmė kritikuoti hitlerininkus. Sutriuškinus fašistinę Vokietiją, JAV ir Anglijoje išleido keletą knygų apie vokiškąjį fašizmą.
- REIVYTIS** Vytautas — buržuazinės Lietuvos policijos tarnautojas, senas gestapo agentas. 1940 m., atkuriant Tarybų valdžią Lietuvoje, pabėgo į Vokietiją ir ten gyvendamas organizavo šnipinėjimą Tarybų Lietuvoje hitlerininkų naudai. Okupacijos metų pradžioje būdamas vadinamojo saugumo, vėliau policijos departamento direktorius, įsakinėjo policijos įstaigoms persekioti ir žudyti tarybinius žmones, nuo 1941 m. rugsėjo vidurio — buržuazinių nacionalistų viešosios policijos — gestapo pagalbininkės — štabo viršininkas. Pabėgo su hitlerininkais.
- RENTELNAS** Teodoras Adrianas, gimęs 1897 m.—NSDAP narys, įsijungęs į nacių judėjimą 1928 m. Po hitlerinio perversmo Vokietijoje buvo Pramonės ir prekybos rūmų pirmininkas. 1941—1944 m.—generalinis komisaras Lietuvoje.
- REKLAITIS** Antanas, gimęs 1897 m.—buržuazinės kariuomenės pulkininkas. Okupacijos pradžioje, 1941 m. spalio 24 d., buvo paskirtas policinių batalionų Lietuvoje štabo viršininku.
- ROZENBERGAS** Alfredas, gimęs 1893 m.—nuo 1919 m. NSDAP narys. 1934 m. Hitlerio paskirtas savo pavadoju NSDAP narių „ideologinio auklėjimo“ reikalams. Nuo 1941 m. liepos 17 d.—reichsministras okupuotoms Rytų sritims. Hitlerinio fašizmo „teoretikas“, rasistinės teorijos skelbėjas. Tarp-tautinio tribunolo Niurnberge nutarimu 1946 m. pakartas.
- RUSECKAS** Vincentas, gimęs 1910 m.—buržuazinės kariuomenės kapitonas. Okupacijos metais Vilniaus policinio geležinkelių apsaugos bataliono, žudžiusio žmones Vilniaus apylinkėse, vadas.
- SKVIRECKAS** Juozapas, gimęs 1873 m.—Kauno arkivyskupas-metropolitas, Romos grafas, popiežiaus rūmų prelatas. Okupacijos metais buvo aktyvus hitlerininkų pagalbininkas, raginęs Lietuvos gyventojus kovoti prieš Tarybų Sąjungą ir Tarybų valdžią, teisinęs hitlerininkų piktadarybes Lietuvoje. 1944 m. su hitlerininkais iš Lietuvos pabėgo. Mirė Austrijoje 1959 m.
- SIMKUS** Kazys, gimęs 1905 m.—buržuazinės kariuomenės aviacijos majoras, „Geležinio vilko“ organizacijos narys. Okupacijos pradžioje 1-mo policinio bataliono Kaune vadas, vėliau — policinių batalionų Kaune viršininkas, vadovavęs ir asmeniškai dalyvavęs masinėse žudynėse Kaune bei periferijoje. Pabėgo su hitlerininkais. Šiuo metu gyvena Australijoje.
- SLEPETYS** Jonas, gimęs 1892 m.—buržuazinės kariuomenės pulkininkas. Buvęs įvairiu laiku kelių apskričių viršininkas. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, LAF „laikiniosios vyriausybės“ vidaus reikalų ministras, pasirašęs direktyvas persekioti tarybinį aktyvą ir suvaryti žydus į getus. Iš Lietuvos pabėgo su hitlerininkų kariuomene. Šiuo metu gyvena JAV.
- SMICAS** Heinrichas — centrinės — hitlerininkų saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje — įstaigos gestapo skyriaus (iš pradžių vadinto II, vėliau — IV) viršininkas. Vienas aktyviausių žudynių organizatorių Lietuvoje.

- SOPAGA Pranas, gimęs 1911 m.,—buržuazinės kariuomenės kapitonas. Pirmaisiais okupacijos metais 3-čio policinio bataliono Kaune vado padėjėjas, vėliau—Kretingos apskrities viršininkas, verbavęs ir siuntęs buržuazinius nacionalistus į hitlerinės žvalgybos-diversijos mokyklą. Hitlerininkus išvijus iš Lietuvos, organizavo buržuazinių nacionalistų ginkluotą gaują kovai prieš Tarybų valdžią.
- SVILPA Antanas, gimęs 1907 m.,—buržuazinės kariuomenės kapitonas. Hitlerinės okupacijos pradžioje—1-mo policinio bataliono Kaune, masiškai žudžiusio žmones Kauno fortuose ir kitose Lietuvos vietose, kuopos vadas. 1941 m. rugpiūčio mėnesį paskirtas 3-čio policinio bataliono Kaune vadu.
- TAUNYS Ignas, gimęs 1911 m.,—„Geležinio vilko“ narys. Okupacijos metais—vienas LNP vadeivų. Pirmaisiais okupacijos mėnesiais buvo policijos departamento direktorius, vėliau—Kauno kalėjimo viršininko pavaduotojas, Darbo ir socialinių reikalų vadybos darbo tvarkymo departamento direktorius. Gestapo agentas, rasizmo propaguotojas. Į. Taunys padėjo organizuoti žmonių žudynes Kaune ir Lietuvos gyventojų išvežimą katargos darbams į Vokietiją. Šiuo metu gyvena Australijoje.
- UGIANSKIS Juozas, gimęs 1893 m.,—buržuazinės kariuomenės pulkininkas leitenantas. Okupacijos pradžioje—Vilniaus sunkiųjų darbų kalėjimo viršininkas, vienas masinių žudynių Vilniaus mieste organizatorių.
- VALIULIS Pranas—buržuazinėje Lietuvoje (nuo 1927 m.) Lietuvos seimo kanceliarijos direktorius. Okupacijos pradžioje buvo Teismų departamento direktorius, aktyvus gestapo agentas.
- VITENBERGAS Ickas, gimęs 1907 m.,—komunistas, okupacijos metais—Vilniaus geto partizanų organizacijos štabo viršininkas. 1943 m. buvo nukankintas gestapininkų.
- ZIBERTAS Pranas, gimęs 1895 m.,—revoliucinio judėjimo Lietuvoje dalyvis, 20 metų kalėjęs buržuaziniuose kalėjimuose. 1940 m.—Liaudies seimo atstovas. 1942 m. kovo 10 d. sudegintas gyvas Kauno IX forte.
- ŽAKEVICIUS Stasys, gimęs 1908 m.,—buržuazinių nacionalistų vadeiva, pirmomis okupacijos dienomis įsteigė vadinamąjį Vilniaus miesto ir srities piliečių komitetą ir jam pirmininkavo, su hitleriniais karo komendantais Vilniuje pasirašinėjo įsakymus apie okupacinio režimo įvedimą. Tarybinių aktyvistų ir tarybinių piliečių, ypač žydų ir lenkų, persekiojimo ir žudymo organizatorius Vilniaus krašte. Pabėgo su hitlerininkais, tarnavo anglų žvalgyboje, verbavo emigrantus ir siuntė juos į Tarybų Lietuvą šnipinėti. Dabar gyvena JAV Žymanto pavarde.

TURINYS

Pratarmė	3
----------------	---

I SKYRIUS

HITLERINĖS VADOVYBĖS DIREKTYVOS MASIŠKAI ŽUDYTI ŽMONES

Gydytojams buvo leidžiama žudyti ligonius	19
„Aš turiu teisę pašalinti milijonus žemesnės rasės žmonių“	19
Pabaltijį norėta kolonizuoti, jo gyventojus suvokietinti arba išnaikinti	21
Keitelio ir Rozenbergo nurodymai naikinti okupuotų kraštų gyventojus	30
Potvarkiai žudyti žydus ir čigonus	36
Žiauraus elgesio su karo belaisviais taisyklės	43
Griežtai įslaptinta	45

II SKYRIUS

BURŽUAZINIŲ NACIONALISTŲ TALKININKAVIMAS HITLERININKAMS

I poskyris

Nurodymai žudyti Lietuvos gyventojus

Lietuvių aktyvistų fronto pagalbos naciams programa	49
Katalikų bažnyčios vadovybės bendradarbiavimas su hitlerininkais	51
Lietuvių nacionalistų partija — rasizmo skelbėja	54

II poskyris

Jų darbai

Pirmieji žudikų būriai	55
Policininkų ir šaulių mobilizavimas	67
Policiniai batalionai ir jų paskirtis	69
Religiniai patarnavimai žmogžudžiams	80

Pirmosios aukos — tarybiniai aktyvistai	81
Privalomas registravimas — masiniai suėmimai	81
Tarybinės santvarkos šalininkų persekiojimas ir žudymas	86
Plėšimai, suėmimai ir šaudymai visoje Lietuvoje	93
Gyventojų terorizavimas	93
Koncentracijos stovyklos rusams ir lenkams	93
Represijos už pasipriešinimą okupantams	94
Šaudymas už prievolių neatlikimą	96
Čigonų šaudymas	98
Susidorojimas su psichiniais ligoniais	101
Priemonės žudikams užmaskuoti	102
Žydų naikinimas	104
Nacionalistų „vyriausybės“, Vilniaus miesto ir srities piliečių komiteto bei jam pavaldžių įstaigų rasistiniai potvarkiai	104
Įsakymas suimti žydus ir perduoti žudikams	109
Nacionalistai — represijų prieš žydus vykdytojai	112
Daugiausia sušaudytųjų Lietuvoje	115
Mišrių šeimų likimas	118
Karo belaisviai nacionalistų apsaugoje	123
Apibendrinti duomenys apie žudynes Lietuvoje	130
Hitlerininkų ir nacionalistų per 1942—1943 metų dešimtį mėnesių įvykdytų žudynių Lietuvoje rezultatai	140

Vilniaus mieste

Pirmosios aukos — tarybiniai aktyvistai	143
Tarybinio aktyvo persekiojimas	143
L. Adomausko, A. Bulotos ir V. Knyvos žudikai — ypatingas būrys	144
Pasipriešinimo okupantams slopinimas	145
Žydų naikinimas	150
Žydų terorizavimas	150
Perdavimas sušaudyti	151
Getų steigimas ir žydų apiplėšimas	155
Gyvenimas gete	158
Planingas žydų naikinimas	161
Geto policija — okupantų pagalbininkė	173
Panerių žudikai	178
Žudynių organizatoriai ir vadovai	178
Parodo zonderkomandininkai ir policinių batalionų dalyviai	182
Budelius kaltina	190
Apibendrinti duomenys apie žudynes Vilniaus mieste	195
Iš kaltinamosios išvados byloje dėl vokiškųjų fašistinių grobikų piktdarybių Latvijos, Lietuvos ir Estijos teritorijoje	195

Vilniaus apskrityje

Akcijų vadovai — burmistrai ir viršaičiai	208
Bezdonių koncentracijos stovykloje	215
Nemenčinėje	216
Šumske	220
Apibendrinti duomenys apie žudynes Vilniaus apskrityje	224

Kauno mieste

Pirmosios aukos — tarybiniai aktyvistai	227
V. Montvilos, J. Budžinskienės, P. Ziberto ir kitų nužudymas	227
Žydų naikinimas	231
Skerdynės garažo kieme	231
Geto steigėjai	233
Persekiojimas už rasistinių nuostatų pažeidimą	237
Gyvenimo sąlygos	239
Geto likvidavimas	243
Geto gyventojų naikinimo kronika	249
Fortuose ir Mickevičiaus slėnyje	254
Išžudžius tūkstančius, kilo epidemijos pavojus	254
Žudikai parodo, liudininkai patvirtina	255
Apibendrinti duomenys apie žudynes Kauno mieste	280

Kauno apskrityje

Nacionalistų teroras	289
Babtuose	291
Jonavoje	296
Petrašiūnuose	298
Veliuonoje	300

Už Lietuvos ribų

P. Kubiliūnas laimino išvykstančiuosius žudyti	307
Policinių batalionų kruvini darbai Baltarusijoje	308
Pamaldos žmogžudžiams	319
Čia siautėjo ir žudė policiniai batalionai	321
Komentarai	325
Pavardžių rodyklė	339

9(TL)27+9(T)27
Ma 559

МАССОВЫЕ УБИЙСТВА В ЛИТВЕ, ч. I (1941—1944 гг.)

(Сборник документов)

На литовском языке

Издательство «Минтис» Лит. ССР, 1965 г.

Redaktorė I. D a n i l e v i č i e n ė

Apipavidalino P. D e l t u v a

Techn. redaktorius J. A n a i t i s

Korektorės: J. M e i n a r t a i t ė ir V. G u d e l e v i č i ū t ė

Leidinio Nr. 8244. 1—9. Tiražas 12.000 egz.

Pasirašyta spausdinti 1965.VIII.16. LV 10712.

Popierius 60×90¹/₁₆=10,875 pop. lapo, 21,75 sp. lanko,
24,29 apsk. leid. lanko. Kaina Rb. 0,59.

Spausdino Valst. „Vaizdo“ sp. Vilniuje,
Strazdelio 1. Užsakymo Nr. 935.